

Voorgeschiedenis van de Oostenrijk-Hongaarsche nota aan Servië van Juli 1914 : een bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan van den wereldoorlog

<https://hdl.handle.net/1874/321630>

DISS UTRECHT 1935 VER
VOORGESCHIEDENIS VAN DE
OOSTENRIJK-HONGAARSCHE
NOTA AAN SERVIË VAN JULI 1914

JAN VERSEPUT

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

A-900-192-1951

VOORGESCHIEDENIS VAN DE
OOSTENRIJK-HONGAARSCHENOTA AAN SERVIË
VAN JULI 1914

VOORGESCHIEDENIS VAN DE OOSTENRIJK-HONGAARSCHE NOTA AAN SERVIË VAN JULI 1914

(EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN
HET ONTSTAAN VAN DEN WERELDOORLOG)

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-UNIVER-
SITEIT TE UTRECHT OP GEZAG VAN
DEN RECTOR-MAGNIFICUS Dr. H. BOL-
KESTEIN, HOOGLEERAAR IN DE FACUL-
TEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT
DER UNIVERSITEIT, TEGEN DE BEDEN-
KINGEN VAN DE FACULTEIT DER LET-
TEREN EN WIJSBEGEERTE, TE VER-
DEDIGEN OP

VRIJDAG 12 JULI 1935,
DES NAMIDDAGS TE 3 UUR,
DOOR

JAN VERSEPUT

GEBOREN TE ROTTERDAM.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3525 6811

KEMINK EN ZOON N.V. - OVER DEN DOM - UTRECHT

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

AAN MIJN OUDERS EN MIJN VROUW.

Van de gelegenheid, door dit proefschrift geboden, maak ik gaarne gebruik om tot U, Hoogleeraren der Utrechtsche Universiteit, woorden van dank te richten voor de wetenschappelijke opleiding, die ik van U mocht ontvangen.

Wel zeer in het bijzonder ben ik U, Hooggeleerden Kernkamp, Hooggeachten Promotor, erkentelijk voor Uw bezielende leiding bij mijn studie in de Nieuwe Geschiedenis en voor den welwillenden en daadwerkelijken bijstand, dien Gij mij bij het tot stand komen van dit proefschrift hebt verleend. Uw opbouwende critiek, die steeds weer tot verheldering van mijn inzichten werkte, zijn mij bij de samenstelling van dit werk van onschatbare waarde geweest. Gij kunt er van overtuigd zijn, dat naast Uw raadgevingen, ook Uw onvermoeide werkkraft een diepen en blijvenden indruk op mij gemaakt heeft; aanvaard dan ook mijn hartelijken dank voor hetgeen Gij in den achter mij liggenden tijd voor mij geweest zijt.

Het is mij eveneens een warm gevoelde behoefte U, Hooggeleerden van Vuuren, mijn groote erkentelijkheid te betuigen voor Uw onderwijs in de Sociale-Geografie, doch tevens voor de groote belangstelling, die Gij steeds voor mijn werk en mijn persoon hebt getoond.

Hooggeleerde Oestreich, mijn verdere studie heeft mij van de Natuurkundige Aardrijkskunde afgeleid, doch mijn belangstelling is naar het door U gedoeerde deel der geografische wetenschap blijven uitgaan. Uw colleges en de onder Uw leiding staande excursies zullen mij steeds een dankbare herinnering blijven.

Hooggeleerde Kohlbrugge, Uw onderwijs in de Volkenkunde heeft bij mij een blijvende belangstelling van dezen tak van wetenschap in het leven geroepen.

Het past mij zeker woorden van erkentelijkheid te richten tot U, Hooggeleerde van Everdingen, Muller en Verrijn Stuart, voor hetgeen Gij tot mijn wetenschappelijke vorming hebt bijgedragen.

Zeergeleerde Hol, U dank ik voor de aangename wijze, waarop Gij den aankomenden student in de geografische wetenschap hebt ingeleid.

Zeergeleerde Heere, voor Uw onderricht in de Sociologie en voor de belangstelling, die Gij tijdens mijn studie voor mij getoond hebt, ben ik U zeer dankbaar.

Rest mij ten slotte den heeren ambtenaren van de bibliotheken en het Gemeente-Archief te Rotterdam dank te zeggen voor hun hulpvaardigheid bij het tot stand komen van dit werk.

VOORWOORD.

De wereldoorlog is een gebeurtenis van dusdanig belang geweest, dat reeds velen zich met de bestudeering van de oorzaken van het ontstaan van dezen geweldigen strijd hebben bezig gehouden. Dit is niet alleen het geval geweest in de landen, die aan den oorlog hebben deelgenomen, maar eveneens in de landen, die hun neutraliteit hebben weten te bewaren.

De oorzaken van dezen wereldoorlog liggen in de periode van 1871—1914. Het vraagstuk is dus veel omvattend. Ik heb mij dan ook beperkt tot het nagaan van de directe aanleiding tot dezen strijd. De bestudeering van dit tijdvak, dat gerekend moet worden van den 28sten Juni 1914, den dag, waarop aartshertog Frans Ferdinand en zijn gemalin in Serajewo slachtoffers van een moord-aanslag werden, tot den 4den Augustus 1914, den dag, waarop Engeland in oorlog met Duitschland geraakte, is voor een onderwerp voor een dissertatie nog te omvangrijk. Reden waarom ik mij heb beperkt tot het eerste gedeelte van deze periode, n.l. de gebeurtenissen van den 28sten Juni 1914 tot den 23sten Juli van dat jaar, den dag, waarop Oostenrijk-Hongarije de nota aan Servië deed toekomen, die de aanleiding tot den wereldoorlog werd. Ik heb in dit proefschrift gepoogd de voorgeschiedenis van deze nota te beschrijven.

Omdat deze studie zich hoofdzakelijk bezig houdt met kwesties tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië, heb ik ter oriëntering van den lezer een inleidend hoofdstuk aan het eigenlijke werk vooraf laten gaan. Hierin zal in groote trekken de verhouding tusschen de beide genoemde staten in de jaren tusschen 1908 en 1914 behandeld worden. Hierbij zullen dan tevens ter sprake komen verschillende Balkanproblemen en de betrekkingen tusschen de beide bondgenooten Oostenrijk-Hongarije en Duitschland. Voor deze inleiding heb ik mijn stof voornamelijk uit enkele algemeene

werken geput, terwijl ik de belangrijkste documenten, zooals deze te vinden zijn in de groote publicaties, welke de verschillende regeeringen na den oorlog uitgaven, daarvoor geraadpleegd heb.

Voor de periode van den 28sten Juni tot den 23sten Juli heb ik het materiaal hoofdzakelijk aan de gedrukte documenten ontleend. Deze gegevens heb ik somtijds kunnen aanvullen met mededeelingen uit de memoires der vooraanstaande personen uit dien tijd. Dit refereerende gedeelte, waarin tevens de houding der andere mogendheden ten opzichte van het geschil tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië besproken zal worden, eindigt met de overhandiging van de Oostenrijk-Hongaarsche nota in Belgrado. De gebeurtenissen na het bekend worden dier nota liggen buiten mijn onderwerp.

Aan het einde heb ik een samenvatting van den inhoud van mijn proefschrift gegeven. In dit overzicht zal ook de schuldvraag, voor zoover deze vastgesteld kan worden uit dit eerste tijdvak, ter sprake komen.

I. OOSTENRIJK- HONGARIJE EN DE BALKANPROBLEMEN.

Het moeilijkste vraagstuk, dat Oostenrijk-Hongarije tot een oplossing moest brengen, was dat der nationaliteiten. Het keizerrijk werd door vele volkeren bewoond: Duitschers, Hongaren, Polen, Roethenen, Italianen, Tsjechen, Slowaken, welke beide laatsten tot de Noord-Slaven gerekend werden, Kroaten, Slowenen, Serven, die tot de Zuid-Slaven behoorden, en Roemenen. Sinds 1867 was het bestuur over deze volkeren, die hoe langer hoe meer aanspraak begonnen te maken op een zelfstandig bestaan, aan de regeeringen in Weenen en Boedapest toegewezen.

Het probleem, waarmee wij ons willen bezighouden is dat der Zuid-Slaven, een der voornaamste vraagstukken der Donaumonarchie. Dit vraagstuk raakte niet slechts de binnenlandsche-, maar eveneens de buitenlandsche politiek. Onder deze Zuid-Slaven heerschte een sterk nationaal gevoel; zij beschouwden Servië als het Piëmont van den Balkan en algemeen hoopten zij, dat zij eens met dit rijk vereenigd zouden worden. Servië bevorderde de verspreiding van deze gedachten, want er werd vanuit genoemd land een intense Groot-Servische propaganda in de Donaumonarchie gevoerd. Deze propaganda was echter niet tot Oostenrijk-Hongarije beperkt, want op het Balkanschiereiland woonden in het begin der 20ste eeuw ook nog Serven in Turksche gebieden.

De regeering in Weenen zag zich tot taak gesteld dit probleem tot een oplossing te brengen. Er waren in Oostenrijk-Hongarije velen, die na lange bestudeering van het vraagstuk tot de overtuiging waren gekomen, dat de oplossing in het binnenland gezocht moest worden. Zij meenden, dat een betere behandeling der Zuid-Slaven, die binnen de grenzen van Oostenrijk-Hongarije woonden, de oplossing zou brengen. Tot hen behoorden o.a. de minister van Financiën Bilinski en de troonopvolger aartshertog Frans Ferdinand.

De chef van den Generalen Staf, Conrad van Hötzendorf, huldigde een andere opvatting. Hij begreep, dat een binnenlandsche oplossing niet voldoende was en daarom verbond hij er tevens een buitenlandsche aan. Hij stelde zich n.l. de vorming van een tol-

verbond tusschen Oostenrijk-Hongarije en de Balkanstaten voor. Naast deze economische eenheid wenschte hij een politieke eenheid te vormen. Hij wilde aan het hoofd van deze unie een Raad plaatsen, waarin de verschillende ministers van buitenlandsche zaken der deelnemende staten zitting zouden hebben. Deze Raad zou de verschillende gemeenschappelijke belangen moeten behartigen. Tot deze rekende hij de kwesties met betrekking tot oorlog, buitenlandsche zaken, financiën, handel en verkeer.

Een derde mogelijkheid was het trialisme, dat door den troonopvolger in lateren tijd gehuldigd werd. Hierbij wilde men Oostenrijk-Hongarije tot een federalen staat hervormen van Duitschers, Hongaren en Slaven.

In militaire kringen verwachtte men echter weinig resultaten van dergelijke oplossingen. In deze milieu's werd meer succes verwacht van een oorlog tegen Servië. Deze meening vond steeds meer aanhangers, want de Groot-Servische propaganda nam in Oostenrijk-Hongarije steeds grooteren omvang aan en vooral na den zomer van 1906 kwamen voortdurend berichten over deze vanuit Servië gevoerde actie in Weenen aan. Conrad von Hötzendorf werd spoedig één der grootste voorstanders dezer oplossing.

De annexatie van Bosnië-Herzegowina in 1908 deed een storm van verontwaardiging in Servië opsteken. Servië had n.l. deze beide Turksche gebieden, die door Serven bewoond werden, als Servische landen beschouwd, welke het in bezit wenschte te krijgen, waardoor het Groot-Servische ideaal verwezenlijkt zou kunnen worden. Dit bleek wel zeer duidelijk uit het in 1899 verschenen boekje van Spalajkovitsch waarin deze o.a. schreef: „La plus belle partie de la race serbe... se retrouve en Bosnie et en Herzégovine. La reconquérir est pour la Serbie et le Monténégro, dans leurs limites actuelles, la vraie et l'unique raison d'être”¹⁾. Deze Spalajkovitsch werd later een vooraanstaand leider der Servische politiek, zoo was hij van 1907—1911 algemeen secretaris op het ministerie van Buitenlandsche Zaken in Belgrado, daarna vervulde hij de functie van gezant in Sofia en in 1914 die van gezant in Sint Petersburg.

¹⁾ Goosz II pag. 29.

De annexatie door Oostenrijk-Hongarije had nu alle toekomstplannen in rook op doen gaan. Tijdens deze crisis verscheen er dan ook van de hand van Cvijitch een brochure over hetzelfde probleem, waarin we o.a. lezen „la Bosnie-Herzégovine est le coeur même du peuple Serbe”²⁾). Servië wilde de wapens opnemen om zijn rechten op Bosnië-Herzegowina te laten gelden, maar daartoe had het den steun van Rusland noodig en dit rijk was niet gereed voor een oorlog. Het had zich nog niet voldoende hersteld van de in den Russisch-Japanschen oorlog geleden verliezen, om een strijd te wagen en poogde dan ook kalmeerend te werken. Dit was niet eenvoudig, want het moest daarbij voorkomen, dat Servië zich van Rusland af zou wenden. Het mocht de toegedachte taak van beschermer der Slaven niet verliezen, vandaar, dat de regeering de Servische regeering wees op de toekomst. Servië zou zich op een lateren oorlog moeten voorbereiden³⁾). Servië zou zich dus moeten neerleggen bij de annexatie, want alleen kon het niet tegen Oostenrijk-Hongarije optreden.

De annexatie was door den Oostenrijk-Hongaarschen minister Aehrenthal beschouwd als een middel tot oplossing van het Zuid-Slavische probleem. Hij begreep, dat eens de dag zou komen, dat de zieke man van Europa, Turkije, zou komen te vallen. Dan zou het Turksche rijk verdeeld worden onder de volkeren, die het bewoonden en zou ook Bosnië-Herzegowina, dat feitelijk nog Turksch bezit was, in handen van de Serven kunnen vallen. De annexatie moest een einde aan deze idealen maken en den Groot-Servischen toekomstplannen zou radicaal de bodem ingeslagen worden. Hij wilde echter nog een stap verder gaan, want dat Piémont van den Balkan zou natuurlijk doorgaan met de propaganda. In Oostenrijk-Hongarije ijverde men daarom voor een oorlog, want dan zou Servië vernietigd worden en zou tevens voor goed een einde gemaakt zijn aan alle Groot-Servische illusies. Vooral Conrad von Hötzendorf ijverde voor den oorlog met Servië, welke nooit meer in een dergelijk gunstig oogenblik gevoerd zou kunnen worden,

²⁾ Goosz II pag. 32.

³⁾ Vergl. S. D. I Nr. 70, waar we lezen, dat de leider der Octobristen tot den speciaal gedelegeerde van Servië zegt: „bereitet euch vor, es werden die Tage eurer Freude kommen.” S. D. Nr. 76.

maar Aehrenthal en de troonopvolger Frans Ferdinand verzetten zich aanvankelijk tegen militaire maatregelen. Hun tegenstand werd evenwel steeds minder en den 15den Maart 1909 stelde Aehrenthal den keizer een verdere mobilisatie voor. Dit was een uitbreiding, want in December 1908 was reeds de zoogenaamde „bruine mobilisatie” afgekondigd. Deze mobilisatie viel echter niet op, omdat de troepen volgens de gewone spoorwegdienstregeling naar de Servische grenzen getransporteerd waren.

De Deutsche regeering wenschte een oorlog te voorkomen en poogde een diplomatieke overwinning te behalen. Den 21sten Maart 1909 stelde de rijkskanselier Bülow de Russische regeering voor de keus, de kwestie der annexatie te regelen door een notawisseling of door een inval van Oostenrijk-Hongaarsche troepen in Servië ⁴⁾. Dit had een gunstig resultaat; Rusland, dat niet in staat was Servië te steunen, berustte in de vreedzame oplossing. De gezanten van Engeland, Frankrijk, Italië, Rusland en Duitschland raadden nu Servië aan te berusten in een door Weenen en Londen opgestelde nota; den 31sten Maart 1909 werd deze nota door de Servische regeering in Weenen overhandigd. Het was juist bijtijds, want den 29sten Maart had Conrad zijn plan weten door te zetten en verlof gekregen de mobilisatie volgens plan Balkan af te kondigen ⁵⁾. Door de vernederende nota van Servië werd deze mobilisatie overbodig en moest men tot demobilisatie overgaan, hetgeen Conrad zeer aan het hart ging.

De nota van den 31sten Maart 1909 hield de belofte in, dat Servië zich neer zou leggen bij de annexatie van Bosnië-Herzegowina, waarbij het zich verplichtte om „die Richtung seiner gegenwärtigen Politik gegenüber Oesterreich-Ungarn zu ändern und künftighin mit diesem letzteren auf dem Fusze freundnachbarlicher Beziehungen zu leben” ⁶⁾. De regeering te Weenen nam deze belofte aan en opende besprekingen over handelsbetrekkingen. Den 29sten Augustus 1909 bezocht de Servische minister Milowanovitsch Weenen om de beloofde besprekingen in te leiden. Zij werden in November 1909 en Februari 1910 voortgezet en den 27sten Juli werd een

⁴⁾ G. P. Band 26 II Nr. 9441, 9448, 9458, 9460, 9465, 9472.

⁵⁾ Conrad I pag. 162.

⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 1425.

handelsverdrag gesloten. Tijdens deze laatste besprekingen was ook een bezoek van den Servischen koning aan keizer Frans Jozef ter sprake gekomen. De diplomatieke voorbereiding duurde tot April 1911, maar toen maakte een hevige perscampagne de uitvoering onmogelijk ⁷⁾.

Aehrenthal, die voor het behaalde succes in den adelstand verheven was, meende nu Servië wel overwonnen te hebben. De overwinning was echter slechts schijnbaar, want de afgetroggelde nota had geen goeden indruk in Europa gemaakt en vooral Servië had sterk onder de vernedering geleden. De Groot-Servische beweging was de kop niet ingedrukt, maar zij ging voort, al was het thans meer langs geheime wegen. Het officieele Servië had evenmin de hoop opgegeven om eens de nationale idealen te verwezenlijken.

Reeds tijdens de Bosnische crisis liepen er geruchten over de vorming van een bond van Balkanstaten. De staten Servië, Montenegro en Griekenland voelden zich door Oostenrijk-Hongarije bedreigd, dat volgens hun meening naar expansie op het Balkanschiereiland streefde. Men meende, dat ook Turkije in een dergelijken bond opgenomen zou kunnen worden, omdat Bosnië-Herzegowina oorspronkelijk Turksch bezit geweest was. Reeds in October 1908 werd een overeenkomst tusschen Montenegro en Servië gesloten, maar in het voorjaar van 1909 ontstond een verwijdering tusschen beide landen, waardoor er van het verdrag niets kwam. Hierdoor mislukte deze Balkanbond, maar Rusland zette het begonnen werk voort. Ook dit rijk wenschte den bond een anti-Oostenrijksche strekking te geven. Het czarenrijk wilde de kern van dien bond gevormd zien door Servië en Bulgarije. Bulgarije voer echter in Oostenrijk's kielzog en moest dus door Rusland overgehaald worden. In de jaren 1909, 1910 en 1911 speelde zich dan ook in Sofia een diplomatieke strijd af tusschen Oostenrijk-Hongarije en Rusland. Oostenrijk-Hongarije vleide Bulgarije met uitbreiding van gebied ten koste van Servië, Rusland gaf financiëelen steun aan Bulgarije. Dit laatste gaf Rusland de overhand en thans werd een begin gemaakt met de pogingen tot

⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 2216, 2226, 2483, 2511—2517, 2520—2526, 2528, 2531, 2532, 2650.

een toenadering tusschen Servië en Bulgarije, die echter niet zeer vlotten.

Den 29sten September 1911 begon de Italiaansch-Turksche oorlog, die van grooten invloed op de verdere gebeurtenissen op het Balkanschiereiland was. In de hoofdsteden der Balkanlanden volgde men den strijd met aandacht. Men achtte het oogeblik om Turkije ineen te zien vallen aanstaande. Dit werkte stimulerend op de vorming van een Balkanbond en bevorderde de toenadering tusschen Bulgarije en Servië. In den nacht van den 11den op den 12den October 1911 werd in den trein tusschen Belgrado en Jagodina door den Servischen minister van Buitenslandsche Zaken Milowanovitsch en den Bulgaarschen minister Geschow een of- en defensief verdrag opgesteld. Milowanowitsch wilde het verdrag een anti-Oostenrijksche strekking geven, terwijl Geschow meer aan een anti-Turkschen opzet dacht. Het eindverdrag, dat eerst in Maart 1912 zijn beslag kreeg, werd een compromis der beide opvattingen. Het was gericht tegen Turkije, maar bevatte tevens een artikel, waarbij Servië zich verzekerd had van den steun van Bulgarije, wanneer het door Oostenrijk-Hongarije werd aangevallen. Dit verbond werd later uitgebreid door de aansluiting van Griekenland en Montenegro ⁸⁾).

Europa vernam van dezen bond bij geruchte. Algemeen werd gevreesd, dat uit deze aaneensluiting een oorlog zou kunnen voortkomen en het stond te bezien of deze tot het Balkanschiereiland

⁸⁾ Zie Dr. Otto Bickel: „Russland und die Entstehung des Balkanbundes 1912.“ Zeer eigenaardig steekt bij dit alles de houding van koning Ferdinand van Bulgarije af, want na het opstellen van het verdrag bracht hij in November 1911 een bezoek aan Weenen, waar hij zich zeer afkeurend over Servië uitliet. Dit had ten gevolge, dat Aehrenthal dit opvatte als een poging om toenadering te vinden bij Oostenrijk—Hongarije. (Documents diplomatiques français S. 3, I Nr. 181, 247, 254, 296, 300, 376, 410; Oe. U. A. Nr. 3130; S. D. Nr. 159). Na zijn terugkomst gaf Ferdinand voor het eerst gehoor aan een uitnoodiging om, ter gelegenheid van den verjaardag van den czaar, op de Russische legatie te komen. Koning Ferdinand zwenkte dus heen en weer. Hij teekende eerst den 13den Maart 1912 het verdrag met Servië, maar begaf zich in Juni d.a.v. weer naar Weenen, hetgeen men later een bewijs voor 's konings onbetrouwbaarheid achtte.

beperkt zou blijven. De mogendheden deden enkele pogingen om een strijd te voorkomen, maar zonder resultaat, want Montenegro verzond, spoedig gevolgd door Servië, Griekenland en Bulgarije, een oorlogsverklaring aan Turkije. De Porte sloot zoo spoedig mogelijk vrede met Italië om tenminste in staat te zijn zich met alle macht tegen de aanvallers te richten. Weldra bleek, dat de Balkanvolkeren over meer kracht beschikten dan men aanvankelijk gemeend had. Zij boekten dan ook het eene succes na het andere.

Deze Balkanstrijd veroorzaakte een terugslag in Oostenrijk-Hongarije. In Bosnië-Herzegowina volgde men den Servischen veldtocht met gespannen aandacht. Velen hadden zich als vrijwilligers onder de Servische vanden geschaard en groot was het enthousiasme toen de berichten over de Servische overwinningen bekend werden. De Groot-Servische idee was niet dood en van verschillende zijden ontving men in Weenen daarvan de bewijzen. De Balkanoorlog zou van invloed zijn op de verdere toekomst van de Donaumonarchie. De militaire machthebbers wenschten den strijd weer te benutten voor een aanval op Servië, maar Berchtold, de minister van Buitenlandsche Zaken, verzette zich hiertegen. De toenmalige chef van den Generalen Staf, veldmaarschalk Schemua, stelde alles in het werk om de regeering te overtuigen van de noodzakelijkheid van een gewapend ingrijpen, maar tevergeefs.

Had Weenen eerst op het standpunt van handhaving van den status quo gestaan, reeds spoedig verliet men dit standpunt, want men begreep zeer goed, dat dit na de successen der Balkanvolkeren niet gehandhaafd kon worden⁹⁾. Servië zou natuurlijk uitbreiding van gebied krijgen, maar deze hoopte men binnen bepaalde perken te houden. Als tegenwicht tegen deze vergrooting wilde men een zelfstandig Albanië stichten en zodoende tevens voorkomen, dat Servië gebiedsuitbreiding aan de Adriatische Zee zou krijgen¹⁰⁾. Deze politiek van Oostenrijk-Hongarije stiet in Berlijn op grooten tegenstand, vooral bij keizer Wilhelm. Men meende daar, dat de Oostenrijksche plannen stellig tot oorlog zouden leiden en wilde in geen geval een aggressieve politiek steunen. De Deutsche staatssecretaris van Buitenlandsche Zaken, Kiderlen-Wächter, had den

⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 4183.

¹⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 4205.

2den September 1912 aan den rijkskanselier geschreven: „Nach unseren Verträgen und Abmachungen mit Oesterreich-Ungarn sind wir nicht verpflichtet, Oesterreich-Ungarn in seinen orientalischen Plänen, geschweige denn Abenteuern zu unterstützen” ¹¹⁾). Duitschland wilde in geen geval door Weenen op sleeptouw genomen worden, vooral niet wanneer de Oostenrijksche regeering haar plannen ten opzichte van Servië slechts in vage omtrekken aan haar bondgenoot bekend maakte. Duitschland was niet geneigd carte blanche voor Balkankwesties aan Oostenrijk-Hongarije te geven. Het wilde de vrije hand behouden en elk Balkanprobleem op zich zelf bestudeeren, om dan eerst zijn houding te bepalen. De toestand werd kritiek toen in November 1912 de Servische troepen werkelijk de kust der Adriatische Zee bereikten. Men wist in Berlijn, dat Weenen in dit geval niet voor een gewapend optreden zou terugschrikken. De Duitse keizer deed toen den beslissenden stap door te verklaren, dat hij in geen geval oorlog wilde voeren voor een kwestie, welke geen Duitse belangen raakte. Oostenrijk-Hongarije hield echter voet bij stuk, vooral omdat het zeker meende te kunnen zijn van den steun van Italië. Weenen besloot tot een verhooging van de sterkte der corpsen, welke in een eventueelen veldtocht tegen Servië dienst zouden doen. Servië vestigde algemeen de aandacht op de aggressieve bedoelingen van Oostenrijk-Hongarije. In Rusland werd eveneens een dreigende toon gehoord. Dit beïnvloedde de houding van Duitschland. Wilhelm verklaarde dan ook, dat hij geen oorlog wenschte te voeren, maar dat, wanneer Rusland eventueel een ultimatum tot Oostenrijk-Hongarije zou richten, waardoor dit Rijk genoodzaakt zou zijn een oorlog te beginnen, hij in dat geval den casus foederis voor gekomen zou achten ¹²⁾). De Duitse regeering bleef echter wars van alle oor-

¹¹⁾ G. P. Band 33 Nr. 12135.

¹²⁾ G. P. Band 33 Nr. 12405; Vergl. de redevoering, welke Kiderlen den 28sten November 1912 in den Bondsraad hield en waarin hij o.a. zeide: „Sollte er (Oostenrijk—Hongarije) aber, was wir nicht hoffen, bei der Geltendmachung seiner vitalen Interessen, auf die er ohne Minderung seiner Groszmachtstellung slawischen Anmassungen gegenüber nicht verzichten kann, von Rusland angegriffen werden, so werden wir in unserem allereigensten Interesse unsere ganze Macht zur Erfüllung unserer Bundespflichten einsetzen müssen..... Wir wollen den Krieg vermeiden, solange es in Ehren

logsfanfaren, hetgeen in Weenen groote desillusie verwekte. Toch pogde Conrad von Hötzendorf, die in het begin van December weer tot chef van den Generalen Staf benoemd was, een oorlog te forceeren, maar Berchtold gaf zich niet gewonnen. De minister beriep zich hierbij op de onmogelijkheid om een oorlog te beginnen nu juist uit Servië het verzoek was gekomen om Paschitsch in Weenen te ontvangen ter bespreking van verbetering der onderlinge handelsrelaties. Ook al had dit voorstel het tactisch doel om een oorlog voorloopig te voorkomen, toch zou dit zijn invloed doen gelden op de openbare meening in Europa, wanneer Oostenrijk-Hongarije thans een oorlog begon. Dit voorgestelde bezoek hield de beslissing tegen en het uitstel gaf de gezantenconferentie gelegenheid Servië aan te raden terug te trekken en te berusten in het verlies van de kuststrook. Servië voldeed aan dit verzoek en hiermee was de mogelijkheid voor een botsing tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië weer uitgeschakeld.

Op het Balkanschiereiland was intusschen een wapenstilstand gesloten, maar een lang leven was dezen niet beschoren en in Februari 1913 werden de vijandelikheden hervat.

Oostenrijk-Hongarije had eveneens zijn zin gekregen in de stichting van een vrij Albanië. Aan dezen nieuwen staat was ook de stad Skoetari toegewezen, voor welke stad de Servisch-Montenegrijnsche troepen het beleg sloegen. Dit verwekte weer een storm van verontwaardiging. De militairen in Weenen meenden weer hun kans schoon te zien om met Servië af te rekenen. Weer werd uit Weenen een oorlogszuchtige toon gehoord, maar weer werkte Berlijn kalmeerend. Ondanks deze waarschuwing gelukte het Conrad toestemming te krijgen tot afkondiging der mobilisatie, maar op het laatste oogenblik kwam er weer een kink in den kabel door het besluit der gezantenconferentie een vlootdemonstratie tegen Servië en Montenegro te houden. Deze had tengevolge, dat Servië zijn troepen liet aftrekken; Montenegro liet zich echter niet dwingen en zette het beleg voort. Den 22sten April namen de Montenegrijnen Skoetari in. Aangezien de gezantenconferentie er niet in geslaagd was Montenegro haar beslissingen op te dringen, besloot

geht; erweist sich das als unmöglich, ihm ruhig und fest ins Auge sehen." Goosz II pag. 108.

Oostenrijk-Hongarije zelf op te treden. Het verwittigde de conferentie van zijn besluit, waarna het een zeer dreigende nota naar Cettinje verzond.

Den 2den Mei werd de kwestie van oorlog tegen Montenegro in een ministerraad besproken. Dezen oorlog wilde men dan zoodanig voeren, „dasz er auch gegen Serbien gerichtet sei und Serbien als selbständiger Staat zu existieren aufhöre.” Berchtold verzette zich hiertegen ¹³⁾. Evenmin gelukte het om keizer Frans Jozef en aartshertog Frans Ferdinand te overreden toestemming tot een dergelijken oorlog te geven. De Britsche regeering had intusschen een waarschuwend woord in Cettinje laten hooren en den 3den Mei gaf Montenegro toe en leverde Skoetari aan de groote Mogendheden uit, waardoor de mogelijkheid van oorlog weer voorbij was.

De Balkanoorlog liep intusschen ten einde en de vredesonderhandelingen namen een aanvang. Weldra rezen er echter moeilijkheden over de verdeeling van den buit. Weliswaar was deze te voren ongeveer vastgesteld, maar nu Albanië hier buiten viel, ten nadeele van Servië en Griekenland, wilde men hiervoor compensatie hebben. Bulgarije wilde echter niets van den beloofden buit afstaan, waardoor een nieuw conflict ontstond. Daarbij kwam nog, dat Roemenië, dat geen deel aan den oorlog genomen had, met leede oogen de vergrooting der Balkanstaten aanzag. Men poogde het tevreden te stellen, maar Bulgarije verleende hieraan zijn medewerking niet. Dit leidde tot een toenadering tusschen Roemenië en Servië. Oostenrijk-Hongarije zag dezen gang van zaken met leedwezen aan, want Roemenië, bondgenoot van Oostenrijk-Hongarije, trad nu in relatie met Servië, den doodsvijand der Donaumonarchie. Deze ontwikkeling kon men echter niet tegenhouden en weldra brak een nieuwe Balkanstrijd uit. In dezen oorlog streden Servië, Montenegro, Griekenland, Roemenië en Turkije gezamenlijk tegen Bulgarije.

In deze dagen openbaarde zich een verwijdering tusschen Duitschland en Oostenrijk-Hongarije. De Duitse keizer, verwant met de vorstenhoven van Roemenië en Griekenland, wenschte de overwinning der bondgenooten. In Weenen koesterde men de hoop,

¹³⁾ Oe. U. A. Nr. 6870.

dat Bulgarije gespaard zou blijven, omdat een verzwakking van dit rijk een versterking van Servië teweeg zou brengen, hetgeen voor Oostenrijk-Hongarije zeer ongewenscht zou zijn.

Oostenrijk-Hongarije wilde in den tweeden Balkanoorlog alleen ingrijpen, als Rusland ten gunste van Servië zou intervenieeren of wanneer Servië een dusdanige overwinning zou behalen, dat er een zeer sterk vergroot Servië ontstaan zou ¹⁴⁾.

De nederlaag van Bulgarije deed de mogelijkheid van dit sterk vergrootte Servië naderbij komen en men had in Weenen het besluit genomen in te grijpen, hetgeen Berchtold den 3den Juli 1913 aan den Duitschen gezant meedeelde. De minister zei, dat het levensbelang van Oostenrijk-Hongarije meebracht, dat Servië in geen geval twee maal zoo groot zou worden. Zou dit geschieden, dan zou de Monarchie gedwongen zijn gewapend op te treden ¹⁵⁾.

In Berlijn wilde men deze politiek niet steunen en de gezant ontving per omgaande opdracht Weenen te kalmeeren.

Den 5den Juli sprak de Oostenrijk-Hongaarsche gezant in Berlijn met den rijkskanselier, maar ook deze maande tot kalmte. Een dergelijke oorlog zou de Monarchie slechts verzwakken, vooral omdat deze automatisch tot een Europeeschen oorlog aanleiding zou geven ¹⁶⁾. Weer werd een oorlog voorkomen.

Den 10den Augustus 1913 werd de vrede te Boekarest geteekend. Nogmaals poogde Weenen in te grijpen, maar in opdracht van den Duitschen keizer werden alle pogingen tot revisie van den vrede tegengewerkt. Deze bleef dan ook bewaard en de koning van Roemenië bracht zijn keizerlijken neef daar dank voor. Dit werd in de pers bekend gemaakt tot groote verontwaardiging der Weensche autoriteiten.

De vrede van Boekarest en de daarop volgende vredesverdragen brachten op het Balkanschiereiland een groote verandering teweeg. Turkije was nagenoeg uit Europa verdrongen en zijn grondgebied was onder de andere Balkanvolkeren verdeeld. Vooral Servië had groote uitbreiding gekregen, het zag zijn gebied ruim dubbel zoo groot worden, terwijl zijn bevolking van 3 tot $4\frac{1}{4}$ millioen steeg.

¹⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 7490, 7515, 7566, 7584, 7596.

¹⁵⁾ G. P. Band 35 Nr. 13483, 13486.

¹⁶⁾ G. P. Band 35 Nr. 13490; Oe. U. A. Nr. 7612, 7645, 7646.

Het grensde thans aan het eveneens vergrootte Montenegro, waardoor de kans op een fusie der beide rijken grooter werd. Griekenland werd bijna twee maal zoo groot en vermeerderde zijn bevolking van ruim $2\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{4}$ millioen. Ook Roemenië zag zijn gebied uitgebreid, terwijl het verslagen Bulgarije eveneens een gebiedsvergrooting kon boeken, maar met slechts ruim $\frac{1}{6}$ deel, terwijl zijn bevolking niet meer toenam dan van 4.400.000 tot 4.800.000.

De machtsverschuiving op het Balkanschiereiland was dus hoofdzakelijk aan Griekenland en Servië ten goede gekomen, hetgeen een bedreiging inhield voor Oostenrijk-Hongarije. Dit rijk had weliswaar Albanië als tegenwicht gesticht, maar spoedig bleek, dat het daar de hand in een wespennest had gestoken, want het duurde niet lang of door Albanië ontstond een verwijdering tusschen Oostenrijk-Hongarije en Italië.

Met het einde der oorlogen was echter de kloof tusschen Oostenrijk-Hongarije en Duitschland niet overbrugd; deze was zelfs nog verbreed. De opvattingen der diplomaten vertoonden vooral groote verschillen bij de behandeling der Balkanproblemen. De regeering der Donaumonarchie wilde gaarne met een der Slavische Balkanstaten in een goede verstandhouding komen. Zij achtte dit noodzakelijk, omdat zij daardoor beter in staat meende te zijn haar Slavische onderdanen in bedwang te houden. Zij had voor die vriendschap Bulgarije uitverkoren, welke staat een wrok had opgevat tegen Servië. Reeds in Maart 1913 had Berchtold deze plannen aan den Duitschen gezant medegedeeld, maar deze had onmiddellijk tegenwerpingen gemaakt, omdat Ferdinand van Bulgarije in Berlijn niet vertrouwd werd. De gezant had wel het belang van een aansluiting aan een Slavischen staat ingezien, maar had daartoe Servië uitverkoren. Op een dergelijk aanbod meende de regeering in Weenen echter niet in te kunnen gaan ¹⁷⁾.

Dit verschil van inzicht bleef de verdere politiek voorloopig beheerschen. Oostenrijk-Hongarije poogde de verwijdering tusschen beide bondgenooten ongedaan te maken. Daartoe diende het uitvoerige memorandum, dat den 1sten Augustus 1913 naar Berlijn werd verzonden. Hierin werd er nadrukkelijk op gewezen, dat de

¹⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 6126; G. P. Band 34 II Nr. 12937, 12974.

kloof, die Oostenrijk-Hongarije van Servië scheidde „unüberbrückbar” was, omdat in dat rijk de Groot-Servische idealen als politieke beginsels hoogtij vierden. Deze idealen zouden slechts verwezenlijkt kunnen worden na een roemrijken veldtocht van Servië tegen Oostenrijk-Hongarije. Servië voerde dan ook, volgens de Oostenrijksche opvattingen, een aggressieve politiek, waartegen Oostenrijk-Hongarije zich natuurlijk moest verdedigen. Indien er dan ook ooit een oorlog tusschen die beide rijken gevoerd zou worden, zou Oostenrijk-Hongarije steeds de aangevallene en Servië de aanvaller zijn, „gleichgiltig von welcher Seite der letzte Schritt zur kriegerischen Entscheidung ausginge.” Een dergelijke aanval was wel niet onmiddellijk te vreezen, maar de kans erop was na de behaalde successen in de Balkanoorlogen vergroot. Weenen was dan ook overtuigd, dat zoodra de nieuw verworven Servische gebieden geassimileerd waren, de strijd aangebonden zou worden. Na deze uiteenzetting werd er op gewezen, dat bij een dergelijke verhouding er geen sprake kon zijn van een toenadering tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië, zooals Duitschland die wenschte. De toenadering zou eerst tot stand kunnen komen nadat Servië genezen was van de Groot-Servische droombeelden. Het geneesmiddel daarvoor was een zegerijke veldtocht tegen Servië.

Men koesterde in Weenen de vrees, dat Servië wel gaarne een toenadering tot Oostenrijk-Hongarije zou zien. Het Slavische rijk zou dan in de gelegenheid gesteld zijn de nieuw verworven gebieden te assimileeren en zich op den komenden oorlog met Oostenrijk-Hongarije voor te bereiden. Deze vrees was niet ongegrond, want zooals we later zullen zien, werd deze zienswijze in Servië algemeen gehuldigd. In Servië echter werd Oostenrijk-Hongarije als de aggresseur aangezien, hetgeen na de gebeurtenissen der voorafgaande jaren alleszins begrijpelijk genoemd mag worden.

De nota van den 1sten Augustus volstond evenwel niet met het constateeren van feiten, er werd ook een toekomstplan in uitgestippeld. Daarbij werd een oorlog tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië als gegeven beschouwd, waartegen de diplomaten op den Ballhausplatz hun maatregelen zouden moeten nemen. Zij meenden, dat het vinden van een bondgenoot de aangewezen weg

was. Die bondgenoot zou natuurlijk Bulgarije moeten zijn, hetgeen vergemakkelijkt werd doordat in dit rijk een pro-Oostenrijksche regering aan het bewind gekomen was ¹⁸⁾).

In Berlijn was het wantrouwen tegen Bulgarije er niet minder op geworden. Dit vond zijn oorzaak in het feit, dat koning Ferdinand van Bulgarije zijn nederlaag weet aan keizer Wilhelm, die Oostenrijk-Hongarije weerhouden had van een ingrijpen ten gunste van Bulgarije. De Oostenrijksche nota kon dan ook geen instemming in Berlijn vinden en met name de Duitse keizer wilde niets van een dergelijke aansluiting van Bulgarije weten. Met betrekking tot de Servische aangelegenheden meende men, dat Weenen de toekomst veel te pessimistisch inzag en zich daardoor tot een onjuiste Balkanpolitiek had laten verleiden ¹⁹⁾).

Intusschen was er naar aanleiding van de nog steeds uitgestelde ontruiming van Noord-Albanië door Servische troepen, een nieuw probleem ontstaan. Reeds in het begin van Juli 1913 hadden de regeeringen van Oostenrijk-Hongarije, Italië en Engeland verzoeken in die richting in Belgrado gedaan, maar deze hadden geen resultaten opgeleverd. Evenmin was dit het geval geweest met een collectieven stap op den 17den Augustus 1913 ²⁰⁾). Oostenrijk-Hongarije besloot toen weer alleen op te treden en de ontruiming te eischen. Den 3den October werd deze kwestie in een algemeenen ministerraad in Weenen besproken. Conrad meende, dat men het er thans over eens zou moeten worden hoe men het Servische vraagstuk wenschte op te lossen. Hij stelde de vergadering op de hoogte van twee mogelijkheden, n.l. in den zin van een verbond van Servië met Oostenrijk-Hongarije, welke oplossing door Duitschland aanbevolen werd en in den zin van oorlog, welke oplossing hij als de eenig mogelijke beschouwde. De Hongaarsche minister-president Tisza wilde van een verbond van Servië met de Donaumonarchie niets weten, omdat dit de oplossing van de nationaliteitenproblemen weer moeilijker zou maken. Evenmin wilde hij een oorlog forceeren, omdat naar alle waarschijnlijkheid de openbare

¹⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 8156, 8147, 8189; G. P. Band 35 Nr. 13724.

¹⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 8197, 8231; G. P. Band 36 Nr. 13781.

²⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 8410, 8456, 8596.

meening in Europa dan aan de zijde van Servië zou staan, aangezien dit rijk overal zijn wensch om den vrede te bewaren luide verkondigde. Hij werd hierbij gesteund door den minister van Financiën Bilinski. Deze noemde de platonische vredesverklaringen zeer begrijpelijk, omdat Servië rust noodig had. Allen waren het er echter over eens, dat het aanbeveling verdiende zich op een komenden oorlog voor te bereiden. De premier Stürgkh meende, dat het oogenblik om dien strijd te aanvaarden gekomen zou zijn, zoodra „wir (Oostenrijk-Hongarije) von Serbien offenkundig verletzt werden, da es dann zu einer Auseinandersetzung kommen müsste, die wohl eine capitis diminutio Serbiens mit sich brächte.” Men zou den oorlog voeren, zoodra „die Chancen günstig seien.” Thans zou men van Servië de ontruiming der bezette gebieden in Albanië eischen, eventueel binnen een bepaalden tijd. Indien dit niet het gewenschte gevolg had, zou men een ultimatum naar Belgrado verzenden ²¹⁾.

Den 7den October gaf men de Servische regeering nogmaals een waarschuwing. Toen echter de resultaten weer uitbleven, besloot men een nota naar Belgrado te zenden, waarin geëischt werd, dat Servië binnen een week zijn troepen uit Noord-Albanië terug zou trekken. Op den dag van de overhandiging dezer nota had Berchtold den Duitschen gezant van dezen stap verwittigd. De minister had tevens meegedeeld, dat Oostenrijk-Hongarije thans vastbesloten was voet bij stuk te houden en bij een weigering van Servië tot andere middelen zijn toevlucht nemen zou, waartoe men reeds de toestemming van den keizer verworven had. Berchtold had de hoop uitgesproken, dat in dit geval Duitschland naast zijn bondgenoot zou staan. Hij had er evenwel onmiddellijk aan toegevoegd, dat z.i. deze steun slechts van diplomatieken aard behoefde te zijn, omdat noch Rusland, noch Frankrijk om deze kwestie een oorlog wenschte te voeren ²²⁾.

De regeering van Duitschland billijkte thans het optreden van haar bondgenoot.

²¹⁾ Oe. U. A. Nr. 8779.

²²⁾ G. P. Band 36 Nr. 14160, Oe. U. A. Nr. 8847.

Tot groote vreugde, vooral van Rusland, gaf Servië echter toe en maakte een begin met de ontruiming der bezette gebieden.

In dezen tijd werd de regeering te Weenen geregeld opgeschrikt door mededeelingen over de vorming van een nieuwen Balkanbond. Reeds in Augustus 1913 had men op den Ballhausplatz bericht ontvangen over plannen om tot een verbond tusschen Roemenië, Griekenland, Servië en Turkije te komen. Achter deze plannen stond de Grieksche minister Veniselos, die reeds tijdens de vredesonderhandelingen in Boekarest pogingen in die richting ondernomen had. In Weenen verwekten deze mededeelingen groote onrust, want men meende, dat een dergelijke bond slechts tegen Oostenrijk-Hongarije gericht kon zijn. Men was overtuigd, dat met dien bond territoriale plannen gemoeid waren en dan zou de eenig mogelijke uitbreiding ten koste van de Donaumonarchie moeten geschieden. Den 22sten Augustus ontving men in Weenen een nadere bevestiging van dit bericht uit Athene. Hieruit bleek, dat Veniselos zijn opvattingen aan den Duitschen gezant kenbaar gemaakt had. De Grieksche minister had den wensch te kennen gegeven de Grieksch-Roemeensche vriendschap te bestendigen en het aanvankelijk als tijdelijk gedachte verbond tusschen Griekenland en Servië eveneens in een blijvend te doen overgaan. De Duitsche gezant had te verstaan gegeven, dat dit in Weenen niet zeer gunstig ontvangen zou worden, omdat men daar wel de meening toegedaan zou zijn, dat door dien bond aggressieve doeleinden nagestreefd zouden worden. Veniselos had hiervan niet willen weten, omdat de bond juist vredelievende doeleinden nastreefde, aangezien hij persoonlijk door die overeenkomst beter in staat zou zijn kalmeerende raadgevingen in Belgrado te geven, wanneer ooit een geschil tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië zou ontstaan. De Grieksche minister had ook over Bulgarije gesproken en te verstaan gegeven, dat dit rijk voorloopig nog alleen zou blijven staan, omdat het nog te veel aan revanche dacht, maar desniettemin koesterde hij de hoop ook dien staat eens in den bond opgenomen te zien²³⁾. Enkele dagen later had de Grieksche minister tot den Oostenrijk-Hongaarschen gezant in dergelijken geest gesproken. Dezen had

²³⁾ Oe. U. A. Nr. 8433, 8455.

hij ook de vredelievende bedoeling van zulk een bond uiteengezet en er nog aan toegevoegd, dat hij hoopte, dat de betrekkingen tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië in de toekomst beter zouden worden door eenige toenadering van Oostenrijk-Hongaarsche zijde. De gezant had dit echter onmogelijk genoemd, omdat Servië een politiek voerde, welke tegen Oostenrijk-Hongarije gericht was. De minister was daardoor wel even uit het veld geslagen, maar had er vervolgens op gewezen, dat hij overtuigd was, dat de Servische regeering thans een andere politiek zou gaan voeren, omdat het land rust noodig had ²⁴).

Niet alleen was de toenadering tusschen Griekenland en Servië een gevaar voor de Dubbele Monarchie, maar ook de toenadering tusschen Griekenland, den vriend van Servië, en Roemenië werd met angst tegemoet gezien. Roemenië had n.l. een geheim verdrag met den Driebond, waarin het beloofd had in geval van een Russischen aanval op Oostenrijk-Hongarije aan de zijde van dit rijk te staan. Nu was de algemeene opvatting in Weenen, dat Servië eerst dan een oorlog met Oostenrijk-Hongarije zou voeren, wanneer het zeker van den steun van Rusland zou zijn. Indien nu Roemenië zich bij Griekenland en Servië zou aansluiten, was het te betwijfelen of, wanneer een dergelijke oorlog uit zou breken, Roemenië zijn verplichtingen tegenover den Driebond na zou komen. Men had deze vrees reeds langer gekoesterd, omdat de openbare meening in Roemenië sterk anti-Oostenrijksch gezind was. Dit sproot voort uit de in dit land heerschende Groot-Roemeensche gedachte, welke aaneensluiting met de in Zevenburgen wonende Roemenen op haar programma had geplaatst.

In Berlijn nam men de plannen, welke Veniselos nastreefde, niet zoo tragisch op. Men meende, dat deze zeer goed aan de pogingen om tot een betere verstandhouding tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië te geraken, dienstbaar gemaakt konden worden.

Ten einde alle problemen eens goed onder de oogen te zien, besloot men in Weenen graaf Forgach naar Berlijn te zenden, die de verschillende kwesties dan met de Duitsche regeering zou bespreken. Den 25sten September 1913 had Forgach een onderhoud

²⁴) Oe. U. A. Nr. 8511.

met den staatssecretaris von Jagow. Forgach wees op de in Weenen bestaande vrees, dat Roemenië in geval van oorlog niet Servië en Rusland zijn verbondsverplichtingen niet na zou komen, hetgeen fatale gevolgen zou hebben. Jagow wilde hiervan echter niets hooren en meende, dat die stemming wel van voorbijgaanden aard zou zijn. Forgach poogde den staatssecretaris te overtuigen, door hem te wijzen op de Groot-Roemeensche gedachte, welke de gemoederen steeds meer ging beheerschen, waardoor het den koning van Roemenië weleens onmogelijk gemaakt zou kunnen worden om de verplichtingen uit het eens gesloten verdrag na te komen. Dit zou nog lastiger worden, wanneer de plannen voor een huwelijk tusschen een dochter van den czaar van Rusland en den Roemeenschen prins Carol werkelijkheid geworden waren. De staatssecretaris werd daardoor wel eenigszins getroffen, maar hij kon niet aan de trouw van den Hohenzollern, die op den troon in Roemenië zat, twijfelen. Jagow kon de Balkanpolitiek van Veniselos, waarop het onderhoud spoedig kwam, niet zoo gevaarlijk noemen, want de toenadering tusschen Griekenland en Roemenië kon men zeer goed benutten om Griekenland via Roemenië aan den Driebond te verbinden. De Oostenrijksche gedelegeerde achtte dit niet van bezwaren ontbloot, omdat de beide rijken, Griekenland en Oostenrijk-Hongarije, geen gemeenschappelijke belangen hadden. In dit verband vestigde hij Jagow's aandacht op de volgende feiten: Oostenrijk-Hongarije zou nooit in staat zijn de lange kust van Griekenland te beschermen tegen eventueele aanvallen, terwijl het evenmin in staat was om hulp te bieden bij de financieele tekorten, waarmee Griekenland te kampen had. Daarenboven waren de Grieksche pogingen om invloed te krijgen op de Turksche gebieden in Klein-Azië en de voor de kust daarvan gelegen eilanden weer tegen de Duitsche economische belangen in Turkije gericht, terwijl als voornaamste bezwaar genoemd moest worden, dat Griekenland reeds een verbond had met den doodsvijand van Oostenrijk-Hongarije, Servië. De staatssecretaris gaf zich echter niet gewonnen en wees erop, dat men Griekenland niet onderschatten moest en voorkomen moest, dat dit rijk naar Frankrijk zou afdrijven. Hij wilde evenwel den toestand nog even aanzien en nog geen beslissingen nemen.

Forgach begon daarna een uiteenzetting te geven van de Oostenrijksche Balkanplannen en vestigde Jagow's aandacht op de aanbiedingen, welke Bulgarije gedaan had. Hij vertelde, dat Berchtold oorspronkelijk het plan had gekoesterd om Bulgarije met Roemenië te verzoenen en op die wijze dezen Staat aan den Driebond te verbinden. Dit leek echter tot de onmogelijkheden te behooren, want voorloopig scheen een toenadering tusschen die beide staten onuitvoerbaar te zijn. De regeering in Weenen wilde echter Bulgarije niet terugstooten, daar dit ten gevolge zou hebben, dat dit rijk weer in Russisch vaarwater terecht zou komen. De staatssecretaris wilde niet veel van een dergelijk verbond hooren, omdat naar zijn meening, welke door alle Duitsche staatslieden gedeeld werd, Bulgarije onbetrouwbaar was. Hij meende, dat het het beste was ook hier voorloopig nog geen beslissingen te nemen. Het onderhoud had dus bitter weinig positieve resultaten opgeleverd ²⁵⁾.

Na de Octobercrisis, wegens de ontruiming van Noord-Albanië, hoopte men in Weenen, dat de inzichten in Berlijn eenigszins gewijzigd zouden zijn. Dit bleek evenwel geenszins het geval, zooals men nog in October bemerkte ter gelegenheid van het bezoek, dat de Duitsche keizer aan Weenen bracht. Tijdens een thee op de Duitsche legatie had Berchtold den algemeenen toestand met Wilhelm besproken. De keizer had zich goedkeurend over de Oostenrijk-Hongaarsche houding bij de laatste crisis uitgelaten en vervolgens den minister naar de toekomstplannen ten opzichte van het Balkanschiereiland gevraagd. Berchtold had daarop geantwoord, dat het belang van Oostenrijk-Hongarije eischte, dat de verschillende Balkanvolkeren elkaar in bedwang hielden, hetgeen mogelijk was door de groote tegenstelling tusschen Servië en Bulgarije, welke slechts uit den weg geruimd zou kunnen worden ten koste van grondgebied van Oostenrijk-Hongarije, waarbij hij waarschijnlijk aan de mogelijkheid dacht, dat Servië een deel van Macedonië aan Bulgarije zou geven, wanneer Servië in het bezit van eenige gebieden, met name Bosnië-Herzegowina, was gekomen. Het levensbelang van Oostenrijk-Hongarije eischte dus, dat

²⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 8708.

die tegenstelling bestaan bleef; Oostenrijk-Hongarije wilde dan ook Bulgarije naar zich toe trekken. Het mooiste zou het zijn wanneer Bulgarije via Roemenië in de Triple Alliantie opgenomen zou kunnen worden, maar de kloof welke Bulgarije en Roemenië scheidde, was niet te overbruggen, dus moest een andere weg gevolgd worden. Een aansluiting van Bulgarije op een dusdanige wijze, dat dit de betrekkingen tot Roemenië niet zou schaden was bijna onmogelijk. Berchtold uitte nu den wensch, dat de Duitsche regeering bij deze moeilijke taak haar behulpzame hand zou bieden. De keizer gaf vervolgens een uiteenzetting van zijn opvatting n.l. het afhankelijk maken van Servië door het verschaffen van geld aan de Servische regeering, het geven van militaire instructeurs aan het Servische leger en het verleenen van enkele gunsten op het gebied van den Servischen handel. Als tegenprestatie zou Servië dan zijn troepen ter beschikking van Oostenrijk-Hongarije moeten stellen, waardoor in den komenden strijd tusschen het Westen en het Oosten geen verrassingen aan de Zuidgrens zouden optreden. De minister uitte zijn twijfel aan de uitvoerbaarheid van dit verleidelijke plan, maar de keizer wilde daar niets van hooren en meende, dat Servië zeker wel bereid zou zijn om voor de bescherming, welke Oostenrijk-Hongarije het zou aanbieden, dit rijk zijn leger ter beschikking te stellen; „sollten sie dies verweigern, so müsste eben Gewalt angewendet werden, denn wenn Seine Majestät der Kaiser Franz Joseph etwas verlangt, so muss die serbische Regierung sich beugen und tut sie es nicht, so wird Belgrad bombardiert und so lange okkupiirt, bis der Wille Seiner Majestät erfüllt ist. Und dann können Sie sicher sein, dass ich hinter Ihnen stehe und bereit bin den Säbel zu ziehen”²⁶⁾.

De raad van den keizer om tot een betere verhouding met Servië te komen, werd in zekeren zin opgevolgd bij de komende spoorwegbesprekingen. De regeering te Weenen hechtte echter geen geloof aan gunstige resultaten.

Een duidelijk bewijs voor de vrees, welke Weenen koesterde, was te zien in een interview, dat de Russische gezant in Belgrado, Hartwig, aan Bulgaarsche bladen had toegestaan en waarin gemeld

²⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 8934.

werd, dat indien Servië in het bezit van Bosnië-Herzegowina gekomen zou zijn, Bulgarije Macedonië zou kunnen krijgen. Deze uitlatingen werden door de Russische regeering wel weer geloofchend, maar algemeen vond men, dat deze woorden toch de zienswijze van von Hartwig, den feitelijken beheerscher van de Servische politiek, zeer goed weergaven²⁷⁾. Rusland ijverde blijkbaar voor den nieuwen Balkanbond, waarvoor men nieuwe bewijzen meende te kunnen zien in de berichten uit Sofia, waarin gesproken werd over de pogingen van de Fransche en Russische gezanten om de regeering omver te werpen.

We zagen reeds welke voorname rol ook Roemenië in de nieuwe plannen speelde. De regeering in Weenen wenschte nu eindelijk eens te weten in hoe verre zij nog op den steun van dien bondgenoot kon rekenen. Zij gaf daarom den nieuw benoemden gezant, Czernin, een opdracht in die richting. Hij moest pogingen in het werk stellen om Roemenië bij den Driebond te houden. De meest ideale toestand zou zijn, dat men de regeering in Boekarest ertoe zou kunnen brengen om het geheime verdrag openbaar te maken, maar veel hoop daarop meende men niet te mogen koesteren²⁸⁾.

Reeds kort na zijn aankomst in de Roemeensche hoofdstad kwam Czernin tot de overtuiging, dat hij weinig resultaten zou mogen zien, daar koning Carol Servië de hand boven het hoofd hield en in een eventueel conflict gaarne de rol van arbiter wenschte te vervullen, hetgeen hem het gemakkelijkst zou afgaan, wanneer hij geen bepaalde verplichtingen na zou moeten komen. Eenige dagen later vernam hij zelfs van den Duitschen gezant, dat de koning zich tegenover dezen uitgelaten had over de moeilijkheid om het eens gesloten verdrag na te komen, aangezien dit hem in tegenstelling met zijn volk zou brengen, dat niet aan de zijde van Oostenrijk-Hongarije in een eventueel conflict zou willen strijden. De koning had er dien gezant op gewezen, dat de eenige manier om Roemenië bij den Driebond te houden te vinden was in een betere behandeling der in Hongarije wonende Roemenen²⁹⁾. In een dergelijken

²⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 9002, 9005, 9022, 9037, 9060, 9061, 9072, 9106, 9118, 9154.

²⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 9032.

²⁹⁾ Oe. U. A. 9056.

geest liet koning Carol zich den 7den December ook tegenover Czernin uit. Toch meende de gezant, dat nog niet alles als verloren beschouwd mocht worden, want als Oostenrijk-Hongarije snel handelde, zou het het verloren terrein nog wel kunnen herwinnen. De aangewezen weg hiervoor zou zijn: het brengen van een verandering in de Hongaarsche politiek tegenover de in het land wonende Roemenen ³⁰⁾. De regeering in Weenen voelde echter niet veel voor een dergelijke oplossing, omdat dit een ingrijpen van een vreemde mogendheid in de binnenlandsche aangelegenheden beteekende en men niet wist waar het einde van dergelijke verzoeken zou liggen; vooral niet omdat zoovele nationaliteiten in de Dubbele Monarchie woonden. Zij trok dan ook de conclusie, dat die bondgenoot wel als verloren beschouwd kon worden en dus door een anderen vervangen moest worden, waarvoor dan Bulgarije in aanmerking zou komen.

De kwestie werd natuurlijk weer tusschen Oostenrijk-Hongarije en Duitschland besproken, maar in Berlijn was men nog steeds de meening toegedaan, dat de Roemeensche antipathie tegen Weenen slechts van tijdelijken aard was en weldra weer tot het verleden zou behooren. Weenen moest voorloopig de gebeurtenissen afwachten.

Het jaar 1914 bracht echter geen verbetering, integendeel, de berichten werden steeds ongunstiger. In het laatst van Januari begaven de Servische kroonprins en de minister van Buitenlandsche Zaken zich naar Sint Petersburg, waar zij den Griekschen minister Veniselos ontmoetten. Na afloop van dit bezoek vertrokken de beide ministers naar Boekarest, hetgeen, volgens de berichten, op voorstel van Rusland geschied was. Deze bezoeken bewezen, dat de drie rijken één lijn spanden. Roemenië bleek steeds meer van zijn oude bondgenooten te vervreemden, maar Duitschland scheen dit niet in te willen zien. Aangezien de Duitse keizer in Maart de Oostenrijksche hoofdstad weer zou bezoeken, wilde men dan de kwestie opnieuw met hem bespreken. Daartoe stelde Tisza een overzicht op van de verschillende gebeurtenissen, welke zich na den vrede van Boekarest afgespeeld hadden. Hij wees er

³⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 9039, 9062, 9066.

nadrukkelijk op, dat de behartiging der Balkanbelangen ook een Duitsch belang was, omdat immers Frankrijk en Rusland de nieuwe Balkanconstellatie bevorderden. Deze beide rijken legden het, volgens hem, toe op een wereldoorlog, welken zij zouden ontketenen, zoodra de Balkanbond gevormd en door hen in beweging gebracht zou kunnen worden. Dit zou dus ten gevolge hebben, dat de Oostenrijksche legers in het Zuiden gebonden zouden worden en Duitschland alleen den tweefronten-oorlog zou moeten voeren, waarbij de Deutsche legers misschien ook in Galicië opgesteld zouden moeten worden. Dit moest voorkomen worden, hetgeen slechts zou kunnen geschieden door de verhouding tot Bulgarije te verbeteren. Hij meende, dat de aangewezen politiek voorloopig bestond in het bewaren van den vrede op het Balkanschiereiland, gedurende welken tijd men naar een verzoening tusschen Bulgarije eenerzijds, Roemenië en Griekenland anderzijds zou moeten streven. Wanneer n.l. Bulgarije weer van zijn geleden verliezen hersteld zou zijn, zou men kunnen aansturen op een vergrooting van Bulgarije ten koste van Servië. Deze vergrooting van Bulgarije zou de revanche-gedachte in dat rijk doen verdwijnen en de toenadering tot Roemenië en Griekenland mogelijk maken, want dan zou Bulgarije de territoriale integriteit van die beide rijken wel erkennen³¹). Een dergelijke politiek zou langen tijd in beslag nemen, maar de eerste stappen konden toch reeds op dien weg gezet worden. Hieruit blijkt wel, dat Oostenrijk-Hongarije een overval op Servië beoogde en den vrede van Boekarest ongedaan pogde te maken, hetgeen fatale gevolgen moest hebben. Oostenrijk-Hongarije was aggressief, omdat het meende dit te moeten zijn om binnenlandsche problemen op te lossen.

De besprekingen met den Deutschen keizer leidden echter tot geen resultaten, want de keizer was niet te overtuigen, dat Roemenië, zooals de Weenske diplomaten meenden, reeds verloren was en wilde waarschijnlijk ook de aggressieve doeleinden niet steunen. De keizer stond hierbij niet alleen, want ook aarts-hertog Frans Ferdinand huldigde dit standpunt³²). Zij meenden,

³¹) Oe. U. A. 9482.

³²) G. P. Band 39 Nr. 15715, 15716, 15717.

dat de aangewezen weg om den ouden toestand te herstellen, gelegen was in een verandering der binnenlandsche politiek in Zevenburgen, maar Tisza achtte dit onmogelijk; weliswaar begon hij met de voorbereiding van enkele wijzigingen, maar de eischen van de Roemenen, die hij raadpleegde, waren van dusdanigen aard, dat hij de onderhandelingen spoedig beëindigde.

De chef van den Generalen Staf liep met andere plannen rond. Hij wilde een veldtochtsplan tegen Roemenië opstellen en een begin maken met het aanbrengen van verdedigingswerken langs de Hongaarsch-Roemeensche grens, maar hij kon hiervoor niet voldoende steun bij de regeering vinden, welke de overtuiging was toegedaan, dat een dergelijke politiek slechts een grootere verwijdering van Roemenië zou teweegbrengen. Weer kwam hij met een voorstel om een oorlog tegen Servië te forceeren. Hij meende, dat men de afrekening met Servië niet te lang uit moest stellen, want het rijk werd steeds sterker en zou zich weer vergrooten, als de geruchten over een unie met Montenegro verwezenlijkt werden. Tevens zou deze strijd bewijzen, dat Oostenrijk-Hongarije over voldoende kracht beschikte. Dit plan kon hij echter weer niet doorzetten³³⁾. Voor een groot deel was dit natuurlijk het gevolg van de afwijzende houding van Duitschland.

Het Oostenrijk-Hongaarsche pessimisme werd weer versterkt, toen de Roemeensche kroonprins en zijn echtgenoot een reis naar Rusland ondernamen. Verdere bewijzen voor de vorming van den Balkanbond meende men te kunnen zien in het bezoek, dat Turksche staatslieden aan de Russische regeering brachten, terwijl van de zijde der Entente alles gedaan werd om een botsing tusschen Turkije en Griekenland te voorkomen. Ook in Bulgarije was de Russische- en Fransche politiek ijverig aan het werk om de Oostenrijksch-gezinde regeering te benadeelen, zooals duidelijk bleek uit de tegenwerking, welke deze ondervond, toen een Bulgaarsche leening in Berlijn geplaatst werd.

De Oostenrijksche regeering meende, dat zij weer onderhandelingen met die te Berlijn moest openen en den 16den Mei werd bij wijze van inleiding, een memorandum naar de Duitsche hoofd-

³³⁾ Conrad III pag. 404, 554, 626, 640.

stad gezonden. Dit stuk hield zich met de Servische vraagstukken bezig en vestigde nogmaals de aandacht der Duitsche regeering op de onmogelijkheid om aan de wenschen van Berlijn, om tot een betere verstandhouding met Servië te geraken, te voldoen.

Het bezoek van den Russischen czaar aan Constanza was een nieuw bewijs voor de nauwe relaties, welke tusschen Roemenië en Rusland bestonden. Dit bezoek had de Duitsche regeering opgeschrikt, maar nog niet tot een wijziging in haar politiek geleid. De door Duitschland voorgestelde politiek van afwachten moest nu, volgens Weenen, beëindigd worden. Men moest nu tot een oplossing komen, de toestand werd steeds critieker.

Daarom besloot men op den Ballhausplatz een groot memorandum over deze kwestie op te stellen, hetgeen dan naar Berlijn verzonden zou worden. In dit door Matscheko opgestelde stuk werd eerst een uiteenzetting der Balkanproblemen gegeven en erop gewezen, dat de nieuwe Balkanbond, welke door de Entente beoogd werd, slechts tegen het bestaan der Dubbele Monarchie gericht zou kunnen zijn, omdat slechts ten koste van dit rijk een gebiedsuitbreiding der aangesloten landen mogelijk zou zijn. Het gaf vervolgens een uiteenzetting van de gevaren, welke een afzwenken van Roemenië met zich meebracht, vooral voor Oostenrijk-Hongarije, dat immers daardoor zijn Oostgrenzen niet van troepen zou kunnen ontblooten, hetgeen weer nadeelig op den steun, welken dit rijk aan Duitschland tegen Rusland zou kunnen verleenen, moest werken. De regeering meende dan ook, dat zij niet langer dien toestand passief aan mocht zien. De gunstigste gevolgen zou men van een openbaarmaking van het verdrag mogen verwachten. Het was echter begrijpelijk, dat Roemenië een tegenprestatie zou willen zien. De regeering meende, dat hiervoor in aanmerking zou kunnen komen de garantie van het Roemeensche grondgebied tegenover het op revanche wachtende Bulgarije, maar men wilde nog wel een stap verder gaan, n.l. door de belofte „dass sie eine von Rumänien in Belgrad unternommene Aktion, welche auf eine Aenderung der Haltung Serbiens gegenüber der Monarchie abzielen würde, ihrerseits durch Entgegenkommen auf politischem und wirtschaftlichem Gebiete Serbien gegenüber zu fördern bereit sei". Dit zou echter de uiterste tegemoetkoming zijn, want hij vermeldde er na-

drukkelijk bij, dat men niet op concessies aan de Roemenen, die in Zevenburgen woonden, in wilde gaan. Indien echter Roemenië niet op die voorwaarden zou ingaan, dan zou men toenadering tot Bulgarije zoeken en tevens pogingen in het werk stellen om ook Turkije in die combinatie op te nemen, terwijl ook een aanvang met de versterking der Zevenburgsche grenzen gemaakt zou worden³⁴). De regeering te Weenen meende evenwel, dat Servië die belofte, zooals Matscheko deze voorstelde, wel zou aanvaarden, maar daarvan gebruik zou maken om zich op den beslissenden oorlog voor te bereiden. De oplossing, die Matscheko had voorgesteld, werd dan ook onmogelijk geacht en het memorandum werd zoodanig gewijzigd, dat de passage, welke betrekking had op de eventueele beloften aan Roemenië, geschrapt werd. Het nieuwe, omgewerkte memorandum vermeldde dan ook, dat de regeering in Weenen het openbaar maken van het verdrag in Boekarest onwaarschijnlijk achtte, terwijl zij ook aan de mogelijkheid, dat dit succes door de Duitsche diplomaten bereikt zou kunnen worden, meende te mogen twijfelen. Men achtte het het best Roemenië door daden te toonen, dat Oostenrijk-Hongarije wel elders steun kon vinden. Daarom moest men voor het te laat was een verbond met Bulgarije sluiten, waardoor men dan Roemenië hoopte terug te winnen. Men zou dit verdrag zoodanig pogen in te kleeden, dat het geen bepalingen bevatte, welke tegen het verdrag met Roemenië ingingen. Men wilde dan ook genoemd verdrag niet voor Roemenië geheim houden³⁵). Bulgarije zou dus zijn revanche-gedachten tegenover Roemenië moeten opgeven. In Weenen wist men zeer goed, dat Bulgarije naar het bezit van Macedonië streefde; Oostenrijk-Hongarije zou aan Bulgarije daarop uitzicht geven, hetgeen zou kunnen geschieden na een oorlog tegen Servië, waardoor dit rijk ten gunste van Bulgarije verkleind zou worden met het in de Balkanoorlogen verworven gedeelte van Macedonië. Dit grootsch opgezette stuk zou men naar Berlijn zenden in de hoop, dat Duitschland's oogen voor de Oostenrijksche Balkanbelangen geopend zouden worden en dit rijk zijn bondgenoot bij diens pogingen om den toestand te verbeteren zou steunen.

³⁴) Oe. U. A. Nr. 9918.

³⁵) Oe. U. A. Nr. 9984, idem D. D. Nr. 14, idem Roodboek 1919 Nr. 1.

Thans rest ons nog, te spreken over enkele doeleinden der Servische politiek. Het koninkrijk Servië beschouwde de vereeniging van alle Serven als zijn ideaal. In de Balkanoorlogen had Servië reeds een groot gedeelte van de door Serven bewoonde gebieden verworven, maar er woonden nog velen in Oostenrijk-Hongarije. Wanneer dezen met Servië vereenigd zouden zijn, zou een Groot-Servisich rijk gevormd kunnen worden. De Servische regeering was in die richting werkzaam.

In de binnenlandsche politiek streefde men economische-, culturele- en tegelijk strategische doeleinden na en met koortsachtige haast werd gewerkt aan de assimilatie der nieuw verkregen gebieden. De verschillende bevolkingsgroepen poogde men met het nieuwe vaderland te verzoenen, hetgeen niet steeds even gemakkelijk ging. Daarnaast werden plannen gemaakt om groote spoorwegen aan te leggen in de oude- en nieuwe landsdeelen. Deze hadden ongetwijfeld een economische beteekenis en dienden om de noordelijke deelen van den staat met het centrum te verbinden, maar eveneens een strategisch doel, nl. om een snelle verbinding tot stand te brengen met de aan Oostenrijk-Hongarije grenzende deelen. De uitwerking van dit plan zou nog vele jaren in beslag nemen.

In de buitenlandsche politiek streefde Servië naar een samengaan met Montenegro en Roemenië, ook liet men het probleem van een bescherming tegen een aanval in den rug van Bulgarije niet buiten beschouwing. Men hield in dit verband rekening met het verleenen van steun door Griekenland, maar men achtte het niet uitgesloten, dat ook Bulgarije zich eens bij Servië zou aansluiten. De verwezenlijking van dit grootsch opgezette plan vergde echter ook een geruimen tijd ³⁶⁾. Voor een eventueelen beslissenden strijd moest het leger weer toegerust worden en hieraan ontbrak nog zeer veel. Men rekende, dat de technische uitrusting van het Servische leger ongeveer drie jaren in beslag zou nemen, terwijl ongeveer dezelfde tijd noodig geacht werd om de strategische wegen, waartoe men o.a. rekende den bouw van een brug over den Donau met een directe spoorwegverbinding naar Roemenië en den aanleg van

³⁶⁾ R. D. V Nr. 9.

enkele spoorwegen in de Sandschak, te voltooien. De termijn, waarbinnen de buitenlandsche plannen verwerkelijk zouden kunnen worden, was natuurlijk niet te bepalen.

Uit dit alles volgt, dat Servië voorloopig den vrede wilde bewaren. Den 14den Januari 1914 had de Russische gezant in Belgrado, Hartwig, b.v. geschreven, dat hij er borg voor kon staan, dat Servië geen verwickelingen zou veroorzaken ³⁷⁾. Den 2den Februari van genoemd jaar had de Servische minister Paschitsch tijdens zijn bezoek aan Sint Petersburg in een audiëntie bij den czaar dezen er nadrukkelijk op gewezen, dat Servië in geen geval een oorlog wenschte en dat de regeering van Servië alles deed om verwickelingen te voorkomen ³⁸⁾. Den zelfden dag had de minister zich in een dergelijken geest in een brief aan den Russischen minister Sasonow geuit ³⁹⁾. Deze politiek van uitstel werd echter niet door alle leden van het kabinet Paschitsch goedgekeurd. De minister van Oorlog Bozanowitch b.v. had zich tegen deze politiek verzet. Volgens Paschitsch gehoorzaamde deze minister meer aan een actieve militaire partij, welke bij voortduring het Servische kabinet bestreed, omdat dit „nicht energisch genug für die Vereinigung aller Serben in einem Staate” werkte, dan aan de beginselen van de radicale partij. Paschitsch had hem dan ook uit het kabinet verwijderd ⁴⁰⁾. In regeeringskringen liep men met plannen rond om die militaire partij eveneens aan te pakken en haar invloed te beperken.

Paschitsch begon zijn buitenlandsche politieke plannen ten uitvoer te brengen en zette den eersten stap in die richting door pogingen in het werk te stellen om een unie tusschen Servië en Montenegro tot stand te brengen. Hij verzekerde den 7den April 1914 aan den Russischen gezant, dat het aanbeveling verdiende: „alle Sorgen um die noch nicht befreiten serbischen Brüder und das ganze Südslawentum jetzt beiseite zu lassen und an die Masz-

³⁷⁾ R. D. I Nr. 7.

³⁸⁾ S. D. Nr. 399.

³⁹⁾ R. D. I Nr. 161.

⁴⁰⁾ R. D. III Anlage Nr. 1.

nahmen zu denken, welche tatsächlich die Bande der Völker gleichen Bluts festigen könnten" 41).

Men meende echter, dat zij, die een meer actieve politiek van Servië voorstonden, een overwinning behaald hadden toen bekend werd, dat de Servische koning Peter naar een badplaats vertrok en de regeering aan zijn zoon Alexander opdroeg. Hartwig wist echter wel beter en schreef, dat Alexander vroeger wel een aanhanger van een meer actieve politiek was geweest, maar „er ist jetzt der eifrigste Anhänger der vorsichtigen und klugen Politik des ersten serbischen Staatsmannes. Alles dies scheint mir ein Gewähr dafür zu sein, dasz während der Regentschaft des Prinzen, wie lange sie auch dauern möge, keine Aenderungen, weder in der inneren noch in der auswärtigen Politik Serbiens eintreten werden" 42).

De vrede, welken Servië zoo gaarne bewaren wilde, kon evenwel door anderen verstoord worden. Zelfs achtte men het niet uitgesloten, dat wanneer bekend werd, dat Servië gebrek had aan legerbehoeften, de een of andere mogendheid, waarbij men aan Oostenrijk-Hongarije dacht, een overval zou forceeren. Men rekende, dat het tekort aan wapenen eerst na 4 à 5 jaar geheel aangevuld zou zijn. Men besloot nu Rusland, dat zich steeds een vriend van den Slavischen staat betoond had, om hulp te vragen. Den 2den Februari verzocht Paschitsch dan ook aan Sasonow om ter voorziening in het tijdelijk tekort, o.a. 120.000 geweren, 24 houwitsers van 10.5 c.M., 36 stukken bergartillerie, alles met bijbehorende munitie en de uitrusting voor 250.000 soldaten, van Rusland te ontvangen 43). Deze aanvraag werd niet spoedig ingewilligd en nog den 20sten Juni 1914 deed Sasonow aan den Generalen Staf het verzoek om de Servische wenschen eenigszins tegemoet te komen 44). Deze hechtte den 3den Juli zijn goedkeuring aan de levering der aangevraagde geweren met 120.000.000 patronen. Het

41) R. D. III Nr. 169.

42) R. D. IV Nr. 34.

43) R. D. I Nr. 161.

44) R. D. III Nr. 313.

verzoek betreffende de artillerie moest afgewezen worden, omdat het Russische leger deze zelf niet missen kon ⁴⁵⁾).

Servië bereidde zich voor op den komenden strijd, waardoor het de Zuid-Slaven, die onder het Oostenrijksche juk zuchtten, hoopte te bevrijden en in een nationalen staat wenschte te vereenigen. Het bevorderde daartoe een propaganda in de Oostenrijksche landen. Voorloopig moest het echter den vrede bewaren, vandaar dat het steeds zijn vredelievende bedoelingen bekend maakte.

⁴⁵⁾ R. D. IV Nr. 74.

II. ROND DEN AANSLAG OP FRANS FERDINAND.

Na de annexatie van Bosnië-Herzegowina op den 5den October 1908, zag men naar buiten weinig verandering ¹⁾. De minister van Buitenlandsche Zaken, Aehrenthal, had gehoopt, dat door deze inlijving de Groot-Servische propaganda in die streken zou eindigen ²⁾, maar weldra was gebleken, dat dit niet het geval was, zoodat ook in dit opzicht de toestand dezelfde bleef.

Verandering in het binnenland trad echter op door de grondwet van 20 Februari 1910. Toen werd een volksvertegenwoordiging ingevoerd, bestaande uit een Kamer, den Sabor, waarin 20 leden der kerkgenootschappen en 72 gekozen afgevaardigden zitting zouden hebben. Deze Sabor regelde binnenlandsche aangelegenheden, terwijl de keizer jaarlijks het presidium benoemde. Uit den Sabor werd een landsraad van 9 leden gekozen, welke gehoor kon krijgen bij de vertegenwoordigende lichamen in Boedapest en Weenen. De algemeene bestuursaangelegenheden bleven echter berusten bij het gemeenschappelijk ministerie van Financiën in Weenen.

De steeds gewapende bevolking eischte voor handhaving der orde een groot aantal bezettingstroepen. De commandant hiervan was belast met de regeling van alle militaire zaken in de provincies. Naast dezen militairen bestuurder stond voor burgerlijke aangelegenheden de Zivladlatus, een ambtenaar benoemd door den keizer. Tot commandant werd spoedig Potiorek, een bekend officier uit het Oostenrijksche leger, benoemd. Na verloop van korten tijd ontstond er echter wrijving tusschen hem en den Zivladlatus en deze laatste werd ten slotte naar Weenen teruggedroegen. Weliswaar verschenen er nog opvolgers, maar dezen werden door den gouverneur Potiorek steeds meer teruggedrongen, zoodat zij weldra

¹⁾ Josef Brauner: „Bosnien und Herzegowina”, Berl. Monatshefte 1929 pag. 313—345 en R. D. IV Nr. 248.

²⁾ Oe. U. A. Nr. 40.

slechts als hulpmiddelen voor bestuursaangelegenheden waren te beschouwen.

Bosnië-Herzegowina werd bewoond door een zeer gemengde bevolking. Men kon er Croaten, Serven, Duitschers en Joden onderscheiden. Volgens een volkstelling kon men de bevolking indeelen in: Grieksch-Katholieke Serven, 824.000; Roomsch-Katholieke Croaten, 434.000; Mohammedanen, 612.000; Protestante Duitschers, 6.000 en Joden, 12.000. De godsdienst was eigenlijk toonaangevend en gaf ook den doorslag in de politieke indeeling van den Sabor. De Grieksch-Katholieken sympathiseerden in het algemeen met Servië. De Roomsch-Katholieken zwenkten heen en weer tusschen trouw aan Oostenrijk-Hongarije eenerzijds en een Servisch-Croatische eenheid anderzijds. Men dacht zich die eenheid òf als afzonderlijke staat onder bestuur der Habsburgers, òf in Groot-Servisch verband. De Mohammedanen, Protestanten en Joden waren in het algemeen trouw aan Oostenrijk-Hongarije. Op de verdeeling naar godsdiensten berustten ook de politieke partijen. De voornaamste waren: de Srpska-Rijetsch onder leiding van Gligory Jeftanowitsch en de Narodna-Stranka, beide in oppositie tegen de Oostenrijk-Hongaarsche monarchie, de Starcevikanjika-Stranka — de partij der Croaten — en tenslotte de Mohammedaansche partij, welke beide laatsten de regeeringspartijen vormden. Beide groepen waren ongeveer even sterk. Van veel belang was dan ook een Servische minderheid onder leiding van Dr. Dimowitsch, welke partij laveerde tusschen opposanten en regeeringsgetrouwen.

Lang kon na 1910 de parlementaire arbeid niet uitgeoefend worden, want tijdens de Balkanoorlogen werd in Bosnië-Herzegowina de staat van beleg afgekondigd en de Sabor gesloten. In dezen tijd ontdekte men vele illoyale bewegingen en om nu later weer parlementairen arbeid mogelijk te maken, wilde Potiorek met kracht optreden tegen personen, vereenigingen en organisaties, die zich niet loyaal toonden. Hij ondervond evenwel geen medewerking van zijn chefs in Weenen, den minister Burian en diens opvolger Bilinski, die beiden tegenover de Grieksch-Katholieke Serven een verzoenende politiek wilden voeren om op deze wijze den wind uit de zeilen van de Groot-Servische propaganda te kunnen nemen.

Toen de staat van beleg opgeheven was, zette Potiorek zich weer aan den parlementairen arbeid en poogde een regeeringsblok te vormen. Om dit te bereiken opende hij zelfs besprekingen met de radicale partij van Jęftanowitsch, maar enkele dagen later deelde deze mede, dat zijn groep aan geen coalitie zou deelnemen. Het schijnt, dat hij bericht had ontvangen uit Belgrado, dat men het daar niet eens was met een dergelijke coalitie. Het gelukte Potiorek echter wel de partij van Dr. Dimowitsch voor zijn politiek te winnen. In den herfst van 1913 werd een regeeringsprogramma opgesteld, waarin als voornaamste punten waren genoemd: erkenning van de Serbo-Croatische taal en aflossing der Kmeten. In December 1913 werd de taalwet aangenomen, waarna een begin gemaakt werd met de Kmetenwet.

Ten gevolge van de Turksche overheersching behoorde de grond aan de Mohammedanen en alle niet-Mohammedanen moesten als gebruiksrechten steeds een derde van den oogst, de zoogenaamde Kmeten, aan de Moslims afstaan. De Kmetenwet wilde nu de mogelijkheid scheppen deze schatting af te koopen, hetgeen vooral den Serven ten goede zou komen. Weenen hoopte hierdoor de Serven voor zijn politiek te winnen, tot welk doel ook het verleenen van groote persvrijheid diende.

De verschillende verzoeningspogingen van Bilinski werden echter door de Bosnische bevolking uitgelegd als zwakheid van de Monarchie. De Groot-Servische propaganda won dan ook steeds meer veld en maakte gebruik van de gegeven vrijheid om in de pers aanvallen op de regeering in Weenen te doen. Vooral na de Servische overwinningen in de Balkanoorlogen was de Groot-Servische gedachte gegroeid. Het duidelijkst is de algemeene toestand geteekend in het bericht uit Serajewo van den tweeden secretaris van de Russische legatie in Weenen, Gagarin, waarin men o.a. leest ³⁾: „Es ist überflüssig zu erwähnen, dasz die serbisch-orthodoxe Gemeinde volle Autonomie genieszt. Durch eine derartige Politik gedenkt man die Serben mit der Annexion zu versöhnen und zu erreichen, dasz sie mit ihrem Schicksal zufrieden sind. Doch wächst mit jedem Jahre die bosnisch-serbische Intelligenz, das nationale Selbstbewusstsein ebenfalls, und jetzt, nach

³⁾ R. D. IV Nr. 248. Bijlage.

den Siegen über die Turken und Bulgaren, ist dieses Gefühl so angewachsen, dass keine Konzessionen der österreichischen Regierung mehr die Majorität der Intelligenz verwirren und sie zwingen werden, der groszserbischen Idee zu entsagen. Wenn es sich auch vielleicht unter fremden Fuchtel nicht schlecht lebt, so ziehen die serbischen Patrioten es doch vor, selbst schlechter zu leben, aber dafür unter ihrer eigenen Regierung. Die Klugen verheimlichen diese einstweilen noch unerfüllbaren Träume und leben der Gegenwart..... Eine besondere Bedrückung seitens der Oesterreicher hat weder während der Okkupation noch nach der Annexion stattgefunden. Im Gegenteil, vom Augenblick der Annexion an hat man sie, wie gesagt, sogar wohlwollend behandelt."

De Russische gezant in Weenen Schebeko beschouwde de vele concessies aan de Serven in Bosnië-Herzegowina als een poging om in een Russisch-Oostenrijksch conflict de Zuid-Slaven aan de Oostenrijksche zijde te krijgen. Hij meende als leiders van deze pogingen den aartshertog en personen uit diens omgeving te moeten zien 4).

De agitatie in de grenslanden werd voortdurend aangewakkerd vanuit Servië. Geregeld kreeg men in Weenen berichten uit dit rijk, waarin gesproken werd over het feit, dat in alle officieele redevoeringen gesproken werd over de verlossing der Servische broeders in Bosnië-Herzegowina, Croatië en Dalmatië 5). Men had eveneens inlichtingen ontvangen over een geheime vereeniging in Servië, de Zwarte Hand, die voor de eenheid der Zuid-Slaven ijverde 6). Uit Bosnië-Herzegowina kreeg men geregeld berichten over Servische propaganda, welke zich ten doel stelde bewoners uit die landen naar Servië te lokken, veelal met behulp van valsche passen.

Potiorek, o.a. gesteund door den chef van den Generalen Staf Conrad von Hötzendorf, wilde een krachtig protest hiertegen doen hooren en volgens den weg van geweld een einde aan dien toe-

4) R. D. III Nr. 34.

5) Oe. U. A. Nr. 9631, 9642, 9716, Bijlage 9782, 9746, 9805, 9841, 9923. Deze stukken geven slechts voorbeelden uit den tijd tusschen den 3den Mei en den 26sten Juni 1914.

6) Oe. U. A. Nr. 9716; Berl. Monatshefte 1932 pag. 55—65 en 557—561.

stand maken. De regeering in Weenen handhaafde echter haar standpunt. Dit uitte zich ook weer in het antwoord op het verzoek uit Serajewo hoe de Bosnische autoriteiten handelen moesten tegenover het plan tot samenwerking der Bosnische- en Servische Sokols op het groote feest, dat den 28sten Juni in Kossovo gevierd zou worden. Genoemd feest werd gevierd ter herinnering aan den slag, welke den 28sten Juni 1389 bij Kossovo geleverd was en die tot den ondergang van den toenmaligen Servischen staat geleid had. De herdenking in 1914 zou een zeer feestelijk karakter dragen, omdat thans na de overwinningen in de Balkanoorlogen dit verlies op de Turken gewroken was, terwijl bovendien een nieuw Servië opgestaan was. Het ministerie van Financiën meende, dat een verbod van deelneming in geen geval uitgevaardigd zou mogen worden, nu het een nationalen feestdag betrof. Een dergelijk verbod zou zeker ontstemming teweeg brengen en dit wilde men voorkomen 7).

Niets zou nu het gevoel van afhankelijkheid jegens het Habsburgsche Huis beter kunnen aanwakkeren dan een persoonlijk bezoek van een der leden dier regeerende familie. In September 1913 ontstond het plan, dat Frans Ferdinand dit bezoek zou brengen ter gelegenheid der manoeuvres van het 15de en 16de legercorps. Het is niet bekend, wie het voorstel daartoe het eerst opperde. Men neemt wel aan, dat de troonopvolger het initiatief daartoe nam, terwijl als tweede genoemd wordt Potiorek, hetgeen zeer aannemelijk is, omdat deze in deze periode het genoemde regeeringsblok poogde te formeeren 8). Hoofddoel van de reis zou het bijwonen van de manoeuvres zijn. Deze legeroefeningen stonden, naar men zei, in geen verband met oorlogsvoorbereidingen. Het gestelde doel was: de verdediging van Serajewo tegen een theoretischen aanval vanaf de kust der Adriatische Zee. Het blauwe verdedigingsleger, geconcentreerd zuidwestelijk van Serajewo, moest het roode aanvalsleger, dat uit het westen en uit Mostar oprukte, tegenhouden bij den Ivanpas. De tactische oefening hield wel verband met een eventueelen Oostenrijksch-Servischen oorlog,

7) Oe. U. A. Nr. 9716.

8) Beiersche D. Nr. 5.

waarbij Rusland aan de Servische zijde stond. In voorkomend geval zou het Czarenrijk de hoofdtegenstander worden, waardoor het zuidoostelijk front sterk verzwakt zou worden. Men moest dan rekenen met een inval van het Servische leger, waardoor het Oostenrijksche leger tot een defensieve houding gedwongen zou worden.

In verband met het militaire karakter van de reis werd het programma opgesteld door de militaire kanselarij, den chef van den Generalen Staf en den gouverneur Potiorek.

In Maart 1914 verscheen in het blad „Srbobran” te Agram het eerste bericht over die manoeuvres onder leiding van aartshertog Frans Ferdinand. Dit deed vermoeden, zelfs in het buitenland, dat men nu wilde toonen, dat Bosnië-Herzegowina Oostenrijksch land was en dat de Dubbele Monarchie gereed was voor een verdediging harer belangen in die streken⁹⁾. Het grootste gedeelte der bevolking van Bosnië zag er slechts een oefening voor een oorlog tegen Servië in en in verschillende kringen voelde men dit optreden als een nieuwe uitdaging. Deze gedachtengang uitte zich in gezegden als: men zou, wanneer Frans Ferdinand het land bezocht, eens bewijzen, dat Bosnië-Herzegowina Servisch land was.

Op het ministerie van Buitenlandsche Zaken in Weenen kreeg men den 11den Mei langs vertrouwelijk weg kennis van een eigenaardige gebeurtenis. Enkele weken tevoren zouden n.l. uit de kweekschool van Pakratz enkele leerlingen vertrokken zijn, die hoewel niet in het bezit van passen, toch de grenswacht gepasseerd waren. In Servië zouden deze jongelieden goed ontvangen zijn en voor een gedeelte op staatskosten in kweekscholen plaatsing gevonden hebben. Zoo zou b.v. één van hen, Janko Pokrajac, in dienst van de Servische propaganda getreden zijn. Deze zou, zoodra er in Oostenrijk-Hongarije „etwas los sein (würde), mit Bomben arbeiten und Brücken zerstören”. Tijdens de reis van Frans Ferdinand zouden zij het bewijs leveren, dat Bosnië Servisch land was¹⁰⁾. Dit bericht werd doorgegeven naar het gemeenschappelijk

⁹⁾ N. R. C. 29 Juni 1914, Avondblad D., Berl. Monatshefte 1929 pag. 463—472.

¹⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 9663.

ministerie van Financiën¹¹⁾), met het verzoek om, in verband met demonstratie-plannen tijdens het bezoek van den troonopvolger, de juistheid van de mededeelingen te onderzoeken. Dit departement vroeg een nadere bevestiging aan de Croatische landsregering¹²⁾ en werkelijk ontving men bericht, dat in Maart l.l. een aantal leerlingen van genoemde kweekschool verwijderd waren, onder wie zes Bosniërs. De autoriteiten hadden echter de verblijfplaats dezer jongelieden nog niet kunnen vinden. Het onderzoek vlotte niet erg en den 27sten Juni werden nadere inlichtingen in Belgrado verzocht¹³⁾. De kwestie bleef slepende. Het Ministerie had het bericht eveneens doorgestuurd naar Serajewo en tevens verzocht maatregelen te treffen in verband met het aanstaande vorstelijk bezoek¹⁴⁾. Het desbetreffend antwoord toonde echter aan, dat de plaatselijke autoriteiten, in verband met de militaire beteekenis van de reis, geen verantwoordelijkheid op zich namen¹⁵⁾.

Een dergelijk bericht wierp een eigenaardig licht op Servië; hoe konden Oostenrijksche onderdanen zonder passen naar genoemd land komen? Dit was weer een nieuwe schakel aan de keten van mededeelingen over „menschensmokkelarij” over de Drina, welk feit de laatste 8 maanden steeds grooteren omvang aannam¹⁶⁾.

De zoo juist genoemde waarschuwing stond niet alleen, want ook de Servische gezant in Weenen schijnt in eenigszins bedekte termen gesproken te hebben over de mogelijkheid van een aanslag op den troonopvolger. Over deze waarschuwing bezitten wij verschillende lezingen¹⁷⁾, maar documentaire bewijzen ontbreken nog. De gezant, Jovan Jovanowitsch, die in December 1912 zijn geloofs-

¹¹⁾ Oe. U. A. Nr. 9693, 9694.

¹²⁾ Oe. U. A. Nr. 9882, 9893.

¹³⁾ Oe. U. A. Nr. 9937.

¹⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 9882.

¹⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 10029.

¹⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 9782, Bijlage.

¹⁷⁾ Verg. Berl. Monatshefte 1924 pag. 28 vlg., 108 vlg., 208 vlg., 231 vlg., 282 vlg., 293 vlg., 393 vlg., 437 vlg.; Berl. Monatshefte 1925 pag. 108 vlg., 281 vlg., 399 vlg.; Berl. Monatshefte 1928 pag. 1154. Jules Isaac: „Un Débat Historique 1914” pag. 248 vlg.

brieven in Weenen overhandigd had, was geen persona grata. Er werd van hem verteld, dat hij in 1908 zeer geijverd had tegen de annexatie en zelfs leider van Comitadzji's was geweest¹⁸⁾. De minister van Buitenlandsche Zaken, graaf Berchtold, beperkte zich tegenover hem tot de allernoodzakelijkste besprekingen. In 1914 was de toestand wel iets verbeterd en de gezant hoopte op een betere verstandhouding, welke ook den beiden rijken ten goede zou komen. Voor een groot gedeelte was dit het gevolg van de besprekingen, welke de diplomaat met den minister Bilinski, die de portefeuille van Financiën had, voerde. Laatstgenoemde, zelf van Slavische afkomst, begreep den Serviër blijkbaar beter. Bilinski voerde verschillende diplomatieke onderhandelingen, waarover hij dan later rapport uitbracht aan Berchtold.

Eind Mei of begin Juni kwam Jovanowitsch bij Bilinski voor een privé onderhoud. De gezant begon over de aanstaande manoeuvres en wees erop, dat deze gehouden zouden worden omstreeks den 28sten Juni, den herdenkingsdag van Kossovo. Sommigen zouden het kiezen van dit tijdstip kunnen voelen als een provocatie. De mogelijkheid bestond dan ook, dat er iemand in het leger te vinden zou zijn, die zijn geweer of revolver met scherpe- in plaats van met losse patronen zou laden en dit vuurwapen zou gebruiken tegen hem, dien men als provocateur zou zien. Jovanowitsch zou er aan toegevoegd hebben, dat hij dit alles meedeelde uit eigen initiatief en dat hij tot dien stap was overgegaan op grond van de berichten uit Belgrado, waarin gesproken werd over de opwinding onder de Bosnische jeugd, vooral na de Servische overwinningen. De minister trok dit alles zeer in twijfel; hij beweerde andere berichten uit de grenslanden ontvangen te hebben, die juist op een kalmen toestand wezen. Bilinski zal waarschijnlijk niet geloofd hebben, dat dergelijke dingen, zooals de gezant vertelde in het leger konden voorkomen. Bovendien, al zou hij zelf zeer goed geweten hebben, dat de toestand in Bosnië-Herzegowina niet rooskleurig was, dan zou hij dit toch niet tot den Serviër gezegd hebben. De mogelijkheid bestaat ook, dat hij de mededeeling in verband bracht met de kwestie der kweekschoolleerlingen, welke

¹⁸⁾ Dumaine: „La Dernière Ambassade de France en Autriche” pag. 79 vlg.

reeds in behandeling was. Deze démarche had dan ook geen verdere gevolgen.

In de omgeving van den troonopvolger schijnen ook geruchten, die op gevaar wezen, geloopt te hebben; maar of de aartshertog geen vrees wilde toonen of dat hij erop vertrouwde veilig te zijn temidden van het leger, de reis werd doorgezet. Den 23sten Juni vertrok Frans Ferdinand naar Triëst, ging daar aan boord van een kruiser naar Metkovitsch, om vervolgens per trein naar Ildzhe te gaan, waar hij zijn vrouw ontmoette.

De manoeuvres, welke zeer gunstig verliepen, werden op den 26sten en 27sten Juni gehouden. In den namiddag van den 26sten had een niet-officiëel bezoek aan Serajewo plaats, dat Zondag den 28sten officiëel herhaald zou worden. De plaatselijke pers had welkomstartikelen geplaatst, alleen het Servische blad „Narod” had zich beperkt tot de aankondiging van het bezoek en bevatte verder artikelen over den nationalen feestdag, terwijl een groot portret van koning Peter van Servië, omgeven door de Servische kleuren, afgedrukt was ¹⁹⁾.

Het was prachtig weer op den gedenkwaardigen 28sten Juni; velen hadden zich dan ook langs den weg geschaard, welken het aartshertogelijk paar zou volgen. De menschen stonden direct op den trottoirband en hadden vrij uitzicht op den weg, want in tegenstelling met het keizerlijk bezoek in 1910, had men thans geen dubbele haag militairen langs de te volgen route opgesteld. Tegen 10 uur kondigden saluutschoten de komst van het hooge gezelschap aan ²⁰⁾. Na een inspectie van het plaatselijk garnizoen namen de vorstelijke personen met hun gevolg plaats in de gereedstaande auto's. In de eerste stapte de burgemeester en de commissaris van politie, in de tweede de aartshertog met zijn vrouw, terwijl tegenover hen de gouverneur Potiorek plaats nam. De twee andere auto's waren bestemd voor het gevolg en enkele officieren. De stoet reed naar het raadhuis, dat aan het einde van de Appelkade stond. In deze richting gaande had men aan de linkerzijde verschillende groote huizen, terwijl aan den rechterkant de Miljutschka stroomde, die nu in de zomermaanden bijna geen water bevatte.

¹⁹⁾ Fay II pag. 82.

²⁰⁾ Sosnosky pag. 215—219.

In de buurt van de Cumurjabrug maakte Potiorek den aartshertog opmerkzaam op enkele nieuwe gebouwen. Op dit moment zag de chauffeur iemand, die bij de brug stond, iets wegwerpen in de richting van de auto, hij gaf gas en vergrootte de snelheid. Het gevolg was dat het geworpene, een bom, op het samengevouwen dak van de auto terecht kwam en daarna op straat viel. Volgens een andere lezing wierp de aartshertog zelf de bom achter zich. Vlak bij de eerste volgauto ontplofte het projectiel, waardoor luitenant Merizzi, een lid van het gevolg, en eenige omstanders gekwetst werden. De stoet hield stil. De troonopvolger, door een scherfje aan het gelaat licht verwond, informeerde naar de gevolgen van den aanslag en nadat de gewonden naar het hospitaal vervoerd waren, gaf hij order den tocht te vervolgen.

De dader was direct na het plegen van zijn daad over den muur in de rivier gesprongen; hij werd echter spoedig door politie-agenten en enkele burgers gegrepen en weggeleid.

Op het stadhuis werd het echtpaar officieel door den burgemeester ontvangen. Pijnlijk was, dat deze zijn welkomstrede op schrift had, want hierin werd gewezen op de vreugde der loyale bevolking nu zij den troonopvolger in haar midden zag. Daarna werd de vraag besproken, of het wel aan te bevelen was het verdere programma af te werken. Potiorek en de commissaris van politie achtten een tweeden aanslag op den zelfden dag zeer onwaarschijnlijk en daar bovendien Frans Ferdinand eerst het hospitaal wilde bezoeken om inlichtingen in te winnen over de gekwetsten, besloot men alleen den terugweg te bekorten. Men zou de Appellkade langs rijden en den tocht door de binnenstad opgeven. Het hooge gezelschap nam in dezelfde volgorde in de voertuigen plaats, slechts met dit verschil, dat graaf Harrach op de linker treeplank, dus aan de rivierzijde, van de vorstelijke auto ging staan tegen eventueele aanslagen van dien kant.

Op den hoek van de Frans Jozefstraat draaide evenwel de eerste auto deze straat in, zooals vastgesteld was in het officiële programma; ook de chauffeur van de aartshertogelijke auto wilde toen zijn wagen hierheen sturen. Potiorek riep dat dit een misverstand was; de bestuurder remde, zoodat op het kruispunt van beide wegen de wagen nagenoeg stilstond. Op dat oogenblik weerklonken twee

schoten van de rechterzijde. Men meende echter, dat niemand getroffen was. De auto reed toen met groote snelheid naar het paleis van Potiorek, dat zich aan de andere zijde der rivier bevond. In deze korte spanne tijds bleek, dat de kogels wel doel hadden getroffen. Uit den mond van Frans Ferdinand kwam bloed te voorschijn ²¹⁾, Harrach poogde dit met een zakdoek weg te vegen en de aartshertogin riep: „Um Gotteswillen, was ist dir geschehen?“ Na deze woorden zakte zij van de bank en de aartshertog zei nog: „Sopherl, Sopherl, stirb mir nicht, bleibe für meine Kinder.“ De graaf ontdekte nu, dat de troonopvolger door een schot in den hals gekwetst was. Hij vroeg hem: „Leiden E. K. H. sehr?“ Het antwoord luidde: „Es ist nichts,“ welk gezegde enkele malen, maar steeds zwakker, herhaald werd. Intusschen was men tot de ontstellende ontdekking gekomen, dat de aartshertogin, niet zooals men oorspronkelijk gemeend had, ten gevolge van aandoening bezwijmd was, maar dat zij het bewustzijn verloren had ten gevolge van een verwonding. Bij het paleis aangekomen, werden de beide gewonden opgenomen en in een bed neergelegd. Spoedig verscheen geneeskundige hulp, maar het was tevergeefs, want na een kwartier ongeveer waren beiden aan de gevolgen van de be-
komen verwondingen overleden.

Dadelijk na den aanslag had men zich op den dader geworpen en dezen na een kort gevecht overweldigd en weggeleid ²²⁾ Het bezoek was wel zeer treurig geëindigd en omstreeks elf uur werd naar Weenen een telegram met het bericht van den dubbelen moordaanslag verzonden. Spoedig werden nu de eerste gegevens over het onderzoek doorgestuurd ²³⁾. De bommenwerper was een Bosniër, genaamd Cabrinowitsch, en behoorde tot een Servische groep van socialisten, welke opdrachten uit Belgrado kreeg. De geworpen bom had hij ontvangen door bemiddeling van een anarchist in Belgrado. De doodelijke schoten waren afgevuurd door Princip, afkomstig uit Noord-West Bosnië. Ook hij was enkele maanden tevoren in de Servische hoofdstad geweest. Beiden beweerden echter onafhankelijk van elkaar gehandeld te hebben.

²¹⁾ Sosnosky pag. 219—222.

²²⁾ Sosnosky pag. 218, 219.

²³⁾ Oe. U. A. Nr. 9939, 9940, 9948.

Deze verklaring bleek bij nader onderzoek onjuist te zijn; hierbij kwam toen vast te staan, dat er een wijd vertakt complot had bestaan, waaraan beiden hadden deel gehad. Het gelukte de politie na enkele dagen reeds nog meerdere deelnemers in hechtenis te nemen. Uit het verdere onderzoek kwam spoedig vast te staan, dat de daders op een zeer geheimzinnige wijze uit Servië in Bosnië gekomen waren en dat achter het complot enkele Servische officieren stonden.

Reeds in een der eerste telegrammen van Potiorek werd vermeld, dat de aanslag gelukt was „trotz aller umfassend getroffenen Sicherheitsvorkehrungen”. Dit is natuurlijk zeer begrijpelijk, want hij kende immers de waarschuwing. In de pers werd dit echter in twijfel getrokken en merkte men op, dat de aanwezige politiemacht geringer in aantal was geweest dan tijdens het keizerlijk bezoek in 1910, waardoor de heeren in Weenen, die kennis droegen van de waarschuwing, zich poogden vrij te pleiten van verantwoordelijkheid. De gouverneur wees er echter op, dat hij niet over een voldoende aantal personen had kunnen beschikken.

Potiorek achtte de bewoners van Bosnië-Herzegowina echter niet in staat tot het bedrijven van een dergelijke daad. De werkelijke schuldigen waren, volgens hem, buiten het land te vinden, n.l. in Servië. Deze opvatting werd ook teruggevonden in het officiële verslag in de couranten van den 29sten Juni, waarin men las: „In den leitenden Kreisen herrscht die Ueberzeugung, dasz ähnliche Attentate von bosnischen Eingeborenen nicht möglich gewesen wären, wenn die Agitation nicht von auszen getrieben worden wäre, die die lernende Jugend und die Sozialisten serbisch-orthoxen Glaubens demoralisiert hätte”²⁴⁾. Deze gedachtengang beheerschte het verdere verloop van het conflict. Doorredeneerend kwam men tot de volgende conclusie: de grenslanden konden eerst dan weer gesaneerd worden, wanneer de buitenlandsche agitatie zou eindigen, hetgeen slechts mogelijk zou zijn na een actie van Oostenrijk-Hongarije op het gebied van de buitenlandsche politiek tegenover Servië.

De bevolking van Bosnië-Herzegowina ging ook van de over-

²⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 9949, Bijlage.

tuiging uit, dat de Serven achter dit misdrijf stonden. In Serajewo kwam het dan ook dadelijk tot anti-Servische demonstraties, geleid door Croaten en Muzelmannen ²⁵). Men sloeg vensters in, vernietigde Servische handelswaren en wanneer het den demonstranten gelukte in de door Serven bewoonde huizen door te dringen, werd daar de inboedel vernield. Het meest had de Sabor-afgevaardigde Gligorije Jiftanowitsch te duchten. De menigte sloeg de ruiten in van het aan hem toebehoorende hotel „Europa”, vernielde in zijn privé-woning de meubelen, waarna men zijn woede nog koelde aan enkele rijtuigen van zijn zoon. Verschillende kleine handelaars werden feitelijk geruïneerd. Weliswaar waren er troepen van de manoeuvres in de stad gekomen, maar veel richtten deze niet uit. Hierdoor ontstond het gerucht, dat de autoriteiten de bewoners niet wilden storen in hun uiting van trouw aan de regeering. De leidende personen verdedigden zich door erop te wijzen, dat de opstandige beweging zoo impulsief in haar werk was gegaan en dat er op verschillende plaatsen tegelijk botsingen ontstaan waren, waardoor men niet in staat was geweest overal op te treden. Verder voerden zij tot hun verdediging aan, dat zij niet hadden kunnen optreden, doordat in de stad nog geen staat van beleg was afgekondigd. Men nam de opstandelingen ook eenigszins in bescherming door erop te wijzen, dat de cynische houding der Serven iedereen moest verontrusten. Tengevolge van de botsingen was slechts één Croaat gedood; de latere Servische berichten over moordpartijen waren dus onjuist.

Men begreep echter, dat er iets gedaan moest worden en in den avond van den 29sten Juni werd dan ook voor Serajewo de staat van beleg afgekondigd, waarna de rust terugkeerde. De schade aan bezittingen toegebracht werd op tien millioen, volgens een andere opgave echter op anderhalf millioen geschat ²⁶). De Serven eischten schadevergoeding. De regeering begon allen, die broode-loos waren geworden, een ondersteuning te geven in den vorm van levensmiddelen, waarna zij een onderzoek deed instellen naar de

²⁵) Oe. U. A. Nr. 9948, 9961; R. D. IV Nr. 248, Bijlage; B. D. Nr. 17, 28; artikelen in de N. R. C.

²⁶) B. D. Nr. 20.

aangerichte verwoestingen, waarvoor later schadevergoedingen werden toegekend.

Ook in andere deelen van Bosnië-Herzegowina kwamen soortgelijke uitspattingen voor. Een der voornaamste problemen, waarvoor de plaatselijke regeering dan ook gesteld werd, was hoe overal de rust hersteld kon worden. Tot dat doel hield Potiorek den 30sten Juni enkele regeeringsconferenties²⁷⁾. Het resultaat daarvan was, dat allen het erover eens werden, dat er in Bosnië-Herzegowina geen rust kon komen „insolange nicht der von Belgrad ausgehenden Wühlarbeit durch ein offenkundiges, aller Welt sichtbares, entschiedenes Einschreiten der Monarchie ein definitives Ende bereitet (würde).” Deze oplossing werd ook geëischt, omdat de Moslims en Croaten daden wenschten te zien, welke bewezen dat Oostenrijk-Hongarije niet zwak was. Potiorek uitte dan ook de vrees, dat indien men daarmee geen rekening hield, de regeering den steun dezer partijen zou verliezen. Daarnaast achtte men enkele binnenlandsche maatregelen noodzakelijk, n.l. sluiting van den Sabor, hetgeen vooral tegen de Servische leden gericht was, van wie men aannam, dat „kleine Teile sogar offen reichsfeindlich und antidynastisch sind, sich aber überdies rasch vergrößeren würden, wenn wir noch irgend welche Schwäche zeigen.” De Moslims achtten van veel belang, dat de Kmetenwet van het tapijt zou verdwijnen, daar deze weer uitgelegd zou worden als een concessie aan de Serven. Ook werd een herziening van het kiesrecht noodzakelijk geacht, terwijl huiszoekingen mogelijk gemaakt moesten worden door de afkondiging van den staat van beleg over het geheele gebied.

Hiertegenover stond de opvatting van het Ministerie in Weenen²⁸⁾, dat de getrouwe bevolking niet wilde straffen door politieke koersveranderingen en dat, ten bewijze van de rust in het rijk, de Saborzittingen gewoon wilde laten doorgaan; alleen de leiders van de radicale Servische partij zouden uit de vergadering moeten verdwijnen. Met hun heengaan zouden redevoeringen over irredentistische onderwerpen tot het verleden gaan behooren

²⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 9974.

²⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 9962, 10029, 10030.

en als gevolg daarvan zouden geen persverslagen, welke dien inslag vertoonden, meer verschijnen.

Het is te begrijpen, dat deze zienswijze in het geheel niet aan Potiorek beviel, een dergelijke actie tegen enkele personen zou, volgens hem, niet veel baten, daar men dit weer zou uitleggen als zwakheid der regeering. De loyale bevolking zou daardoor in aantal achteruitgaan, vooral ook doordat de afgezette leiders als martelaars beschouwd zouden worden en daardoor hun aanhang juist zouden vergrooten. De gouverneur zocht toen steun bij enkele heeren in Weenen, die het met hem eens zouden zijn n.l. bij Conrad von Hötendorf en den minister van Oorlog Krobotin²⁹⁾. Ten bewijze van de noodzakelijkheid van de buitenlandsche actie vestigde hij er hun aandacht op, dat uit het onderzoek was komen vast te staan, dat het complot van den aanslag georganiseerd was door de „Narodna Odbrana”, een vereeniging in Belgrado.

Aangezien in het geheele gebied intusschen de staat van beleg was afgekondigd, vonden overal huiszoekingen plaats³⁰⁾. Zoowel daardoor als door het onderzoek hoopte zich het materiaal op en Potiorek meldde dan ook, dat iedereen overtuigd moest zijn van de opvatting³¹⁾: „es ist undenkbar, dasz dies alles ohne Wissen der serbischen Regierung möglich wäre”. De gouverneur trachtte ook Bilinski ten gunste van zijn voorgestelde binnenlandsche maatregelen te beïnvloeden³²⁾, maar dit gelukte hem niet zoo gauw. Voor dit doel diende ook het zenden van het presidium van den Sabor naar Weenen. Het eindresultaat was, dat de gezaghebber vernam, dat men in Weenen besloten had, dat een ministerraad, welke den 7den Juli zou worden samengeroepen, de verdere beslissingen betreffende Bosnië-Herzegowina zou nemen³³⁾. Verdere maatregelen zouden dus eerst getroffen kunnen worden na dien datum.

²⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 9993, zie ook Berl. Monatshefte 1929 pag. 325—335.

³⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 9947, 10024, 10068, 10110, 10111; B. D. Nr. 23.

³¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10025.

³²⁾ Oe. U. A. Nr. 10020, 10021, 10022, 10025, 10052, 10068; Conrad IV pag. 64—67.

³³⁾ Oe. U. A. Nr. 10028.

III. WAT ZAL OOSTENRIJK-HONGARIJE DOEN?

De meeste gezanten, ministers en ambtenaren van de departementen in Weenen waren dien Zondag, den 28sten Juni, buiten de stad om te genieten van de mooie omgeving. In de vroege middaguren ontving men op het ministerie van Financiën het bericht van den dubbelen moordaanlag. De ongelukstijding werd zoo snel mogelijk doorgegeven naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken ¹⁾. Op genoemd departement werd de dagdienst waargenomen door graaf Kinsky, bij wien juist prins Gottfried Hohenlohe op bezoek was. Het bericht was verpletterend en men wist eerst niet wat dat ten gevolge zou hebben. Intusschen was een der hoogere ambtenaren, Musulin, die reeds in Baden de tijding vernomen had, op het Ministerie gekomen. Uit de verder ingekomen telegrammen lazen de heeren, dat er sprake was van buitenlandsche (Servische) anarchistische invloeden op de daders. Musulin, zelf een Zuid-Slaviër, was de meening toegedaan, dat indien Weenen niet optrad, Oostenrijk-Hongarije in het oog der Slavische bevolking den rang van groote mogendheid verloren zou hebben. Bovendien hadden de Croaten al hun hoop op Frans Ferdinand gevestigd, die een oplossing van het nationaliteitsvraagstuk zou brengen door het trialisme, waarbij de rechten op zelfstandigheid der Zuid-Slaven binnen het kader der Monarchie werden erkend. Dit was nu door den dood van den aartshertog onmogelijk geworden. Men zou in de Slavische landsdeelen niet meer rekenen op een Oostenrijksche overwinning der binnenlandsche moeilijkheden, hetgeen fatale gevolgen zou hebben. Bovendien zouden de heerschende opvattingen over de zwakheid der Monarchie zeker versterkt worden, wanneer Weenen na dien moord rustig bleef. Musulin was dan ook overtuigd, dat de aanslag slechts beantwoord zou kunnen worden met oorlog.

Tegen den avond kwam de minister van Buitenlandsche Zaken, graaf Berchtold, in Weenen aan. Wij weten niet hoe hij op het

¹⁾ Musulin pag. 214—220.

eerste bericht reageerde, maar hij zal den moord wel beschouwd hebben als een nieuw bewijs voor de onoverbrugbaarheid van de kloof, die Servië van Oostenrijk-Hongarije scheidde. De minister dacht niet aan een onmiddellijken overval op Servië, maar meer aan het nemen van maatregelen in Bosnië-Herzegowina, waar zoiets had kunnen gebeuren en het stellen van enkele eischen aan Servië.

Keizer Frans Jozef, die in Ischl was, werd omstreeks één uur 's middags op de hoogte gesteld van het vreeselijke drama, dat zich in Serajewo afgespeeld had. De generaal-adjutant graaf Paar bracht de onheilstijding aan zijn keizerlijken meester ²⁾). Frans Jozef ontstelde, maar overwon zijn aandoening spoedig en zei, dat hij in den wil van den Almachtige zou berusten.

De chef van den Generalen Staf, Conrad von Hötzendorf, was na de manoeuvres naar een generaalsoefening vertrokken. Hij ontving het bericht van den aanslag in Karlstadt. De maarschalk had steeds op de Servische bedreiging gewezen, waartegen hij als eenig redmiddel den preventieven oorlog zag. Reeds jaren lang ijverde hij daarvoor, maar tot heden zonder resultaat; Serajewo deed nu de deur dicht en was te beschouwen als de Servische oorlogsverklaring, dit was het provoocerende feit, waarop men gewacht had ³⁾). Hij seinde dan ook dadelijk naar Ischl, of het niet gewenscht was, dat hij naar Weenen terugkeerde ⁴⁾), welk verzoek bevestigend beantwoord werd en den volgenden dag reeds kwam hij in de Donaustad aan.

Ondanks alle getroffen maatregelen verbreidde zich het treurige nieuws eerst laat in de stad zelf, daar de meeste drukkerijen dien dag gesloten waren. Aangezien de extrabladen vermeldden, dat de daders Serven waren, werden anti-Servische gevoelens opgewekt. Groot was de verontwaardiging tegen de organisatoren van een dergelijk drama ⁵⁾). Desniettemin bleef de bevolking haar kalmte

²⁾ Sosnosky pag. 222, 223; Beiersche D. Nr. 3.

³⁾ Conrad IV pag. 17, 18; Steinitz: „Rund um Sasonow” pag. 109—131 (Bijdrage van Dr. A. F. von Spitzmüller: „War Oesterreich—Ungarn agresiev”); Berl. Monatshefte 1929 pag. 463—472.

⁴⁾ Conrad IV pag. 18.

⁵⁾ R. D. IV Nr. 4, 32, 46, 47; Bulg. D. Nr. 190; B. D. Nr. 21; Beiersche D. Nr. 3; F. G. B. Nr. 8; Musulin pag. 214.

bewaren, omdat de aartshertog niet populair was geweest. Nog sterker uitte zich dit in Boedapest ⁶⁾, want in Hongarije was de troonopvolger met zijn trialistische ideeën nog minder gezien dan in Oostenrijk. Toch was ook daar een groote verontwaardiging tegen Serven, die tot zulk een daad hadden kunnen overgaan, waar te nemen. Algemeen in den lande was het medelijden met den ouden keizer en de arme weezen. Keizer Frans Jozef werd dan ook den 29sten Juni, toen hij zich naar Schönbrunn begaf, met groot enthousiasme ontvangen.

Frans Jozef ontving dien dag graaf Berchtold in audiëntie en gaf uiting aan den wensch, dat de bijzetting der stoffelijke overschotten zonder veel praal zou geschieden; ook wilde hij verschoond blijven van vorstelijke deputaties. Een uitzondering wilde hij echter maken voor den Duitschen keizer, die als persoonlijk vriend van de overledenen zou komen. Dit keizerlijk verzoek werd nog dien zelfden dag aan de verschillende gezanten, die bij den minister een condoléancebezoek kwamen afleggen, medegedeeld ⁷⁾. De bijzetting zou dus in allen eenvoud plaats vinden.

Dien avond kwam Conrad bij Berchtold. De chef van den Generalen Staf sprak nauwelijks een begroetingswoord, maar riep enkele malen achtereen: „dit beteekent oorlog”. De algemeene toestand was z.i. wel minder rooskleurig dan in 1908, 1912 of 1913, maar het bestaan van de Monarchie eischte een dergelijk besluit. Het eenig mogelijke antwoord op Serajewo was, volgens hem, de afkondiging van de mobilisatie tegen Servië, gevolgd door het openen der vijandelijkheden tegen dien staat. De minister, die de noodzakelijkheid daarvan nog niet inzag, meende, dat een aanleiding daartoe ontbrak en dat het misschien tot een revolutie in de door Slaven bewoonde gebieden zou leiden. Conrad trok dit in twijfel en noemde dit in geen geval een reden om de afrekening met Servië nog langer uit te stellen. Berchtold zette vervolgens zijn plan uiteen, om eischen aan Servië te stellen, maar hij stiet daarbij op grooten tegenstand, want Conrad was overtuigd, dat Servië die eischen wel aan zou nemen en ook wel in naam uit zou voeren, maar dat de oplossing weer van tijdelijken aard zou zijn, evenals

⁶⁾ R. D. IV Nr. 48; B. D. Nr. 70; Poincaré IV pag. 178.

⁷⁾ R. D. IV Nr. 17, 31; B. D. Nr. 18.

dit het geval geweest was met de diplomatieke successen der voorafgaande jaren. De minister gaf zich echter niet gewonnen en vestigde Conrad's aandacht op het feit, dat een oorlog met Servië automatisch tot het ingrijpen van Rusland en waarschijnlijk ook tot dat van Roemenië zou leiden, omdat men in dien plotselingen oorlog een poging zou zien om den vrede van Boekarest ongedaan te maken. Conrad bestreed dit en uitte de verwachting, dat beide zien zou. Conrad bestreed dit en uitte de verwachting, dat beide rijken neutraal zouden blijven, omdat men er den nadruk op zou kunnen leggen, dat de oorlog uit een vorstenmoord voortgesproten was. Hij was overtuigd, dat een dergelijke gunstige omstandigheid misschien nooit meer voor zou komen, waarmee de minister het tot op zekere hoogte eens was. Berchtold was er evenwel niet zoo zeker van of dit feit van vorstenmoord de Russische houding zoo zeer zou beïnvloeden, dat het rijk zich in een conflict afzijdig zou houden. Hij meende, dat een solidariteitsverklaring van Duitschland gunstiger resultaten af zou werpen, omdat Rusland nog niet gereed was en bovendien zijn Balkanplannen nog niet ten uitvoer had kunnen brengen. Deze opvatting werd door den veldmaarschalk gedeeld en zij besloten dienaangaande met de Deutsche regeering in voeling te treden, hetgeen mogelijk zou zijn, wanneer de Deutsche keizer ter gelegenheid van de begrafenis in Weenen zou zijn 8).

Berchtold was na dit onderhoud eenigszins tot de zienswijze van den veldmaarschalk bekeerd. De regeering zag zich dan echter voor de taak gesteld de openbare meening in die richting te beïnvloeden. Tot dit doel diende een regeeringsverklaring in de pers. Conrad vermeldt in zijn gedenkschriften, dat er dien avond nog een ministerraad samenkwam. Wij weten van deze vergadering verder geen nadere bijzonderheden; indien zij echter plaats gevonden heeft, zal toen deze regeeringsverklaring opgesteld zijn. Dit communiqué begon met te vermelden, dat er buitenlandsche invloeden op de loyale Bosnische bevolking gewerkt hadden; men wilde die bevolking dan ook niet door een politieke koersverandering straffen. Vervolgens werd erop gewezen, dat Oostenrijk-Hongarije steeds een tegemoetkomende houding aangenomen had,

⁸⁾ Conrad IV pag. 33, 34; Berl. Monatshefte 1933 pag. 932; Prof. F. Kern: „Conrad und Berchtold“ (Europäische Gespräche II 1924 pag. 97—110).

welke echter ten onrechte als zwakheid uitgelegd was. De regeering in Weenen meende in overeenstemming met de Europeesche opvattingen van beschaving te handelen, wanneer zij verklaarde, dat thans haar geduld afgelopen was; niets zou haar dan ook weerhouden die maatregelen te treffen, die zij voor de bescherming van haar grondgebied noodzakelijk achtte ⁹⁾. Deze dreigende verklaring deed het ergste vreezen. Deze vrees werd spoedig vergroot toen naast deze officiële verklaring vele anti-Servische artikelen, geïnspireerd door militaire- en clericale kringen, in de dagbladen verschenen.

Berchtold hield toch nog vast aan zijn meening, dat men eerst eischen moest stellen aan Servië. Dit bleek tenminste, toen hij den 30sten Juni bij een bespreking met Krobotin en Conrad dit onderwerp aansneed ¹⁰⁾. Men besloot toen aan Servië den eisch te stellen om het onderzoek, dat men in Serajewo geopend had, ook in dit rijk voort te zetten, omdat de oorsprong van het complot in Servië te vinden was. Naast dezen diplomatieken stap zouden echter ook maatregelen van militaire aard genomen worden; welke is tot heden evenwel niet bekend geworden, maar waarschijnlijk moeten we denken aan een mobilisatie tegen Servië, welk plan door Krobotin en Conrad gepropageerd en wenschelijker geacht werd dan het stellen van eischen, waaraan Servië natuurlijk wel zou voldoen. Na dit gesprek was Berchtold nog meer overtuigd geraakt van de noodzakelijkheid van oorlog, hetgeen wij kunnen opmaken uit zijn onderhoud met graaf Stephan Tisza, den Hongaarschen minister-president, op dienzelfden 30sten Juni, waarin

⁹⁾ N. R. C. 30 Juni 1914, Ochtendblad B.

¹⁰⁾ N. R. C. 1 Juli 1914, Avondblad D heeft: „Weenen 30 Juni. Volgens „Neue Freie Presse” vanmiddag op Buitenlandsche Zaken een beraadslaging van Berchtold, Conrad en Krobotin. Berchtold deelde mede, dat de regeering van plan is de Servische regeering te verzoeken, het in Bosnië tegen de schuldigen en medeplichtigen van den aanslag begonnen onderzoek in Servië voort te zetten, daar alle sporen eener samenzwering zonder eenigen twijfel naar Servië leiden”. Hiermee in verband Berchtold's brief aan Krobotin en diens antwoord, dat hij met niemand gesproken had over den diplomatieken stap, zoodat hij evenmin als Conrad begreep, hoe een dergelijke mededeeling in de pers kon komen (Oe. U. A. Nr. 9998). In Oe. U. A. Nr. 10031 verwees Conrad naar zijn gesprek van den 30sten Juni.

hij zijn plannen uiteenzette om van den moord gebruik te maken om onmiddellijk met Servië af te rekenen¹¹⁾. Tisza keurde een dergelijken opzet sterk af en achtte dit een groote fout, waarvoor hij dan ook geen verantwoordelijkheid wenschte te dragen. Hij verdedigde zijn standpunt door erop te wijzen, dat men geen beschikking had over voldoende bewijzen om Servië verantwoordelijk te stellen voor de misdaad. Eventueele provocatie van een oorlog zou de ergste gevolgen voor Oostenrijk-Hongarije hebben, omdat men overal in Europa de Monarchie aansprakelijk zou stellen voor het schenden van den vrede. Als gevolg hiervan zou de Dubbele Monarchie den oorlog dan ook onder de minst gunstige omstandigheden moeten beginnen. Daarenboven zou men er rekening mee moeten houden, dat Rusland zich aan de zijde van Servië zou stellen en het was te betwijfelen of de bondgenoot, Duitschland, dan zijn verplichtingen na zou komen. Tevens achtte hij het tijdstip voor een dergelijk avontuur zeer ongunstig gekozen nu men Roemenië als verloren moest beschouwen, terwijl men hiervoor nog geen plaatsvervanger had kunnen krijgen. De eenige staat, waarop men zou kunnen rekenen, was Bulgarije, welk rijk echter geheel uitgeput was na de beide Balkanoorlogen. Tisza wilde niet steeds een oorlog vermijden, maar achtte het noodzakelijk, dat eerst een politieke constellatie geschapen moest worden, waardoor de onderlinge krachtsverhoudingen minder ongunstig voor Oostenrijk-Hongarije zouden zijn. Indien dit groote Balkanprogramma afgewerkt zou zijn, zou er bij den daardoor verkregen toestand op het Balkanschiereiland gemakkelijk iets te vinden zijn, dat dienst zou kunnen doen als casus belli. Dit alles wilde niet zeggen, dat de daad van Serajewo niet benut kon worden. De moordaanslag had wel degelijk belang, want men kon dezen gebruiken om de pro-Servische stemming van Wilhelm II te bestrijden en hem te winnen voor de

¹¹⁾ Oe. U. A. Nr. 9978, idem Roodboek 1919 I Nr. 2 en Tisza I pag. 37, 38, zie ook de aantekening van Tisza van 25 Jan. 1918 (Berl. Monatshefte 1932 pag. 929, 930), waarin: „hinsichtlich der Ereignisse, die dem Kriege vorangingen, musz ich erklären, dasz ich nach dem Verbrechen von Serajewo nicht im mindesten an die Möglichkeit eines Krieges geglaubt habe“; zie ook Berchtold: „Habe ich den Weltkrieg gewollt?“ (Berl. Monatshefte 1929 pag. 620—627).

Weensche Balkanpolitiek. Hij meende, dat pogingen in die richting in het werk gesteld zouden kunnen worden door bemiddeling van Frans Jozef tijdens Wilhelm's bezoek aan Weenen ter gelegenheid van de begrafenis.

Tisza had dus een heel ander plan dan de heeren in Weenen. Aangezien er evenwel eensgezindheid tusschen Weenen en Boedapest moest heerschen bij zoo'n belangrijke beslissing, begreep Berchtold, dat hij rekening moest houden met de Hongaarsche opvatting. Voor beiden was het Duitsche standpunt in deze kwestie van veel belang en toen dan ook de Duitsche gezant, von Tschirschky, op den 30sten Juni op den Ballhausplatz kwam, richtte de minister zijn aandacht op het feit, dat de oorsprong van de samenzwering tegen Frans Ferdinand in Belgrado lag en dat Servië steeds in de Monarchie stookte. Een dergelijke toestand was dan ook onhoudbaar. De gezant, die reeds van verschillende zijden vernomen had, dat men den aanslag wilde benutten, om eens en voor goed met Servië af te rekenen, wees er den minister nadrukkelijk op, dat Weenen wel moest weten wat het wilde, maar dat de diplomaten zich niet moesten laten leiden door gevoelsmotieven. De regeering moest steeds voor oogen houden, dat Oostenrijk-Hongarije bij een eventueele actie niet alleen in de wereld stond, maar dat het behalve bondgenooten ook nog buurstaten had, met wier houding men rekening moest houden. In dit verband richtte von Tschirschky Berchtold's aandacht op Italië en Roemenië, op wier houding bij elke actie tegen Servië gelet moest worden. Dit klonk niet zeer bemoedigend, maar gunstig stak hierbij de daaropvolgende verklaring van den gezant af, dat Oostenrijk-Hongarije den bondgenoot Duitschland naast zich zou vinden, wanneer er sprake was van verdediging van Oostenrijksche levensbelangen. Aan de Dubbele Monarchie werd echter overgelaten te bepalen, welke belangen zij als vitaal wilde beschouwen ¹²⁾.

¹²⁾ D. D. Nr. 7, 11, dit laatste bericht geeft een onderhoud van von Tschirschky met Frans Jozef weer. In het gedeelte betrekking hebbend op de verklaring van Duitschland, dat het de vitale belangen van Oostenrijk-Hongarije zou helpen verdedigen, schrijft de gezant: ik deed dit „wie ich es in diesen Tagen dem Grafen Berchtold gegenüber sehr nachdrücklich

Berchtold won dien dag ook nog de meeningen van den keizer en den Oostenrijkschen minister-president Stürgkh in, maar ook zij beiden verzetten zich tegen het forceeren van een oorlog en wilden eerst de resultaten van het onderzoek leeren kennen, om daaruit te zien of een oorlog aannemelijk gemaakt zou kunnen worden.

Toen dan ook Conrad Berchtold den 1sten Juli ontmoette, was deze laatste pessimistisch gestemd¹³⁾. De minister wees op de moeilijkheden om een oorlog in Europa aannemelijk te maken, waar de veldmaarschalk tegenover stelde, dat deze gevoerd zou worden als gevolg van den „unter Patronanz Serbiens verübten Mord“. Berchtold dacht in dit verband aan de Duitsche waarschuwing om geen beslissingen te nemen op grond van niet bewezen feiten; hij zeide dan ook, dat indien een verrassende aanval op Servië zou leiden tot een ingrijpen van Rusland, hij in dat geval, evenals Tisza, den steun van Roemenië en van Deutschland moest betwijfelen. Conrad vroeg daarop, wat men dan aan

bereits getan habe“. Genoemde mededeeling werd geschreven omstreeks middernacht van den 2den Juli en kan dus m.i. geen betrekking hebben op het onderhoud, dat de gezant dien dag met Berchtold had. Van den 1sten Juli is ons geen gesprek bekend en naar alle waarschijnlijkheid had von Tschirschky dan ook wel „gestern“ geschreven. Ik meen dan ook te mogen aannemen, dat die verklaring afgelegd is in het onderhoud op den 30sten Juni. Wilhelm II maakte bij von Tschirschky's woorden „ich benutze jeden solchen Anlass (den moord gebruiken om een oorlog te forceeren), um ruhig, aber sehr nachdrücklich und ernst vor übereilten Schritten zu warnen“ de opmerking, dat dit zeer verkeerd was, daar het een kwestie betrof welke Oostenrijk zelf moest beslissen, enz. (D. D. Nr. 7). Velen meenen dat deze kanteekening, welke den 4den Juli weer op het Ministerie in Berlijn ontvangen werd, naar Weenen werd doorgegeven en geleid zou hebben tot een scherperen toon bij von Tschirschky. Ik meen te mogen zeggen, dat dit niet gebeurd is. D. D. Nr. 11 was den 4den Juli in de Wilhelmstrasse bekend en maakte m.i. een doorzenden van de keizerlijke woorden overbodig, omdat de gezant immers reeds verklaard had, dat Deutschland naast zijn bondgenoot zou staan bij de verdediging der vitale belangen, waaraan hij nog toegevoegd had, dat Oostenrijk—Hongarije zelf moest beslissen, welke belangen het als vitaal beschouwde. De waarschuwing hield echter verband met plannen tot een verrassenden aanval op Servië en was geheel in overeenstemming met het standpunt van Deutschland.

¹³⁾ Conrad IV pag. 34.

verbonden had, wanneer zij niet gehouden werden. Hij achtte dan ook het plan, dat Berchtold toelichtte om een memorandum naar Berlijn te zenden, waarin gevraagd werd om in Boekarest een druk uit te oefenen met het doel Roemenië bij de Triple Alliantie te houden, onjuist; volgens hem moest men in de Wilhelmstrasse vragen of de Deutsche regeering haar verbondsverplichtingen zou nakomen indien Rusland een agressieve houding zou aannemen. De minister hield evenwel vast aan zijn geopperd plan om Duitschland eerst te bewegen steun te geven aan de Weensche Balkanpolitiek. Ten bewijze van de noodzakelijkheid van deze nieuwe Balkanpolitiek verzocht hij Conrad om een staat met bewapeningscijfers van de onderling verbonden groepen, waarin rekening gehouden was, met a) neutraliteit van Roemenië; b) vijandelijkheid van Roemenië ingeval van een Russischen aanval op Oostenrijk-Hongarije ¹⁴⁾. Uit dien staat zou natuurlijk blijken, dat in beide gevallen Oostenrijk-Hongarije minder troepen naar het Russische front zou kunnen zenden, hetgeen ernstige gevolgen met zich mee zou brengen.

In die dagen vertoefde de Deutsche schrijver Dr. Viktor Naumann in Weenen ¹⁵⁾. Deze reisde herhaaldelijk naar de Donaustad en stond in geregelde briefwisseling met von Stumm, directeur-generaal van de Politieke Afdeeling van het ministerie van Buitenlandsche Zaken in Berlijn, en met Hoyos, chef van het Kabinet van den Oostenrijk-Hongaarschen minister van Buitenlandsche Zaken in Weenen. Naumann was den 27sten Juni in de stad gekomen en zou den 29sten in verband met een bespreking over Turksche problemen door Berchtold ontvangen worden. Toen hij den 28sten den moordaanslag vernam was hij overtuigd, dat Servische- en Russische invloeden achter dit misdrijf stonden. Hij meende dan ook, dat de moord te Serajewo tot een Oostenrijksch-Servisch conflict zou leiden. Hierin zou Rusland en ook Frankrijk betrokken worden. Hij kende de groote vrees, welke in Berlijn voor de Russische legeruitbreidingen bestond en wist, dat sommigen er daar over dachten om een preventieven oorlog te voeren. Persoonlijk

¹⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 9976..

¹⁵⁾ Viktor Naumann: „Dokumente und Argumente“; Sten. Ber. I pag. 48—51.

was hij ook een aanhanger van die politiek. Daar hij dacht, dat Berchtold wel geen gelegenheid zou hebben hem te ontvangen, schreef hij Hoyos, dat hij onder deze omstandigheden van een bespreking wilde afzien. De regeering te Weenen wilde echter wel eens van iemand, die zoo juist uit Berlijn kwam, vernemen, welke opvattingen daar heerschten en daarom werd hij tegen den 1sten Juli op het Ministerie ontboden.

Naumann had eerst een lang gesprek met Hoyos¹⁶⁾. De agent begon met erop te wijzen, dat men in Berlijn weinig vertrouwen in Rusland stelde. Dit wantrouwen werd voortdurend grooter en in verschillende kringen rekende men reeds met een aanstaanden oorlog. Hij kon echter verzekeren, dat Duitschland dien zou kunnen voeren „wann es wolle”. Deze mededeeling werd door Hoyos met veel dankbetuigingen geaccepteerd, die vervolgens op het groote nut van die uitlating wees met het oog op de omstandigheden waarin Oostenrijk-Hongarije zich bevond, omdat ten gevolge van den aanslag de regeering weleens gedwongen zou kunnen worden een scherpen toon tegenover Servië aan te slaan. Naumann juichte dit toe, want een actie tegen Servië zou tevens voor Duitschland de proef zijn, of Rusland oorlog wilde ja of neen. Hoyos antwoordde hierop, dat het voor de verdere beslissingen van zeer veel belang was te weten of Duitschland in voorkomend geval werkelijk naast Oostenrijk-Hongarije zou staan. Naumann was overtuigd, dat dit het geval zou zijn, maar gaf bovendien den raad om voor meerdere zekerheid zoo spoedig mogelijk met keizer Wilhelm II, nu deze nog onder den indruk van het drama was, te spreken. Volgens zijn meening zou deze dan „jede Zusicherung geben” en ook bij dit standpunt volharden. Het ministerie van Buitenlandsche Zaken zou z.i. zeker de keizerlijke verklaring onderschrijven. Hij zei dit te kunnen beweren, omdat men ook daar het oogenblik gunstig zou achten voor de groote beslissing; ook de openbare meening zou aan genoemde politiek geen moeilijkheden in den weg leggen. Hij geloofde dan ook te moeten zeggen: „Oesterreich-Ungarn sei als Monarchie und Groszmacht verloren, wenn es diesen Moment

¹⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 9966; Viktor Naumann: „Dokumente und Argumente” pag. 6, 7; Sten. Ber. I pag. 48. Deze besprekingen vonden plaats buiten den Duitschen gezant om.

nicht benutze". Hoyos wees erop, dat Berlijn altijd over steun sprak, maar dat per slot van rekening het steeds bij woorden bleef. Naumann wilde dit niet toegeven en beloofde aan von Stumm thans een verklaring te vragen, inhoudend „die Gewisheit..., dasz wir (Oostenrijk-Hongarije) gegebenenfalls auf die Rückendeckung Deutschlands rechnen könnten". Naumann zei ten slotte, dat dit moment zoo gunstig was, omdat het te betwijfelen viel of uit het conflict een algemeene oorlog zou ontstaan, daar de Driebond nog sterker was dan de Triple Entente, terwijl de ontspanning tusschen Duitschland en Engeland de mogelijkheid deed ontstaan van neutraliteit van het Britsche Rijk, hetgeen weer van grooten invloed op Rusland zou zijn. Bovendien zou Frankrijk wegens geldgebrek ook in vreedzamen zin op het Czarenrijk inwerken en ten slotte zou het feit, dat het een bestraffing betrof van een moord-aanslag op een vorst, uitgebuit kunnen worden in het autoritaire Rusland.

In een hieropvolgend onderhoud met Berchtold uitte Naumann zich in soortgelijken geest ¹⁷⁾. Deze verklaringen werkten een oplossing in oorlogszin in de hand.

Den 2den Juli was von Tschirschky bij Berchtold gekomen ¹⁸⁾ om mee te deelen, dat Wilhelm II wegens waarschuwingen, die hij uit Serajewo had ontvangen, tegen plannen om een aanslag op zijn leven te doen, niet naar Weenen zou komen. De minister zei aan te nemen, dat een dergelijk bericht Berlijn misschien de oogen zou openen voor de groote gevaren, welke Weenen steeds vanuit Belgrado bedreigden. Tschirschky stemde dit toe en gaf uiting aan zijn persoonlijke opvatting, dat eigenlijk slechts een optreden tegen Servië tot goede resultaten zou kunnen leiden. Hij wees er daarna op, dat Duitschland reeds vroeger verklaard had, dat het in de Balkanpolitiek aan de Oostenrijk-Hongaarsche zijde zou staan. Berchtold bracht hier tegenin dat dit wel beweerd werd, maar dat de practijk zoo anders was. De gezant verklaarde dit uit de weifelende houding van Weenen, want Berlijn kon slechts dan één lijn met Weenen trekken, als men daar wist wat men in Weenen

¹⁷⁾ Sten. Ber. I pag. 49.

¹⁸⁾ D. D. Nr. 6 b, 8; Oe. U. A. Nr. 10006, idem Roodboek 1919 I Nr. 3.

wilde. Er liepen b.v. geruchten over een afrekening met Servië, maar de regering moest van tevoren weten hoe ver Weenen wilde gaan en wat men met Servië van plan was. Berchtold vatte dit kwalijk op en noemde dit een kwestie, welke Oostenrijk-Hongarije alleen moest regelen. Toen de gezant er nogmaals op wees, dat de heeren in Weenen ook moesten overwegen, welke houding Roemenië en Italië zouden innemen, noemde de minister dit een foutieve opvatting. Indien Oostenrijk-Hongarije pogingen in het werk zou stellen om beide rijken tot zijn zijde over te halen, zou dit neer komen op het geven van groote compensaties, hetgeen moeilijkheden zou teweeg brengen, vooral omdat het conflict voortspoot uit de verdediging van de integriteit van het rijk. Berchtold achtte het de taak van Duitschland om beide rijken van een ingrijpen te weerhouden. Tschirschky vroeg daarna een nadere bevestiging van de geruchten betreffende het stellen van eischen aan Servië. Berchtold, vermoedend, dat dit verband hield met de waarschuwingen tegen handelingen, welke slechts gebaseerd waren op veronderstellingen, zei, dat daarover nog geen beslissing was genomen. Hij voegde er evenwel aan toe, dat dit later, indien uit het onderzoek werkelijk bezwarend materiaal tegen Servië te voorschijn zou komen, wel zou kunnen gebeuren.

Het niet verschijnen van den Duitschen keizer te Weenen dreigde een streep door de rekening te halen. Er moest dan ook een andere weg gezocht worden en men besloot het ons reeds bekende memorandum, vergezeld van een persoonlijk schrijven van Frans Jozef aan Wilhelm, naar Berlijn te verzenden. Men wilde dit doen met een speciale zending en men dacht de opdracht daartoe te geven aan von Hohenlohe, een vertrouweling van den Oostenrijkschen keizer. Voor dat doel werd het staatsstuk voorzien van een onderschrift, waarin erop gewezen werd, dat het drama van Serajewo bewezen had, dat de kloof, welke Servië van Oostenrijk-Hongarije scheidde, niet te overbruggen was. De Donau-Monarchie had steeds alles gedaan om tot een dragelijke verhouding met den buurstaat te geraken, maar zou thans rekening moeten houden met een voortdurend groeiende Servische vijandschap. Het was dan ook noodzakelijk, dat de Monarchie krachtig tegen de tegenstan-

ders, die zich verbonden hadden tot haar ondergang, optrad¹⁹⁾. Tevens stelde Hoyos een brief aan den keizer op²⁰⁾. Deze brief moest behendig opgesteld worden met de bedoeling om, zooals Naumann aangeraden had, invloed uit te oefenen op de houding van den Duitschen keizer. In den aanhef werd Wilhelm dan ook de oprechte vriend van de Dubbele Monarchie genoemd. In den brief werden de verschillende Balkanproblemen nogmaals uiteengezet, waarbij de houding van Roemenië het meest op den voorgrond gesteld werd. Frans Jozef verkondigde de opvatting, dat raadgevingen alleen dit rijk niet tot Oostenrijk-Hongarije zouden terugvoeren, maar dat men ook door daden Roemenië zou moeten pogen te herwinnen. Daartoe zou het zeker aanbeveling verdienen eens openhartig in Boekarest te spreken, waarbij men de regeering aldaar duidelijk zou moeten maken, dat de vrienden van Servië nooit de vrienden van Oostenrijk-Hongarije zouden kunnen zijn. Roemenië zou dan ook, om nog aanspraak op den steun van Oostenrijk-Hongarije te kunnen maken, de vriendschap met Servië moeten beëindigen. Hiermee zou Weenen echter niet willen volstaan, het wenschte eveneens, dat Roemenië de anti-Oostenrijksche agitatie zou beëindigen. De regeering wilde nog een stap verder gaan. Zij zou een streep door de Russische berekeningen moeten trekken door het ontstaan van een Balkanbond, zooals de Russische staatslieden poogden te vormen, onmogelijk te maken. Daarom meenden de Weenske diplomaten Bulgarije in den Driebond te moeten opnemen. Dit nieuwe verbond zou de houding van Roemenië eveneens beïnvloeden. Een dergelijke aansluiting zou natuurlijk ook alarmeerend kunnen werken, omdat Bulgarije nog steeds aan revanche dacht, maar men koesterde de hoop, dat men Sofia er toe zou kunnen brengen de territoriale integriteit van Roemenië te garandeeren en dan zou Roemenië zeker weer tot zijn vroegere vrienden terugkeeren. De aansluiting van Bulgarije werd mogelijk, wanneer men dit rijk in den een of anderen zin compensatie gegeven zou hebben. Ook over dit punt werd in den brief gesproken, want er stond, dat de politiek van Oostenrijk-Hongarije

¹⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 9984, Bijlage; idem Roodboek 1919 I Nr. 1 en D. D. Nr. 14.

²⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 9984, idem Roodboek 1919 I Nr. 1 en D. D. Nr. 13.

gericht moest worden op een verkleining van Servië. Deze verkleining zou natuurlijk benut worden om Bulgarije te vergrooten.

De groote moeilijkheid was echter de pro-Servische stemming van keizer Wilhelm, maar men hoopte, dat deze na den aanslag te Serajewo wel bekoeld zou zijn. Ten overvloede werd er nog in den brief op gewezen, dat de aanslag ontstaan was in de Servische hoofdstad. De regeering in Weenen wist zeer goed, dat b.v. in Rusland verkondigd werd, dat die voorbereiding in Belgrado nog niets tegen Servië of zijn regeering bewees. Daarom werd in den brief gezegd: „wenn es auch vermutlich unmöglich sein wird, die Komplizität der serbischen Regierung nachzuweisen, so kann man wohl nicht in Zweifel sein, dasz ihre auf die Vereinigung aller Südslawen unter serbischer Flagge gerichtete Politik solche Verbrechen fördert.” Oostenrijk-Hongarije zou dan ook den Europeeschen vrede een grooten dienst bewijzen, wanneer het „(diesem) Herd von verbrecherischer Agitation” eens een goede bestraffing toediende; waaruit die straf bestaan zou was niet vermeld, maar Wilhelm zou natuurlijk zeer goed begrijpen, vooral ook omdat er sprake van een verkleining van Servië was, dat hiermee een oorlog bedoeld was. Ook Tisza begreep dit en hij verzocht de laatste dreigende woorden uit den brief te schrappen, maar dit verzoek kwam te laat om nog ten uitvoer gebracht te worden.

Conrad had intusschen ook den gevraagden staat over de legersterkten opgesteld en er nogmaals nadrukkelijk op gewezen, dat elk uitstel van een oorlog nadeelige gevolgen moest hebben, omdat Oostenrijk-Hongarije in geen geval in staat was de Russische legeruitbreidingen te volgen, waardoor de algemeene verhoudingen er jaarlijks slechter op werden ²¹⁾. Men schijnt in Weenen oorspronkelijk het plan gehad te hebben om ook dit stuk naar Berlijn te zenden, maar dit is om de een of andere reden niet gebeurd.

Weenen was in het geheel niet zeker of Duitschland met het plan om een oorlog te forceeren accoord zou gaan. Frans Jozef, die persoonlijk een oorlog met Servië onvermijdelijk achtte, had tegenover Conrad zijn twijfel uitgesproken aan de geneigdheid van Duitschland om bij een ingrijpen van Rusland zijn verplichtingen

²¹⁾ Oe. U. A. Nr. 9995, Bijlage.

na te komen; het desbetreffend antwoord was evenwel spoedig te verwachten. Indien dit gunstig zou luiden, zou men den oorlog kunnen wagen ²²⁾).

Toch had de regeering behalve van Naumann nog andere mededeelingen ontvangen. Den 4den Juli was op het ministerie van Buitenlandsche Zaken Ganz, correspondent van de „Frankfurter-Zeitung”, verschenen. Deze vertelde, dat hij bij von Tschirschky geweest was, die hem enkele malen gezegd had, dat het Duitsche Rijk zijn bondgenoot door dik en dun zou volgen. De gezant had eraan toegevoegd, dat hoe sneller Oostenrijk-Hongarije tot een besluit kwam, hoe beter. Ganz zei bovendien, dat wanneer in de Duitsche pers stemmen voor het behoud van den vrede zouden opgaan, Weenen zich daardoor niet moest laten beïnvloeden, aangezien de keizer en de regeering op hun standpunt zouden blijven staan ²³⁾. Deze belangrijke verklaring werd dan ook dadelijk naar den keizer en graaf Tisza doorgegeven.

Spoedig werd deze mededeeling echter weer op losse schroeven gezet door een telegram van Szögyeny, den Oostenrijk-Hongaarschen gezant in Berlijn, waarin deze meedeelde, dat de Duitsche regeering Weenen groote voorzichtigheid aanbeval en er tegen waarschuwde om vernederende eischen aan Servië te stellen ²⁴⁾.

Men moest dus afwachten welke resultaten de zending van Hoyos — want deze zou, in plaats van Hohenlohe (zie hiervóór, blz. 57) naar Berlijn gaan — zou hebben. De regeering te Weenen ver-

²²⁾ Conrad IV, pag. 36—39.

²³⁾ Oe. U. A. Nr. 10038. Eigenaardig is in dit verband het bericht van von Tschirschky, afgedrukt onder D. D. Nr. 14a, waarin de gezant spreekt over de opwinding in de Oostenrijksche pers. „Ich möchte nicht verfehlen, darauf aufmerksam zu machen, dasz ein Artikel wie der der „Frankfurter Zeitung” vom 3. d. M. (Nr. 182) über das Attentat in Sarajevo und die durch dasselbe hervorgerufene Spannung zwischen der Monarchie und Serbien hier leicht falsch aufgefasst werden könnte. Die in dem Artikel enthaltenen, an sich sehr beherzigenswerten Ratschläge zur Ruhe und Besonnenheit werden in der öffentlichen Meinung hier vorläufig wenig Verständnis finden”. Dit bericht verklaart het ontbieden van Ganz bij von Tschirschky, die hem blijkbaar gesproken heeft over de noodzakelijkheid voor Oostenrijk om tot een oplossing van het groote probleem te geraken.

²⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 10039, idem Roodboek 1919 I Nr. 5.

wachtte, dat het definitieve antwoord uit de Wilhelmstrasse vóór den 7den Juli, den dag van den Ministerraad, bekend zou zijn.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat de voorstanders van een oorlogszuchtige politiek steun vonden bij de openbare meening, die door de pers werd aangehitst. De menigte wilde voortdurend voor de Servische legatie demonstreeren; de politie kon dit echter voorkomen, maar ver drongen de kreten van „weg met Servië” door. Overal werd het Oostenrijksche volkslied, direct gevolgd door de „Wacht am Rhein”, gezongen ²⁵⁾. Velen wenschten de bijzetting van de beide slachtoffers te benutten voor een nationale betooging, maar ook dit werd voorkomen, doordat deze in allen eenvoud plaats vond. Deze handelwijze vond dan ook vele bestrijders, vooral in militaire kringen ²⁶⁾. Het volk verwachtte een daad.

²⁵⁾ S. B. B. Nr. 9, 11; R. D. IV Nr. 104, Anhang Nr. 1; D. D. Nr. 11; Beiersche D. Nr. 6, 7; B. D. Nr. 34; N. R. C. 3 Juli 1914, Avondblad D., 5 Juli, Ochtendblad C.

²⁶⁾ Zie Bernadotte Schmidt I pag. 280—284.

IV. BESLISSINGEN IN BERLIJN EN POTSDAM.

In de laatste dagen van Juni 1914 werd de Kieler Week gehouden en dit jaar werden de feestelijkheden verhoogd door de aanwezigheid van het 2de escader slagschepen en het 1ste escader lichte kruisers van de Engelsche vloot, het geheel onder bevel van admiraal Sir George Warrender¹⁾). Het was reeds enkele jaren geleden, dat een Britsch vlootgedeelte in Duitse havens zijn ankers had laten vallen en vrij algemeen werd dit bezoek op hoogen prijs gesteld. Men zag er een bewijs van ontspanning in. Toch werden in sommige persartikelen ook andere stemmen vernomen, die er de aandacht op vestigden, dat tegelijkertijd een Engelsch escader naar Croonstad was vertrokken; uitgaande van dit feit wees het conservatieve blad „Dresdner Nachrichten” erop, dat men zich geen illusies moest vormen over politieke overeenkomsten. Deze laatste opvatting werd versterkt toen bekend werd, dat de Eerste Lord der Admiraliteit Mr. Churchill niet, zooals eerst bekend gemaakt was, naar Kiel zou komen. Hieruit concludeerde men, dat aan het bezoek zeker geen politieke beteekenis was te hechten. In de pers wees men er evenwel op, dat het bezoek toch gunstige gevolgen zou hebben, omdat het tot meer wederkerige waardeering zou leiden.

Het weer werkte mee om de feestelijkheden te doen slagen en zeer gunstig verliep op den 26sten Juni het wedstrijdzeilen, waaraan ook de keizer aan boord van zijn jacht „Meteor” deelnam. Alles scheen rust te ademen, maar toch werd de toekomst met spanning tegemoet gezien. De Duitse regeering ontving n.l. uit Rusland steeds meer verontrustende berichten. Het was nog niet lang geleden, dat uit St. Petersburg een mededeeling was ontvangen over een artikel, dat volgens den gezant aan het Russische Hof, Pourtalès, geïnspireerd was door den minister van Oorlog, generaal Soechomlinow²⁾). In dat artikel stond o.a., dat nu Rusland's weer-

¹⁾ B. D. Nr. 6, 7.

²⁾ D. D. Nr. 1, 2.

macht gereed was ook die van Frankrijk klaar moest zijn; daarnaast werd gewezen op de verlenging van den Russischen diensttijd en de plannen voor aanleg van nieuwe strategische spoorwegen. De keizer kon niet nalaten hierbij in den rand te schrijven „alles gegen Deutschland". Wilhelm zag er een nieuw bewijs voor den oorlogswil in de beide buurstaten in. Hij teekende verder bij het stuk aan: „Endlich haben die Russen die Karten aufgedeckt! Wer in Deutschland jetzt noch nicht glaubt, dasz von Russo-Gallien mit Hochdruck auf einen baldigen Krieg gegen uns hingearbeitet wird, und wir dementsprechende Gegenmaszregeln ergreifen müssen, der verdient umgehend ins Irrenhaus nach Dalldorf geschickt zu werden!" Deze tegenmaatregelen bestonden voor den keizer uit: nieuwe belastingen en het inlijven bij leger en vloot van hen, die vrijgesteld waren van den militairen dienst. In sommige kringen beschouwde men het voeren van een preventieven oorlog als de eenig mogelijke oplossing, maar noch de keizer noch de rijkskanselier von Bethmann-Hollweg huldigde die opvatting³⁾. Bovendien had de Wilhelmstrasze uit geheime bron vernomen, dat er tusschen Engeland en Rusland onderhandelingen gevoerd werden over een Marineconventie, waarin o.a. zou staan, dat Britsche schepen zouden helpen bij een Russische landing in Pommeren. Dit deed natuurlijk het bestaande wantrouwen nog meer toenemen. Weliswaar werd van Russische zijde op den wil tot vrede gewezen, maar men vertrouwde dit niet. Steeds verder drong de opvatting door, dat de onvermijdelijke strijd over enkele jaren zou uitbreken; men raakte vertrouwd met het begrip oorlog.

De Kieler Week verliep gunstig; men bewonderde wederkeerig elkaars sportprestaties en wisselde onderlinge bezoeken. Van Duitsche zijde kwam het plan om spoedig een tegenbezoek te doen plaatsvinden.

Den 28sten Juni vond een Regatta plaats, waaraan ook de keizer deelnam. Deze was nog in vollen gang toen plotseling, het was ongeveer vier uur in den namiddag, een blauwe pinas met groote snelheid op het keizerlijk jacht aanhield en daarna in een wijden

³⁾ Beiersche D. Nr. 1; Sten. Ber. I pag. 61, waarin Max M. Warburg vertelt, dat de Keizer tegenover hem gesproken had over een oorlog in 1916.

boog om de „Meteor” voer. In de sloep stond de chef van het Kabinet van Marine, admiraal von Müller, die met een papier naar het jacht wenkte; er was dus blijkbaar een belangrijk bericht ingekomen. De pinas kon echter niet bij de „Meteor” langs zij komen, zij naderde het jacht zoo dicht mogelijk, de admiraal deed het papier in een cigarettentui, wierp dit over, waar het door een matroos opgevangen en naar den keizer gebracht werd. Deze brak het ingesloten telegram open en las het bericht van den Duitschen consul in Serajewo, Eiswaldt, waarin deze meldde, dat het aarts-hertogelijk paar door een aanslag om het leven was gekomen. De keizer, die zeer onder den indruk was, reikte het telegram over aan de officieren in zijn nabijheid. Volgens den Franschen gezant riep Wilhelm uit: „Nu kan ik weer van voren af aan beginnen” 4). Dit zou zeker het geval zijn, want de keizer verloor een vriend, van wien men aan kon nemen, dat hij spoedig den troon zou bestijgen. Wilhelm zou nu eerst weer goede relaties met den nieuwen troonopvolger moeten aanknoopen.

De keizer liet den wedstrijd dadelijk beëindigen en keerde terug naar het groote jacht „Hohenzollern”, waarna condoléance-telegrammen naar Weenen werden verzonden. Wilhelm besloot den volgenden dag naar Berlijn terug te keeren om vervolgens ter bijwoning van de begrafenis naar Weenen te vertrekken. Hij stond er evenwel op, dat de Engelsche commandanten niet van het programma zouden afwijken en de schepen op den vastgestelden datum, 30 Juni, zouden vertrekken 5). Intusschen werden de orders betreffende den hofvrouw uitgegeven; tijdens de hieraan verbonden beslommeringen kwamen verdere berichten binnen, o.a. een telegram van den rijkskanselier. Dit eindigde met de woorden: „Die politischen Nachwirkungen dieser Schicksalsfügung werden von der grössten Tragweite sein” 6), waaruit de vrees voor verdere verwickelingen wel bleek. Men begreep, dat Oostenrijk-Hongarije voor die door Serven bedreven daad voldoening zou eischen, hetgeen tot een conflict tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië zou leiden. In dit conflict zou waarschijnlijk ook het op revanche be-

4) R. Recouly: „Les heures tragiques d'avant-guerre” pag. 20.

5) B. D. Nr. 12.

6) Kurt Jagow: „Deutschland freigesprochen!” pag. 25.

luste Bulgarije ingrijpen, terwijl Rusland wel aan de zijde van Servië zou staan, m.a.w. uit het Balkanconflict zou een Europeesche oorlog voortkomen. Op het Ministerie wilde men dan ook een eventueel conflict trachten te voorkomen⁷⁾. Dit was niet zoo eenvoudig, want men wilde in geen geval het bestaande verbond met Oostenrijk-Hongarije in de waagschaal stellen, want waar zou het Duitsche Rijk een andere bondgenoot kunnen vinden? Het eenige, dat de regeering voorloopig zou kunnen doen, was het kalmeeren der openbare meening. Daartoe was zeker reden, want de pers sloeg dadelijk een aggressieven toon aan tegen Servië. De liberale „Vossische Zeitung” vermeldde, dat de Servische minister van Buitenlandsche Zaken Paschitsch kennis van het complot gehad had, terwijl de „Tägliche Rundschau” schreef, dat ook een lid van de koninklijke familie meer van den aanslag af zou weten. Dergelijke uitlatingen waren echter niet in overeenstemming met de politieke opvattingen der Wilhelmstrasse. Het Ministerie deed dan ook alles om dergelijke beschuldigingen te voorkomen.

Ook de Servische gezant in Berlijn Jovanowitsch poogde deze opvattingen te bestrijden en daarom schreef hij een artikel in de „Neue Freie Presse”, waarin hij zijn afkeer van den aanslag te kennen gaf; hij vermeldde hierbij, dat hij dit niet als mensch, maar eveneens als diplomaat deed. De daad was n.l. in geen verband met de Groot-Servische politiek te brengen, omdat deze er juist ten zeerste door benadeeld werd. De daders waren, zooals reeds was komen vast te staan, uit Bosnië-Herzegowina afkomstig. In die streken heerschte reeds lang ontevredenheid tegenover de regeering in Weenen. De oorzaak van die ontevredenheid was te vinden in het feit, dat deze volkeren vroeger gehoopt hadden onder Servië te komen, maar deze hoop was ijdel gebleken, want men stond thans onder Oostenrijk-Hongarije. Het naar rust verlangende Servië kon niet voor het ontstaan van dien wensch aansprakelijk gesteld worden, zooals steeds gedaan werd⁸⁾.

De regeering werd echter gerustgesteld door de verzekering van

⁷⁾ Bericht van den 2den Juli, afgedrukt bij H. Lutz pag. 32.

⁸⁾ Duitsche persartikelen: S. B. B. Nr. 3, 4; R. D. IV Nr. 62; Berl. Monatshefte 1926 pag. 486; Bernadotte Schmitt I pag. 284, 285; artikel van den Servischen gezant: Goosz II pag. 233, noot 1.

Szögyeny, den Oostenrijk-Hongaarschen gezant, dat de regeering in Weenen geen overhaaste besluiten zou nemen, omdat zij eerst de resultaten van het onderzoek, dat te Serajewo gevoerd werd, wilde kennen. Indien daaruit zou komen vast te staan, dat men in Servische regeeringskringen op de hoogte van de voorbereidingen van den moord te Serajewo geweest was, dan zou er een conflict tusschen de beide rijken kunnen ontstaan⁹⁾.

De staatssecretaris von Jagow was in die dagen op zijn huwelijksreis. Hij vreesde eveneens het ergste en wilde dan ook onmiddellijk naar Berlijn terugkeeren, maar aangezien zijn verlof bijna ten einde was, werd dit verzoek door de regeering geweigerd, omdat een dergelijk onderbreken van het verlof de gemoederen in Europa zou kunnen verontrusten¹⁰⁾.

In militaire kringen stond men eenigszins anders tegenover deze kwestie, want men meende daar, dat een conflict gunstig zou zijn, omdat men thans nog over voldoende strijdkrachten zou kunnen beschikken om een Europeeschen oorlog te voeren, welke toch in de toekomst gevoerd zou moeten worden. Rusland breidde zijn legermacht voortdurend uit en zou waarschijnlijk gereed zijn in 1916. Dan zou Duitschland echter bij het Czarenrijk achter staan en dus een oorlog onder ongunstige omstandigheden moeten voeren.

Den 30sten Juni was er op het ministerie van Buitenlandsche Zaken een receptie voor het Corps Diplomatique. De onderstaatssecretaris ontving de verschillende diplomaten. Als een der eersten verscheen de Russische gezant Swerbejew. Het onderhoud werd reeds spoedig door den Rus op het actueele probleem Serajewo gebracht. Swerbejew wees op de anti-Servische tendenz in de Duitsche pers en noemde de daarin geuite beschuldigingen totaal ongegrond. Bovendien was het onjuist om een geheel rijk aansprakelijk te stellen voor daden, die door onrijpe anarchisten, die bovendien geen onderdanen van dat rijk waren, bedreven waren. De Servische regeering stond z.i. in geen enkel verband met dien moordaanslag. Zij had voorloopig in eigen land genoeg te regelen

⁹⁾ Beiersche D. Nr. 2.

¹⁰⁾ Jagow pag. 96, 97.

en zou in geen geval een dergelijke onverstandige daad hebben kunnen aanmoedigen, want zij wenschte den vrede te bewaren en in goede verstandhouding met Oostenrijk-Hongarije te leven. Zimmermann meende, dat het dan aanbeveling verdienen zou dat, wanneer werkelijk kwam vast te staan, dat de daders kort tevoren in Servië geweest waren, de Servische regeering, ten bewijze dat zij verre van die daad stond, uit eigen beweging een onderzoek naar den oorsprong van het complot zou instellen. Zij moest vooral voorkomen, dat Oostenrijk-Hongarije daartoe eerst een verzoek bij haar in zou dienen, want wanneer dit b.v. geweigerd zou worden, zou men niet weten, waartoe Oostenrijk-Hongarije zou kunnen beslissen. Hij voegde er nog aan toe, dat hij de hoop koesterde, dat wanneer Servië werkelijk een dergelijk verzoek af zou wijzen, het de geheele openbare meening in Europa tegenover zich zou vinden ¹¹⁾.

In denzelfden geest sprak Zimmermann tot den Engelschen gezant en den vertegenwoordiger van Servië, wien hij nog nadrukkelijk op de gevolgen van een Servische weigering bij een dergelijk verzoek wees.

Den 30sten Juni was ook de keizer in Berlijn gekomen. Wilhelm wilde met zijn broeder Heinrich naar de begrafenis gaan. De keizer zou dan den 6den Juli naar de Noorsche Fjorden vertrekken. Hij meende echter, dat het in verband met eventueel komende gebeurtenissen aanbeveling zou verdienen die reis geheel uit te stellen. De rijkskanselier wilde hiervan echter niets hooren, want het uitblijven van deze reis, die reeds den 15den April vastgesteld was, zou natuurlijk onrust in Europa teweeg brengen, hetgeen voorkomen moest worden. Het gelukte hem werkelijk den keizer er toe te bewegen op zijn besluit terug te komen ¹²⁾.

Den 1sten Juli ontving men nu uit Serajewo bericht, dat de reis van den keizer naar Weenen afgeraden moest worden met het oog op eventueele verdere aanslagen. Ook thans gelukte het den

¹¹⁾ R. D. IV Nr. 30, 62, 70; B. D. Nr. 22; Beiersche D. Nr. 4; F. G. B. Nr. 9.

¹²⁾ Wilhelm II pag. 204; Bethmann—Hollweg I pag. 147; Jagow pag. 102; Berl. Monatshefte 1931 pag. 720; Kurt Jagow: „Der Potsdamer Kronrat“ pag. 738.

rijkskanselier den keizer van zijn reis naar de Donaustad af te brengen; een lichte ongesteldheid werd als reden opgegeven ¹³⁾).

Men achtte den Duitschen keizer dus evenmin veilig voor de daden der „russisch-serbischen Gewalttäter”. Dit droeg er toe bij om de anti-Servische stemming, die zich bij Wilhelm gevestigd had, te vergrooten. Hij geloofde, dat de eenige oplossing te vinden was in een vernietiging van Servië. Hierbij kwam nog, dat hij meende, dat men Oostenrijk-Hongarije niet opnieuw zou kunnen tegenhouden; men zou thans Oostenrijk-Hongarije zijn gang moeten laten gaan. Hoe zou echter een oorlog, die uit dit conflict voort zou komen, volgens den keizer, verlopen? Hij meende, dat een algemeene strijd voorkomen zou kunnen worden. Hij achtte dit mogelijk, omdat een botsing tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië voort zou komen uit den overal afgekeurden moordaan slag. Hij begreep wel, dat in Rusland een streven zou zijn om in te grijpen, maar hij hoopte, dat dit verdrongen zou worden door andere gevoelens. Bovendien meende hij, dat Rusland voorloopig nog geen oorlog zou kunnen voeren. In Maart 1914 had de keizer verzekerd ¹⁴⁾, „Rusland könne für geraume Zeit nicht an einen Krieg denken”, deze werd dan ook eerst in 1916 verwacht. Wilhelm was tevens overtuigd, dat Frankrijk, dat gebrek aan zware artillerie had, in vredelievenden zin op het Czarenrijk zou inwerken. Een soortgelijke actie verwachtte hij ook van Engeland, waar de regeering in 1903, toen het Servische koningspaar vermoord was, zelfs de diplomatieke betrekkingen met Belgrado had verbroken. Duitschland zou ook in die richting werkzaam kunnen zijn, n.l. door vastberaden achter het Donaurijk te staan.

De invloed van den keizer was in die dagen zeer groot en zijn opvattingen begonnen de heerschende te worden, ook op het Ministerie, al hield men daar nog vast aan een diplomatieke overwinning op Servië.

In de morgenuren van den 5den Juli kwam Szögyeny in de Wilhelmstrasse een onderhoud met den rijkskanselier en een audiëntie bij den keizer aanvragen. Hem werd meegedeeld, dat

¹³⁾ D. D. Nr. 6a, 6b.

¹⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 9470; zie ook hierboven noot 3 pag. 63.

Bethmann-Hollweg met verlof naar Hohenfinow vertrokken was, maar dat Zimmermann de zaken waarnam. De audiëntie-aanvraag werd naar Potsdam doorgegeven. Toen de gezant op de Legatie terugkeerde was Hoyos (zie hiervóór, blz. 60) reeds uit Weenen aangekomen. Deze lichtte den gezant de beide stukken, welke hij bij zich had, nader toe en ging vervolgens naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken. Op genoemd departement werd hij omstreeks half twaalf door Zimmermann ontvangen ¹⁵). Uit de beide documenten kreeg deze een indruk van de opvattingen, die in Weenen heerschten. Zimmermann zei te kunnen begrijpen, dat de Donaumonarchie tegen Servië wilde optreden, maar hij meende tegen het stellen van vernederende eischen te moeten waarschuwen, omdat dit een slechten indruk in Europa zou maken. Hoyos begon vervolgens over het plan van een verrassenden aanval op Servië. Het antwoord van den onderstaatssecretaris hierop is ons niet bekend, maar waarschijnlijk raadde hij dit af, omdat dit eveneens een slechten indruk zou maken. In ieder geval begreep de Oostenrijker, dat men zich in de Wilhelmstrasze niet tegen een eventueele actie zou verzetten. Tenslotte besloot men Roemenië en Italië voor een fait accompli te stellen, omdat in deze beide landen een anti-Oostenrijksche geest heerschte. Men vreesde, dat de bestaande Weensche plannen aan Belgrado en Sint Petersburg zouden worden meegedeeld, waardoor de geheime voorbereiding van het optreden onmogelijk zou worden.

Na Hoyos' vertrek telefoneerde Zimmermann omstreeks één uur naar Hohenfinow; hij noodigde den rijkskanselier uit naar Berlijn te komen in verband met de ontvangst van eenige belangrijke stukken uit Weenen. Bethmann-Hollweg antwoordde, dat hij in den loop van den namiddag in Berlijn zou kunnen zijn ¹⁶).

Intusschen kwam op het Ministerie de uit Silezië komende Duitse gezant in Londen Lichnowsky. Deze was op de heenreis den 29sten Juni in de Wilhelmstrasze geweest en daar door den rijkskanselier ontvangen, die hem gewezen had op de gevaren van een Russisch-Engelsche Marine-Conventie. De gezant had aan deze

¹⁵) D. D. Nr. 18, 61; Sten. Ber. I pag. 32; K. Jagow: „Der Potsdamer Kronrat” pag. 782.

¹⁶) K. Jagow: „Der Potsdamer Kronrat” pag. 783.

mededeelingen weinig waarde gehecht ¹⁷⁾). Zimmermann had toen door bemiddeling van graaf Waldersee, lid van den Generalen Staf, de beschikking over enkele der geheime mededeelingen over genoemde conventie gekregen; deze zou men nu den naar Londen terugkeerenden Lichnowsky toonen. De onderstaatssecretaris begon dan ook het onderhoud met de bespreking van deze kwestie en wees erop, dat het afsluiten van een dergelijke overeenkomst in Duitschland tot represaille-maatregelen zou leiden, b.v. tot een nieuwe vlootwet, hetgeen storend zou werken op de verbeterde relaties tusschen Duitschland en Engeland. Lichnowsky kreeg opdracht de kwestie zoo spoedig mogelijk met Grey, den Engelschen minister van Buitenlandsche Zaken, te bespreken. Vervolgens vestigde Zimmermann er de aandacht van den gezant op, dat er voortdurend dreigende berichten uit Rusland binnenkwamen, die op een oorlogsstemming zouden wijzen. Deze anti-Duitsche stemming zou door het sluiten van een Marine-Conventie er niet beter op worden, waardoor de spanning in Europa weer zou vergrooten. Zimmermann achtte het van veel belang, dat deze wrijvingspunten zouden verdwijnen, vooral met het oog op het conflict, dat zou kunnen voortkomen uit den moord van Serajewo. De kans op een botsing tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië noemde hij, op grond van juist ontvangen mededeelingen, betrekkelijk groot. Op de vraag van Lichnowsky wat Duitschland in dat geval zou doen, antwoordde Zimmermann, dat men wel gedwongen was den Ballhausplatz te steunen. Immers, indien Berlijn de regeering in Weenen zou tegenhouden, was de kans zeer groot, dat deze het bondgenootschap zou verbreken, hetgeen men op den Ballhausplatz zou verdedigen door erop te wijzen, dat de Wilhelmstrasse nooit de Balkanpolitiek van de Monarchie steunde; indien Duitschland zijn bondgenoot wel zou steunen, bestond er gevaar voor een Europeeschen oorlog, welken de Deutsche regeering wilde voorkomen. De eenige oplossing scheen dus te zijn Oostenrijk-Hongarije te steunen, maar tevens te trachten een uitbreiding van het conflict

¹⁷⁾ D. D. Nr. 6, 20; B. D. Nr. 32; Sten. Ber. II pag. 63; Lichnowsky: „Auf dem Wege zum Abgrund“ I pag. 35—40 en 128; Archiv für Politik und Geschichte 1928 I pag. 42.

te voorkomen. Het gevaar dreigde van Russische zijde en daarom moest Grey direct kalmeerend in St. Petersburg werken. Nog gunstiger zou natuurlijk zijn, als alle conflicten konden worden voorkomen en ook voor dit doel kon men de hulp van Grey inroepen. Deze zou dan in St. Petersburg moeten trachten te bereiken, dat de Russische regeering haar invloed in Belgrado aanwendde om Servië ertoe te brengen eventueele Oostenrijksche eischen aan te nemen. Lichnowsky was van meening, dat elk optreden van Oostenrijksche zijde tot den wereldoorlog zou moeten leiden, waarop Zimmermann antwoordde, dat dan een oorlog in 1914 beter was dan een oorlog over enkele jaren.

Toen Lichnowsky vertrokken was, kwam Bethmann-Hollweg op het Ministerie en na een bespreking met Zimmermann, gingen beiden naar Potsdam.

Szögyeny was tegen één uur ten paleize genoodigd om aan de keizerlijke lunch aan te zitten. De gezant verscheen op het vastgestelde uur en overhandigde den keizer de beide diplomatieke bescheiden, welke Wilhelm aandachtig doorlas. Intusschen gaf Szögyeny nadere toelichtingen. Na de lectuur wendde de keizer zich tot den gezant met de woorden, dat hij reeds begrepen had, dat Oostenrijk tegen Servië zou optreden, maar dat hij thans ook de mogelijkheid van een Europeesch conflict onder de oogen moest zien. In verband met dit laatste zou hij eerst een definitief antwoord kunnen geven na een bespreking met den rijkskanselier ¹⁸⁾. Hierna ging het gezelschap aan tafel. Na de lunch begon de gezant nogmaals over de kwestie. Hij vestigde er de aandacht van den keizer op, dat de toestanden in de grenslanden ondragelijk waren en dat de Dubbele-Monarchie door een daad aan Europa moest bewijzen, dat zij niet als de tweede „zieke man” was te beschouwen. Men had daarom het plan opgevat tegen Servië op te treden en wanneer Rusland zich achter het Slavische Koninkrijk zou plaatsen, zou men zich daardoor niet laten intimideeren, omdat het voortbestaan der Monarchie op het spel stond. Wilhelm gaf toen ten antwoord, dat Oostenrijk in dat geval op de volle ondersteuning van Duitschland zou mogen rekenen; weliswaar moest

¹⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 10058, idem Roodboek 1919 I Nr. 6; K. Jagow: „Der Potsdamer Kronrat” pag. 780, 781.

hij er nog met von Bethmann-Hollweg over spreken, maar hij was overtuigd, dat ook deze dezelfde meening zou zijn toegedaan, nu het bestaan der Monarchie op het spel stond. Wilhelm gaf echter één raad, nl. dat Weenen een actie niet te lang moest uitstellen. De Duitsche keizer was overtuigd, dat Rusland een vijandige houding aan zou nemen; het viel evenwel te betwijfelen, of het Czarenrijk tot oorlog zou overgaan, daar het nog niet gereed was. In dat geval moest men er wel rekening mee houden, dat het de Balkanstaten en de beide andere leden der Triple Entente tegen Oostenrijk-Hongarije op zou zetten. Zou echter, tegen de verwachting in, Rusland het besluit nemen Servië actief te steunen, dan zou Duitschland zijn verbondsverplichtingen tegenover Oostenrijk-Hongarije nakomen. Vervolgens ging Wilhelm over tot de beantwoording van de voorstellen betreffende de nieuwe Balkanpolitiek. Hij beloofde den verzochten stap in Boekarest te zullen doen en meende er zorg voor te kunnen dragen, dat Carol en zijn raadgevers zich correct zouden gedragen. Wat betrof het sluiten van een overeenkomst met Bulgarije, wees hij er op, dat hij noch koning Ferdinand noch diens raadgevers vertrouwde. Ondanks dit wantrouwen wilde hij echter de Weenske plannen steunen onder voorwaarde, dat het verbond geen artikelen of clauses zou bevatten, welke tegen Roemenië gericht waren en dat men laatstgenoemd rijk op de hoogte zou brengen van de bestaande plannen. Ten slotte zei Wilhelm, dat het definitieve antwoord der Duitsche regeering spoedig gegeven zou kunnen worden, daar de rijkskanselier reeds dien avond ten paleize zou verschijnen.

Na het vertrek van den gezant werden de minister van Oorlog en de chef van den Marine-Staf telefonisch naar Potsdam ontboden.

Als eerste van dezen verscheen tegen vijf uur de minister van Oorlog, de generaal der infanterie von Falkenhayn. Deze werd in tegenwoordigheid van den generaal-adjutant von Plessen en den chef van het Militaire Kabinet, den generaal der infanterie von Lyncker, ontvangen. De keizer bracht den minister op de hoogte van de Oostenrijk-Hongaarsche plannen en de Duitsche houding daartegenover. De minister vroeg, of de regeering onder alle omstandigheden haar steun zou verleen, hetgeen de keizer bevestigend beantwoordde. Wilhelm verzocht daarna inlichtingen om-

trent de paraatheid van het leger. Falkenhayn gaf deze en maakte de opmerking, dat het leger gereed was voor alle eventualiteiten. De minister, die het ontstaan van een algemeenen oorlog zeer waarschijnlijk achtte, vroeg verlof om reeds enkele voorbereidingen te treffen; dit werd evenwel door den keizer geweigerd, omdat dit bekend zou kunnen worden, waardoor de mogelijkheid van oorlog grooter zou worden. Ten slotte las Wilhelm de uit Weenen ontvangen stukken voor, hetgeen ten gevolge had, dat de minister een meer optimistischen kijk op de kwestie kreeg, daar hij uit de documenten niet den indruk van een oorlogszuchtige houding van de Weensche regeering kreeg ¹⁹⁾.

Omstreeks zes uur waren von Bethmann-Hollweg en Zimmermann in Potsdam aangekomen, waar zij, dadelijk na het vertrek van von Falkenhayn, von Plessen en von Lyncker door den keizer in den slottuin ontvangen werden. De rijkskanselier gaf een kort overzicht van de beide ingekomen stukken, waarna Wilhelm onmiddellijk het woord nam en zei, dat hij den ernst van den toestand, waarin de Donaumonarchie zich bevond, volkomen begreep, maar dat Oostenrijk-Hongarije zelf beslissen moest welke maatregelen het daartegen wilde nemen. Het was echter wel noodzakelijk, dat de regeering aan den Ballhausplatz wist, dat Deutschland trouw zou blijven aan de verplichtingen, welke voortsporen uit het verbond. De keizer wees er in dit verband op, dat een onverzwakt Oostenrijk-Hongarije ook een Duitsch belang was. Zoowel Bethmann-Hollweg als Zimmermann achtten een snel optreden gewenscht, daar men dan zou handelen onder den nog sterken indruk van den moord te Serajewo. De keizer, die spoedig een verdere beslissing verwachtte, waarbij hij misschien eveneens beslissingen zou moeten nemen, begon weer over het aflasten van zijn reis naar Noorwegen. De rijkskanselier, die vreesde, dat dit Europa zou verontrusten, bestreed dit plan en Wilhelm legde zich ten slotte bij de meening van Bethmann-Hollweg neer. Het onderhoud ging vervolgens over op de voorgestelde nieuwe Balkanpolitiek. De keizer

¹⁹⁾ Berl. Monatshefte 1927 pag. 766—767, idem D. D. uitgave 1927 XII, H. von Zwell: „Erich von Falkenhayn” pag. 55 (in dit werk werden dagboek-aanteekeningen gebruikt); Sten. Ber. I pag. 62, 63.

deelde mee hetgeen hij dienaangaande reeds aan Szögyeny had gezegd en men kwam overeen, dat het officieele Duitsche antwoord in denzelfden geest gehouden zou worden ²⁰).

Na de audiëntie ontmoette de rijkskanselier nog den minister van Oorlog en deelde dezen mede, dat hij nog niet overtuigd was, dat de Dubbele Monarchie een dergelijke actie, welke zoo groote gevolgen zou kunnen hebben zou beginnen, waarmee de minister het volkomen eens was.

Onderwijl was ook in Potsdam de kapitein ter zee Zenker aangekomen, die als oudste officier in rang den plaatsvervangenden chef van den Marine-Staf, vice admiraal Behncke, verving. De keizer deed ook hem mededeeling van de gebeurtenissen van dien middag en hij wees er weer op, dat een uitbreiding van het conflict niet noodzakelijk was, maar toch tot de mogelijkheden behoorde. De officier vroeg, of de reeds vastgestelde kruistocht van de Duitsche slagvloot naar de Fjorden in deze omstandigheden uitgevoerd moest worden; tevens vroeg hij, of de met verlof zijnde chef van den Marine-Staf teruggeroepen moest worden. De keizer achtte het opgeven van het tevoren opgestelde plan te voorbarig, een desbetreffende beslissing zou eventueel nog later genomen kunnen worden. Wat het tweede punt betrof, achtte Wilhelm het plotseling terugroepen van een dergelijke leidende persoon verkeerd, daar dit in Europa tot verkeerde conclusies aanleiding zou geven ²¹).

Den 6den Juli werden 's morgens tusschen zeven en acht uur dringende telefoongesprekken met het ministerie van Marine en den Generalen Staf gevoerd, waarbij de leidende personen naar Potsdam ontboden werden. Tegen half negen verscheen admiraal von Capelle, die den met verlof zijnden minister van Marine, admiraal von Tirpitz, verving. De admiraal werd onmiddellijk door den keizer, die reeds reisvaardig was, in den tuin van het paleis

²⁰) Sten. Ber. I pag. 32; Bethmann—Hollweg I pag. 135, 136; E. Fischer: „Die kritischen 39 Tage“ pag. 68, 69, waarin verteld wordt, dat de rijkskanselier zich eerst tegen de verklaring aan Oostenrijk betreffende steun tegen Servië verzette, maar dat hij door den keizer en Zimmermann overtuigd werd van de noodzakelijkheid van die belofte. Hoewel de schrijver geen bron noemt bestaat de mogelijkheid, dat dit gesprek dusdanig verliep; directe gevolgen had dit echter niet.

²¹) D. D. I pag. XVIII; Sten. Ber. I pag. 64.

ontvangen. Wilhelm vertelde ook dezen in groote trekken hetgeen zich den vorigen dag had afgespeeld. Hoewel het actief ingrijpen van Rusland twijfelachtig was, had de keizer den admiraal toch ontboden, opdat deze met de betrokken leiders op vlootgebied in overleg zou kunnen treden²²). Na diens vertrek werd bij den keizer de generaal der infanterie von Bertrab, de oudste officier in rang van den Generalen Staf, toegelaten. De generaal verving den plaatsvervangenden chef, graaf Waldersee, die dien dag naar een begrafenis in Hannover was, terwijl de chef von Moltke met verlof in Karlsbad verblijf hield. Wilhelm bracht ook hem op de hoogte van de feiten en verzocht hem deze door te geven naar Karlsbad; von Moltke moest echter zijn kuur aldaar niet onderbreken en evenmin mochten er door den Generalen Staf bijzondere maatregelen getroffen worden²³).

Na afloop dezer beide besprekingen vertrok de keizer per auto naar het station Wildpark om vandaar naar Kiel te reizen. Tijdens de reis had de vorst nog een onderhoud van een half uur met den chef van het Kabinet van Marine, hetwelk wel in denzelfden geest verlopen zal zijn²⁴).

Dadelijk na aankomst in Kiel begaf Wilhelm zich aan boord van de „Hohenzollern”, op welk schip om acht uur het diner gebruikt werd. Hierbij zat ook aan baron Krupp von Bohlen und Halbach, directeur van de fabrieken van Krupp, die den vorigen dag naar Kiel was uitgenoodigd. Wilhelm deelde hem in vertrouwen de genomen besluiten mee en vroeg hem, of de wapenfabrieken over voldoende voorraad beschikken, hetgeen de baron bevestigend beantwoordde. Waarschijnlijk wees deze er ook op, dat een moderne oorlog van korten duur zou zijn, daar men met de nieuwe wapens elkaar geweldige slagen toebracht; de fabrieken konden dan ook over genoeg materiaal beschikken. Tegenover hem uitte de keizer zich ook over zijn verdere plannen, hij wilde nl. zoodra Rusland

²²) D. D. I pag. XVI; Sten. Ber. I pag. 59.

²³) D. D. I pag. XVI, XVII; Sten. Ber. I pag. 63.

²⁴) K. Jagow: „Per Potsdamer Kronrat” pag. 785, 786.

zou overgaan tot mobilisatie dat rijk den oorlog verklaren ²⁵).

Den volgenden dag vertrok het keizerlijk jacht naar het Noorden.

Den 6den Juli werden Szögyeny en Hoyos in den namiddag door Bethmann-Hollweg en Zimmermann ontvangen. De rijkskanselier bracht 's keizers dank voor den brief van Frans Jozef over en zei, dat Wilhelm dit ook nog schriftelijk wilde doen. Hij ging daarna over tot het bekend maken van het Deutsche antwoord op de desbetreffende stukken, zoowel wat betrof de nieuwe Balkanpolitiek als het standpunt tegenover de plannen van Weenen ten opzichte van Servië. Szögyeny meldde hieromtrent: „Unser Verhältnis zu Serbien betreffend stehe deutsche Regierung auf dem Standpunkt, dasz wir beurteilen müszten, was zu geschehen hätte, um dieses Verhältnis zu klären; wir könnten hiebei — wie auch immer unsere Entscheidung ausfallen möge — mit Sicherheit darauf rechnen, dasz Deutschland als Bundesgenosse und Freund der Monarchie hinter ihr stehe” ²⁶). Ten slotte besprak men eenige bijzonderheden met betrekking tot de uitvoering der plannen betreffende Roemenië en Bulgarije. Dien avond nog vertrok Hoyos weer naar de Donaustad. De beslissing was gevallen, want de houding van Deutschland werd van zeer groot belang geacht.

²⁵) Sten. Ber. I Nr. 29; in deze verklaring schrijft v. K., dat de keizer gesproken had over een eventueel ingrijpen van Rusland en Engeland. Dit bericht is uit het jaar 1919, dus vijf jaar na het onderhoud; Wilhelm vermeldde tegenover niemand het ingrijpen van Engeland, ik vermoed dan ook, dat deze mededeeling van K. foutief is. Den 17den Juli sprak K. over de Keizerlijke plannen met den heer Muellon, zie Bernadotte Schmitt I pag. 303. Hij sprak blijkbaar toen niet over Engeland, maar vermeldde wel de plannen ten opzichte van Rusland.

²⁶) Oe. U. A. Nr. 10076, idem Roodboek 1919 I Nr. 7; D. D. Nr. 15. De rijkskanselier schrapte in het telegram aan Tschirschky uit het gedeelte betrekking hebbende op den steun van Deutschland de woorden „unter allen Umständen”, sommigen achten dit van veel belang, hetgeen m.i. verkeerd is, want Szögyeny's bericht werd als het officieele antwoord uit Berlijn beschouwd. De beperking viel ook Tsch. niet op, want deze schrijft later (D. D. Nr. 18): „Die Berichte des Grafen Szögyeny entsprachen durchaus dem Inhalt des mir hochgeneigest zugestellten Telegramms.” Deze verandering door Bethmann is slechts voor 's rijkskanseliers opvatting van belang en steunt m.i. Fischer's meening, zooals deze is meegedeeld in noot 20, pag. 74.

Zooals wij zagen, waren ook enkele militairen in de geheimen ingewijd. Hebben dezen nog verdere beslissingen genomen? Ons zijn geen maatregelen uit legerkringen bekend; dit was evenwel niet noodig, want de plannen van den Generalen Staf waren sinds den 31sten Maart 1914 gereed. Men had graaf Waldersee dadelijk op de hoogte gesteld, maar deze was reeds den 8sten Juli, volgens zijn verklaring uit het jaar 1919 op verzoek van den rijkskanselier, met verlof uit Berlijn vertrokken ²⁷⁾. Uit zijn vacantieoord Ivenack schreef hij den 17den Juli aan den staatssecretaris von Jagow: „Ich bleibe hier sprungbereit; wir sind im Generalstabe fertig, einstweilen ist von uns ja nichts zu veranlassen" ²⁸⁾.

Wij zagen bovendien, dat baron Krupp den keizer had gezegd, dat de artilleriewerkplaatsen eveneens gereed waren. Een nadere bevestiging ontving de directeur nog van twee heeren van de Directie, die hij in vertrouwen genomen had.

In marinekringen was men niet zoo ver. Toen von Capelle na de audiëntie op het departement kwam, ontbood hij onmiddellijk de chefs van genoemd Ministerie en den chef van de Centrale Afdeling, bij wie zich ook nog voegde de waarnemende chef van den Marine-Staf, vice-admiraal Behncke. Capelle gaf een overzicht van de gevoerde bespreking. Algemeen was men van meening, dat er nog maatregelen getroffen moesten worden, maar dit werd onmogelijk gemaakt door de keizerlijke beslissing dienaangaande. Men kwam overeen, dat men eenige niet op het materieel betrekking hebbende maatregelen zou nemen, welke men dan mondeling aan de betrokken personen zou mededeelen. Behncke vatte deze als volgt samen:

- a. Een nauwkeurig nagaan van de mobilisatiemaatregelen voor de vloot voor het geval: oorlog met Rusland en Frankrijk en neutraliteit van Engeland. Hiertoe waren besprekingen noodig tusschen den Staf en commandanten van vlooteenheden.
- b. Als gevolg van het eerste punt zou men enkele verbeteringen moeten aanbrengen, vooral in verband met het snel mobiliseeren

²⁷⁾ Sten. Ber. I pag. 64.

²⁸⁾ D. D. Nr. 74.

der kleinere oorlogsschepen. Men zou deze treffen in overleg met het Ministerie en daarbij zorg dragen, dat men voor eventuele uitgaven de begrooting niet zou overschrijden.

c. Het uitgeven van bewegingsvoorschriften aan de slagvloot en de schepen, welke niet in de territoriale wateren waren ²⁹⁾.

Als gevolg van de onder punt b genoemde maatregelen werd het tempo der werkzaamheden bij de op stapel staande torpedojagers en onderzeeboten versneld; hetzelfde geschiedde met de in uitvoering zijnde verbeteringen van het Kaiser Wilhelm Kanaal; verder werden de voorraden brandstoffen voor de schepen vergroot.

Als gevolg van de onder punt c genoemde maatregelen, werden telegrafische orders, gedateerd op den 6den Juli, naar enkele schepen verzonden. De kruisers „Scharnhorst” en „Gneisenau”, welke op weg naar Samoa waren, kregen opdracht in Truk of Ponape voor anker te gaan, zoodat het mogelijk zou zijn steeds in telegrafische verbinding met deze schepen te blijven. Den 9den Juli werd aan den commandant, admiraal von Spee, geseind, dat de mogelijkheid van een oorlog tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië bestond, waarin meerdere mogendheden zouden kunnen worden betrokken. In een bericht van den 10den Juli werd voor het eerst behalve Rusland en Frankrijk ook Engeland als mogelijke tegenstander vermeld ³⁰⁾.

Ook de commandant van het Middellandsche Zee-escader admiraal Suchon werd eenigszins op de hoogte gesteld. Hij kreeg order met het vlaggeschip „Goeben” eerder dan vastgesteld was de haven van Pola binnen te loopen, terwijl omstreeks de helft van die maand werklieden naar genoemde plaats gezonden werden om de herstellingen aan de vlampijpen sneller te doen verlopen ³¹⁾.

Den 9den Juli was de minister van Binnenlandsche Zaken Dr. Clemens Delbrück bij den rijkskanselier ontboden, die hem het verloop der besprekingen van den 5den en 6den Juli meedeelde. De minister vreesde een uitbreiding van het conflict en vroeg verloop om verschillende economische maatregelen te treffen, waarbij hij in

²⁹⁾ Sten. Ber. I pag. 60, 65, 66, 67.

³⁰⁾ Vice-Admiraal E. Raeder: „Der Krieg zur See: der Kreuzerkrieg in den ausländischen Gewässern” I pag. 62.

³¹⁾ O. Groos: „Der Krieg zur See: der Krieg in der Nordsee” I pag. 3.

het bijzonder wees op graanaankoop in Rotterdam. Bethmann-Hollweg achtte dit niet wenschelijk en Delbrück legde zich daarbij neer en vertrok met verlof uit Berlijn ³²⁾).

Uit al deze feiten blijkt wel, dat er geen ingrijpende maatregelen werden getroffen, maar dat men voorbereidingen trof om zoo sterk mogelijk te staan in een eventueelen oorlog, welken velen verwachtten.

³²⁾ Sten. Ber. I pag. 79, 80.

V. NAAR DE EENSGEZINDHEID TUSSCHEN WEENEN EN BOEDAPEST.

(Gebeurtenissen in Weenen van 5—15 Juli).

De pers in Oostenrijk-Hongarije had zich van het begin af op het standpunt gesteld, dat de moordaanslag op den troonopvolger met medeweten van Servische officieele kringen gepleegd was. Zij had er de aandacht op gevestigd, dat de daders kort tevoren in Belgrado waren geweest en de gebruikte bommen van Servischen oorsprong waren. Deze berichten werden weldra aangevuld door de door de daders afgelegde verklaringen, waaruit bleek, dat dezen in de Servische hoofdstad in verbinding gestaan hadden met den Comitadji Mihaljo Ciganowitch en den in actieven dienst zijnden majoor Pribitchevitch. Bovendien had men den indruk gekregen, dat achter het complot een Servische vereeniging, de Narodna-Odbrana, stond. De regeering in Weenen achtte het echter niet verstandig, dat dergelijke mededeelingen in de couranten verschenen. Den 3den Juli werd dan ook door het Weenske- en Hongaarsche Correspondentiebureau bekend gemaakt, dat men geen waarde mocht hechten aan de tot dien datum verschenen berichten over het onderzoek te Serajewo, omdat dit strikt geheim gevoerd werd ¹⁾. Sommigen kregen uit dit artikel den indruk, dat de regeering kalmeerend op de openbare meening wilde inwerken en in geen geval een conflict zou willen forceeren. De Russische gezant Schebeko behoorde tot deze groep, in tegenstelling echter met zijn Fransche en Engelsche collega's ²⁾. Eigenaardig deed evenwel aan, dat de clericale- en militaire kringen de bevolking

¹⁾ S. B. B. Nr. 16.

²⁾ B. D. Nr. 40 „Such indications as have reached me on this subject point certainly to the existence, even in the Ballplatz, of a very angry sentiment against Servia... I fear there is ground to regard almost all sections of the population as being just now blindly incensed against the Servians, and I have heard on good authority that many persons holding usually quite moderate and sensible views on foreign affairs are expressing themselves now in the sense that Austria will at last be compelled to give

bleven opzwepen. Deze maakten daarbij gebruik van in Servische bladen verschenen artikelen, b.v. over de „pogroms” in Bosnië-Herzegowina, of het bericht uit de „Balkan” over Cabrinowitsch, die de bom in Serajewo geworpen had. Het laatst genoemde blad had n.l. melding gemaakt van een vroeger voorstel van de Servische politie om genoemden Cabrinowitsch uit haar land te zetten. Ten gevolge van een schriftelijke borgstelling, verleend door het Oostenrijk-Hongaarsche consulaat te Belgrado, was dit plan niet tot uitvoering gekomen ³⁾. Bij nader onderzoek kwam vast te staan, dat de consul eigenlijk geen borgstelling, maar slechts een bewijs van goed gedrag had afgegeven, waarin stond, dat Cabrinowitsch nooit met de politie in Oostenrijk-Hongarije in aanraking was geweest en dat de door hem genoemde feiten en data, voor zoover zij onderzocht hadden kunnen worden, op waarheid berustten ⁴⁾. De Servische pers handhaafde evenwel het ingenomen standpunt ondanks alle Oostenrijksche démenti's. In de couranten waren ook interviews verschenen uit Servische kringen, n.l. van den Servischen gezant in Berlijn, Jovanowitsch, en den vertegenwoordiger van Servië aan het Russische Hof, Spalajkowitsch ⁵⁾. Beide interviews poogden er op te wijzen, dat de officieele Servische kringen niets met den moordaanslag uitstaande hadden, maar dat de oorzaak van die daad te zoeken was in de binnenlandsche politiek van het Habsburgsche Rijk, die aanleiding tot verzet gaf.

evidence of her strength by settling once and for all her long-standing accounts with Servia, and by striking such a blow as will reduce that country to impotence for the future. In military circles these views certainly prevail... M. Dumaine, my French colleague, ...has repeatedly spoken to me during the past week on the dangers of the situation, which he fears may develop rapidly into complications from which war might easily arise.”

³⁾ Oe. U. A. Nr. 10056, 10123.

⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 10073, 10075.

⁵⁾ Over hetgeen Jovanowitsch den 29sten Juni in de „Neue Freie Presse” schreef, zie hiervóór pag. 65. Het interview van Spalajkowitsch verscheen in de „Vecerņoje Vremja” en bevatte o.a. de volgende zinsneden: „Dasz das Attentat nicht aus Serbien stamme, da es dort keine revolutionäre Organisationen gebe... Ich wiederhole, dasz alles auf dem Boden der lokalen Unzufriedenheit entstanden ist” en den 30sten Juni schreef hij: „Ich bin überzeugt, dasz der Mörder die Bomben nicht aus Belgrad erhielt.” Oe. U. A. Nr. 10017, 10018.

Onder invloed van deze mededeelingen werd de anti-Servische geest in Weenen aangewakkerd; zelfs in diplomatieke kringen uitte men zich scherp tegenover het naburige koninkrijk. De zaakgelastigde van Oostenrijk-Hongarije in Belgrado, die den met verlof zijnden gezant Giesl verving, kon al heel slecht zijn anti-Servische gevoelens verbergen; hij ontving dan ook een terechtwijzing van Berchtold ⁶⁾. De minister vestigde er zijn aandacht op, dat „gegenwärtig es verfehlt (sei) Serbien oder amtliche serbische Stellen sozusagen als mitangeklagt zu behandeln, da dies der dortigen Regierung den erwünschten Prätext liefern würde, um sich der peinlichen Mitwirkung an der Untersuchung zu entziehen.“

Een dergelijke instructie was vooral noodzakelijk, omdat men nog geen definitief antwoord uit Berlijn ontvangen had.

Lang behoefde de regeering te Weenen niet op een antwoord te wachten, want het voorloopige bericht werd reeds in de morgenuren van den 6den Juli op den Ballhausplatz ontvangen.

Berchtold stelde den Hongaarschen minister Tisza onmiddellijk van het telegram van Szögyeny op de hoogte en vermeldde er nog bij, dat de Deutsche keizer gezegd had, dat dit moment zich uitermate goed voor een afrekening met Servië leende, aangezien een ingrijpen van Rusland sterk te betwijfelen viel ⁷⁾.

Vervolgens begaf Berchtold zich naar den keizer om ook hem het voorloopige antwoord uit Berlijn mede te deelen. Keizer Frans Jozef gaf toen zijn toestemming om een krachtige politiek tegen Servië in te leiden ⁸⁾.

Toen de minister van zijn audiëntie weer op het Ministerie kwam, werd hij reeds door den chef van den Generalen Staf opgewacht. Berchtold ontving den veldmaarschalk in bijzijn van graaf Forgach. Conrad begon weer over den noodzakelijken oorlog, maar voegde er tevens aan toe, dat men eerst dienaangaande nadere beslissingen zou kunnen nemen, wanneer men zeker wist, dat Duitschland zijn bondgenoot zou steunen. Berchtold kon hem dienaangaande reeds eenigszins geruststellen, omdat het voorloopige antwoord uit Berlijn gunstig te noemen was en bovendien deed uitkomen, dat men

⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 10055.

⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 10091.

⁸⁾ N. R. C. 7 Juli 1914, Ochtendblad B; Conrad IV pag. 39.

alle reden had om te mogen aannemen, dat ook het officieele antwoord gunstig zou luiden. De veldmaarschalk meende, dat dan keizer Frans Jozef ten gunste van oorlog beslissen zou, hetgeen de minister kon bevestigen. Thans achtten zij het oogenblik gekomen om de verschillende mobilisatiemaatregelen te bespreken. Een der voornaamste punten van bespreking vond Berchtold het voor mobilisatie te kiezen oogenblik. Hij meende, dat men eerst den oogst zou moeten afwachten, waartegen de veldmaarschalk geen bezwaar had. Conrad bestreed echter wel het ministerieele plan om met een proefmobilisatie van enkele corpsen te volstaan; eveneens verzette hij zich tegen Berchtold's voorstel om onmiddellijk na afkondiging der mobilisatie Servië binnen te trekken, aangezien daardoor de geheele mobilisatie mislukken zou, omdat dan de vredeseenheden reeds vertrokken zouden zijn, waardoor de vorming der oorlogseenheden met groote moeilijkheden gepaard zou gaan. De mobilisatie zou volgens het plan Balkan, dat reeds opgemaakt was, moeten plaats vinden. Dit plan kostte weliswaar drie weken, maar daar was nu eenmaal niet aan te ontkomen. Conrad zette vervolgens nog zijn plan uiteen om geen mobilisatie in de aan Rusland grenzende deelen af te kondigen om dit rijk niet te veront-rusten. Hij wees er echter op, dat dan een eerste vereischte was, dat men de gebeurtenissen in het Czarenrijk nauwkeurig zou volgen, opdat zoodra een aanval van die zijde zou dreigen, men daartegen maatregelen zou kunnen treffen ⁹⁾).

Den volgenden morgen kwam Conrad weer op het Ministerie om het definitieve antwoord uit Berlijn te vernemen. De veldmaarschalk begreep, dat nu zijn plan eindelijk uitgevoerd zou kunnen worden. Onmiddellijk na zijn vertrek van het Ministerie begaf hij zich naar den opperbevelhebber aartshertog Frederik, wien hij verzocht met het oog op mogelijke complicaties de voorgestelde reis naar Hamburg voorloopig uit te stellen. Na den terugkeer op zijn bureau voerde hij een bespreking met overste Metzger over de verschillende maatregelen, welke reeds vóór de afkondiging der mobilisatie getroffen moesten worden ¹⁰⁾. De machine was in werking gesteld.

⁹⁾ Conrad IV pag. 39, 40.

¹⁰⁾ Conrad IV pag. 42.

Reeds in de laatste dagen van Juni had men zich op het ministerie van Buitenlandsche Zaken te Weenen aan den arbeid gezet om de documenten te verzamelen, die op de Groot-Servische propaganda betrekking hadden. Op grond van deze stukken, van de ingekomen berichten over het proces en van anti-Oostenrijksche uitlatingen, had men een lijst van drie eischen opgemaakt. Men eischte:

- a. dat in Servië uitzonderingsmaatregelen tot beperking der persvrijheid uitgevaardigd zouden worden;
- b. dat de autoriteiten de werkzaamheden van politieke- en cultureele vereenigingen zouden nagaan en die organisaties zouden opheffen, die als de Narodna Odbrana tegen het bestaan der Monarchie ijverden, en ten slotte
- c. dat een verbod van uitvoer van wapenen naar Oostenrijk-Hongarije zou worden uitgevaardigd.

Deze eischen werden in een door Musulin opgestelde ontwerpnota opgenomen. Deze nota was gebaseerd op een Servische persverklaring van den eersten Juli 1914, waarin de Servische regeering loyaliteitsverklaringen afgelegd had. In de nota werd erop gewezen, dat de regeering te Weenen geen genoegen meer met dergelijke platonische verklaringen wenschte te nemen, maar gaarne daarvan de bewijzen wenschte te zien. Daarom verzocht men de regeering te Belgrado aan de gestelde eischen te voldoen.

Aan de bovenvermelde eischen werden later nog enkele andere toegevoegd, n.l. het instellen van een censuur op de leermiddelen, opdat de Groot-Servische strekking daaruit verdwijnen zou en het verleenen van ontslag aan die ambtenaren in burgerlijke- of militaire betrekkingen, die de verspreiding der Groot-Servische gedachte bevorderden; met name eischte men de terugroeping der Servische diplomaten uit Berlijn en St. Petersburg, die zich in interviews onbetamelijk over de Donaumonarchie uitgelaten hadden. Ten slotte werd nog de medewerking verlangd bij het onderzoek, dat in Serajewo geopend was, terwijl men tevens eischte, dat Oostenrijksche rechters bij dit onderzoek in Servië zouden medewerken. Men wilde echter voorkomen, dat Servië de kwestie slepende zou houden. Daarom werd verzocht, dat Servië bekend zou maken,

wanneer het aan de gestelde eischen voldaan zou kunnen hebben ¹¹⁾).

Het plan om een nota aan Servië te zenden was echter op den achtergrond geraakt, omdat men meende, dat Servië de eischen wel aan zou nemen, maar de werkelijke toestand er niet door veranderen zou.

Den 7den Juli zou de ministerraad in Weenen samentrekken. Deze zitting werd algemeen met spanning tegemoetgezien, want men hoopte, dat in een communiqué iets over de verdere regeeringsplannen geopenbaard zou worden ¹²⁾).

De ministerraad werd door Berchtold geleid, terwijl de ministers Stürgkh, Tisza, Bilinski en Krobatin aanwezig waren. Berchtold zette den algemeenen toestand uiteen en wees er op, dat de vergadering samengekomen was om de maatregelen te bespreken, welke in Bosnië-Herzegowina getroffen zouden moeten worden. Hij noemde het echter van meer belang om de vraag onder de oogen te zien of het oogenblik niet gekomen was om Servië voor goed onschadelijk te maken. Hij zei, dat dit waarschijnlijk een oorlog met Rusland ten gevolge zou hebben, maar men zou dien oorlog in de toekomst toch moeten voeren en dan was het risico thans niet zoo groot, omdat Rusland zijn legeruitbreidingen nog niet voltooid had. Hij meende, dat een diplomatieke voorbereiding aan een dergelijke oplossing zou moeten voorafgaan en tot dat doel had het Ministerie reeds voeling genomen met de regeering te Berlijn, welke besprekingen tot zeer goede resultaten hadden geleid, daar men bij een uitbreiding van een eventueel conflict op den steun van Duitschland zou mogen rekenen.

Tisza was de eerste, die de inleidende woorden van den minister beantwoordde. De Hongaarsche premier zei in te zien, dat in de afgelopen week de algemeene toestand er niet beter op geworden was en dat de mogelijkheid van oorlog naderbij was gekomen; desniettemin meende hij, dat een verrassende aanval op Servië zonder een daaraan voorafgaande diplomatieke actie onverstandig

¹¹⁾ E. von Steinitz: „Rund um Sasonow“ pag. 172; Musulin pag. 222—224.

¹²⁾ B. D. Nr. 46.

was. De verantwoordelijkheid voor dit plan wilde hij dan ook niet dragen, daar bij een dergelijk conflict de Dubbele Monarchie in verband met de ongunstige politieke constellatie zeer waarschijnlijk rekening zou moeten houden met een vijandelijke houding van alle Balkanstaten, uitgezonderd misschien van het zeer verzwakte Bulgarije. Hij meende, dat het beste was als Weenen eerst concrete eischen aan Servië zou stellen, welke wel gestreng, maar niet onuitvoerbaar moesten zijn. Indien deze door Servië zouden worden afgewezen, zou men een ultimatum naar Belgrado kunnen verzenden. In dat geval zou hij een oorlogsactie sanctioneeren. Hij verbond aan zijn toestemming echter direct enkele voorwaarden, n.l. dat men tevoren zou vaststellen, dat Servië wel ten gunste der buurstaten verkleind, maar in geen geval vernietigd mocht worden. Hij achtte dit laatste van belang, omdat dit Rusland zou kunnen weerhouden van ingrijpen ten gunste van Servië. Om dezelfde reden zou hij zich ook verzetten tegen een annexatie van Servische landsdeelen door Oostenrijk-Hongarije. Wanneer Servië echter de gestelde eischen zou aannemen, moest de regeering te Weenen tevreden zijn, daar zij dan een diplomatiek succes te boeken zou hebben, waardoor haar prestige op het Balkanschiereiland zeker zou stijgen.

Berchtold bestreed Tisza's opvattingen en vestigde er de aandacht op, dat vroegere diplomatieke successen slechts tijdelijk hadden bijgedragen tot verhooging van het aanzien van het rijk, maar als eindresultaat steeds gehad hadden, dat de spanningen tusschen de verschillende staten verhoogd werden, hetgeen speciaal gold voor de verhouding tusschen Servië en Oostenrijk-Hongarije. Een militaire nederlaag van Servië zou zeker meer succes hebben en waarschijnlijk ook ten gevolge hebben, dat de band met Roemenië weer hechter zou worden, omdat daar de Groot-Roemeensche gedachte zich zou kunnen spiegelen aan de nederlaag van de Groot-Servische gedachte. De Oostenrijksche overwinning zou tevens het bewijs leveren, dat de Dubbele Monarchie nog niet ten doode opgeschreven was, maar nog over voldoende levenskracht beschikte.

Deze opvatting werd ook gehuldigd door de andere aanwezige ministers, die bovendien in het midden brachten, dat de in Berlijn

aan Hoyos gedane verzekeringen in dit verband veel waarde hadden. De beide partijen bleven echter op het ingenomen standpunt staan, al waren allen het er over eens, dat een beslissing zoo snel mogelijk moest vallen. Ten slotte legden de verschillende heeren zich neer bij Tisza's plan om eerst concrete eischen aan Servië te stellen en dan na afwijzing van deze een ultimatum te verzenden; eerst daarna zou men tot mobilisatie overgaan, waarbij men tevens een verklaring zou afgeven, dat de strijd tegen Servië niet als een veroveringsoorlog door Oostenrijk-Hongarije beschouwd werd. Allen, behalve Tisza, geloofden, dat een diplomatiek succes waardeloos was en dat men om een dergelijke oplossing te voorkomen zeer verstrekkende eischen aan Servië zou moeten stellen, opdat de weg open zou liggen voor een radicale oplossing in militairen zin. Tisza, die zich gesteld zag tegenover een meerderheid, deed toen van zijn kant een concessie aan zijn tegenstanders. Hij zei n.l. te willen berusten in zeer zware eischen, maar toch van zoodanigen aard, dat men er in geen geval de vooropgezette meening uit zou kunnen lezen om onaannemelijke eischen te stellen, aangezien dan een basis voor een oorlogsverklaring zou ontbreken. Na deze beslissing werd de zitting geschorst.

In de namiddagzitting waren behalve degenen, die de vergadering 's morgens hadden bijgewoond, ook aanwezig Conrad von Hötzendorf en de commandant der marine von Kailer. De besprekingen begonnen over militaire maatregelen en gingen daarna over tot het nader bezien van eventueel te stellen eischen, waarbij echter, ondanks de reeds opgestelde ontwerpnota, geen beslissingen werden genomen. Na het vertrek der beide militaire autoriteiten hield men zich bezig met de bespreking van maatregelen, welke men in Bosnië-Herzegowina wilde treffen. Als programma diende een voorstel, dat Krobotin had opgesteld en dat eenige dagen bij de aanwezigen had gecirculeerd. Deze lijst omvatte de volgende punten:

- a. Afkondiging van de krijgswet over geheel Bosnië-Herzegowina, eventueel ook over Dalmatië;
- b. Opheffing van den Sabor;
- c. Opheffing van de Servische vereenigingen;

- d. Het stellen van de politie onder bevel van den hoogsten militairen bevelhebber, dus Potiorek, die daardoor alle middelen tot handhaving der rust in handen zou krijgen;
- e. Uitmijding van alle Rijks-Serven uit Bosnië-Herzegowina;
- f. Verwijdering van de scholen van alle leerlingen en onderwijzers, die in den laatsten tijd aan anti-Oostenrijksche demonstraties hadden deelgenomen;
- g. Gestreng toezicht op geestelijken, onderwijzers en studenten van Servische nationaliteit;
- h. Afkondiging van een verbod om namen van gevangen genomen personen in de pers bekend te maken, opdat men de aan dezen gerichte correspondentie in handen zou kunnen krijgen, waardoor de autoriteiten de beschikking hoopten te krijgen over vele inlichtingen;
- i. Het onmogelijk maken van het bekleeden van ambten in openbaren- of staatsdienst door onderdanen van de Dubbele Monarchie, die in bezit waren van in Servië uitgereikte diploma's ¹³⁾.

Deze voorstellen ontmoetten echter veel tegenstand, daar men van meening was, dat de genoemde maatregelen te ver gingen en ertoe zouden leiden, dat er groepen menschen zouden ontstaan, welke in Servië als martelaren zouden worden beschouwd, hetgeen de wederzijdsche relaties geen goed zou doen ¹⁴⁾. Eindelijk besloot men o.a., dat de middelbare scholen aan den Staat zouden komen en dat op de leerlingen daarvan een streng toezicht zou gehouden worden. Daarnaast zou men het aan Zuid-Slaven uit Oostenrijk-Hongarije moeilijk maken om aan een Servische Hoogeschool te studeeren. De Rijkspolitie zou men reorganiseeren, terwijl de inlichtingendienst en de grensbewaking verscherpt zouden worden.

Vóór het sluiten der zitting gaf Berchtold nog te kennen, dat men in het algemeen niets zou kunnen beslissen omtrent de binnenlandsche maatregelen voordat men het voornaamste probleem, of er al dan niet oorlog tegen Servië gevoerd zou worden, opgelost

¹³⁾ Oe. U. A. Nr. 9997.

¹⁴⁾ Tisza's bezwaren in Oe. U. A. Nr. 10054, die van Bilinski in Oe. U. A. Nr. 10030 en die van Berchtold in Oe. U. A. Nr. 10090.

had. De minister meende echter, dat de voorstellen van Tisza eveneens tot het zoo gewenschte conflict met Servië zouden leiden.

Ten slotte werd een communiqué aan de pers opgesteld, waarin werd meegedeeld, dat de ministerraad zich uitsluitend had bezig gehouden met Bosnische aangelegenheden en dat men overeengekomen was in de grenslanden niet tot reactionaire maatregelen over te gaan ¹⁵⁾.

De buitenwereld had met veel belangstelling den ministerraad tegemoet gezien en verwachtte dan ook een regeeringsverklaring. Als zoodanig beschouwde men het communiqué aan de pers, dat kalmeerend werkte. De Russische gezant, Schebeko, kreeg de overtuiging, dat de regeering te Weenen zich verzetten zou tegen den drang, welke in bepaalde kringen heerschte, om voor goed af te rekenen met Servië. Hij liet dan ook naar St. Petersburg een waarschuwend woord tegen alarmeerende berichten uit Weenen hooren. Tevens waarschuwde hij tegen doorgegeven mededeelingen van Dumaine, den Franschen gezant te Weenen, die zonder contrôle vele lichtvaardige berichten naar Parijs verzond ¹⁶⁾.

Behalve het vermelde communiqué verschenen in de Weensche bladen berichten, waarin melding werd gemaakt van een besluit van den ministerraad om tegenover Servië geen stappen te doen, welke men een diplomatieke actie zou kunnen noemen.

De correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant ging ook persoonlijk naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken en ontving daar de mededeeling, dat er geen gevaar voor oorlog met Servië dreigde. Hij seinde ook naar dit blad een uittreksel uit de officieuse „Budapesti Hirlap”, waarin men las: „Er bestaat geen reden om bang voor een oorlog te zijn, aangezien de Servische regeering, voor zoover tot heden is gebleken, niet medeplichtig aan den aanslag is. Wel bestaan aanwijzingen, dat de daden der samenzwering naar Belgrado leiden, maar men moet eerst het

¹⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 10118, idem Roodboek 1919 I Nr. 9 en Conrad IV pag. 43—53; militaire aantekeningen bij Conrad IV pag. 53—56; over de nota Goosz I pag. 93, 94 noot 1; zie ook Oe. U. A. Nr. 10146 bijl. Voor het communiqué N. R. C. 8 Juli 1914 Avondblad E; N. R. C. 9 Juli 1914 Ochtendblad B; R. D. IV Nr. 132.

¹⁶⁾ R. D. IV Nr. 132; R. D. IV Anhang Nr. I; F. G. B. Nr. 10b en 10c.

resultaat van het onderzoek afwachten en dan kan met een wisseling van diplomatieke stukken tusschen Weenen en Belgrado begonnen worden, maar ook dit zal in diplomatieken vorm geschieden zonder eenig wapengekletter. Dit is ook niet noodig. Niemand wenscht een oorlogszuchtig verloop van zaken. De Monarchie is sterk genoeg om zonder oorlog haar prestige te handhaven ¹⁷⁾.

Een laatste bevestiging van dit alles verwachtte men van Tisza bij het beantwoorden van een interpellatie van graaf Julius Andrassy in het Hongaarsche parlement op den 8sten Juli over de gevolgen van den aanslag. Dit antwoord was echter ook in kalmeerenden zin gehouden ¹⁸⁾.

De algemeene indruk, ook in diplomatieke kringen, was, dat Tisza's redevoering een vreedzamen geest ademde en wel beschouwd kon worden als een verklaring der regeering gericht tegen het opwekken van oorlogszuchtige gevoelens. De regeering te Weenen zou geen overijlde stappen doen.

Desniettemin was men niet geheel gerust gesteld, want de taal van de pers bleef oorlogszuchtig en steeds talrijker werden de publicaties van uittreksels uit Servische bladen, welke een anti-Oostenrijksche tendenz vertoonden ¹⁹⁾.

Den 8sten Juli kwam Conrad op het ministerie van Buitenlandse Zaken en Berchtold vertelde hem, dat men besloten was een ultimatum aan Servië te stellen. De minister meende, dat het goede moment om dit stuk te overhandigen zou zijn niet alleen na den oogst, maar pas na afloop van het onderzoek in Serajewo. Conrad achtte dit bezwaarlijk, omdat een dergelijk uitstel er toe zou kunnen leiden, dat iets omtrent de bestaande plannen zou uitlekken, hetgeen de tegenstanders zou alarmeeren en in staat zou stellen tot het treffen van tegenmaatregelen. Berchtold meende echter, dat dit gemakkelijk was te voorkomen, daar hij zorg zou dragen, dat alles geheim bleef. Ten bewijze van de heerschende rust op den Ballhausplatz achtte hij het aanbevelenswaardig, dat zoowel Con-

¹⁷⁾ N. R. C. 8 Juli 1914 Avondblad D.

¹⁸⁾ N. R. C. 11 Juli 1914 Avondblad C; B. D. Nr. 44, 55, 70; R. D. IV Nr. 198, 235; F. G. B. Nr. 11; S. B. B. Nr. 23; D. D. Nr. 41a.

¹⁹⁾ B. D. Nr. 55, 70, 81.

rad als de minister Krobotin met verlof naar buiten vertrokken. Hij wilde den stap echter niet te lang uitstellen en noemde den 22sten Juli als een geschikten datum. Indien na afloop van den gestelden termijn geen voldoende antwoord uit Belgrado zou zijn ingekomen, zou men overgaan tot mobilisatie van het leger. De minister vroeg nog enkele inlichtingen omtrent gevallen, welke zich eventueel zouden kunnen voordoen. Hij dacht b.v. aan de mogelijkheid, dat Servië toe zou geven na de mobilisatie van het Oostenrijk-Hongaarsche leger. Conrad meende, dat men dan toch Servië zou moeten binnentrekken, hetgeen Berchtold goedkeurde. De minister vroeg daarna welk doel men zich bij dat binnentrekken stelde, waarop de veldmaarschalk antwoordde, dat het Servische leger verslagen moest worden. De minister juichte dit toe, maar wees tevens op de mogelijkheid, dat genoemd leger elke ontmoeting zou ontwijken. Ook hier had de militair een oplossing voor, men zou dan n.l. een deel van Servië bezet houden totdat dit rijk voldaan zou hebben aan een te stellen eisch tot demobilisatie en ontwapening van het leger. Berchtold bracht toen in het midden, dat Servië misschien niet zou overgaan tot mobilisatie van zijn leger en zich niet zou verzetten tegen een inval van Oostenrijk-Hongaarsche troepen. Ook in dit geval meende Conrad te moeten overgaan tot een bezetting van Servië totdat de gemaakte oorlogskosten door Servië vergoed zouden zijn. Ten slotte kwam het gesprek op een eventuele uitbreiding van het conflict door het ingrijpen van Rusland of Roemenië. De chef van den Generalen Staf wees in dit verband op de noodzakelijkheid om spoedig de beschikking te hebben over gegevens betreffende de houding van Rusland, daar zoodra men berichten zou ontvangen over een Russische mobilisatie Oostenrijk-Hongarije zou moeten overgaan tot de afkondiging van de algemeene mobilisatie. Hij had echter nog een sprankje hoop, dat Rusland het niet zoo ver zou laten komen, vooral daar het conflict voortsproot uit het feit van vorstenmoord. Omtrent Roemenië uitte hij de meening, dat dit land wel niet in zou grijpen, omdat de Duitse keizer persoonlijk naar Boekarest zou schrijven. Hij achtte het evenwel noodzakelijk dit rijk eenigszins te ontzien en meende, dat de regeering haar politiek niet te veel moest richten naar

Bulgarije, daar zulks de Russisch-Roemeensche toenadering zou bevorderen. De minister begreep dit eveneens en zou dit aan de Duitsche regeering mededeelen ²⁰⁾.

Dien zelfden 8sten Juli had Berchtold den Duitschen gezant op de hoogte gesteld van het verloop van den ministerraad van den vorigen dag. De minister zei hem, dat indien keizer Frans Jozef het eens zou zijn met de door Tisza aangegeven wijze van handelen, hij den keizer zou raden de eischen zoodanig te formuleeren, dat aanneming uitgesloten zou zijn. De gezant vestigde er nogmaals de aandacht van den minister op, dat Oostenrijk-Hongarije zelf moest beslissen wat het in dit geval moest doen, maar dat men er in Weenen op kon rekenen, dat Duitschland naast de Monarchie zou staan. Berchtold vroeg Tschirschky om zijn verzoek door te geven dat de gevraagde onderhandelingen met Sofia voorloopig nog zouden worden uitgesteld met het oog op eventueele gevolgen van een dergelijken stap in Boekarest ²¹⁾.

De Duitsche gezant, persoonlijk een aanhanger van een geweldadige oplossing, wekte door zijn houding en wijze van spreken bij den minister de gedachte, dat Duitschland een weifelen van Oostenrijk-Hongarije in deze kwestie zou uitleggen als een bewijs van zwakheid en dat het niet optreden tegen Servië van invloed zou zijn op het bestaande bondgenootschap. Berchtold zag deze opvatting nog versterkt door een telegram, dat hij van Szögyeny ontving en waarin deze mededeelde, dat ook de inmiddels in Berlijn teruggekeerde Jagow, evenals de andere diplomaten, een beslissing van Weenen met ongeduld tegemoet zag. In genoemd telegram werd tevens melding gemaakt van een terechtwijzing, welke men vanuit Berlijn aan den gezant te Weenen had gegeven

²⁰⁾ Conrad IV pag. 61, 62.

²¹⁾ D. D. Nr. 19; Oe. U. A. Nr. 10126, 10145, idem Roodboek 1919 I Nr. 11 en 10. Een uitvoerig bericht van Tschirschky over dit onderhoud ontbreekt. Berchtold wijst tegenover Tisza op de verklaring, welke de gezant had afgelegd omtrent het Duitsche standpunt. Ik geloof niet, dat wij nog een geheime instructie uit Berlijn behoeven aan te nemen om Tschirschky's houding te verklaren, daar de gezant voldoende op de hoogte was van de heerschende Duitsche opvattingen door Bethmann's telegram over de zending van Hoyos en door de berichten van Hoyos en Szögyeny, welke hem den 7den Juli waren meedeeld.

en waarin deze een verwijt had ontvangen over zijn kalme houding²²⁾. Berchtold wist, dat in sommige kringen in de Duitsche hoofdstad de meening verkondigd werd, dat het verbond met de Donaumonarchie waardeloos was, wanneer deze zoo verzwakt was, dat zij tot niets meer in staat bleek²³⁾. Deze factor zou van invloed kunnen zijn op de houding van Tisza en daarom verzond Berchtold een brief aan den Hongaarschen minister, waarin hij er op wees, dat Tschirschky, in opdracht van Berlijn, nadrukkelijk had gezegd, dat men daar een actie van de Monarchie tegen Servië verwachtte, waarbij men het uitgesloten achtte, dat Roemenië de wapens tegen de Dubbele Monarchie zou opnemen²⁴⁾. Die opdracht is tot heden onbekend gebleven.

Den 9den Juli begaf Berchtold zich naar Ischl, waar de keizer weer verblijf hield. Frans Jozef was door nota's van Berchtold²⁵⁾ en Tisza²⁶⁾ op de hoogte gesteld van de opvattingen, welke in den ministerraad van den 7den Juli hadden geheerscht. De keizer neigde persoonlijk naar een krachtige oplossing, vooral ook omdat deze handelwijze vanuit Bosnië-Herzegowina werd aanbevolen. Hij begreep echter de voordeelen van het stellen van concrete eischen zooals Tisza dit wenschte. Tegenover den minister sprak hij de hoop uit om de kloof, welke de beide partijen scheidde, te overbruggen. De keizer stelde daarom voor aan Servië eischen te stellen, waardoor men het post vatten van de meening, dat de Monarchie Servië wilde overrompelen, zou vermijden. Daarenboven zou Servië bij een eventueele weigering om de eischen te aanvaarden tegenover Europa in het ongelijk komen te staan, hetgeen bevorderend zou werken op de neutraliteit van Roemenië en Engeland. Berchtold begreep de voordeelen van deze handelwijze en legde zich bij 's keizers voorstellen neer. De keizer keurde blijkbaar Berchtold's verzoek om uitermate scherpe eischen te stellen goed²⁷⁾.

²²⁾ Oe. U. A. Nr. 10127, zie nader hierover pag. 52 noot 12.

²³⁾ Zie o.a. Oe. U. A. Nr. 10303 en 10411.

²⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 10145, idem Roodboek 1919 I Nr. 10.

²⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 10116, idem Roodboek 1919 I Nr. 9.

²⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 10146, idem Roodboek 1919 I Nr. 12

²⁷⁾ D. D. Nr. 29; Conrad IV pag. 70; de keizer vermeldde niet de neutraliteit van Rusland. Hij verwachtte het partij kiezen van het Czarenrijk voor Servië.

Zoals wij reeds zagen was een eerste vereischte, dat alles betreffende de te nemen maatregelen geheim zou blijven. Het leek echter wel of dit niet wilde lukken. Het „Neue Wiener Tageblatt” deelde den 9den Juli uit Ischl mee, dat de keizer het programma van maatregelen in Bosnië-Herzegowina had goedgekeurd. Bovendien vermeldde het blad, dat uit het onderzoek in Serajewo de medeplichtigheid van Servië was komen vast te staan. Binnen niet al te langen tijd zou de regeering te Weenen dan ook enkele eischen aan die te Belgrado stellen. Dienaangaande wist de correspondent te melden, dat men zou eischen: de bestraffing van de medeplichtigen, die in Servië waren, het treffen van maatregelen, welke de wantoestanden zouden beëindigen, die de correcte betrekkingen der beide staten vertroebelden en waarborgen om in de toekomst in Servië de Groot-Servische propaganda onmogelijk te maken. In het artikel werd er echter op gewezen, dat deze stap geen inbreuk zou maken op de soevereiniteitsrechten van den Servischen staat²⁸). Reeds den volgenden dag gaf de regeering te Weenen een officieel démenti van de vermelde maatregelen²⁹).

Den 11den Juli bracht de correspondent van de „Neue Freie Presse” uit Ischl nieuwe berichten over een stap in Belgrado, terwijl het „Neue Wiener Tageblatt” soortgelijke mededeelingen uit Boedapest afdruckte³⁰). Deze berichten benaderden de waarheid zoodanig, dat Berchtold aannam, dat zij moesten stammen van deelnemers aan de ministerraden, welke in Weenen en Boedapest waren gehouden. Hij schreef dan ook aan Bilinski en Tisza dat de geheimhouding der besproken maatregelen noodzakelijk was, vooral om de Servische regeering niet te verontrusten. Aangezien men algemeen geloofde, dat de mededeelingen uit Bilinski’s omgeving stamden, ontving deze minister ook de strengste terechtwijzing³¹). De artikelen in de pers werden onmiddellijk weer gedementeed.

Deze démenti’s hadden gunstige resultaten. Zoo meldde de Engelsche gezant, Bunsen, aan zijn regeering, dat men niets van

²⁸) N. R. C. 10 Juli 1914, Ochtendblad B; B. D. Nr. 46.

²⁹) B. D. Nr. 46; Beiersche D. Nr. 9; D. D. Nr. 41a.

³⁰) Oe. U. A. Nr. 10209.

³¹) Oe. U. A. Nr. 10209, 10211.

de plannen van den Ballhausplatz af wist, maar dat de Servische gezant te Weenen niet verwachtte, dat er een nota naar Belgrado verzonden zou worden ³²). De Russische gezant vroeg in die dagen zelfs verlof om Weenen te verlaten ³³).

De regeering te Weenen benutte de pers ook om de publieke opinie in het buitenland te harer gunste te beïnvloeden. Desbetreffende opdrachten waren reeds den 9den Juli naar de Oostenrijk-Hongaarsche gezanten in Londen en Parijs verzonden, terwijl twee dagen later de vertegenwoordigers in Rome en Boekarest soortgelijke instructies kregen ³⁴).

Wij zagen, dat in den ministerraad van den 7den Juli reeds een lijst van eischen, welke in een ontwerpnota waren samengevat, besproken was. Ik vermoed, dat onder invloed van een bericht uit Belgrado, waarin gesproken werd over een vereeniging, de Narodna Odbrana, waarvan alle geheime bonden die in Servië bestonden, deel uitmaakten, de tekst van de ontwerpnota gewijzigd werd. In genoemd bericht werd n.l. vermeld, dat deze organisatie den 1sten October 1908 onder invloed van personen uit de hoogste Servische kringen gesticht was ³⁵). Deze vereeniging was blijven voortbestaan ondanks de Servische belofte, gegeven in de nota van Maart 1909, om dergelijke organisaties op te heffen. De tweede ontwerpnota ging dan ook van de bovengenoemde Servische nota uit en verzocht de zoogenaamde Groot-Servische propaganda officieel te veroordeelen. Onder deze propaganda vatte men alle pogingen samen, welke naar het losmaken van deelen van de Oostenrijk-Hongaarsche monarchie streefden. De Servische regeering moest deze beweging op eigen grondgebied bestrijden en zou daartoe de volgende verplichtingen op zich nemen:

³²) B. D. Nr. 46.

³³) R. D. IV Anhang Nr. 1.

³⁴) Londen: Oe. U. A. Nr. 10158 (1), 10180, 10203; Parijs: Oe. U. A. Nr. 10158 (2), 10220; Rome: Oe. U. A. Nr. 10203, 10245; Boekarest: Oe. U. A. Nr. 10200.

³⁵) Oe. U. A. Nr. 10074.

- a. Het verhinderen van het verschijnen en het verbreiden van uitlatingen in de pers, welke een Groot-Servischen geest ademden.
 - b. Het direct opheffen der Narodna Odbrana, welken maatregel de regeering ook zou moeten nemen tegenover alle vereenigingen, welke zich onledig hielden met het bevorderen en het verbreiden van de Groot-Servische gedachte.
 - c. De verwijdering uit het onderwijs van het personeel, dat de Groot-Servische idealen propageerde en de opruiming van de daartoe strekkende leerboeken.
 - d. Het geven van ontslag aan de civiele- en militaire ambtenaren, die in den een of anderen vorm genoemde propaganda bevorderden.
 - e. Het geven van ontslag aan enkele nog met name te noemen personen, omtrent wier actie in de Groot-Servische propaganda men bewijzen had gekregen uit het onderzoek te Serajewo.
- Omstreeks den 10den Juli voegde Musulin hier nog aan toe:
- f. Verzoek tot medewerking van de Oostenrijk-Hongaarsche regeering bij het onderzoek naar de genoemde propaganda in Servië volgens nog in bijzonderheden aan te geven regels en
 - g. Mededeeling van de uitgevoerde eischen binnen den tijd van een maand.

Dit laatste punt werd later veranderd in: „De regeering verwacht het desbetreffend antwoord van Servië tot op zijn laatst...”. Den datum wilde men later nog nader aangeven. Weldra werd ook dit weer gewijzigd en werd een termijn van 48 uur tot beantwoording vastgesteld ³⁶⁾.

De voortdurende verkorting van den termijn hield natuurlijk verband met de vrees, dat aan de andere zijde voorbereidingen tegen de Dubbele Monarchie getroffen zouden worden.

Het formuleeren der eischen was in deze dagen een der voornaamste problemen. Berchtold wenschte de nota onaannemelijk te maken, maar werd hierin belemmerd door Tisza, die volgens hem „gentlemanlike” tegenover Servië wilde optreden. De minister had den Duitschen gezant gevraagd ³⁷⁾, hoe men in Berlijn over de

³⁶⁾ Goosz I pag. 95, 96.

³⁷⁾ D. D. Nr. 29.

eischen zou denken. Ik veronderstel, dat hij daarbij aan de mogelijkheid dacht, dat de Duitsche regeering een voorstel van onaannemelijke eischen zou doen, welke Berchtold vervolgens aan Tisza zou kunnen doorzenden om op deze wijze den Hongaarschen minister er toe te brengen de zoo gewenschte politiek, om een conflict te forceeren, te steunen. Toen de Wilhelmstrasze het verzoek afwees, was dit echter niet bezwaarlijk en Berchtold schonk er blijkbaar geen aandacht aan, aangezien Tisza in die dagen reeds meer bekeerd was tot de heerschende opvattingen over het formuleeren der eischen.

Terwijl men aan de nota werkte, werd er ook gezocht naar feiten, welke een stap tegenover Servië in Europa zouden kunnen rechtvaardigen. Daartoe had men den ambtenaar van het ministerie van Buitenlandsche Zaken von Wiesner opdracht gegeven in de verschillende archieven der departementen acten, die betrekking hadden op de Groot-Servische propaganda, te verzamelen ³⁸⁾. De resultaten waren echter niet bijster groot en daarom kreeg von Wiesner opdracht om persoonlijk naar Serajewo te gaan om daar bezwarend materiaal tegen Servië bijeen te zoeken. Aangezien bepaald was, dat den 14den Juli een ministerraad zou plaats vinden over de nota, kreeg hij opdracht vóór dien datum de resultaten van zijn onderzoek naar Weenen te melden. In den morgen van den 10den Juli vertrok von Wiesner naar Serajewo.

De regeering had ook opdracht gegeven aan von Skerlecz, den ban van Croatië, om feiten uit de laatste jaren, welke bewijzen bevatten van de Groot-Servische propaganda, naar Weenen op te zenden ³⁹⁾.

Thans dient te worden nagegaan, hoe Tisza tegenover deze plannen stond. Wij zagen, dat hij zich in den ministerraad van den 7den Juli verzet had tegen een verrassenden aanval op Servië, maar dat hij berust had in een strijd, welke zou voortvloeien uit een afwijzen van gefundeerde eischen. Na dien dag ontving Tisza

³⁸⁾ E. von Steinitz: „Rings um Sasonow” pag. 165—187, waar Dr. F. Ritter von Wiesner: „Meine Depesche vom 13. Juli 1914”; Berl. Monatshefte 1925 pag. 492—543.

³⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10163.

door bemiddeling van Berchtold vele mededeelingen uit Servië. Zoo werd hij op de hoogte gesteld van de verschillende tegenstrijdige inlichtingen, welke het Oostenrijk-Hongaarsche gezantschap in Belgrado van het ministerie van Buitenlandsche Zaken aldaar, de politie en de grenspolitie van Servië had ontvangen over de kweekelingen van Pakratz. Berchtold besloot het desbetreffende bericht met de woorden, dat men wel kon verwachten, dat alle inlichtingen, welke men aan Servië zou vragen op een dergelijke wijze behandeld zouden worden ⁴⁰). Bovendien werden de reeds vermelde uitlatingen in de Servische pers over Cabrinowitsch bekend, die zelfs door Paschitsch beschouwd werd als een agent van Oostenrijk-Hongarije. Deze geruchten bleven voortleven ondanks de démenti's van het Oostenrijk-Hongaarsche consulaat te Belgrado. Steeds talrijker werden ook de berichten over de vreugde, welke in sommige Servische kringen geheerscht had na het bekend worden van den gelukten aanslag in Serajewo ⁴¹). Bovendien werd de meening verbreid, dat het Servische koninkrijk alles zou aannemen, wat Oostenrijk-Hongarije van dit rijk zou eischen, omdat het op dit oogenblik nog geen oorlog zou kunnen voeren. Al deze feiten deden hun invloed op den Hongaarschen minister gevoelen en vestigden bij hem de overtuiging, dat de regeering te Weenen een dergelijke houding van Servië niet langer lankmoedig zou kunnen aanzien. Tisza ging echter niet over één nacht ijs en hij verzocht Ivan Skerlecz, den ban van Croatië, bewijsstukken over de actie van Servië tegen de Monarchie ⁴²). In hoeverre de berichten over de houding van Duitschland, welke Berchtold doorgaf, Tisza beïnvloedden, weten wij niet.

Berchtold droeg kennis van de veranderende zienswijze van Tisza. Hij sprak er tenminste den 11den Juli Tschirschky over, wien hij meedeelde, dat er sinds den 10den Juli een toenadering tusschen Weenen en Boedapest was gekomen ⁴³).

De Servische berichten werden intusschen steeds hatelijker voor de Donaumonarchie. Algemeen verbreid werden de fantastische

⁴⁰) Oe. U. A. Nr. 10144.

⁴¹) Oe. U. A. Nr. 9973, 10044, 10064, 10084.

⁴²) Tisza I pag. 39.

⁴³) Sten. Ber. I pag. 119, 120.

verhalen, welke men, rond den tragischen dood van Hartwig, den Russischen gezant in Belgrado, ten huize van den Oostenrijkschen gezant gesponnen had ⁴⁴). Daarnaast werd verteld, dat de Serven een demonstratie tegen de in Belgrado verblijf houdende Oostenrijkers hadden voorbereid, waartoe men bommen verdeeld had om aanslagen te plegen en de Legatie in de lucht te doen springen ⁴⁵). De mededeelingen van de demonstraties werden in officieele kringen geloofd, zoodat zelfs Giesl de aanwezige onderdanen der Dubbele Monarchie op de Legatie veilig trachtte te stellen. Dit alles vergiftigde de wederzijdsche betrekkingen.

Intusschen had Tisza de gevraagde inlichtingen van Skerlec ontvangen. Ik vermoed, dat het hetzelfde materiaal geweest zal zijn, dat de ban naar Weenen verzond. Het bestond uit twee nota's met vijf uitvoerige bijlagen. In deze laatsten waren bewijzen samengevat over het geven van passen aan onderdanen van de Dubbele Monarchie om naar Servië te komen en over de Groot-Servische beweging ⁴⁶). Uit deze berichten bleek, dat de Groot-Servische propaganda steeds grooter en driester werd en dit alles ondanks de diplomatieke successen der voorgaande jaren. Tisza moest wel onder den indruk komen en steeds meer gaan voelen voor de opvattingen, welke in Weenen verkondigd waren. Het kwaad bleek dieper te zitten dan Tisza aanvankelijk gemeend had. Uit de berichten bleek ook een sterke verbreiding van de Groot-Servische propaganda in Croatië, welk gebied vanuit Boedapest werd bestuurd en van welker invloed Tisza nog niet veel had bemerkt.

Door al deze feiten werd Tisza steeds meer in de richting gedrongen om de eischen zoo scherp mogelijk te stellen ⁴⁷). Desniettemin bleef hij echter op het standpunt staan, dat men geen oorlog zou mogen forceeren.

⁴⁴) Oe. U. A. Nr. 10193; B. D. Nr. 81, zie voor verdere bijzonderheden pag. 168.

⁴⁵) Oe. U. A. Nr. 10213, 10231; B. D. Nr. 81.

⁴⁶) Oe. U. A. Nr. 10227 met Bijlage; over het verschaffen van de passen Oe. U. A. Nr. 10210.

⁴⁷) Tisza's opvatting wijzigde zich omstreeks den 13den Juli (het pak documenten uit Croatië zal hij ongeveer den 12den Juli ontvangen hebben).

Den 13den Juli kwam Tisza in Weenen, waar hij kennis nam van het nieuwe materiaal, dat in die dagen op het ministerie van Buitenlandsche Zaken was ontvangen. Hierin werden nadere bijzonderheden omtrent den arbeid van de Narodna Odbrana gemeld, terwijl er ook sprake was van een propaganda-afdeeling in het Servische ministerie van Buitenlandsche Zaken⁴⁸⁾. Bovendien werd melding gemaakt van het feit, dat de Servische regeering geldsommen beschikbaar stelde voor de propaganda in de grenslanden der Donaumonarchie, welke door Zuid-Slaven bewoond werden. De Servische regeering bereidde dus een in bezitneming van de Oostenrijksche landsdeelen voor. Tevens werd hij op de

In een telegram aan Skerlec van den 13den Juli 1914 vermeldde hij, dat hij den vorigen avond uit Belgrado zeer verontrustende berichten ontvangen had (Tisza I pag. 40, 41). Waarschijnlijk had Tisza het oog op de reeds vermelde berichten over demonstraties en aanslagplannen in Belgrado. De ontwikkeling van zijn meening ging sinds den 29sten Juni verder, er was m.i. geen sprake van een plotselingen, maar van een geleidelijken ommekeer. Den 25sten Januari 1918 maakte hij de volgende aantekening: „Hinsichtlich der Ereignisse, die dem Kriege vorangingen musz ich erklären, dasz ich nach dem Verbrechen von Sarajewo nicht im mindesten an die Möglichkeit eines Krieges geglaubt habe. Indessen brachten mich zu meinem lebhaften Bedauern und auch zu meinem groszen Schmerzen die kompromittierenden Ergebnisse der Untersuchung, die die Komplizität Serbiens bewiesen, und die auszerordentlich provozierende Haltung Pasic's, der serbischen Diplomatie und Presse zu der gleichen Ueberzeugung wie meine Kollegen, und ich begriff, dasz es für uns unmöglich sei, einen Konflikt mit Serbien zu vermeiden. Ich habe zuerst darauf bestanden, dasz unsere Demarche in Belgrad nicht den Charakter eines Ultimatus tragen sollte, aber später muszte ich die sofortige Absendung des von allen geforderten Ultimatus hinnehmen.“ (Berl. Monatshefte 1932 pag. 929, 930).

⁴⁸⁾ Een gedeelte van deze mededeelingen is volgens een aantekening bij Oe. U. A. Nr. 10161 na den oorlog door de Entente in beslag genomen en sinds dien niet uitgeleverd of gepubliceerd. Wij hebben echter de beschikking over Oe. U. A. Nr. 10169 (handelt over propaganda), Oe. U. A. Nr. 10102, 10103 en 10132. Dit laatste bericht stamt uit Londen en bevat de mededeeling, dat men op de Servische legatie daar ter stede kennis had gedragen van het plan van den aanslag. Uit Saloniki Oe. U. A. Nr. 10205. Meldingen over de Narodna Odbrana en de agitatie in Oe. U. A. Nr. 9927, 10104, 10124, 10153 en 10187. Uit Croatië Oe. U. A. Nr. 10164, Conrad IV pag. 73 en een samenvatting der verschillende berichten in een brief van Krobotin aan Tisza van den 14den Juli, afgedrukt Tisza I pag. 41, 42.

hoogte gesteld van de beide berichten, welke von Wiesner, als resultaat van zijn onderzoek in Serajewo, naar Weenen had gezonden ⁴⁹⁾). Deze meldden, dat men in alle Bosnische kringen de overtuiging was toegedaan, dat de intensieve Servische propaganda door de regeering, de pers en organisaties uit Servië bevorderd werd. Dit waren echter slechts persoonlijke opvattingen, want directe bewijzen voor een bevorderen van genoemde propaganda door de Servische regeering ontbraken. Wiesner had echter wel de beschikking gekregen over bewijzen, dat de bedoelde actie gevoerd werd door vereenigingen, die door de Servische regeering geduld werden. Wat de daad van den 28sten Juni betref, kon hij melden, dat er geen bewijzen, ja zelfs geen aanwijzingen, te vinden waren, dat de regeering in Belgrado kennis had gedragen van den aanslag of deszelfs voorbereiding. Er waren zelfs feiten bekend geworden, die erop konden wijzen, dat zulks uitgesloten was. Deze berichten brachten evenwel geen verandering in de heerschende opvattingen op den Ballhausplatz; immers reeds in het keizerlijk schrijven naar Berlijn van den 2den Juli 1914 was gemeld, dat men wel geen bewijzen zou kunnen vinden voor de veronderstelling, dat de Servische regeering in de aanslagplannen was ingewijd, maar dat vast stond, dat de politiek, welke door de heeren in Belgrado gevoerd werd, dergelijke daden begunstigde. Deze overtuiging was door verschillende berichten nader bevestigd.

Het tweede telegram van von Wiesner bevatte de resultaten van het onderzoek. Er was uit vast komen te staan, dat de aanslag in Belgrado was beraamd, waarbij een ambtenaar der spoorwegen, Ciganowitsch, en een majoor, Tankositch, hun medewerking hadden verleend; zulks had men echter nog niet kunnen vaststellen van den majoor Pribitchevitch. De bommen, welke de daders gebruikt hadden, waren afkomstig uit het Servische legermagazijn te Kragujevac, maar men had niet kunnen bewijzen, dat deze kort voor den aanslag bij genoemd depôt afgeleverd waren. Gebleken was, dat de daders over de grens waren gekomen met medewerking van een organisatie, waarvan o.a. de grensofficieren te

⁴⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10252, 10253; tezamen afgedrukt in Roodboek 1919 I Nr. 17 en Conrad IV pag. 81, 82; Berl. Monatshefte 1932 pag. 561.

Schabatz en Losnica lid waren. Deze organisatie scheen de Narodna Odbrana te zijn. Het telegram eindigde met te vermelden, dat von Wiesner op grond van al dit materiaal drie eischen wenschte voor te stellen, n.l.:

- a. Uitvaardiging van een verbod aan Servische regeeringsorganen om medewerking te verleenen bij het smokkelen van personen of voorwerpen over de staatsgrenzen;
- b. Het geven van ontslag aan de Servische grensambtenaren van Schabatz en Losnica;
- c. Het instellen van een gerechtelijke vervolging tegen Ciganowitsch en Tankositch.

Nadat Tisza kennis genomen had van het nieuwe bezwarende materiaal, vond den 14den Juli een ministerraad, waaraan Berchtold, von Stürgkh, Tisza en Burian deelnamen, plaats. In deze bijeenkomst hield men zich uitsluitend bezig met de bespreking van de nota. Aan het ontwerp van Musulin werden de door von Wiesner voorgestelde eischen toegevoegd, terwijl ten slotte nog geëischt werd de uitvaardiging van een koninklijken legerorder en een verklaring in het staatsblad, waarbij de regeering de Groot-Servische propaganda verbood. Tisza keurde de nota goed en formuleerde zelfs, volgens Berchtold, enkele eischen nog scherper. De Hongaarsche minister kantte zich echter tegen den korten termijn, omdat dit den indruk zou geven, dat de nota een ultimatum was. Berchtold vestigde zijn aandacht op de noodzakelijkheid van het stellen van een termijn, omdat wanneer de tijd van spanning te lang zou duren, er moeilijkheden zouden rijzen van militairen aard. De opposant zwichtte voor dit betoog, maar hield aan zijn meening vast, dat men ook na het afwijzen der eischen niet direct over mocht gaan tot een aanval op Servië, maar dat deze eerst zou plaats vinden na een formeele oorlogsverklaring. De kans op oorlog was zeer waarschijnlijk te noemen en indien Servië, tegen de verwachting in, zou overgaan tot het aannemen van de eischen, dan zou dit voor het Slavische rijk een zeer groote vernedering beteekenen. Tevens zou dit dan leiden tot het einde van het prestige van Rusland op den Balkan en kon men verwachten, dat de Dubbele Monarchie in aanzien zou stijgen. Ten slotte stelde Tisza voor, dat het ultimatum eerst verzonden zou worden, nadat men

in een algemeenen ministerraad het besluit genomen zou hebben, dat Oostenrijk-Hongarije na afloop van den oorlog geen land van Servië zou annexeren, welk voorstel door de aanwezigen goedgekeurd werd. Berchtold bracht daarna nog het tijdstip van overhandiging ter sprake. Hij deelde mee, dat hij vernomen had, dat de Fransche president een bezoek aan St. Petersburg zou brengen. De regeering was eerst van plan geweest de nota omstreeks den 22sten Juli naar Belgrado te verzenden, maar nu was gebleken, dat Poincaré dan in St. Petersburg was. Men wilde nu voorkomen, dat de door de nota geschapen situatie door de beide bondgenooten besproken zou kunnen worden. De datum van overreiking moest daarmee in overeenstemming gebracht worden, hetgeen dus neerkwam op de overreiking op den dag vóór het bezoek, dus ongeveer den 18den Juli, maar dit was ondoenlijk, omdat de nota nog in een algemeenen ministerraad behandeld moest worden en bovendien dan nog de gelegenheid voor de bondgenooten bestond om de gevolgen van de démarche te bespreken. De meest voor de hand liggende datum was dus de 25ste Juli, n.l. na het vertrek van den Franschen president uit St. Petersburg. Berchtold sprak in dit verband zijn vrees uit, dat Duitschland dit uitstel zou kunnen uitleggen als een weifelen van de Dubbele Monarchie, hetgeen voorkomen moest worden ⁵⁰).

Na afloop van den ministerraad begaf Tisza zich dan ook naar von Tschirschky, wien hij de reden van het uitstel uiteen zette ⁵¹).

⁵⁰) Oe. U. A. Nr. 10272; D. D. Nr. 49, 50; S. B. B. Nr. 23; hierboven noot 47. Tisza I pag. 81, drukt een brief van den 16den September 1914 af, waarin de minister schrijft, dat hij de volle verantwoordelijkheid voor den uitgebroken oorlog wilde dragen. Verder Tisza I pag. 62, 63, waar een brief van den 26sten Augustus 1914, waarin hij schreef, dat hij geen wroeging had over het genomen besluit om den oorlog te ontketenen, want: „Um unseren Nacken war schon die Schlinge gelegt, mit der sie uns, wenn wir sie jetzt nicht durchschneiden, zu geeigneter Zeit erdrosselt hätten. Wir konnten nicht anders handeln.“ Ook Berl. Monatshefte 1932 pag. 561, waar von Wiesner vermeldt, dat hij den 15den Juli Tisza aantrof „auf dem Boden einer unter allen Umständen an Serbien hinauszugehenden, ultimativen Forderungsliste... Ich kann bezeugen, dasz Graf T. der befristeten Demarche in Belgrad Punkt für Punkt aus der Ueberzeugung ihrer Notwendigkeit und Berechtigung zugestimmt hat“.

⁵¹) D. D. Nr. 49.

Ook Berchtold achtte het noodzakelijk om dien dag nog den Duitschen gezant te verwittigen van het genomen besluit inzake de overhandiging van de nota ⁵²⁾.

Dien avond kwam von Wiesner op het ministerie van Buitenlandsche Zaken. Hij had van zijn reis nog nieuwe stukken meegebracht, o.a. één over de Sokol vereeniging Dusan Silni te Kragujevac. De leiding van deze vereeniging berustte in handen van actieve Servische officieren en haar voornaamste taak was de vrienden van Servië over de grenzen te bevrijden. Dit werd geïllustreerd door een redevoering, welke de voorzitter majoor Kovachevitsch in de jaarvergadering in Januari 1914 had gehouden en waarin hij o.a. had gezegd: „Meine Brüder und Schwestern, unser Feind im Norden ist gefährlicher und herzloser (dan de juist door hem tevoren genoemde Turken) weil er kulturell und ökonomisch stärker ist. Dieser Feind ist in seinen Gelüsten unersättlich; er hält Millionen unserer Brüder in Sklaverei und Ketten. Er nahm ihnen die Freiheit und das Recht und unterwarf sie allen seinen Diensten. Die Brüder murren, rufen und bitten um je raschere Hilfe. Wir dürfen sie nicht auf Gnade und Ungnade diesem fürchterlichen und gefräßigen Feinde überlassen. Wir müssen ihnen je eher zu Hilfe eilen, weil dies zu tun unsere Pflicht ist. Könnten wir denn schlieszlich glücklich sein, wenn so viele Brüder in Sklaverei leben, leiden und murren?“ ⁵³⁾. De rede was ook in druk verschenen en de regeering in Servië had niets gedaan om de publicatie te beletten. Dit achtte men een nieuw bewijs voor den onhoudbaren toestand.

De pers had iets vernomen van Tisza's verblijf in Weenen en had vermeld, dat dit bezoek verband hield met de loopende interpellaties in het parlement te Boedapest, welke de minister den 15den Juli zou beantwoorden ⁵⁴⁾. Genoemde zitting werd dan ook met spanning tegemoetgezien.

De heerschende opvattingen werden tijdens deze zitting wel het best door de met vele toejuichingen ontvangen redevoering van

⁵²⁾ D. D. Nr. 50.

⁵³⁾ Conrad IV pag. 82—85; von Steinitz: „Rings um Sasonow“ pag 165—185.

⁵⁴⁾ D. D. Nr. 41a.

den eersten spreker, Szmrecsány, weergegeven. Deze afgevaardigde van de Volkspartij zei o.a., dat elke natie de verplichting had om propaganda te maken, maar dat deze niet de territoriale veiligheid of het bestaan van een naburigen staat in gevaar mocht brengen. Indien zulks zou plaatsvinden, dan moest de betrokken staat zich daartegen met alle macht verzetten. Zou een dergelijke beweging tot een samenzwering tegen het leven van den troonopvolger leiden, dan moest de betrokken regeering zeker ingrijpen. Aangezien men steeds meerdere bewijzen in handen kreeg, dat de daad van Serajewo in verband stond met de Groot-Servische beweging, welke haar instructies uit Belgrado en van de Narodna Odbrana ontving, moest er iets gedaan worden. Volgens de statuten was de genoemde vereeniging opgezet met literaire doeleinden, maar reeds spoedig was zij de politieke richting uitgegaan. Tot dat doel diende de uitrusting van de comitadjis met behulp van gelden, welke men uit een regeeringsfonds ontving. De spreker noemde dan ook de Servische regeering indirect aansprakelijk voor hetgeen geschiedde en in dit verband wees hij erop, dat zij ook in strijd met het volkenrecht had gehandeld, aangezien zij in de nota van 1909 beloofd had zich voortaan van alle propaganda te onthouden. Hij vestigde er de aandacht op, dat de propaganda jaarlijks toenam en besloot zijn rede met „deze toestand, die ons milliarden kost, is onhoudbaar. De gehuurde moordenaars der Groot-Servische beweging hebben onzen troonopvolger vermoord. Waarop wachten wij nog? Ik wil volstrekt niet tot den oorlog ophitsen. Wij willen den vrede, maar die spanning, waarin wij door Servië leven, is geen vrede. Wij verlangen van ons departement van Buitenlandsche Zaken een beslist en krachtig optreden. Aan die laffe, kruiperige politiek, die het aanzien der Monarchie ondermijnt, moet een einde komen. Wij lijden reeds sinds den koningsmoord in Belgrado. Ik aarzel niet te verklaren, dat aartshertog Frans Ferdinand en zijn gemalin het offer zijn geworden van twee verzuimde strafexpedities. Moge het drama van Serajewo een memento zijn: tot hiertoe en niet verder.”

Tisza antwoordde hierop, dat de verhouding tot Servië noodzakelijk opgehelderd moest worden, maar dat hij zich over de wijze, waarop dit zou geschieden, nog niet kon uitlaten. Hij voegde

er aan toe, dat een oplossing niet in den zin van oorlog behoefde plaats te vinden. „Aber jeder Staat, jedes Volk musz in der Lage sein, Krieg zu führen und musz den Krieg wünschen, als ultima ratio, wenn Staat und Volk weiter existieren sollen" ⁵⁵).

De algemeene indruk van de redevoering was, dat zij vastberadener was dan die van den 8sten Juli, maar toch niet oorlogszuchtig genoemd mocht worden. Men meende, dat de verklaring ten doel had om indruk in Servië te maken en dit achtte men er mede bereikt.

Uit dit alles blijkt wel hoe goed de regeering te Weenen erin geslaagd was haar politiek te camoufleren ⁵⁶).

⁵⁵) N. R. C. 18 Juli 1914, Avondblad B; R. D. IV Nr. 249; B. D. Nr. 51, 65, 81, 82; F. G. B. Nr. 12; S. B. B. Nr. 23; Fraknoi pag. 38.

⁵⁶) D. D. Nr. 19; Beiersche D. Nr. 11; B. D. Nr. 46; R. D. IV Anhang Nr. 1; zie verder beneden pag. 114 en volgende.

VI. DE LAATSTE ETAPPE.

(Gebeurtenissen in Weenen tusschen den 15den en den 23sten Juli).

Op grond van de besluiten, welke bij de bespreking van de nota op den 14den Juli waren genomen, werd de nota voor de derde maal omgewerkt. Het stuk werd opgesteld als een telegrafische opdracht aan den gezant te Belgrado en berustte op de Servische nota van den 31sten Maart 1909. De zes eerste eischen werden overgenomen uit het tweede ontwerp. Een moeilijkheid vormde echter de vermelding van namen van medeplichtigen aan het complot in Servië. Men was het eens over den eisch om ontslag te vragen van den majoor Tankositsch en den ambtenaar der spoorwegen Ciganowitsch. Deze overtuiging werd echter den 15den Juli aan het wankelen gebracht door een mededeeling van Giesl uit Belgrado, over een verklaring van een zekeren Wladimir Kaiganowitsch, dat Ciganowitsch in werkelijkheid Stefan Vecherinac heette ¹⁾. Deze verklaring werd later bevestigd, terwijl er aan toegevoegd werd, dat Ciganowitsch, alias Vecherinac onder weer een anderen naam naar Bosnië zou komen ²⁾. Deze berichten werden nader onderzocht en men vroeg ook inlichtingen in Agram. De ban van Croatië, Skerlec, bezat een foto van den belastingambtenaar Vecherinac en hij zond deze naar Serajewo ³⁾. In Serajewo was een portret van Ciganowitsch aanwezig. Bij vergelijking van de foto's bleek, dat beide personen niet identiek waren, hetgeen Potiorek dadelijk naar Weenen meldde, waar genoemd bericht in den avond van den 22sten Juli aankwam ⁴⁾. Hierdoor was dit punt opgehelderd en behoeften geen wijzigingen meer in de reeds verzonden nota aangebracht te worden.

Voorspoediger was men met het verkrijgen van de namen der grensambtenaren, die bij het smokkelen der wapens van Servië

¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10255.

²⁾ Oe. U. A. Nr. 10292, 10293, 10322, 10324, 10326, 10472.

³⁾ Oe. U. A. Nr. 10318, 10376.

⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 10371, 10428, 10467, 10505.

naar Bosnië de behulpzame hand hadden geboden; ook deze namen werden aan de nota toegevoegd ⁵⁾). Tenslotte werden de eischen, welke von Wiesner had voorgesteld, in de nota ingelascht.

Aan het document werd een instructie voor den gezant toegevoegd, waarin stond: „Euer Hochwohlgeboren wollen gelegentlich der Uebergabe dieser Note mündlich hinzufügen, dasz Sie beauftragt seien — falls Ihnen inzwischen nicht eine zustimmende Antwort der königlich serbischen Regierung zugekommen sein sollte — nach Ablauf der in der Note vorgesehenen, vom Tage und von der Stunde Ihrer Mitteilung an zu rechnenden 48-stündigen Frist, Ihre Pässe zu verlangen“. De nota werd nog scherper toen aan de instructie werd toegevoegd, dat het antwoord van Servië „vorbehaltlos“ moest zijn ⁶⁾). Dezelfde strekking had de uitbreiding van het punt over het opheffen van Groot-Servische vereenigingen, waarbij Servië verzocht werd ook in de toekomst het ontstaan van dergelijke organisaties te verhoeden. Door dit alles werd de kans op aanneming van de zijde van Servië steeds kleiner.

Een ander punt van overweging vormde het tijdstip, waarop de nota in Belgrado overhandigd zou worden. Wij zagen reeds, dat men overeengekomen was om, in verband met het bezoek van Poincaré aan St. Petersburg, de overhandiging plaats te doen vinden op den 25sten Juli. Uit berichten uit Rome begreep men in Weenen, dat over de actie iets was uitgelekt. De schuld van deze onthullingen schoof men den Duitschen gezant bij het Italiaansche Hof op den hals. Het gevolg hiervan was echter, dat men overeenkwam de nota reeds den 24sten Juli te doen overhandigen ⁷⁾). Men had ook de Deutsche regeering op de hoogte gesteld van de oorzaak van het uitstel ⁸⁾). Het betreffende antwoord van Szögyeny meldde evenwel, dat Jagow den laten datum betreurde. Dit leidde ertoe, dat op den Ballhausplatz de reisroute van den Franschen president nogmaals aan een nauwkeurig onderzoek werd onderworpen, om te zien of men de nota misschien nog vroeger

⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 10273, 10321, zie hierboven pag. 96.

⁶⁾ Goosz I pag. 97—100 en op pag. 99 noot 1.

⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 10289.

⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 10276, idem Roodboek 1919 I Nr. 21; het desbetreffend antwoord van Szögyeny: Oe. U. A. Nr. 10296, idem Roodboek 1919 I Nr. 23.

zou kunnen overhandigen. De hooge bezoeker wilde den 23sten Juli om 22 uur Oost-Europeeschen tijd Kroonstad verlaten, dit was 20 uur 30 minuten Middel-Europeeschen tijd. Indien het document in Belgrado dien zelfden dag om 17 uur overhandigd zou worden, zou het onmogelijk zijn, dat de telegrafische mededeeling van dien stap nog vóór het vertrek van Poincaré in de Russische hoofdstad zou worden ontvangen. Op grond hiervan werd ongeveer den 17den Juli besloten het Oostenrijksche staatsstuk op Donderdag den 23sten Juli om 17 uur aan de Servische regeering ter hand te stellen⁹⁾.

De ministerraad, welke zich met de aanstaande diplomatieke actie van de Monarchie tegenover Servië zou bezig houden, vond den 19den Juli in Weenen plaats. Als voorzitter dezer vergadering fungeerde weer minister Berchtold, terwijl als leden aanwezig waren: graaf Stürgkh, graaf Tisza, dr. Ritter von Bilinski, Ritter von Krobotin, Freiherr Conrad von Hötzendorf, admiraal von Kailer en graaf Hoyos, die belast was met het opstellen der notulen.

Vóór de zitting officieel geopend werd, besprak men de nota en werd de definitieve tekst goedgekeurd. Hierop opende Berchtold de vergadering met een uiteenzetting, waarin hij den termijn van overhandiging nader toelichtte. Hij voegde er aan toe, dat het Servische antwoord den 25sten Juli om 17 uur verwacht kon worden. Indien dit onvoldoende was zou men de mobilisatie in den nacht van Zaterdag op Zondag (25 op 26 Juli) afkondigen.

Conrad von Hötzendorf wees op de noodzakelijkheid om snel te handelen, daar hij bericht uit Servië ontvangen had over een concentratie van Servische eenheden aan de Bulgaarsche- en Albaneesche grenzen en over verplaatsing van troepen naar Oud-Servië. Deze laatste mededeelingen bleken echter van geen belang geweest te zijn, aangezien zij betrekking bleken te hebben op grootverlofgangers. De laatste drie dagen had hij evenwel meer verontrustende tijdingen ontvangen en b.v. vernomen, dat het 6de en het 17de regiment van Nieuw- naar Oud-Servië waren overgeplaatst, zelfs had hij den dag tevoren van Bulgaarsche zijde gehoord, dat drie Servische divisies naar het Noorden waren getrokken; indien dit laatste bevestigd zou worden, moesten spoedig van Oostenrijk-

⁹⁾ D. D. Nr. 65.

Hongaarsche zijde tegenmaatregelen getroffen worden. Krobotin somde vervolgens de verschillende mobilisatiemaatregelen op, welke hij had voorbereid en deelde mee, dat hij van plan was de keizerlijke goedkeuring voor een mobilisatie reeds den 22sten Juli te vragen.

Tisza zei vrees te koesteren voor opstanden van Roemeensche zijde in Hongarije, hetgeen echter door Conrad werd bestreden. De veldmaarschalk wees er n.l. op, dat bij een algemeene mobilisatie er altijd nog voldoende troepen in Zevenburgen achter zouden blijven om dergelijke uitspattingen te onderdrukken. Deze troepen-eenheden zouden zeker loyaal zijn daar zij slechts voor een gering percentage uit Hongaarsche Roemenen bestonden. Door deze mededeeling voelde Tisza zich gerust gesteld. Hij legde er vervolgens den nadruk op, dat de medewerking van Hongarije, zooals hij ook reeds eerder had verklaard, afhankelijk was van een met algemeene stemmen genomen besluit, om bekend te maken, dat Oostenrijk-Hongarije geen veroveringsoorlog wilde voeren en ook na den oorlog geen gebied van Servië zou annexeren. Berchtold wees erop, dat men het reeds eens geworden was over het feit, dat Servië verkleind moest worden ten koste van andere landen, waardoor het uitgeschakeld zou worden als een bedreiging voor het bestaan der Dubbele Monarchie. Hij uitte dan ook als zijn meening, dat men het voorstel van Tisza slechts onder reserve zou kunnen steunen. Volgens hem bestond de mogelijkheid, dat men over zou moeten gaan tot annexatie van Servisch gebied om het gestelde doel te bereiken, b.v. wanneer een pro-Russische regeering in Bulgarije aan het bewind zou komen. In dat geval wilde men geen Servische deelen aan dien staat geven en zou Oostenrijk-Hongarije in diens plaats moeten treden. De Hongaarsche minister wilde hiervan echter niets hooren en handhaafde zijn standpunt, hetgeen hij verdedigde door te betoogen, dat een dergelijke verklaring van de zijde van Oostenrijk-Hongarije van invloed zou zijn op de houding van Rusland, aangezien het Czarenrijk bij een vernietiging of annexatie van Servië niet lijdelijk zou toezien. Om nu de beste troeven in handen te krijgen zou men zijn gedachtengang moeten volgen.

Het voorstel van Tisza ondervond ook tegenstand van Conrad,

die meende, dat de Dubbele Monarchie in ieder geval het bezit moest verwerven van enkele strategische punten, waardoor men Servië beter zou kunnen bedwingen. Tisza achtte dit evenmin noodzakelijk, omdat men hetzelfde doel zou kunnen bereiken door het sluiten van een militaire conventie of eventueel het vervangen van het Servisch koningshuis door een ander. Na eenig heen en weer praten legde Tisza zich ten slotte neer bij de algemeene opvatting om strategische punten uit te sluiten van de voorgestelde verklaring. In dezen vorm werd het voorstel met algemeene stemmen goedgekeurd. Tevens werd er nog uitdrukkelijk bij vermeld, dat de verkleining van Servië ten gunste van andere staten of een tijdelijke bezetting van Servisch grondgebied niet door deze verklaring uitgeschakeld werden. Daarna werd de ministerraad door den voorzitter gesloten ¹⁰).

Met grooten ijver werd nu de definitieve Fransche tekst van de nota vermenigvuldigd om deze zoo spoedig mogelijk te kunnen versturen en reeds den 20sten Juli werd het document naar de voornaamste gezantenposten in Europa verzonden. De gezanten kregen opdracht de nota den 24sten Juli aan de regeeringen te overhandigen ¹¹).

Eveneens werd de nota naar Belgrado verzonden en de gezant Giesl kreeg opdracht om in geen geval een verlenging van den vastgestelden termijn toe te staan. Dit moest hij ook weigeren voor het geval Servië nadere inlichtingen zou verzoeken over enkele eischen. Hij kreeg verder opdracht om zoodra de achtenveertig uren verlopen zouden zijn, zonder dat een gunstig antwoord van de Servische regeering was ingekomen, onmiddellijk met het legatiepersoneel Belgrado te verlaten ¹²).

Dienzelfden dag werd de nota ook naar Ischl gezonden, terwijl Berchtold dien avond in gezelschap van graaf Hoyos daarheen vertrok om het staatsstuk nader te kunnen toelichten tegenover

¹⁰) Oe. U. A. Nr. 10393, idem Roodboek 1919 I Nr. 26, Conrad IV pag. 91, 92.

¹¹) Oe. U. A. Nr. 10399, 10400, 10402, idem Roodboek 1919 I Nr. 29, 30, 31; zie de nota in Bijlage I.

¹²) Oe. U. A. Nr. 10395, 10396; idem Roodboek 1919 I Nr. 27, 28.

zijn keizerlijken meester ¹³⁾). De minister werd den 21sten Juli om negen uur 's morgens in audiëntie ontvangen en Frans Jozef keurde, zooals Berchtold ook verwachtte, de nota onveranderd goed.

Dienzelfden 21sten Juli werd ook het manifest, dat de keizer in geval van oorlog aan zijn volk wilde richten, opgesteld.

Den 22sten Juli verkreeg Krobatin de keizerlijke sanctie voor zijn voorgestelde mobilisatiemaatregelen en den volgende dag reeds werden de verloven van generaals en troepencommandanten ingetrokken, terwijl tevens een begin gemaakt werd met de militaire voorzorgsmaatregelen tegenover Servië en Montenegro. De militaire bevelhebber in Bosnië ontving instructies voor de aan te nemen houding in geval Montenegro zich in het conflict zou mengen en bovendien ging het bevel tot ontruiming van het gebied van Spizza en Budua in Dalmatië uit ¹⁴⁾.

Algemeen rekende men dus met den oorlog. Hoe zou die oorlog verloopen? Paschitsch had in een interview, dat in de „Leipziger Neueste Nachrichten” van den 17den Juli was verschenen, verklaard, dat Servië in een eventueelen oorlog niet alleen zou staan ¹⁵⁾. Men was dus in Servië overtuigd, dat Rusland het land niet in den steek zou laten. Deze meening werd in Weenen versterkt door berichten uit St. Petersburg. Conrad was de meening toegedaan, dat het Czarenrijk ten gunste van Servië zou ingrijpen, wanneer dit rijk met Oostenrijk-Hongarije in oorlog zou komen. Desniettemin bleef hij bij zijn ingenomen standpunt volharden, omdat in genoemd geval Duitschland aan de zijde van de Dubbele Monarchie zou staan. De maarschalk had echter ook tijden, waarin hij de toekomst met weinig vertrouwen tegemoet zag. In dergelijke oogenblikken meende hij zelfs aan de betrouwbaarheid der Slavische troepen te moeten twifelen. Zijn vrees voor de gevolgen van den stap werd ook aangewakkerd doordat men nog geen inlichtingen had kunnen krijgen over de houding, welke Roemenië zou innemen. Deze stemming werd er niet beter op, toen Berchtold hem mededeelde, dat men niet zeker was van de houding van Italië. Dit deed de maat overloopen en Conrad meende, dat dan

¹³⁾ D. D. Nr. 88; Oe. U. A. Nr. 10430.

¹⁴⁾ Berl. Monatshefte 1926 pag. 549—553; Conrad IV pag. 271.

¹⁵⁾ Goosz II pag. 236 noot.

Oostenrijk-Hongarije niet tot mobilisatie mocht overgaan, daar het in geen geval een drie-fronten-oorlog zou kunnen wagen¹⁶⁾. De veldmaarschalk verdreef evenwel deze gedachten weer door zich voor te houden, dat het om het bestaan van het rijk ging, want uit de vele feiten en gegevens, welke men over de Groot-Servische propaganda had verkregen, bleek steeds meer welk groot gevaar aan de andere zijde dreigde. Het was het noodlot, dat boven de Donaumonarchie hing en waaraan men slechts door een krachtdadig optreden zou kunnen ontkomen. De Duitsche militaire attaché kon evenwel niet nalaten er tegenover zijn chef op te wijzen, hoe velen in hun binnenste hoopten, dat de bittere kelk van den oorlog aan hen voorbij zou gaan¹⁷⁾.

Op het laatste oogenblik vernam Berchtold van den Duitschen gezant, dat Poincaré een uur later dan aanvankelijk was vastgesteld uit Rusland zou vertrekken¹⁸⁾. Dit zou tengevolge hebben, dat de nota in St. Petersburg bekend zou worden vóór het vertrek van den Franschen president en daarom ontving Giesl opdracht het belangrijke document een uur later te overhandigen¹⁹⁾. De gezant ontving bovengenoemde opdracht nog bijtijds en den 23sten Juli om 18 uur werd het document aan de Servische regeering overhandigd. Dien avond om half elf kreeg de regeering te Weenen het volgende telegram uit Belgrado: „Bezügliche Note heute 6 Uhr abends Herrn Pachu übergeben”²⁰⁾.

De beslissing was gevallen. Om de noodzakelijkheid van de démarche aan te toonen, had de regeering een memorandum doen opstellen. Wiesner had daartoe den 17den Juli het eerste ontwerp gemaakt, maar dit stuk, dat men grootsch opgezet had, was den 20sten Juli nog niet gereed gekomen. Eerst den 24sten Juli was het dossier tot verzending gereed²¹⁾.

Wat wist Europa van de nota? Daartoe moeten we twee dingen

¹⁶⁾ Conrad IV pag. 108.

¹⁷⁾ Berl. Monatshefte 1930 pag. 130.

¹⁸⁾ D. D. Nr. 112, 127.

¹⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10518, idem Roodboek 1919 I Nr. 62.

²⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 10524, idem Roodboek 1919 I Nr. 65.

²¹⁾ Berl. Monatshefte 1927 pag. 492—544.

onderscheiden, n.l. primo wat wist de bondgenoot Duitschland en secundo wat wisten de andere mogendheden van de Oostenrijk-Hongaarsche plannen?

Wat Duitschland betrof, dit rijk was geregeld door Berchtold op de hoogte gehouden van den gang van zaken en reeds den 14den Juli was aan den Duitschen gezant medegedeeld, dat de tekst van de nota zoodanig zou zijn, dat aanneming door de Servische regeering zoo goed als uitgesloten geacht moest worden²²⁾.

Den 19den Juli had de Duitse gezant in strikt vertrouwen de nota van Forgach ontvangen. Deze laatste had gezegd, dat hoewel de keizerlijke goedkeuring vanuit Ischl nog niet bekend was, hij deze toch niet in twijfel trok en dien zelfden avond verzond von Tschirschky de nota met commentaar per post naar Berlijn²³⁾.

Dienzelfden dag ontving Macchio van Berchtold uit Ischl bericht, dat de nota wel door den keizer was goedgekeurd, maar dat men den Duitschen gezant moest mededeelen, dat er nog enkele kleine correcties in aangebracht moesten worden, zoodat men het stuk eerst den 22sten Juli bekend zou kunnen maken²⁴⁾. Toen Berchtold vernam, dat de nota reeds naar Berlijn verzonden was, legde hij zich uit den aard der zaak hierbij neer en meldde aan Szögyeny, dat de nota reeds naar Berlijn verzonden was en hij deze dus ook in de Wilhelmstrasse kon overhandigen.

Wat wisten nu de andere gezanten van den aanstaanden stap? Zooals wij reeds zagen waren enkele mededeelingen in de pers doorgedrongen, maar deze waren door de regeering weer gedementeed, waarbij erop gewezen was, dat het onderzoek in Serajewo nog niet afgelopen was. Verschillende gezanten meenden, dat de Ballhausplatz wel niet tot geweld zou overgaan, hetgeen men vooral verwachtte omdat men veronderstelde, dat de oude keizer nooit een krachtdadige politiek zou goedkeuren. Daartegenover nam men hevige opwinding onder de bevolking waar, welke zich in manifestaties en paniekstemming op de beurs uitte. Deze geestesgesteldheid vond voedsel in de vele berichten uit Belgrado, welke door de Oostenrijk-Hongaarsche pers algemeen verbreid wer-

²²⁾ D. D. Nr. 49.

²³⁾ D. D. Nr. 106.

²⁴⁾ Oe. U.A. Nr. 10471, idem Roodboek 1919 I Nr. 46.

den ²⁵). In de diplomatieke kringen verdacht men Tschirschky ervan, dat hij een oorlogszuchtigen geest aanwakkerde, hetgeen men baseerde op het feit, dat de gezant tegenover iedereen een krachtdadig optreden van Oostenrijk-Hongarije tegen Servië verdedigde. De Russische gezant Schebeko vertrouwde er echter op, dat de regeering geen beslissing in den zin van oorlog zou nemen, aangezien de heeren in Weenen wel wisten, dat een Oostenrijksch-Servische oorlog zou moeten leiden tot een ingrijpen van Rusland en op een Europeeschen oorlog moest uitloopen. Schebeko meende de bewijzen hiervan te moeten zien in de gematigde verklaringen van Tisza in het parlement en die der regeering in de pers, terwijl hij bovendien in de verloven van Conrad en Krobotin een bevestiging van zijn opvatting zag ²⁶). De Fransche gezant, Dumaine, zag de toekomst met meer pessimisme tegemoet, al kon ook hij de kalmeerende inwerkingspogingen der regeering niet ontkennen, welke zienswijze ook door den Engelschen gezant Bunsen gedeeld werd.

Deze opvattingen veranderden echter, toen Bunsen den 16den Juli graaf Lützwow, oud-gezant in Rome, die een villa naast zijn buitenverblijf had, ontmoette. Deze had den dag tevoren Berchtold en Forgach gesproken en had uit hun woorden opgemaakt, dat de politieke toestand op het Ministerie ernstig ingezien werd. De graaf had den gezant verteld, dat er plannen bestonden om eischen aan Servië te stellen, gebaseerd op het onderzoek in Serajewo. Daarin zouden maatregelen tot beperking van nationalistische- en anarchistische propaganda gevraagd worden. Oostenrijk zou echter daden eischen en geen genoeg nemen met beloften en indien Servië niet willens zou zijn daartoe over te gaan, zou de Donaumonarchie haar toevlucht nemen tot krachtdadige maatregelen, waarbij zij verwachtte, dat alle Europeesche mogendheden een dergelijk optreden zouden goedkeuren. De Engelsche gezant, die de zienswijze van Schebeko kende, had dit voor wat Rusland betrof in twijfel getrokken, maar Lützwow meende, dat ook dit land het niet voor moordenaars op zou nemen; indien echter het Czarenrijk

²⁵) R. D. IV Nr. 236; F. G. B. Nr. 12; S. D. Nr. 406, idem S. B. B. Nr. 25; S. B. B. Nr. 24.

²⁶) B. D. Nr. 40.

toch zou ingrijpen, zou Weenen voet bij stuk houden. De oudgezant had er tenslotte aan toegevoegd, dat hij den indruk had gekregen, dat de Weensche politiek door Berlijn goedgekeurd was. Bunsen kon echter niet gelooven, dat Oostenrijk-Hongarije naar dien uitersten maatregel van oorlog zou grijpen²⁷⁾. Hij besloot dan ook persoonlijk naar den Ballhausplatz te gaan om inlichtingen in te winnen.

Den volgenden dag voerde de gezant zijn plan uit en had een onderhoud met Berchtold. Bunsen had echter weinig succes, want de minister had het onderwerp Servië niet aangeroerd, maar slechts over de races en de vacantie gesproken²⁸⁾.

De gezant vernam van D'Avarna, den Italiaanschen gezant, dat deze Berchtold op den man af gevraagd had, wat Oostenrijk-Hongarije tegenover Servië dacht te doen en of er werkelijk sprake was van een actie, zooals geregeld in de pers werd gemeld. De minister had hierop geantwoord, dat de situatie ophelderde, maar toch nog ernstig genoemd moest worden. De Italiaan zag de toekomst echter niet te pessimistisch in, want hij had den indruk gekregen, dat de eischen, welke Weenen zou stellen, niet onredelijk zouden zijn, aangezien de keizer en Berchtold zich daartegen wel zouden verzetten²⁹⁾.

In dien tijd had ook Schebeko iets van de plannen der Oostenrijk-Hongaarsche regeering vernomen. De gezant geloofde ook, dat men op den Ballhausplatz meende, dat Rusland niet in een Oostenrijksch-Servisch conflict zou ingrijpen. Dit was een onjuiste zienswijze en daarom verzocht hij telegrafisch aan zijn regeering verlof om in Weenen de Russische houding tegenover eischen, welke onaannemelijk zouden zijn voor Servië, mee te mogen deelen³⁰⁾.

De Russische gezant meende, dat aan zijn verzoek voldaan was, toen de Russische regeering een perscommuniqué uitgaf, waarin de verwachting geuit werd, dat indien Weenen tot een *démarche* zou overgaan, het geen onredelijke eischen aan Servië zou stellen.

²⁷⁾ B. D. Nr. 50, 56. Volgens Berl. Monatshefte 1935 pag. 508 had Berchtold Lützow opdracht voor dit onderhoud gegeven.

²⁸⁾ B. D. Nr. 50, 56, 59.

²⁹⁾ B. D. Nr. 59, 156.

³⁰⁾ R. D. IV Nr. 247.

Schebeko beschouwde dit als een nuttigen wenk tot matiging van Weenen.

Algemeen viel echter op, dat de toon van de Oostenrijk-Hongaarsche pers zoo aggressief bleef. In een artikel in de „Militärische Rundschau” werd gewezen op de stilte vóór den storm en werd vermeld, dat de regeering het vaste voornemen had om voor goed een einde te maken aan de ondragelijke toestanden, waarbij men vast besloten was „om voor diplomatieke kunststukjes van den grooten vriend van Servië geen voet breed te wijken, ook al zouden die kunststukjes nog zoo door vertoon van mobilisatie opgesmukt worden” ³¹⁾.

In de pers verschenen ook mededeelingen over eventueel te stellen eischen. De „Neue Freie Presse” wist uit goede bron, dat de Oostenrijk-Hongaarsche regeering de volgende eischen aan die van Servië wilde stellen n.l. a. een ernstig onderzoek naar de medeplichtigheid aan den aanslag van die Serven, op wie door het onderzoek te Serajewo de aandacht was gevestigd; b. het treffen van maatregelen tegen die Servische nationalistische vereenigingen, wier activiteit in de Dubbele Monarchie steeds onrust veroorzaakte en c. het instellen van een beteren bewakingsdienst aan beide zijden der Oostenrijk-Servische grenzen. Het blad vermeldde bovendien, dat ter beantwoording van de eischen aan Servië een termijn was opgelegd van 48 uur ³²⁾.

Het stellen van den termijn werd zeer in twijfel getrokken, omdat er sprake van was, dat de bedoelde stap gedaan zou worden in de eerstvolgende dagen en in Servië de minister van Buitenlandsche Zaken, Paschitsch, op een verkiezingsreis was vertrokken, welke toch niet zoo snel onderbroken kon worden om hem gelegenheid te geven bijtijds een antwoord voor Oostenrijk-Hongarije op te stellen.

De eischen verwekten niet veel onrust en zelfs de Servische zaakgelastigde te Weenen gaf te kennen, dat wanneer de eischen waren zooals in genoemd artikel was aangeduid, deze door Servië

³¹⁾ N. R. C. 21 Juli 1914 Avondblad B.

³²⁾ B. D. Nr. 88; N. R. C. 22 Juli 1914 Avondblad C en 24 Juli 1914 Avondblad B.

geaccepteerd zouden worden. Hierop vertrouwde hij te meer, omdat Paschitsch een vreedzame oplossing van het aanhangige conflict wenschte ³³). Ook op de Russische legatie was men deze meening toegedaan ³⁴). Daarbij kwam nog, dat in de Duitsche pers bekend gemaakt was, dat een conflict gelocaliseerd zou moeten blijven; wanneer de bondgenoot, die natuurlijk de eischen kende en ook wist welke gevolgen een provocatie zou moeten hebben, in dien geest schreef, kon men wel rekening met gematigde eischen houden. Het moeilijkst achtte men nog de kwestie van de maatregelen tegen de nationalistische vereenigingen, omdat eigenlijk deze opvattingen door het geheele Servische volk werden gedeeld en dus niet tot bepaalde groepen beperkt waren. Grooter moeilijkheden konden echter rijzen uit een eisch, welken de Fransche gezant, Dumaine, gehoord had, n.l. het weren van de anti-Oostenrijksche opvattingen, welke in de Servische scholen zouden worden verkondigd ³⁵). Dumaine, die daarvan de gevaarlijkste gevolgen vreesde, besloot persoonlijk naar den Ballhausplatz te gaan om inlichtingen in te winnen. Hij bracht den 22sten Juli zijn plan ten uitvoer. De gezant werd op het Ministerie door Macchio ontvangen. Hij wees op de gevaren, welke het gevolg zouden kunnen zijn van onredelijke eischen aan Servië, daar een dusdanige stap tot een algemeen oorlog zou kunnen leiden. Macchio stelde den gezant gerust door hem te verzekeren, dat de toon en de te stellen eischen toelieten, op een vreedzame oplossing van het geschil te hopen ³⁶).

³³) F. G. B. Nr. 18.

³⁴) F. G. B. Nr. 18; B. G. B. II Nr. 3.

³⁵) F. G. B. Nr. 14.

³⁶) F. G. B. Nr. 18; Poincaré IV pag. 315; F. G. B. Nr. 20; Oe. U. A. Nr. 10491, idem Roodboek 1919 I Nr. 53; B. D. Nr. 90; R. D. V Nr. 102. In dit laatste bericht van Koedaschew vergist deze zich door te vermelden, dat Dumaine en Bunsen gelijktijdig op den Ballhausplatz waren, want de Fransche gezant was er den 22sten en de Engelsche den 23sten Juli. In de berichten in B. D. en F. G. B. wordt gesproken over het feit, dat Dumaine ernstig met Macchio sprak en hem op de gevaren, welke aan een provocatie van Servië verbonden waren, wees. Macchio accepteerde deze waarschuwing en gaf te kennen, dat de nota in gematigde termen opgesteld zou worden. In beide berichten uit F. G. B. komt de vermelding voor, dat Schebeko medegedeeld had, dat Rusland geen bezwaar zou maken tegen eischen, welke bestraffing van schuldigen aan den aanslag of ontbinding van revo-

Dumaine zag de geruststellende mededeelingen nog versterkt door het antwoord, dat Tisza op de vier interpellaties in Boedapest gaf en waarin de Hongaarsche minister zei, dat alle mededeelingen, welke tot heden over de nota in de pers verschenen waren, uit den duim gezogen waren en de mogelijkheid op een minnelijke schikking van het geschil zeer groot was ³⁷). De vele kalmeerende uitlatingen misten hun uitwerking niet en terecht meldde de Beiersche gezant aan zijn regeering, dat het bekend worden van de nota zou werken als een donderslag uit een helderen hemel ³⁸).

Den 23sten Juli was de Engelsche gezant naar het Ministerie gegaan, waar hij een onderhoud met Forgach had. De gezant had de hoop uitgesproken, dat de eischen, welke Oostenrijk-Hongarije aan Servië dacht te stellen, gematigd zouden zijn. Forgach antwoordde daarop, dat er dien dag een nota in Belgrado overhandigd zou worden, welke den volgenden dag in de dagbladen bekend gemaakt zou worden. Hij voegde er evenwel aan toe, dat die nota wel streng was, omdat men natuurlijk met de openbare meening, welke iets dergelijks verwachtte, rekening had moeten houden. Tegen de publieke opinie kon geen regeering zich verzetten, vooral niet toen het bewijs geleverd was, dat officieele personen in Servië

lutionaire vereenigingen zouden vragen, maar dat het zich zou verzetten tegen eischen, welke vernederend voor het Servische nationale gevoel waren. Met deze zienswijze van den gezant hebben wij ook reeds kennis gemaakt en hoogstwaarschijnlijk heeft Dumaine in dien geest gesproken. Eigenaardig is de lezing in de Oostenrijk-Hongaarsche documenten, waarin weliswaar vermeld wordt, dat de Fransche gezant op de gevaren van een algemeenen oorlog wees, maar waarin we ook lezen: „Trotzdem schloz Herr Dumaine seine Ausführungen damit, dasz er auf ein kürzliches Gespräch mit seinem russischen Kollegen hinwies, wobei die in Rede stehende Frage erörtert worden sei und er die Ueberzeugung gewonnen habe, dasz Ruszland nicht gesonnen sei für Serbien anlässlich der bevorstehenden Auseinandersetzung mit Oesterreich-Ungarn stark einzutreten und ihm mehr wie eine moralische Unterstützung zu gewähren. Im Falle eines Waffenganges zwischen uns und Serbien würde Ruszland — n. A. des Herrn französischen Botschafters — nicht aktiv eingreifen, sondern vielmehr anstreben, dasz der Krieg lokalisiert bleibe.“

³⁷) N. R. C. 24 Juli 1914 Ochtendblad A; B. D. Nr. 83, 85, 157; Poincaré IV pag. 315, 316.

³⁸) Beiersche D. Nr. 19.

kennis gedragen hadden van den aanslag. Forgach scheen de aanneming van de nota echter mogelijk te achten. Bunsen kreeg evenwel den indruk, dat Forgach hiervan niet overtuigd was en hij zag dan ook de toekomst met meer vrees tegemoet ³⁹⁾.

Dien fatalen middag had de Russische zaakgelastigde, Koedaschew, uit St. Petersburg opdracht ontvangen om Berchtold op vriendschappelijke wijze opmerkzaam te maken op de ernstige gevolgen welke zouden kunnen ontstaan, als de nota voor Servië onaannemelijk zou zijn. De zaakgelastigde ontving tevens bericht, dat de Russische regeering een soortgelijke meening had geconstateerd bij de Fransche- en Britsche autoriteiten; daarom moest Koedaschew zijn opdracht in samenwerking met Dumaine en Bunsen uitvoeren. Hierbij zou hij echter zorg moeten dragen, dat op den Ballhausplatz niet de indruk van een collectieve actie der Entente-mogendheden gewekt zou kunnen worden ⁴⁰⁾.

Koedaschew vroeg onmiddellijk een onderhoud met Berchtold aan, maar ontving ten antwoord, dat de minister dien dag verhinderd was, maar hem den volgenden morgen zou ontvangen ⁴¹⁾. De Rus bezocht dien avond nog de gezanten Dumaine en Bunsen en vernam van hen de verslagen van hun uiteenzettingen op den Ballhausplatz. Hij kon dan ook dien avond naar St. Petersburg melden, dat de nota volgens verkregen inlichtingen dien dag reeds overhandigd was; de vorm van het stuk was wel scherp, maar volgens verklaringen van ambtenaren op het ministerie van Buitenlandsche Zaken voor Servië aannemelijk ⁴²⁾.

Op het oogenblik, dat de nota door Giesl in Belgrado overhandigd werd, deed Forgach de eerste mededeeling daaromtrent aan Bunsen, maar in zoodanigen vorm, dat hij den indruk poogde te vestigen, dat Servië de eischen kon aannemen. Het was den Oostenrijkers gelukt om den vreemden diplomaten zand in de oogen

³⁹⁾ B. D. Nr. 90; R. D. V. Nr. 102.

⁴⁰⁾ R. D. IV Nr. 322; R. D. V Nr. 102.

⁴¹⁾ R. D. V Nr. 6, 102.

⁴²⁾ R. D. V Nr. 6.

te strooien en hen niet ontijdig te alarmeeren. Het Corps Diplomatique was echter niet geheel overtuigd van de vredelievende bedoelingen van Oostenrijk-Hongarije en verlangend zag men naar de ochtendbladen van den 24sten Juli uit, welke in hun kolommen den tekst van die aannemelijke nota zouden afdrukken.

VII. DUITSCHE LOCALISATIEPOGINGEN.

Na de in een der voorgaande hoofdstukken behandelde besprekingen in Potsdam werden in Berlijn de afgelegde verklaringen nogmaals bestudeerd en bijna alle leidende persoonlijkheden hechten hun goedkeuring aan het ingenomen standpunt. Zulks deed ook de inmiddels van verlof teruggekeerde staatssecretaris von Jagow ¹⁾. Indien Weenen zou handelen, zooals Hoyos dit had uiteengezet, zou het prestige van de Dubbele Monarchie zeker stijgen, hetgeen gunstige resultaten voor Duitschland zou moeten hebben. Aangezien Oostenrijk-Hongarije zich bij de actie op den moord van Serajewo kon beroepen, bestond de mogelijkheid dat de oorlog zich tot Servië en de Donaumonarchie zou beperken. Sommigen op het Ministerie achtten deze kans om Europa het bewijs te leveren van de levenskracht der Dubbele Monarchie uniek en zij spoorden de actieve elementen in Oostenrijk aan om in te grijpen en deze gelegenheid te benutten; enkelen gingen zelfs zoo ver, dat zij meenden, dat indien Oostenrijk-Hongarije niet ingreep, het daardoor zijn onmacht zou bewijzen; zij wilden in dat geval een andere oriëntatie der Duitse politiek. Zij beschouwden de verdere Weensche plannen dan ook als den toetssteen voor de levensvatbaarheid van het verbond. Er waren echter ook meer voorzichtige elementen, die het gevaar voor een algemeenen oorlog te groot achtten en daarom de Donaumonarchie geen belofte van steun hadden willen geven. Het aantal van deze laatsten was echter gering, vooral omdat velen overtuigd waren, dat de groote oorlog toch onafwendbaar was en die strijd in 1914 beter gevoerd zou kunnen worden dan enkele jaren later. Men vestigde de aandacht der meer terughoudende elementen ook op het feit, dat men door een afzijdige houding Weenen zou prikkelen, waardoor deze bondgenoot zich uit de alliantie zou kunnen terugtrekken. Waar zou men in dit geval een nieuwen bondgenoot vinden? Men kon in dit verband aan Engeland denken, maar de mogelijkheid van een verbond met dat land werd

¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10127.

in twijfel getrokken, vooral nadat uitgelekt was, dat er onderhandelingen tusschen genoemd land en Rusland over een Marine-Convention gevoerd werden. Nog minder resultaat verwachtte men van een poging tot toenadering tot Rusland. De eenige oplossing scheen werkelijk te bestaan in het steunen van de Weenske plannen ²⁾. De Duitsche regeering zou echter pogingen in het werk kunnen stellen om een eventueelen oorlog te localiseeren. Daartoe moest zij op Rusland inwerken en aldus werd dan ook besloten.

Door het bericht van von Tschirschky, dat de mededeelingen van Hoyos over een aanval op Servië beschouwd moesten worden als diens persoonlijke opvattingen weer te geven en niet die der regeering, begon men in Berlijn weer in twijfel te geraken omtrent de ernstige bedoelingen van Oostenrijk-Hongarije ³⁾. Deze onzekerheid werd versterkt, doordat in hetzelfde bericht uit Weenen vermeld werd, dat de ministerraad, welke den 7den Juli zou samenkomen, zich alleen zou bezighouden met Bosnische aangelegenheden en niet met een actie tegen Servië. Ondanks deze onzekerheid besloten de heeren in Berlijn het ingenomen standpunt te handhaven en in dien geest het keizerlijk schrijven naar Weenen op te stellen. In den brief, welken Wilhelm aan Frans Jozef zou zenden, werd weinig over Servische kwesties gesproken, maar wel werd in dit verband gemeld: „Ich erachte es aber nicht nur für eine moralische Pflicht aller Kulturstaaten, sondern als ein Gebot für ihre Selbsterhaltung, der Propaganda der Tat, die sich vornehmlich das feste Gefüge der Monarchie als Angriffsobjekt ausersieht, mit allen Machtmitteln entgegen zu treten” ⁴⁾. Het ontwerp van dezen brief was reeds naar den Duitschen keizer verstuurd, toen een nieuw telegram van Tschirschky de mededeeling bracht, dat in den ministerraad van den 7den Juli wel degelijk over een actie tegen Servië gesproken was. Uit dit bericht bleek echter ook, dat de snelheid van handelen wel te wenschen zou overlaten, omdat

²⁾ Zie voor de Duitsche houding o.a.: D. D. Nr. 48, 72; Beiersche D. Nr. 8; Oe. U. A. Nr. 10303, 10411; Bulg. D. Nr. 192, idem S. D. II Nr. 952; Kurt Jagow: „Der Potsdamer Kronrat” pag. 802, 803; Jagow pag. 99—105; Bethmann—Hollweg pag. 131—134; Sten. Ber. I pag. 21 en 80.

³⁾ D. D. Nr. 18; Beiersche D. Nr. 8.

⁴⁾ D. D. Nr. 25, 26, idem Oe. U. A. Nr. 10262 en Roodboek 1919 I Nr. 18.

Tisza zich verzet had tegen een direct optreden tegen Servië. Deze had daardoor den indruk gevestigd remmend te werken⁵⁾. Dit werd in Berlijn betreurd en toen dan ook dien middag de Oostenrijk-Hongaarsche gezant Szögyeny bij Jagow kwam, wees deze laatste er den gezant op, dat de actie tegen Servië z.i. zonder talmen en nog onder den verschen indruk van het gebeurde van den 28sten Juni moest plaatsvinden. De gezant voerde hiertegenover aan, dat een dergelijke beslissing verband hield met de resultaten van het onderzoek in Serajewo en dus nog wel even op zich zou laten wachten. Hij verzekerde Jagow echter, dat hij hem van alle verdere beslissingen op de hoogte zou stellen⁶⁾. De opvatting, dat Weenen zelf niet wist wat het wilde en de leiders in de Donaustad liever een weigering van Duitschland dan een „carte blanche” hadden ontvangen, vond voedsel in het verzoek om inlichtingen over eventueel aan Servië te stellen eischen⁷⁾. Een dergelijke inmenging in deze aangelegenheden was niet naar den wensch der Duitsche staatslieden en Jagow seinde dan ook terug, dat het formuleeren der eischen een kwestie was welke Weenen raakte en waarin hij zich niet wilde mengen. Dit was zeer begrijpelijk, want men wilde het doen voorkomen of men eveneens door Oostenrijk-Hongarije verrast werd bij het bekend worden der eischen. De leiding in de Triple Alliantie was aan Berlijn ontglipt; Weenen was het leidende deel in het verbond geworden. De staatssecretaris had er één raadgeving aan toegevoegd, n.l. om al het materiaal, waarover de Oostenrijk-Hongaarsche regeering de beschikking had en waarin bewijzen te vinden waren voor de Groot-Servische propaganda, te publiceeren, aangezien hierdoor de localisatie van het conflict bevorderd zou kunnen worden.

Aan de eventueel in Berlijn nog bestaande onzekerheid betreffende de Weenske plannen werd den 12den Juli een einde gemaakt door een telegram van von Tschirschky, waarin deze mededeelde, dat Tisza eenigszins tot de zienswijze van Berchtold bekeerd was,

⁵⁾ D. D. Nr. 19.

⁶⁾ Opdracht aan den gezant in Oe. U. A. Nr. 10126, idem Roodboek 1919 I Nr. 11. Het antwoord in Oe. U. A. Nr. 10154, idem Roodboek 1919 I Nr. 13; D. D. Nr. 23.

⁷⁾ D. D. Nr. 31; Jagow pag. 103.

waardoor het mogelijk zou zijn den definitieven tekst van de de nota vóór den 14den Juli gereed te maken. In genoemd bericht werden ook eenige der eischen vermeld ⁸⁾). Deze eischen werden, volgens de gedenkschriften, welke echter enkele jaren later eerst geschreven werden, door Jagow en von Bethmann-Hollweg in overeenstemming met den toestand geacht. Beiden vermeldden niet of zij de voorstellen aannemelijk achtten. Veel twijfel zal er wel niet geweest zijn, want men was in Berlijn op de hoogte van de Weenske plannen om de eischen onaannemelijk te maken. Reeds den 9den Juli had de Wilhelmstrasse uit een bericht van haar gezant te Weenen vernomen: „Graf Berchtold meinte, er würde seinem Kaiser, falls sich dieser der Ansicht anschlieszen sollte, dasz zunächst Forderungen an Serbien zu stellen seien, jedenfalls raten, die Forderungen so einzurichten, dasz deren Annahme ausgeschlossen erscheint” ⁹⁾). Deze opvatting was nogmaals bekend geworden, toen de Duitsche gezant in Weenen naar Berlijn had geseind: „er (Berchtold) sinne noch darüber nach, welche Forderungen man stellen könne, die Serbien eine Annahme völlig unmöglich machen würden ¹⁰⁾). Dit alles werd nader bevestigd door het feit, dat Zimmermann er den Beierschen gezant in Berlijn op wees, dat de door Weenen meegedeelde eischen voor Servië onaannemelijk geacht moesten worden en men dus rekening moest houden met een oorlog tusschen beide rijken, welke echter gelocaliseerd moest blijven ¹¹⁾). In denzelfden geest uitte zich von Tirpitz toen hij de door Weenen meegedeelde eischen vernam ¹²⁾). Uit dit alles blijkt dus wel, dat Berlijn de draagwijdte van de aanstaande diplomatieke actie zeer goed kende. De heeren in Berlijn deden echter niets om Oostenrijk te remmen en bleven trouw aan het ingenomen standpunt. Het eenige punt waarover zij in onrust verkeerden was, dat de actie zoo lang uitgesteld werd, want in een der berichten, die ik boven vermeldde, stond, dat de nota in verband met het bezoek van den president van Frankrijk aan het Russische Hof,

⁸⁾ Sten. Ber. pag. 119, 120; Jagow pag. 105; Bethmann—Hollweg pag. 138.

⁹⁾ D. D. Nr. 19.

¹⁰⁾ D. D. Nr. 29.

¹¹⁾ Beiersche D. Nr. 13, idem D. D. Anhang IV Nr. 2.

¹²⁾ von Tirpitz: „Erinnerungen” pag. 212.

eerst den 24sten Juli in Belgrado overhandigd zou worden. De Duitsche regeering betreurde dit uitstel wel, maar vond het alleszins begrijpelijk. Bovendien bleek nog, dat de heeren in Weenen werkelijk besloten waren om tot het uiterste door te zetten, want de regeering wilde, indien het antwoord der Servische regeering onvoldoende geacht zou worden, onmiddellijk tot afkondiging van de mobilisatie overgaan.

In de Wilhelmstrasse werd thans een begin gemaakt met een diplomatiek plan, dat ten doel had de uitbreiding van een eventueelen Oostenrijksch-Servischen oorlog over andere mogendheden te voorkomen. Tot dat doel dienden de opdrachten, welke Jagow aan de gezanten in Londen, Rome en Boekarest gaf, om de openbare meening en de pers in de landen aan welke hoven zij verbonden waren, ten gunste van Oostenrijk-Hongarije te beïnvloeden. Bij hun bemoeiingen moesten zij echter voorkomen, dat de meening zou kunnen post vatten, dat Duitschland Oostenrijk-Hongarije tot oorlog zou aanzetten ¹³⁾).

Zooals we hierboven zagen, waren er menschen, die de localisatie sterk betwijfelden. De Duitsche gezant in Londen, Lichnowsky, nam onder hen een voorname plaats in. Wij zagen, dat hij overtuigd was, dat Rusland ten gunste van Servië in zou grijpen, maar hij vestigde er ook Jagow's aandacht op, dat de sympathie van het Engelsche volk in de nationaliteitsvraagstukken steeds aan de zijde der zich ontwikkelende naties had gestaan. Hij achtte het dan ook zeer waarschijnlijk, dat indien Oostenrijk-Hongarije tegenover Servië zijn toevlucht zou nemen tot gewelddadige middelen, Engeland ook in dit geval zijn sympathie aan Servië zou schenken en men dan in Engeland overtuigd zou zijn, dat Oostenrijk-Hongarije den moord op Frans Ferdinand slechts als voorwendsel nam om met Servië af te rekenen ¹⁴⁾). Jagow begreep den gedachtengang van den gezant wel, maar liet daardoor zijn poli-

¹³⁾ D. D. Nr. 36. Zimmermann had uit het concept van de hand van Radowitz geschrapt: „Oesterreich scheint entschlossen, sich diese Gelegenheit (de moord) zur Abrechnung mit Serbien nicht entgehen zu lassen. Wir stehen dieser Auffassung sympathisch gegenüber". Deze schrapping typeert wel het Duitsche standpunt.

¹⁴⁾ D. D. Nr. 43.

tieke opvattingen niet beïnvloeden. Teekenend hiervoor is dan ook zijn antwoord aan Lichnowsky, waarin hij o.a. schreef: „Es handelt sich jetzt um eine eminent politische Frage, um die vielleicht letzte Gelegenheit, dem Groszserbentum unter verhältnismässig günstigen Begleitumständen den Todesstos zu versetzen. Versäumt Oesterreich diese Gelegenheit, so ist es um sein Ansehen geschehen, und es wird auch für unsere Gruppe ein noch schwächerer Faktor. Da bei den Ew. Durchl. bekannten intimen Beziehungen Englands zu Ruszland eine andere Orientierung unserer Politik zur Zeit ausgeschlossen erscheint, ist es für uns vitales Interesse, die Weltstellung des Oesterreichischen Bundesgenossen zu erhalten”¹⁵⁾. Jagow was evenwel de overtuiging toegedaan, dat Engeland in geen geval actief in een eventueel conflict zou ingrijpen. Hij schreef dan ook aan den gezant in Londen: „Ich bin vollständig überzeugt, dasz die öffentliche Meinung dort (in Engeland) sich nicht für Oesterreichs Vorgehen begeistern wird... Aber man musz tun was irgend möglich ist, dasz sie sich nicht zu sehr für Serbien begeistert, denn von Sympathie und Antipathie bis zur Entfuchung eines Weltbrandes ist doch noch ein weiter Weg”¹⁶⁾. Hij meende, dat de Britsche minister van Buitenlandsche Zaken, Sir Edward Grey, hem bij zijn localisatiepogingen zou steunen.

De localisatie van het conflict beteekende, dat Rusland buiten den Oostenrijksch-Servischen oorlog bleef. Dit zou ten gevolge hebben, dat Rusland op zou houden de beschermer der Slaven te zijn, waardoor zijn prestige een gevoeligen slag zou krijgen, terwijl dat van Oostenrijk-Hongarije in evenredigheid zou stijgen. Duitschland hoopte een diplomatieke overwinning op Rusland te kunnen behalen. Indien Rusland echter in zou grijpen ten gunste van Servië, bewees het daardoor zijn aggressieve bedoelingen. Dan was dus het bewijs geleverd, dat een oorlog onafwendbaar was. Men hield dan ook algemeen rekening met die mogelijkheid.

Het gelukken van de localisatie hing dus voornamelijk van Rusland af, want zoodra het Czarenrijk actief in het conflict zou ingrijpen, zou de begrenzing van den oorlog onmogelijk worden. In

¹⁵⁾ D. D. Nr. 48.

¹⁶⁾ D. D. Nr. 72.

dat geval moest Duitschland tot militaire maatregelen overgaan. Men hoopte Rusland neutraal te kunnen houden, omdat het conflict voortgesproten was uit een moordaanslag op vorstelijke personen. Men verwachtte, dat de vredelievende czaar niet in de bres zou springen voor vorstenmoordenaars. Het was bekend, dat er in Rusland invloedrijke kringen waren, die een oorlog zouden willen forceeren; dezen moest men nu geen voedsel geven voor een aggressieve politiek. Hier schulde de moeilijkheid. In deze dagen waren n.l. onthullingen gedaan over een spionage-geval, waarbij de Russische militaire attaché in Berlijn, Basarow, ten nauwste verbonden was. Reeds den 30sten Juni had de Deutsche gezant het verzoek tot de Russische regeering gericht om Basarow terug te roepen, met het doel om perspolemieken te voorkomen¹⁷⁾. De Russische regeering gaf hier gevolg aan en liet door haar vertegenwoordiger in Berlijn aan Jagow verzoeken geen mededeelingen over het proces in de pers te doen verschijnen en indien zulks onmogelijk ware, dan te voorkomen, dat de naam van Basarow genoemd werd. Jagow ging hierop in, want indien de medeplichtigheid van den militairen attaché bekend werd, zou dit „für beide Teile gleich unerwünscht” zijn¹⁸⁾. Enkele dagen later verscheen in het „Berliner Tageblatt” toch een bericht over den verkoop van kaarten van vestingen aan den Russischen militairen attaché. De Russische zaakgelastigde Bronewski verzocht Jagow om inlichtingen. De staatssecretaris zei, dat de desbetreffende mededeelingen niet van het Ministerie afkomstig konden zijn. Hij voegde er aan toe: „Es wäre äusserst wünschenswert, dasz auch unsere (de Russische) Presse den bevorstehenden Prozesz mit Schweigen überginge und ihm keine Artikel widmete”. Jagow liet den 11den Juli een démenti in de „Lokalenzeiger” verschijnen, waardoor een einde aan de perspolemieken kwam¹⁹⁾. Dit incident had dan ook geen onaangename gevolgen.

Om dezelfde reden werd ook het feit, dat het Deutsche luchtschip Z 4 over de Russische grens was gevlogen, waarbij het door

¹⁷⁾ R. D. IV Nr. 23; het proces R. D. IV Nr. 78, 79, 88, 110, 119, 197; Oe. U. A. Nr. 10278; B. D. Nr. 63.

¹⁸⁾ R. D. IV Nr. 119, 197.

¹⁹⁾ R. D. IV Nr. 161, 162, 197.

de Russische grenswacht beschoten was, stilzwijgend voorbij gegaan ²⁰).

Naast deze pogingen stonden die, welke ten doel hadden de Russische aandacht te vestigen op het risico dat het Rijk zou loopen indien het Servië actief zou steunen. Daartoe dienden de mededeelingen in de Deutsche pers, dat Duitschland trouw achter zijn bondgenoot stond. In dezelfde richting werkte het streven van Duitschland om Italië er toe te brengen een verklaring van eensgezindheid met Oostenrijk-Hongarije af te leggen. De berichten uit Rome waren niet zeer hoopvol. De minister van Buitenlandsche Zaken in Rome had den Duitschen gezant gezegd, dat de Italiaansche regeering een eventueele aanklacht van Oostenrijk-Hongarije in Belgrado niet zou kunnen steunen ²¹). Jagow vermoedde, dat Italië zich in een Europeesch conflict neutraal zou houden. Hij dacht, dat dit het zelfvertrouwen van Rusland zou versterken, hetgeen zou kunnen leiden tot een ingrijpen van het Czarenrijk. Hij meende de bewijzen daarvan te moeten zien in de hem door von Flotow gedane mededeelingen over een tot dezen gerichte vraag door den Russischen gezant in Rome Krupenski: „ob (er) denn ernstlich glaube, dasz der italienische Bundesgenosse im Kriegs-falle wirklich mit (Deutschland) marschieren würde" ²²). Hij wilde alles in het werk stellen om de Italiaansche neutraliteit te voorkomen. De aangewezen weg was om Oostenrijk-Hongarije er toe te brengen een compensatie aan Italië te geven, welke voldoende zou zijn om den steun van Italië te koopen en daartoe opende hij onderhandelingen met Weenen ²³).

De Deutsche regeering meende, dat indien de Engelsch-Russische Marine-Conventionie in werking zou treden vóór de regeering in Weenen de nota naar Belgrado had verzonden, dit stimuleerend op de aggressieve elementen in Rusland zou werken. Zij wilde dan ook alle pogingen in het werk stellen om de Conventionie te doen mislukken en had daartoe reeds de hulp ingeroepen van haar ge-

²⁰) B. D. Nr. 63.

²¹) D. D. Nr. 42.

²²) G. P. Bd. 38 Nr. 15555.

²³) De nadere uitwerking van deze onderhandelingen vinden we in hoofdstuk IX.

zant in Londen. Jagow bediende zich ook nog van een andere persoon, n.l. den directeur van de Hapag, Ballin, die reeds meerdere malen politieke opdrachten in Engeland uitgevoerd had. De staatssecretaris droeg hem op naar Londen te gaan, waar hij leden van het Kabinet tot oppositie zou moeten brengen tegen het plan om een eventueele Marine-Convention met Rusland af te sluiten. Hij hoopte daardoor te bereiken, dat Sir Edward Grey het plan zou laten vallen. Ballin moest de liberale partij alarmeeren door deze erop te wijzen, dat een dergelijke Marine-Convention onherroepelijk ten gevolge zou moeten hebben, dat Duitschland tot uitbreiding van zijn bewapening zou overgaan. Dit laatste zou er weer toe bijdragen om een toenadering tusschen Duitschland en Engeland onmogelijk te maken, aangezien het de vrees voor de „Einkreisung” zou versterken, hetgeen gevaarlijke gevolgen zou kunnen hebben ²⁴⁾).

De Deutsche regeering meende hetzelfde resultaat te kunnen bereiken door geregeld mededeelingen over de Marine-Convention in de pers te doen verschijnen.

Men begreep, dat het standpunt van Rusland beïnvloed zou worden door de houding van zijn bondgenoot Frankrijk. Men achtte het niet waarschijnlijk, dat de Republiek het Czarenrijk tot een actieve politiek zou aanzetten, want in deze dagen had de senator Humbert in den Franschen Senaat verklaard, dat de Fransche vestingen in gebrekkigen toestand verkeerden. Tevens was dit het geval met de artillerie van het leger, bij welk wapen een groot tekort aan munitie bestond. De Deutsche regeering wilde ook hier alles voorkomen, dat de Fransche nationalisten in het geweer zou kunnen brengen. Zij gaf den Duitschen stadhouder in Elzas-Lotharingen, Roedern, opdracht alles in het werk te stellen om uitdagende artikelen in de pers te voorkomen, terwijl hij tevens moest vermijden, dat er administratieve maatregelen genomen werden, welke tot agitatie in Frankrijk zouden kunnen leiden ²⁵⁾).

In de Wilhelmstrasze vleide men zich met de hoop, dat Engeland neutraal zou blijven. Men waande zich nog veiliger dienaangaande, toen bekend werd, dat de Iersche kwestie de gemoederen in het

²⁴⁾ D. D. Nr. 56, 57.

²⁵⁾ D. D. Nr. 58.

koninkrijk dusdanig in beroering bracht, dat men het uitbreken van een burgeroorlog waarschijnlijk achtte²⁶). Deze neutraliteit zou eveneens op de Russische houding haar invloed laten gelden.

De Deutsche regeering meende, dat den 19den Juli het moment gekomen was om haar standpunt nader uiteen te zetten. Zij deed dit in een communiqué in de „Nord Deutsche Zeitung”. In dit bericht werd erop gewezen, dat Europa groot belang had bij de handhaving van den vrede. Hieraan werd de wensch toegevoegd „dasz die Auseinandersetzungen, die aus diesem (den moord te Serajewo) Anlasz zwischen Oesterreich-Ungarn und Serbien entstehen können, lokalisiert bleiben.” De regeering gaf de hoop te kennen, dat een ernstige crisis zou worden voorkomen, hetgeen zou kunnen geschieden „durch rechtzeitiges Einlenken der serbischen Regierung”²⁷). Terecht vreesde zij, dat deze mededeeling in Weenen zou worden opgevat als een prijsgeven van het ingenomen standpunt, want indien Servië de nota aan zou nemen, werd de in Weenen zoo zeer gewenschte oorlog onmogelijk. Het postvatten van deze opvatting wilde von Jagow dan ook voorkomen. Hij had daartoe reeds den 18den Juli naar den gezant in Weenen getelegrafeerd, dat den volgenden dag een regeeringsverklaring in de „Nord Deutsche Zeitung” zou verschijnen, welke evenwel slechts bedoeld was voor de overige Europeesche diplomaten en niet voor die van Oostenrijk-Hongarije. Hij voegde er nog aan toe: „Bitte dafür zu sorgen, dasz dies nicht fälschlicherweise als deutsches Abrücken von dortiger Entschlossenheit gedeutet wird”²⁸).

In die dagen werden ook de opdrachten aan de Deutsche gezanten in Sint Petersburg, Parijs en Londen opgesteld. In deze stukken stelde de Deutsche regeering zich geheel op het standpunt van haar bondgenoot. Zij vestigde de aandacht op de Groot-Servische propaganda, die „unter stillschweigender Duldung des amtlichen Serbiens” voortdurend toegenomen was. Deze propaganda vormde een groote bedreiging voor Oostenrijk-Hongarije en maakte het alleszins verklaarbaar, dat het voor de Donaumonarchie onmogelijk

²⁶) Beiersche D. Nr. 13.

²⁷) N. R. C. 20 Juli 1914, Avondblad C; R. D. IV Nr. 296; B. D. Nr. 73.

²⁸) D. D. Nr. 70.

was „dem Treiben jenseits der Grenze noch langer tatenlos zuzusehen“. Aangezien rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid, dat Servië de alleszins gerechtvaardigde eischen zou afwijzen en een provoocerende houding zou aannemen, zou aan de Oostenrijk-Hongaarsche regeering „alsdann nichts anderes übrig bleiben, als ihre Forderungen bei der serbischen Regierung durch einen starken Druck und nötigenfalls unter der Ergreifung militärischer Masznamen durchzusetzen“; Duitschland wenschte het conflict dan te localiseeren. De beperking was dringend gewenscht „weil jedes Eingreifen einer anderen Macht infolge der verschiedenen Bündnisverpflichtungen unabsehbare Konsequenzen nach sich ziehen würde“²⁹⁾. Tegelijkertijd werd een opdracht opgesteld voor de correspondenten der groote Deutsche couranten³⁰⁾.

De Duitsche keizer was, zooals we hierboven zagen, naar de Noorsche Fjorden vertrokken. De Wilhelmstrasse zond hem geregeld uittreksels uit de belangrijkste diplomatieke stukken. De keizer, die een groote verontwaardiging over Servië aan den dag gelegd had, wilde geen gelukwensch aan koning Peter van Servië, ter gelegenheid van diens verjaardag, zenden. De regeering meende, dat dit te veel zou opvallen en Servië zou alarmeeren, temeer daar Oostenrijk-Hongarije nog geen diplomatieke stappen in Belgrado had gedaan. Jagow ried zijn keizerlijken meester dan ook aan het gebruikelijke felicitatietelegram te verzenden, hetgeen klaarblijkelijk geschiedde³¹⁾. Op grond van deze ervaring vreesde men, dat Wilhelm bij het bekend worden van de nota onmiddellijk de terugreis zou aanvaarden, hetgeen verontrustend op de openbare meening in Europa zou kunnen werken en waardoor de kans op grootere spanningen zou toenemen. Jagow verzocht aan den bevelhebber van het keizerlijk jacht geregeld op de hoogte gesteld te worden van de reisroute. Hij voegde er echter aan toe er vooral zorg voor te dragen den keizer niet te verontrusten³²⁾.

²⁹⁾ D. D. Nr. 100.

³⁰⁾ D. D. Nr. 107.

³¹⁾ D. D. Nr. 30, 32a.

³²⁾ D. D. Nr. 67, 79.

De keizer vreesde terecht, dat de nota zeer ernstige gevolgen zou hebben en achtte het aanbevelenswaardig om de directeuren der groote Duitsche scheepvaartlijnen Hapag en Noord-Duitsche Lloyd reeds op de hoogte te stellen van de plannen van Oostenrijk-Hongarije, opdat deze heeren de in het buitenland vertoevende schepen bijtijds konden waarschuwen³³). In de Wilhelmstrasse begreep men het nut van zulk een waarschuwing en Jagow deelde den beiden directeuren mee, dat Oostenrijk-Hongarije den 23sten Juli een nota aan Servië zou zenden.

Den 5den Juli 1914 was vastgesteld, dat de Duitsche vloot den 15den naar de Noorsche kusten zou vertrekken. In verband met de gebeurtenissen had de admiraal von Pohl, chef van den Marine-Staf, bij den desbetreffenden order aangeteekend: „Nur wenn bis dann alles wieder ruhig ist. Es wäre äusserst bedenklich, sonst die Flotte von der Heimat loszulösen“³⁴). Den 13den Juli had men echter nog geen verontrustende tijdingen ontvangen. De Marine-Staf besloot de vloot volgens het programma uit te laten varen en deze verliet dan ook den 15den Juli de havens en zette koers naar de Noorsche Fjorden. De vloot zou later uiteengaan om in de Noorsche havens te bunkeren. De keizer, die het ergste vreesde, gaf toen uit eigen initiatief aan den commandant van de vloot order om de schepen bijeen te houden tot na den 25sten Juli³⁵).

De rijkskanselier juichte dit bevel niet toe, want hij vreesde, dat indien den 25sten Juli het ultimatum van Oostenrijk-Hongarije door Servië afgewezen zou worden, de keizer vanuit Balholm bevelen aan de vloot zou geven, welke den toestand zouden kunnen verscherpen. Een groote moeilijkheid was, de Engelsche vloot manoeuvres hield en daardoor nagenoeg op oorlogssterkte was. Bethmann-Hollweg wenschte dan ook nadere inlichtingen van den Marine-Staf³⁶). Dit geschiedde en de plaatsvervangende chef van dezen Staf, Behncke, meende, dat wanneer de mogelijkheid bestond van een oorlogsverklaring van Engeland, men rekening zou moeten houden met een aanval van de Engelsche vloot op de

³³) D. D. Nr. 80, 90.

³⁴) O. Groos: „Der Krieg zur See: Nordsee“ I pag. 5.

³⁵) D. D. Nr. 82.

³⁶) D. D. Nr. 101.

Duitsche, welke laatste dan in Noorwegen het onderspit zou moeten delven. Hij gaf den raad om, zoodra een uitbreken van een oorlog met Engeland binnen een week mogelijk zou zijn, de vloot terug te roepen ³⁷). Jagow achtte een onmiddellijken overval uitgesloten en wilde de vloot dan ook het programma af laten werken ³⁸). De chef van den Marine-Staf keurde deze opvatting niet goed. Hij meende, dat indien Engeland kans had om met gunstig resultaat een overval op de Duitsche vloot uit te voeren, dit de situatie zou verscherpen en zelfs Engeland er toe zou kunnen brengen een conflict te forceeren. Daartegenover begrepen de marine-autoriteiten ook wel, dat het terugroepen van de vloot verontrustend moest werken ³⁹). Zij legden zich ten slotte neer bij de beslissingen, welke de diplomaten zouden nemen.

Wat men in de Wilhelmstrasse gevreesd had, geschiedde. De keizer zond aan den Marine-Staf een telegram, waarin hij mededeelde, dat de politieke spanning een verdere verdeeling van de vloot over de Noorsche havens niet toeliet en waarin hij verzocht bevel te geven tot den terugkeer van de Duitsche vloot. Behncke begaf zich onmiddellijk naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken, waar hij door Zimmermann ontvangen werd. Deze meende, dat de Engelsche minister Churchill nooit een overval op de Duitsche vloot in het Kabinet zou kunnen doorzetten. Hij verzette zich dan ook tegen den gevraagden order en Behncke legde zich hierbij neer. Bovendien deelde Zimmermann mee, dat dien dag, den 23sten Juli, reeds een telegram met die strekking naar Balholm was verzonden, waaruit hij de conclusie trok, dat het keizerlijk telegram reeds voldoende beantwoord was ⁴⁰). De keizerlijke regeering nam de verantwoordelijkheid voor het uiteengaan der vloot op zich, vooral ook omdat de beslissing over oorlog of vrede niet direct genomen zou worden.

³⁷) D. D. Nr. 111.

³⁸) D. D. Nr. 115.

³⁹) O. Groos: „Krieg zur See: Nordsee" I pag. 7, 8; Berl. Monatshefte 1927 pag. 35, 36.

⁴⁰) O. Groos: „Krieg zur See: Nordsee" I pag. 9; D. D. Nr. 125.

VIII. DUITSCHLAND EN DE NOTA.

Zooals wij reeds in het voorgaande hoofdstuk zagen, was men in Berlijn op de hoogte van de strekking van de nota, welke de regeering van Oostenrijk-Hongarije aan die van Servië wilde zenden. In de dagen volgende op den 12den Juli, den dag waarop von Tschirschky mededeeling van de voornaamste eischen deed, ontving men in de Wilhelmstrasse nog enkele berichten uit Weenen, welke geen twijfel lieten aan de bedoelingen van de diplomaten op den Ballhausplatz. Den 15den Juli vernam men, dat Tisza den Duitschen gezant in Weenen gezegd had, dat hij van de noodzakelijkheid van oorlog overtuigd was en de nota dan ook zoo opgesteld was, „dasz deren Annahme so gut wie ausgeschlossen sei” ¹⁾. Den 18den Juli hoorde men, dat Berchtold tegenover Stolberg had laten doorschemeren, dat Servië de eischen wel niet zou aannemen ²⁾. Den 20sten Juli ontving Jagow van Stolberg een brief, waarin deze weliswaar meedeelde, dat hij den indruk had gekregen, dat Servië de eischen zou kunnen aannemen, maar waaraan hij ten slotte in verband met een later onderhoud met Hoyos, toevoegde: „dasz die Forderungen doch derart seien, dasz ein Staat, der noch etwas Selbstbewusstsein und Würde habe, sie eigentlich unmöglich annehmen könne” ³⁾. Uit al deze berichten moest men in de Wilhelmstrasse wel den indruk krijgen, dat uit het conflict een oorlog moest voortkomen. Jagow verzocht echter „sofortige Mitteilung Wortlauts beabsichtigter Note nach Belgrad” ⁴⁾. De regeering wist ook, dat om overleg tusschen Rusland en Frankrijk te voorkomen, de nota na het vertrek van Poincaré uit St. Petersburg overhandigd zou worden, daarom vroeg Jagow aan het gezantschap in St. Petersburg het juiste tijdstip, waarop de Fransche president Kroonstad zou verlaten ⁵⁾.

De vreemde diplomaten waren de overtuiging toegedaan, dat de

¹⁾ D. D. Nr. 49.

²⁾ D. D. Nr. 65.

³⁾ D. D. Nr. 87.

⁴⁾ D. D. Nr. 77.

⁵⁾ D. D. Nr. 93.

Duitsche regeering op de hoogte moest zijn van de plannen van haar bondgenoot ten opzichte van Servië. Den 21sten Juli was er een receptie op het ministerie van Buitenlandsche Zaken. De Russische zaakgelastigde Bronewski greep deze gelegenheid aan om Jagow te interpelleeren. Hij maakte de opmerking, dat hij met genoeg kennis genomen had van de regeeringsverklaring, welke in de „Nord-Deutsche Zeitung” was afgedrukt. Hij had er de conclusie uit getrokken, dat de eischen, welke Oostenrijk-Hongarije zou stellen, gematigd en rechtvaardig zouden zijn, aangezien slechts dan op localisatie gerekend mocht worden. Hij sprak bovendien de meening uit, dat Duitschland alleen in dat geval naast zijn bondgenoot zou staan. Jagow antwoordde, dat de zaakgelastigde dienaangaande dwaalde, want dat hem de eischen in het geheel niet bekend waren. Hierover gaf Bronewski zijn groote verwondering te kennen en hij kon niet nalaten den staatssecretaris te zeggen, dat in dat geval de Duitsche regeering Weenen een blanco volmacht had gegeven, hetgeen er toe zou kunnen leiden, dat Oostenrijk-Hongarije matelooze eischen aan Servië zou stellen. Jagow verdedigde zijn standpunt door erop te wijzen, dat hij de meening was toegedaan, dat hij in geen geval invloed had mogen uitoefenen op een kwestie, welke als een intern probleem van Oostenrijk-Hongarije beschouwd moest worden. Hij vestigde vervolgens Bronewski's aandacht op het feit, dat men hem daardoor nooit verwijten kon, dat hij te felle of te gematigde eischen in Weenen had doorgedreven. De zaakgelastigde uitte nogmaals zijn vrees, dat een dergelijk standpunt gevaarlijke gevolgen zou kunnen hebben, omdat de regeering van de Dubbele Monarchie zich in Servische kwesties steeds zeer prikkelbaar had getoond, hetgeen in dit geval tot onverstandige beslissingen van den Ballhausplatz zou kunnen leiden. Jagow noemde die prikkelbaarheid zeer begrijpelijk, omdat de houding van Servië steeds veel te wenschen overliet, terwijl in de huidige crisis de taal, welke door de Servische pers, ja zelfs door Servische diplomaten gevoerd werd, zeer uitdagend en beleedigend voor Oostenrijk-Hongarije was. Hij zei dan ook nogmaals, in geen geval in een probleem, dat voor Oostenrijk-Hongarije een levenskwestie was, te willen ingrijpen ⁶⁾.

⁶⁾ R. D. IV Nr. 330, 332; R. D. V Anhang Nr. 7; F. G. B. Nr. 15, 17.

In denzelfden geest sprak Jagow ook tegen de gezanten van Frankrijk en Engeland ⁷⁾).

Na afloop van de receptie besprak Bronewski het probleem met den Franschen gezant Jules Cambon. Beiden trokken Jagow's verklaring, dat hij de eischen niet kende, in twijfel. Zij zagen de toekomst dan ook zeer somber in. Dit pessimisme vond tevens een verklaring in het feit, dat zoowel Italië als Oostenrijk de vredesterkte van hun legers door het oproepen van reserves versterkt hadden, terwijl bovendien Duitschland in verband met de aanstaande manoeuvres tot denzelfden maatregel zou overgaan ⁸⁾). Den volgenden dag vernam de Russische zaakgelastigde van den Franschen marine-attaché, dat Duitsche groot-verlof-gangers reeds berichten hadden ontvangen over een mogelijke mobilisatie ⁹⁾), hetgeen bij hem de vrees voor de toekomst deed versterken.

In den namiddag van den 22sten Juli ontving men op het ministerie van Buitenlandsche Zaken te Berlijn een afschrift van de nota. Dit document was door den Duitschen gezant in Weenen den vorigen avond afgezonden ¹⁰⁾). Jagow, die zooals we zagen, wist, dat het staatsstuk in den namiddag van den 23sten Juli in Belgrado overhandigd zou worden, zag dit nogmaals bevestigd in den begeleidenden brief van von Tschirschky. Dienzelfden namiddag kreeg Jagow bericht uit St. Petersburg, dat Poincaré den 23sten Juli om 23 uur, dus een uur later dan oorspronkelijk was vastgesteld, Kroonstad zou verlaten. Jagow begreep, dat wanneer de nota dan om 17 uur in Belgrado overhandigd zou worden, deze nog tijdens de aanwezigheid van den Franschen president in St. Petersburg aldaar bekend zou worden. De staatssecretaris gaf daarom deze mededeeling onmiddellijk door naar Weenen, met het verzoek met die wijziging rekening te willen houden ¹¹⁾).

De Oostenrijk-Hongaarsche gezant in Berlijn ontving de nota

⁷⁾ B. D. Nr. 77, 158.

⁸⁾ R. D. IV Nr. 330, 332. In beide berichten wordt meegedeeld, dat het Duitsche vredescontingent verhoogd wordt tot 450.000 man. De beteekenis hiervan is onduidelijk, want de legersterkte op voet van vrede bedroeg 770.478 man.

⁹⁾ R. D. IV Nr. 331; F. G. B. Nr. 15.

¹⁰⁾ D. D. Nr. 106, 103.

¹¹⁾ D. D. Nr. 108, 112.

den 21sten Juli. Hij had opdracht gekregen het stuk den 24sten Juli in de Wilhelmstrasse bekend te maken, hetgeen hem ten zeerste bevreemde; hij meende, dat dit aanleiding zou kunnen geven tot ontstemming, wanneer men den bondgenoot op dezelfde wijze behandelde als de andere mogendheden. Hij verzocht dan ook aan zijn regeering de nota reeds eerder in vertrouwen mee te mogen deelen ¹²⁾. Hierop ontving hij ten antwoord, dat de officieele mededeeling in Berlijn den 24sten Juli moest plaats vinden, maar dat de nota al in strikt vertrouwen aan den Duitschen gezant in Weenen overhandigd was, die het stuk wel reeds naar Berlijn gezonden zou hebben ¹³⁾. Szögyeny begaf zich den 22sten Juli 's avonds naar de Wilhelmstrasse, waar hij door Jagow omstreeks 19 uur werd ontvangen. Jagow noemde — volgens zijn gedenkschriften — de nota zeer scherp, zoowel wat inhoud als vorm betrof, maar hij drong niet aan op een wijziging ervan. Den 24sten Juli zei hij tot den gezant „dass die deutsche Regierung mit dem Inhalte dieser Note selbstverständlich ganz einverstanden sei” ¹⁴⁾.

De staatssecretaris verklaarde na den oorlog, dat hij de nota veel te scherp had gevonden, zoowel wat inhoud als vorm betrof. Szögyeny had hem toen echter gezegd, dat daar niets meer aan te veranderen was, omdat de nota reeds uit Weenen verzonden was en den volgenden morgen in Belgrado overhandigd zou worden. De staatssecretaris had daarna zijn verwondering geuit over het feit, dat de mededeeling op een dusdanig tijdstip was geschied, dat de mogelijkheid om nog veranderingen aan te brengen uitgesloten was. Na het vertrek van den gezant had Zimmermann de nota, welke von Tschirschky gezonden had, aan Jagow overhandigd. Ook Zimmermann had de nota veel te scherp gevonden maar zich er bij neergelegd, omdat er toch niets meer aan veranderd kon worden ¹⁵⁾. Jagow had eveneens Bethmann-Hollweg op de hoogte gebracht, die dezelfde meening huldigde als de beide voorgaanden.

In deze na-oorlogsche verklaringen van Jagow, welke wij ook bij

¹²⁾ Oe. U. A. Nr. 10445, 10448, idem Roodboek 1919 I Nr. 39, 41.

¹³⁾ Oe. U. A. Nr. 10478, idem Roodboek 1919 I Nr. 47.

¹⁴⁾ Oe. U. A. Nr. 10582, idem Roodboek 1919 II Nr. 6.

¹⁵⁾ Jagow pag. 109, 110; Sten. Ber. I pag. 30, 31; Bethmann—Hollweg pag. 139; Zimmermann in Beiersche D. pag. 56—58 en Sten. Ber. I pag. 33.

Bethmann-Hollweg aantreffen, worden we opzettelijk op een dwaalspoor gebracht, want de staatssecretaris wist zeer goed, zooals we hierboven zagen, dat de nota niet in den morgen, maar in den namiddag van den 23sten Juli overhandigd zou worden, zoodat voor Duitschland, indien het dit gewenscht had, zeker nog de gelegenheid had bestaan te protesteeren tegen den inhoud der nota. Wat de onmiddellijke mededeeling aan Bethmann-Hollweg betreft, ook dit is onjuist. De rijkskanselier was in Hohenfinow en kende den 22sten Juli om 23 uur 40 de nota nog niet, zooals uit een door hem verzonden telegram blijkt ¹⁶⁾. De rijkskanselier geeft ons eveneens onjuiste inlichtingen wanneer hij in zijn memoires schrijft, dat Jagow onmiddellijk na het vertrek van Szögyeny bij hem kwam om hem de nota mede te deelen. Dit was door zijn verblijf te Hohenfinow immers onmogelijk.

De Deutsche regeering had voldoende tijd gehad om tegen de formulering der eischen te reclameeren, doch zij deed niets dien-aangaande. Evenmin verliet zij het standpunt, dat zij de eischen, welke Oostenrijk-Hongarije aan Servië wilde stellen, niet kende. Zij meende daardoor in staat te zijn alle verwijten naar aanleiding van te strenge eischen, welke eventueel na het bekend worden van de nota aan de andere mogendheden tegen haar geuit zouden kunnen worden, te kunnen afwijzen. De regeering wist, dat in Engeland de meening verkondigd werd, dat de Deutsche diplomaten te strenge eischen geschrapt hadden. Dit was in strijd met de voorstelling van zaken, die de Wilhelmstrasse aangenomen wenschte te zien. Daarom seinde Jagow den 23sten Juli 's middags om 4 uur nog naar Londen: „Die österreichischen Forderungen sind uns nicht bekannt” ¹⁷⁾.

Duitschland nam het risico van een Europeeschen oorlog op zich. Het hield rekening met een actieve deelneming van Rusland, maar door de pogingen, welke het deed voor de localisatie van het conflict hoopte het, indien Rusland werkelijk actief in zou grijpen, de openbare meening in Europa op zijn hand te krijgen. Men klampte zich echter vast aan de hoop, dat het Czarenrijk toe zou zien, want al had Sasonow gezegd, dat Rusland het niet zou

¹⁶⁾ D. D. Nr. 116.

¹⁷⁾ D. D. Nr. 126.

kunnen dulden, wanneer Oostenrijk-Hongarije dreigend tegen Servië zou optreden, men meende toch, dat dit slechts phrasen waren, welke geen daden ten gevolge zouden hebben ¹⁸⁾. Men achtte dit aannemelijk, omdat op het moment, dat de nota in St. Petersburg bekend zou worden, de mogelijkheid om de kwestie terstond met Frankrijk te bespreken, uitgesloten was. Bovendien waren in Rusland in die dagen oproeren uitgebroken, welke steeds grooter omvang aannamen en waarvan de Duitsche gezant meldde, dat, indien er verwickelingen zouden ontstaan, deze oproeren hun invloed zouden doen gelden op de beslissingen van de Russische regeering ¹⁹⁾.

¹⁸⁾ De dreigende woorden, welke Sasonow uitte, zijn afgedrukt in D. D. Nr. 120.

¹⁹⁾ D. D. Nr. 130.

IX. DE HOUDING VAN ITALIË.

Het derde lid van den Driebond was Italië. Weliswaar was de Triple Alliantie nog in 1912 hernieuwd, maar een innige band tusschen de leden bestond er toch niet. Verschillende malen hadden Duitschland en Oostenrijk-Hongarije de ervaring opgedaan, dat dit rijk in vele opzichten tegenover zijn bondgenooten stond. Men wist ook, dat het Italiaansche rijk nauwe betrekkingen met de Ententemogendheden onderhield. Dat op Italië niet vast gerekend kon worden was gebleken bij de militaire overeenkomsten, welke tusschen de Driebondsleden bestonden. In 1888 had Italië de verplichting op zich genomen om in geval van oorlog zijn hoofdaanval tegen Frankrijk te richten. In dat geval zou een Italiaansch leger in de West-Alpen opereeren, terwijl zes legercorpsen aangevuld met drie cavalleriedivisies met het Deutsche leger in de Bovenrijnsche laagvlakte zouden samenwerken. Later werden deze laatste eenheden echter gereduceerd tot vijf corpsen en twee cavalleriedivisies. In 1903 werd zelfs de samenwerking van de Italiaansche eenheden geheel in twijfel getrokken. Rome had zich nog wel niet over de expeditie in de Alpen uitgesproken, maar de Deutsche militairen hielden met deze actie weinig rekening.

Algemeen betreurde men deze ontwikkeling en men stelde dan ook pogingen in het werk om het verloren terrein weer terug te winnen. Men meende, dat tijdens het hernieuwen van het verdrag in 1912 het oogenblik daartoe gekomen was. De Deutsche Generale Staf deed dan ook een verzoek in die richting. De resultaten waren gunstig te noemen, want in December ontving de chef van den Generalen Staf von Moltke bericht, dat Italië zijn verplichtingen in de Alpen na wilde komen. De Italiaansche regeering verbond er echter één voorwaarde aan, n.l., dat eerst de Fransche Middellandsche Zeevloot verslagen zou moeten worden. Deze voorwaarde was natuurlijk een zeer groot bezwaar, maar de besprekingen werden toch niet afgebroken. In Berlijn begon men toen een actie in Weenen. Het gelukte de Deutsche regeering om Oostenrijk-

Hongarije te bewegen tot het aangaan van een Marine-Convention met Italië. De overeenkomst, welke in Juni 1913 geteekend werd, hield de samenwerking der beide vloten in. De relaties tusschen Italië en zijn bondgenooten, met name Duitschland, werden dus beter. Dit viel zelfs den Franschen gezant in Sint Petersburg op, die aan zijn regeering schreef: „Il est impossible de n'être pas frappé de l'adhésion catégorique et, chaque fois, plus accentuée que l'Italie, depuis quelque temps, apporte à la politique allemande" ¹⁾.

Nadat de Marine-Convention tusschen Oostenrijk-Hongarije en Italië geteekend was, werden de militaire besprekingen voortgezet. De regeering in Rome was echter niet zoo enthousiast als men in Berlijn dacht. Dit was zeer begrijpelijk, want zij had in 1902 een overeenkomst met Frankrijk aangegaan, waarbij zij zich verplicht had Frankrijk niet aan te vallen en neutraal te blijven, indien dit land direct of indirect, hetgeen waarschijnlijk op een aanval op Rusland sloeg, zou worden aangevallen. De chef van den Generalen Staf van Italië, Pollio, die een politiek binnen de Triple Alliantie voorstond, wilde echter de militaire besprekingen tot een goed einde brengen. Hij deed dan ook alles om de oude Convention weer te doen herleven en werkelijk gelukte hem dit in zekeren zin. Hij kon in November naar Berlijn melden, dat Italië in geval van een conflict twee cavalleriedivisies naar Zuid-Duitschland zou zenden. Deze toezegging werd in Februari 1914 nog uitgebreid met drie legercorpsen. Pollio ging steeds verder en werkte zelfs aan een Militaire Convention, waarin ook bepalingen over het zenden van troepen naar Oostenrijk-Hongarije zouden voorkomen. De chef van den Generalen Staf stelde alles in het werk om de Triple Alliantie zoo innig mogelijk te maken. Hij meende, dat dit noodzakelijk was, omdat de groote uitbreidingen van het Russische leger bij hem de vrees deden opkomen, dat Rusland in 1917 of 1918 een oorlog zou beginnen. Hij wilde op deze eventualiteit voorbereid zijn. Berlijn droeg kennis van deze opvattingen en poogde deze te benutten. Het deed dit door het verzoek om de belofde eenheden niet aan het Fransche-, maar

¹⁾ Documents diplomatiques français Série III, tome VII Nr. 489.

aan het Russische front te mogen gebruiken²⁾). Dit plan hield verband met voortdurende uitbreiding der Russische strijdkrachten. Dit verzoek, dat in het laatst van Mei gedaan was, was nog niet beantwoord, toen Pollio plotseling overleed.

Vele Italiaansche diplomaten waren het echter niet met die Driebondspolitiek van den chef van den Generalen Staf eens. Pollio moest dan ook vaak een harden strijd voeren om zijn plannen te kunnen doorzetten. Hij vond echter steun bij den minister van Buitenlandsche Zaken di San Giuliano. Deze had zich tot taak gesteld de verhouding tot Oostenrijk-Hongarije te verbeteren. Dit was niet eenvoudig, want in Italië bestond een sterke antipathie tegen dezen bondgenoot. Algemeen geloofde men, dat de troonopvolger Frans Ferdinand en de chef van den Generalen Staf Conrad von Hötzendorf een fellen haat tegen Italië koesterden. Men verdacht hen zelfs van zeer oorlogszuchtige bedoelingen ten opzichte van Italië. Dergelijke plannen hadden in Weenen wel bestaan, maar sinds 1910 waren deze langzamerhand verdwenen onder invloed van de vrees voor Servië. In Weenen wenschte men die waanideeën te doen verdwijnen. Men besloot pogingen in het werk te stellen om den troonopvolger er toe te bewegen een bezoek aan het Italiaansche Hof te brengen om daardoor uiting aan de vriendschappelijke bedoelingen van Oostenrijk te geven³⁾). De Duitsche keizer, die van die plannen gehoord had, besloot een helpende hand te bieden. Hij meende, dat het aanbeveling zou verdienen, wanneer eerst een ontmoeting tusschen den troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije en den Italiaanschen koning op neutralen bodem zou plaats vinden. Hij besloot beiden uit te noodigen tot het bijwonen der manoeuvres in Duitschland⁴⁾). Dit plan werd ook door di San Giuliano toegejuicht. Waarschijnlijk mogen wij diens bezoek aan Berchtold in Abbazia als een inleiding beschouwen. De Italiaansche regeering poogde de pers gunstig te beïnvloeden, maar de resultaten stelden bitter teleur, want tijdens

²⁾ G. P. Band 39 Nr. 15714, 15840; Berl. Monatshefte 1927 pag. 395—417.

³⁾ G. P. Band 39 Nr. 15713, noot.

⁴⁾ G. P. Band 39 Nr. 15720, 15721, 15722. Deze plannen zijn echter nooit ten uitvoer gebracht kunnen worden.

het bezoek begon de Italiaansche pers een aanval op Oostenrijk-Hongarije. In vele artikelen werd gewezen op de slechte behandeling, welke de in de Dubbele Monarchie gevestigde Italianen onderonden. Men raketde weer de anti-Italiaansche demonstraties op, welke in Maart 1914 in Fiume hadden plaats gevonden ⁵⁾. De aanvallen richtten zich echter eveneens tegen den minister di San Giuliano, wien men zijn pro-Oostenrijksche politiek verweet. De situatie werd er niet beter op, toen in Mei in Triëst weer betoogingen tegen Italianen werden gehouden, waaruit zelfs botsingen tusschen Italianen en Slowenen waren ontstaan ⁶⁾. Wel waren Oostenrijksche troepen tusschenbeiden gekomen, maar volgens de Italiaansche berichten was dit te laat geweest. In Italië liep zelfs het gerucht, dat de Oostenrijksche autoriteiten met opzet het ingrijpen der troepen vertraagd hadden. De gebeurtenissen, welke zich in Triëst hadden afgespeeld leidden in Italië tot demonstraties bij de Oostenrijksche consulaten. Naar aanleiding daarvan had de gezant van Oostenrijk-Hongarije in Rome op hoogen toon het ontslag geëischt van die prefecten in wier gebieden deze betoogingen hadden plaats gevonden. De minister van Buitenlandsche Zaken wist in den ministerraad het ontslag van den prefect van Napels door te zetten, waarmee Weenen ten slotte de zaak als afgedaan beschouwde ⁷⁾.

De strijd van belangen tusschen Italië en Oostenrijk-Hongarije was het grootst in Albanië. De Oostenrijksche autoriteiten hadden een opstandigen leider Essad uit Albanië verdreven. Deze was daarna in Rome met veel enthousiasme ontvangen. Essad had in genoemde stad voortdurend op zijn onrechtvaardige behandeling door de Oostenrijkers gewezen en gretig gehoor gevonden.

In Weenen meende men, dat de regeering in Rome door haar vertegenwoordiger in Albanië verkeerd ingelicht werd; men was daar dan ook overtuigd, dat zoolang deze op zijn post bleef er geen betere verhouding tot Italië mogelijk zou zijn. De regeering te Rome wilde evenwel geen gehoor geven aan het Oostenrijksche

⁵⁾ G. P. Band 39 Nr. 15723, 15727, 15728, 15729.

⁶⁾ G. P. Band 39 Nr. 15761.

⁷⁾ G. P. Band 39 Nr. 15763, 15764, 15765, 15766, 15768.

verzoek om Aliotti, den vertegenwoordiger, terug te roepen. Zij volstond met een terechtwijzing aan dezen diplomaat, waarmede Weenen ten slotte genoegen nam ⁸⁾).

In de pers waren in den loop van het jaar 1914 geruchten vernomen over een unie tusschen Servië en Montenegro. Dit zou ten gevolge hebben, dat Servië de zee zou bereiken. Dit alarmeerde natuurlijk Oostenrijk-Hongarije. Dit wilde een dergelijk samengaan der beide staten verhinderen en meende, zoo dit gebeurde, den berg Lowcen (in Montenegro) te moeten bezetten. Geruchten daarover drongen ook in Rome door en di San Giuliano had over een dergelijk optreden van Oostenrijk-Hongarije met den Duitschen gezant gesproken. De Italiaan had daarbij de meening verkondigd, dat een vereeniging van Servië en Montenegro nooit verhinderd zou kunnen worden en vroeger of later toch plaats zou vinden. De Italiaansche minister had vervolgens den gezant er opmerkzaam op gemaakt, dat Italië in geen geval een bezetting van den berg Lowcen door Oostenrijk-Hongarije zou kunnen goedkeuren en dat een dergelijke stap onvermijdelijk een conflict met de Dubbele Monarchie ten gevolge zou hebben. De minister had deze kwestie eveneens in Abbazia met Berchtold besproken. Hij had uit diens woorden opgemaakt, dat in dat geval Oostenrijk-Hongarije de kuststrook niet zelf begeerde, maar deze aan Albanië wilde schenken. De Italiaan was hierdoor eenigermate gerustgesteld en had toen verzocht deze verklaring schriftelijk vast te leggen. Dit werd echter door den Oostenrijkschen minister voorkomen door onmiddellijk op een ander onderwerp over te gaan. Dit had den Italiaan wantrouwend ten opzichte der Weensche plannen gemaakt. Aan dit wantrouwen werd spoedig voedsel gegeven door nieuwe mededeelingen in de pers over een eventueele bezetting van den berg Lowcen ⁹⁾). Het Italiaansche wantrouwen was niet ongegrond, want toen Berchtold zijn onderhoud in Abbazia aan von Tschirschky medeelde, voegde hij eraan toe „diesem Gedanken (n.l. de schriftelijke garantie) bin ich aber ausgewichen, da damit wohl die Absicht verbunden gewesen sei,

⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 9701, 9711, 9736, 9752, 9753, 9773, 9825, 9880, 9889.

⁹⁾ G. P. Band 38 Nr. 15539 en volgende, 15554.

der Monarchie — besonders wegen Lowcen — schon jetzt für alle Zeiten die Hände zu binden" ¹⁰⁾).

De relaties tusschen de beide bondgenooten lieten dus veel te wenschen over en terecht schreef de Italiaansche gezant in Berlijn, Bollati, dat „wenn es in Italien im Bewusstsein einen Hasz gibt, so besteht er gerade gegen den Verbündeten" ¹¹⁾).

Zoo naderde de fatale 28ste Juni 1914. In Italië werd de misdaad algemeen afgekeurd, maar desniettemin voelde men het heengaan van Frans Ferdinand als een gunstige gebeurtenis, waarvan men hoopte, dat zij een wending ten goede voor den Europeeschen vrede ten gevolge zou hebben ¹²⁾).

In Weenen begreep men zeer goed, dat Rome zich tegen een actie tegen Servië zou verzetten en al het mogelijke zou doen om deze te voorkomen, evenals het dit gedaan had in Juli 1913, toen Weenen eveneens met het plan rondgelopen had een oorlog met Servië te ontketenen. In dien tijd had de regeering in Rome verklaard, dat het Oostenrijk-Hongarije met alle mogelijke middelen van een strijd zou terughouden. Ook dezen keer verwachtte men een dergelijk optreden, vooral toen uit de berichten uit Rome bleek, dat men daar sympathie voor de Serven koesterde. Deze Italiaansche houding was begrijpelijk, want de gebeurtenissen, welke zich in Bosnië-Herzegowina na den moord hadden afgespeeld, deden de herinneringen aan soortgelijke feiten in de door Italianen bewoonde deelen weer opkomen. Op den Ballhausplatz wist men wel, dat in Italiaansche militaire kringen met een preventieven oorlog tegen Rusland en Frankrijk gecoquetteerd werd, maar juist in deze dagen overleed Pollio, waardoor men van een krachtigen voorstander van die richting beroofd werd ¹³⁾. De regeering besloot dan ook Rome niet van tevoren op de hoogte van de plannen te stellen. Dit besluit werd door Hoyos in Berlijn meegedeeld en ook de Deutsche regeering legde zich bij deze zienswijze neer. Berchtold wist, dat

¹⁰⁾ G. P. Band 39 Nr. 15729.

¹¹⁾ Berl. Monatshefte 1928 pag. 461, 462.

¹²⁾ Oe. U. A. Nr. 9988; Conrad IV pag. 24, 25; R. D. IV. Nr. 29, pag. 37 noot 2; B. D. Nr. 36.

¹³⁾ D. D. Nr. 11; Conrad IV pag. 24, 25.

di San Giuliano een vriend van den Driebond was en daarom verzocht hij den gezant om hem zijn meening te melden over een mededeeling van den eventueelen stap aan dien minister persoonlijk. Dit zou dan kunnen gebeuren één dag vóór de démarche plaats zou vinden. De gezant achtte dit zeer aanbevelenswaardig.

De Deutsche regeering meende, dat het aanbeveling zou verdienen, een démarche van Oostenrijk-Hongarije eenigszins in Italië voor te bereiden. Zij droeg haar gezant in Rome, Flotow, op den minister opmerkzaam te maken op de ergerlijke taal van de Servische pers, waardoor Oostenrijk-Hongarije uitgedaagd werd ¹⁴⁾.

De Deutsche gezant was in die dagen geregeld in de gelegenheid den Italiaanschen minister te ontmoeten, want beiden hielden in Fiuggi verblijf. De Italiaansche minister koesterde de vrees, dat Weenen den moord zou benutten om zijn aggressieve plannen tegenover Servië uit te voeren. Toen nu Flotow over de provoocerende houding van de Servische pers begon, verontrustte dit den minister, die daarin een voorbereiding van een dergelijke daad meende te moeten zien. Hij zei dan ook, dat in democratische landen de regeering weinig invloed op de pers uit kon oefenen en voegde er reeds een waarschuwing aan toe, n.l. dat Weenen zorg zou moeten dragen zich niet in het ongelijk te stellen. De minister wenschte echter zijn onrust te verbergen en zei tot Flotow, dat hij uit Weenen zelf nog geen berichten had ontvangen, waaruit zou blijken, dat men ernstige complicaties met Servië verwachtte ¹⁵⁾.

San Giuliano was niet gerust en na afloop van dit onderhoud besprak hij de situatie met Fusinata, een kenner van het volkenrecht. San Giuliano vroeg hem of een regeering recht had aan een andere eischen te stellen op grond van de provoocerende taal van de pers. Fusinata gaf hierop een ontkennend antwoord en meende, dat dit slechts dan zou kunnen geschieden, wanneer de perspropaganda tot daden zou overgaan. In de kwestie, welke tusschen Oostenrijk-Hongarije en Servië hing, was dit zeker niet het geval, omdat de moord te Serajewo niet door een Serviër be-

¹⁴⁾ D. D. Nr. 33.

¹⁵⁾ D. D. Nr. 38.

dreven was. De minister benutte deze uitlatingen enkele dagen nadien tegenover den Duitschen gezant, terwijl hij er nog aan toevoegde, dat de Italiaansche regeering in geen geval eventueele aanklachten van Oostenrijk-Hongarije tegen Servië zou kunnen steunen, omdat, indien hij in die kwestie naast Weenen zou staan, hij grooten tegenstand bij het volk zou ontmoeten, dat een optreden tegen een nationale beweging niet zou kunnen begrijpen. De gezant zei hierop, dat men toch eerst eens de eischen zou moeten afwachten en dat men dan de juridische beschouwingen zou moeten laten wijken voor politieke overwegingen. De minister wees er nogmaals op, dat Italië nooit tegen het principe der nationaliteiten kon strijden. Flotow bestreed deze opvatting wel, maar hij gevoelde, dat de minister gelijk had. Zelfs kreeg hij den indruk, dat dit gesprek de bedoeling had om een zich losmaken van Oostenrijk-Hongarije voor te bereiden, indien er verdere complicaties zouden ontstaan. De minister zei toen, dat hij uit Sint Petersburg vernomen had, dat de Russische regeering in Belgrado reeds pogingen in het werk gesteld had om daar tot gematigdheid te raden. Hij stelde voor dit door alle regeeringen te laten doen, opdat een conflict voorkomen zou worden ¹⁶⁾.

Den volgenden dag was het gesprek nogmaals op de crisis gekomen en tevens op de slechte relaties tusschen de beide bondgenooten Oostenrijk-Hongarije en Italië. San Giuliano had zijn vele pogingen, welke hij in het werk gesteld had om tot een betere verhouding te geraken, uiteengezet en ook gewezen op de gevolgen van zijn politiek, welke hem steeds meer de volksgunst deed verspelen. Hij had er aan toegevoegd, dat het wel geleck, of een betere verhouding onmogelijk was, want steeds weer kwamen de geruchten op over een bezetting van den berg Lowcen. Geen Italiaansche regeering zou evenwel territoriale winst van Oostenrijk-Hongarije kunnen dulden. De minister meende, dat dit ook het doel van Weenen bij een actie tegen Servië moest zijn. Flotow trok dit in twijfel en zei te gelooven, dat de Dubbele Monarchie slechts de dreigende Groot-Servische propaganda wilde doen verdwijnen. De minister noemde dit een onmogelijkheid, aangezien een der-

¹⁶⁾ D. D. Nr. 42, 64.

gelijke beweging niet door geweld beëindigd zou kunnen worden, hetgeen de regeering in Weenen toch reeds verschillende malen zelf ondervonden had. Zelfs al zou het Oostenrijk-Hongarije gelukken de propaganda schijnbaar te doen ophouden, dan zou dit toch weinig beteekenen, omdat de propaganda in een geheime over zou gaan ¹⁷⁾.

Ondanks het feit, dat Flotow al deze besprekingen als theoretische beschouwingen kwalificeerde, moest bij den minister wel de gedachte opkomen, dat er meer achter schulde, daar de gezant bij elke ontmoeting weer op het onderwerp terugkwam. Hij wilde nu trachten een conflict te voorkomen en daarom seinde hij in de eerste plaats naar Weenen om daar tot kalmte te raden. In de tweede plaats verlangde hij te weten hoe Rusland tegenover een Oostenrijkschen stap zou staan. Daarom gaf hij zijn gezant in Sint Petersburg opdracht de Russische houding tegenover een conflict uit te vorschen.

In de Wilhelmstrasse had men vernomen, dat een bezetting van den berg Lowcen door Oostenrijk-Hongarije in Italië als het einde van den Driebond beschouwd zou worden en tot een oorlog tusschen de beide bondgenooten zou leiden. Flotow had toen San Giuliano gevraagd, of er niet een mogelijkheid bestond, waardoor een dergelijke strijd voorkomen zou kunnen worden. Deze had hierop ten antwoord gegeven, dat er slechts één middel was, om de openbare meening in Italië van een dergelijken oorlog te weerhouden, n.l. dat Oostenrijk-Hongarije aan Italië de landstreek Trentino, welke grootendeels door Italianen bewoond werd, zou afstaan. De gezant had dit een zeer zwaren eisch genoemd, waarop di San Giuliano geantwoord had: „dann sähe er keine friedliche Lösung dieser Frage“ ¹⁸⁾.

Toen nu bekend werd, dat ook in het hangende conflict Italië niet wilde overgaan tot een actief ingrijpen ten gunste van Oostenrijk-Hongarije, begreep men, dat alles gered zou kunnen worden, als men de Dubbele Monarchie er toe zou kunnen brengen een

¹⁷⁾ D. D. Nr. 51, 60, 73; Jagow pag. 41.

¹⁸⁾ G. P. Band 38 Nr. 15555.

compensatie aan Italië, liefst in den vorm van Trentino, te geven.

Het vasthouden van Italië was des te noodzakelijker, omdat men uit het bericht van den gezant bemerkte, dat er in Rusland kringen waren, die met de neutraliteit van Italië rekening hielden, hetgeen er toe zou kunnen leiden, dat Rusland eerder zou beslissen om in te grijpen.

Jagow zond daarom een bericht naar Weenen, waarin hij uiting gaf aan zijn vrees, dat Italië bij een eventueel conflict aan de zijde van Servië zou staan en waarin hij verklaarde van meening te zijn, dat een territoriale uitbreiding of zelfs een vergrooting van den invloed van Oostenrijk-Hongarije op het Balkanschiereiland in Italië niet in goede aarde zou vallen. Vervolgens vestigde hij de aandacht op het belang van Italië voor de houding van Rusland, waardoor de houding van genoemd koninkrijk een Duitsch belang werd. Hij verzocht den gezant bij Berchtold zijn invloed aan te wenden ten gunste van besprekingen tusschen Rome en Weenen over de Oostenrijk-Hongaarsche plannen ten opzichte van Servië. Hij voegde hieraan toe, dat de onderhandelingen wel zouden uitloopen op het geven van een compensatie aan Italië in den vorm van Trentino. De afstand van Trentino zou wel een lastig punt vormen, maar „dieser Bissen wäre allerdings so fett, dasz auch der austrophoben öffentlichen Meinung der Mund gestopft werden könnte. Dasz die Hergabe eines alten Landesteils der Monarchie mit den Gefühlen des Herrschers wie des Volkes in Oesterreich sehr schwer vereinbar wäre, lässt sich nicht verkennen. Es fragt sich aber andererseits, welcher Wert die Haltung Italiens für die österreichische Politik hat, welchen Preis man dafür zahlen will, und ob der Preis im Verhältnis zu dem anderwärts erstrebten Gewinne steht”¹⁹⁾.

Aangezien het een netelige kwestie betrof, achtte men het wenschelijker, dat de besprekingen niet door den gezant, maar door een minder officieel persoon gevoerd werden. Hiervoor werd de attaché van de Legatie in Weenen, Stolberg, die juist in Berlijn was, gekozen²⁰⁾.

¹⁹⁾ D. D. Nr. 46.

²⁰⁾ Beiersche D. Nr. 13, idem D. D. Anhang IV Nr. 2.

In bovenvermelde opdracht aan von Tschirschky had Jagow geschreven: „Italien hat nach seinen Abmachungen mit Oesterreich bei jeder Veränderung im Balkan zugunsten der Donaumonarchie ein Recht auf Kompensationen”. Dit recht sproot voort uit het verdrag, dat Italië en Oostenrijk-Hongarije den 20sten Februari 1887 gesloten hadden. Het desbetreffende artikel, dat gegolden had als artikel 1, was overgenomen in het derde verdrag van den Driebond van den 6den Mei 1891, waar het als artikel VII voorkwam. Genoemd artikel was bij de verschillende hernieuwingen van het verdrag overgenomen en luidde: „L'Autriche et l'Italie, n'ayant en vue que le maintien, autant que possible, du statu quo territorial en Orient s'engagent à user de leur influence pour prévenir toute modification territoriale qui porterait dommage à l'une ou à l'autre des puissances signataires du présent traité. Elles se communiqueront à cet effet tous les renseignements de nature à s'éclairer mutuellement sur leurs propres dispositions, ainsi que sur celles d'autres puissances. Toutefois dans le cas où, par suite des événements la maintien du statu quo dans les régions des Balcans ou des côtes et îles ottomanes dans l'Adriatique et dans la Mer Egée deviendrait impossible et que, soit en conséquence de l'action d'une puissance tierce, soit autrement, l'Autriche-Hongrie ou l'Italie se verraient dans la nécessité de le modifier par une occupation temporaire ou permanente de leur part, cette occupation n'aura lieu qu'après un accord préalable entre les deux puissances, basé sur le principe d'une compensation réciproque pour tout avantage, territorial ou autre, que chacune d'elles obtiendrait en sus du statu quo actuel et donnant satisfaction aux intérêts et aux prétentions bien fondées des deux parties” ²¹). Het betreffende artikel was indertijd door Italië voorgesteld met de bedoeling het alleen te laten gelden voor de kuststreken en de eilanden. In Weenen achtte men het van meer belang, wanneer het artikel zou gelden voor het binnenland, waar immers Oostenrijk-Hongarije meer belang had. De toenmalige minister, Kalnoky, stelde dan ook voor om aan de vermelde streken tevens toe te voegen „les régions des

²¹) Dr. Alfred Francis Pribram: „Die politischen Geheimverträge Oesterreich-Ungarns 1879—1914” Band I pag. 44, 45, 66, 181—203.

Balcans", hetgeen door de Italiaansche regeering goedgekeurd werd. De regeering te Weenen verzette zich echter tegen de voorgestelde compensatie, want zij vreesde, dat Italië daarbij aan een schadeloosstelling in den vorm van Trentino dacht. De Duitsche gezant in Weenen meldde in dit verband den 1sten Februari 1887: „Ein anderer Wunsch S. M. (Frans Jozef) ist der, dasz eine Redaktion gefunden werde, welche höchstderselben davor sichere, dasz unter dem am Schlusz der dritten Alinea befindlichen Ausdruck: „d'une compensation équitable" niemals ein Teil der unter seinem Szepter befindlichen Gebiete gemeint sein könne: man könnte vielleicht hinzusetzen: „en dehors de Leurs Etats respectifs" ²²⁾). In Berlijn meende men dit overdreven en de minister van Buitenlandse Zaken, Herbert Bismarck, schreef terug: „Mir kam der österreichische Wunsch, das Trentino auszunehmen so vor, als ob ich mit einem anderen Gentleman gemeinschaftlich Bank halte und mir dabei ausbedingen wollte, dasz derselbe mir nicht etwa das Taschentuch aus der Rocktasche stiehlt, während ich daran bin Karten zu geben" ²³⁾). Weenen berustte ten slotte in deze zienswijze en de aanvankelijk gewenschte aanvulling bleef achterwege. Reeds toen werd een annexatie van Bosnië-Herzegowina uitgeschakeld uit de gebiedsvergrootingen, welke onder het verdrag zouden vallen. Het artikel VII hield de gemoederen echter bezig en in 1908 werd in een aparte nota nog bepaald, dat een bezetting van Novi Bazar door Oostenrijk-Hongarije een compensatie aan Italië ten gevolge zou hebben.

Jagow meende, dat Italië zich bij deze crisis wel op artikel VII zou beroepen. Hij persoonlijk vond, dat Italië ook recht had op compensatie.

Stolberg werd den 17den Juli door Berchtold ontvangen. De attaché vroeg den minister of Weenen van plan was vóór het ten uitvoer brengen van een actie tegen Servië, besprekingen met Rome te openen. De minister gaf hierop een ontkennend antwoord, waarna Stolberg erop wees, dat het belang van Duitschland eischte, dat er een overeenkomst met Italië bereikt werd. De minister

²²⁾ G. P. Band 4 Nr. 848.

²³⁾ G. P. Band 4 Nr. 852.

stelde zich op het standpunt, dat Italië er zeker niet toe zou overgaan de wapens tegen zijn bondgenoot op te nemen. Stolberg wees er echter op, dat dit ook door Duitschland betwijfeld werd. De Duitse regeering wenschte alleen, dat tegenover de andere landen de Driebond als één geheel zou staan. De minister, die wel begreep waar het om ging, sneed het gesprek af door te zeggen, dat Oostenrijk-Hongarije niet uit zichzelf compensaties zou kunnen aanbieden.

Hierna ontmoette Stolberg Hoyos met wien hij opnieuw de kwestie besprak. Hoyos zei het Duitse standpunt te kunnen begrijpen en vroeg of men in Berlijn soms aan een compensatie in den vorm van Trentino had gedacht. Stolberg, die met vreugde bemerkte, dat de naam Trentino door den Oostenrijker was genoemd, bevestigde dit en begon daarna de voordeelen hiervan uiteen te zetten. Hoyos, die blijkbaar alleen de Duitse zienswijze had willen leeren kennen, begon daarna aan de compensatie te tornen, eerst door in plaats van Trentino de Dodekanesos te vermelden, daarna door het recht van Italië op compensatie geheel in twijfel te trekken. Hoyos zei n.l., dat het verdrag slechts voor Turksche gebieden en niet voor Servië gold. Nu was dit een eigenaardige opvatting, want het verdrag gold natuurlijk voor toestanden uit de vorige eeuw en na de Balkanoorlogen waren deze sterk gewijzigd. Servië had groote Turksche streken in bezit genomen, het zoogenaamde Nieuw-Servië. Voor dit gebied zou dan het verdrag wel gelden, hetgeen niet het geval zou zijn voor Oud-Servië. Stolberg echter meende, dat men in een critieken tijd niet aan juridische uitleggingen moest vasthouden, maar een open oog moest hebben voor de politieke zijde van het probleem en dan moest Weenen alles doen om Rome bij den Driebond te houden. De attaché achtte het aanbevelenswaardig om, wanneer Weenen geen besprekingen met Rome wilde openen, waarbij het zich kon beroepen op de afspraken van Potsdam en Berlijn van den 5den en 6den Juli om Italië voor een fait accompli te stellen, dan in geval van een conflict met Servië een verklaring aan de Italiaansche regeering te geven, dat Oostenrijk-Hongarije geen territoriale winst beoogde, maar dat indien het door den loop der gebeurtenissen

gedwongen zou zijn van dezen stelregel af te wijken, het Italië een schadeloosstelling zou geven. Hoyos beloofde echter niets en maakte een einde aan het onderhoud ²⁴).

Op den Ballhausplatz begreep men heel goed, dat de Duitse regeering nog wel eens op dit vraagstuk zou terug komen en daarom gaf men één der ambtenaren, Albert Nemes, opdracht een uiteenzetting over dit probleem op te stellen. Nemes zond zijn schriftelijk referaat ongeveer den 19den Juli in. Hij schreef erin, dat bij een Oostenrijksch-Servisch conflict de Dubbele Monarchie in geen geval territoriale winst beoogde. Hoogstens zou men tot een tijdelijke bezetting van enkele gedeelten van Servië kunnen geraken. Deze zou zoo lang duren totdat Oostenrijk-Hongarije de garanties, welke het van Servië zou eischen, verkregen zou hebben. Hij meende, dat een dergelijke bezetting in geen geval voor compensatie in aanmerking zou komen. Ook hij hield vast aan de opvatting, dat het verdrag slechts betrekking had op Turksch gebied. Verder wees hij erop, dat in de inleiding van het verdrag van de Triple Alliantie gesproken werd over de „bienfaits que leur garantit, au point de vue politique, aussi bien qu'au point de vue monarchique et social, le maintien de la Triple Alliance". Dit zou er volgens hem toe leiden, dat Italië in geen geval bij deze crisis, waarin Oostenrijk-Hongarije zich verdedigde tegen de gevaarlijke propaganda van Servië, welke zelfs niet voor een moordaanslag terugschrok, het artikel VII dusdanig zou kunnen interpreteren, dat dit bezwaarlijke gevolgen voor de Donaumonarchie zou hebben. Hij vestigde er vervolgens de aandacht op, dat in het artikel sprake was van handhaving van den toenmaligen status quo, welke echter sindsdien sterk gewijzigd was en wel in het nadeel van Oostenrijk-Hongarije. Door deze wijziging was de Groot-Servische gedachte sterk gegroeid, zoodat „die Monarchie sich in der ruhigen Entwicklung ihres eigenen Besitzstandes gefährdet sieht, und zur Verteidigung eines vitalen Interesses nötigenfalls bis zur Anwendung von Waffengewalt schreiten musz". Oostenrijk-Hongarije moest in een dergelijk geval de vrije hand hebben om zijn eigen belangen te verdedigen ²⁵).

²⁴) D. D. Nr. 87.

²⁵) Oe. U. A. Nr. 10392, idem Roodboek 1919 I Nr. 32.

Tschirschky, die geregeld uit Berlijn afschriften van pessimistische berichten van den Duitschen gezant in Rome ontving, besloot den 20sten Juli persoonlijk naar Berchtold te gaan om met hem het Italiaansche vraagstuk te bespreken. De gezant bracht hem op de hoogte van enkele mededeelingen van von Flotow, waaruit de regeering in Berlijn gemeend had te mogen afleiden, dat Italië Oostenrijk-Hongarije in geen geval steun zou verleenen bij de actie tegen Servië, hetgeen voorkomen moest worden. Nu had Berchtold sinds enkele dagen de overtuiging gekregen, dat de Duitse gezant in Rome tegenover Italiaansche staatslieden reeds iets over de Oostenrijk-Hongaarsche plannen had uitgelaten. Hij meende in de hem meegedeelde berichten een nadere bevestiging hiervan te moeten zien. Hij zei dan ook, dat het zeer te betreuren was, dat Italië reeds iets over de bestaande plannen had vernomen, hetgeen volgens hem niet gebeurd kon zijn vanuit de Oostenrijk-Hongaarsche legatie. Tschirschky begreep heel goed wat de minister bedoelde en wees er van zijn kant op, dat ook van Duitse zijde geen onthullingen in Rome waren gedaan. Berchtold trok dit niet in twijfel maar achtte het waarschijnlijk, dat de gezant uit eigen beweging enkele mededeelingen had gedaan, welke volgens hem dan van zelf sprekend naar Rusland zouden worden doorgegeven. Vooral met het oog op dit laatste punt, had Berchtold geen toestemming gegeven om een gedachtenwisseling tusschen Rome en Weenen in te leiden. Hij wees er in dit verband op, dat deze handelwijze door de Duitse regeering indertijd ook was goedgekeurd. Hij had thans echter het besluit genomen om bij wijze van beleefdheid de nota één dag tevoren in Rome mee te deelen. Toen de gezant het vraagstuk van de compensatie aanroerde, zei de minister, dat op grond van een besluit, dat den vorigen dag in den ministerraad was genomen, Oostenrijk-Hongarije geen deelen van Servië zou annexeren en er dus ook geen sprake van het geven van een compensatie aan Italië kon zijn. Tschirschky gaf echter niet toe en zei te meenen, dat zelfs een uitbreiding van den invloed van Oostenrijk-Hongarije op den Balkan in Italië reeds op tegenstand zou stuiten. Berchtold wilde hier niets van hooren, omdat di San Giuliano er steeds op gezinspeeld had, dat een sterk Oostenrijk-Hongarije een noodzakelijkheid voor Italië was. De

actie, welke nu zou plaats vinden, was er slechts op gericht om den ondermijnenden invloed der Slaven te bestrijden en slechts daardoor zou Oostenrijk-Hongarije weer in staat zijn de taak, welke Italië het opdroeg, behoorlijk te vervullen. De minister besloot zijn uiteenzetting met de woorden, dat Weenen de medewerking van Rome niet noodig had, maar slechts wenschte dat het zich niet in de zaak zou mengen. Daarenboven was Italië nooit in staat om handelend op te treden, aangezien het nog te veel gebukt ging onder de verliezen, welke het in den Tripolisoorlog geleden had. De gezant begreep wel, dat hiermee het onderhoud afgelopen was, maar hij deed een laatste poging om tenminste nog iets te bereiken. Hij verzocht den minister om dan alles in het werk te stellen om de Italianen niet te kwetsen. Berchtold beloofde dit en voegde er aan toe, dat hij met plannen rondliep om den Italianen, die in Oostenrijk-Hongarije woonden, enkele gunsten te verleenen, hetgeen de gezant natuurlijk van harte toejuichte ²⁶⁾.

Zooals we zagen, werd Berchtold gesterkt in zijn opvatting, dat de regeering in Rome van Duitsche zijde iets over de plannen vernomen had. Hij had zulks reeds van den gezant Merey, die een groot tegenstander van elke mededeeling was, vernomen ²⁷⁾. Ook uit geheime bron had hij soortgelijke berichten ontvangen, waarin zelfs gezegd werd, dat di San Giuliano reeds in Sint Petersburg en Boekarest ageerde met het doel om Berlijn en Weenen te intimideeren ²⁸⁾. Aangezien de Oostenrijk-Hongaarsche gezant in Rome den Italiaanschen minister den 21sten Juli zou ontmoeten, was het alleszins begrijpelijk, dat Berchtold meende, dat dan de Servische kwestie wel ter sprake zou komen. Hij zond dan ook den gezant een instructie voor een dergelijk onderhoud. Deze kreeg verlof om in Rome mee te deelen, dat Weenen de beschikking had gekregen over een uitgebreide collectie stukken, waarin bewijzen te vinden waren voor de ondermijnende propaganda vanuit Servië.

²⁶⁾ D. D. Nr. 94; Oe. U. A. Nr. 10398, idem Roodboek 1919 I Nr. 35.

²⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 10364, idem Roodboek 1919 I Nr. 24. Voor de opvattingen, welke de gezant had: Oe. U. A. Nr. 10264, idem Roodboek 1919 I Nr. 20 en Oe. U. A. Nr. 10308.

²⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 10418, idem Roodboek 1919 I Nr. 33.

Hierdoor zou Weenen gedwongen kunnen worden „zu einer ernstern Sprache in Belgrad“, waarbij echter een „friedlich(er) Erfolg durchaus im Bereiche der Möglichkeit“ lag. De gezant moest vervolgens verklaren, dat men met een loyale houding van Italië rekening hield, omdat immers dit rijk een sterk Oostenrijk-Hongarije noodig had ²⁹⁾.

Zoals wij zagen, had de minister di San Giuliano inlichtingen in Sint Petersburg gevraagd over de houding, welke Rusland zou aannemen. Uit het antwoord van den Italiaanschen gezant Carlotti bleek, dat het Czarenrijk in geen geval een aanval van Oostenrijk-Hongarije op de integriteit of onafhankelijkheid van Servië wilde toelaten. San Giuliano meende den vrede het best te dienen door deze mededeeling naar Weenen en Berlijn door te geven, opdat een overhaaste beslissing tot oorlog voorkomen zou worden ³⁰⁾.

Het antwoord uit Berlijn over de resultaten van den stap, welken de gezant bij von Jagow had gedaan, was niet zeer gunstig. De Italiaansche gezant had den staatssecretaris blijkbaar op de noodzakelijkheid gewezen om in Weenen een matigenden invloed uit te oefenen, opdat een ernstige crisis voorkomen zou worden. Uit het bericht bleek, dat Jagow den gezant geantwoord had, dat de eenige manier om Rusland te weerhouden van een actieve interventie ten gunste van Servië gelegen was in de volkomen eensgezindheid van den Driebond ³¹⁾. De minister beantwoordde dit bericht onmiddellijk en wees erop, dat Italië in geen geval verplicht was om aan een oorlog, welke door Oostenrijk-Hongarije geprovoceerd was, deel te nemen, terwijl hij er nog aan toevoegde, dat hij sterk betwijfelde of Rusland werkelijk voor bedreigingen zou terugwijken ³²⁾.

Ook naar Boekarest had de minister geschreven, dat Rusland niet lijdelijk toe zou zien, wanneer Oostenrijk-Hongarije onaannemelijke eischen aan Servië zou stellen. De Italiaansche gezant aldaar had alle moeite gedaan om zijn Duitschen collega van de

²⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10419, idem Roodboek 1919 I Nr. 34.

³⁰⁾ R. D. IV Nr. 245; R. D. V Nr. 95.

³¹⁾ Bernadotte Schmitt I pag. 411.

³²⁾ Berl. Monatshefte 1928 pag. 461, 462.

noodzakelijkheid om vanuit Berlijn remmend in Weenen te werken te overtuigen, maar zonder resultaat ³³).

Het bericht, dat San Giuliano uit de Donaustad ontving, was evenmin zeer hoopgevend, want al zag d'Avarna, de gezant in Weenen, de toekomst niet al te donker in, eigenaardig was toch, dat de regeering in die stad niets deed om de berichten, welke in de pers over een te verwachten ultimatum verschenen, te onderdrukken.

De Duitsche gezant te Rome meldde den 19den Juli, dat ten gevolge van verontrustende berichten uit Weenen, de minister den toestand als zeer ernstig beschouwde, hetgeen ons eveneens door den Russischen gezant wordt medegedeeld ³⁴).

San Giuliano vertoefde nog steeds in Fiuggi, terwijl de Oostenrijksche gezant in Rome verblijf hield. De minister, die eerst den 25sten Juli naar Rome wenschte terug te keeren, besloot reeds den 21sten Juli naar de hoofdstad terug te keeren, hetgeen hij Mery, den Oostenrijkschen gezant, meedeelde.

Den 21sten Juli besprak San Giuliano de kwestie met den gezant van Oostenrijk-Hongarije. De minister toonde zich zeer opgewonden over de pessimistische berichten over een stap van de Dubbele Monarchie en verzocht Mery om nadere inlichtingen. Deze antwoordde hierop, dat hij uit Weenen nog geen bericht over het eindresultaat van het gerechtelijk onderzoek te Serajewo ontvangen had. Hij kon ook nog niets zeggen over hetgeen Weenen ten opzichte van Servië zou doen. Het eenige, dat hij meende te kunnen zeggen was, dat het reeds gevonden materiaal, gepaard aan de jarenlange ervaring van de heeren in Weenen ten opzichte van de Servische propaganda, in ieder geval tot een ernstige taal zou dwingen. Hij voegde hier echter aan toe, dat men alle recht had om rekening met een vreedzame oplossing te houden. De minister zei hierop niets en maakte slechts enkele aantekeningen, waarop de gezant aan zijn woorden nog toevoegde, dat een opheldering der wederzijdsche relaties zeker noodzakelijk was. Deze zou ook Italië ten goede komen, daar dit rijk een sterk Oostenrijk-Hongarije naast

³³) D. D. Nr. 177.

³⁴) D. D. Nr. 78; R. D. V Nr. 95.

zich wenschte te zien; om deze reden meende Weenen dan ook op een loyale houding van Italië te mogen rekenen. Eerst toen begon de minister te antwoorden. Hij uitte de meening, dat een verhelderen der relaties niet volgens den weg van geweld, maar volgens dien van verzoenende politiek moest geschieden. Mery noemde dit heel mooi in theorie, maar niet in de praktijk. De minister zei daarna, dat Italië wel een sterk Oostenrijk-Hongarije naast zich wenschte, maar dan zooals het thans was en niet na verdere territoriale uitbreidingen. Dit laatste bestreed de gezant zeer energiek, want hij zei heel zeker te weten, dat Oostenrijk-Hongarije in geen geval naar uitbreiding streefde, vandaar, dat de berichten, welke in Fransche couranten verschenen over Oostenrijk-Hongaarsche plannen om den berg Lowcen te bezetten, totaal onjuist waren. De minister achtte dit van groot belang en hij vroeg den gezant verlof om dit aan journalisten te mogen meedeelen. Tot zijn groote verwondering weigerde Mery dit evenwel door erop te wijzen, dat dit gesprek niet officieel bedoeld was en deze woorden dus niet als een overeenkomst opgevat konden worden. De minister zei, dat hij Weenen wilde steunen, mits de eischen zoodanig waren, dat de vervulling ervan door Servië als volkomen billijk beschouwd kon worden. Indien dit niet het geval zou zijn, ware hem zulks onmogelijk, aangezien hij dan de geheele publieke opinie tegenover zich zou vinden. Hij wilde er één raadgeving bijvoegen, n.l. dat de regeering te Weenen zich alleen op den moordaanslag te Serajewo zou beroepen en de andere agitatie buiten beschouwing zou laten. De gezant bestreed deze beperking en noemde een dergelijke handelwijze van Italië een zeer beperkte solidariteit, maar tevergeefs, want San Giuliano handhaafde zijn standpunt. De gezant verzocht hem de pers te beïnvloeden, maar San Giuliano wilde hiertoe eerst overgaan, wanneer hem de tekst van de nota bekend zou zijn. Dit wilde nog niet zeggen, dat hij meende, dat de nota niet gematigd zou zijn, want hij verwachtte, dat dit onder invloed van den ouden keizer wel het geval zou zijn, hetgeen Mery een zeer juiste zienswijze noemde. Dit laatste miste zijn uitwerking niet en de minister zag de toekomst met iets meer

vertrouwen tegemoet ³⁵). Hij koesterde n.l. de hoop, dat de keizer zijn goedkeuring onthouden zou aan onredelijke eischen. Aan den anderen kant stond evenwel, dat het prestige van Oostenrijk-Hongarije op het spel stond en dat het meende, dat dit slechts gered kon worden na een succes op Servië. Hieruit zou echter een algemeene oorlog moeten voortkomen, omdat Rusland zeker Servië zou steunen en Duitschland achter Oostenrijk-Hongarije zou staan.

Toen dan ook in den morgen van den 22sten Juli San Giuliano den Engelschen gezant Rodd ontmoette, uitte hij tegenover dezen zijn groote vrees, dat Weenen er op uit was Servië te vernietigen, waartoe hij zijn medewerking zeker niet wilde verleenen, omdat dit tot een te groote uitbreiding van den Oostenrijk-Hongaarschen invloed op het Balkanschiereiland zou leiden. Hij had te kennen gegeven, dat hij in een dergelijk conflict, dat inging tegen de belangen van Italië, niet betrokken wenschte te worden. Ook tegenover den Russischen gezant verborg hij zijn groote onrust niet ³⁶). De minister vestigde blijkbaar nog hoop op een inwerking van Duitschland in Weenen en telefoneerde dienzelfden morgen naar Fiuggi, dat hij den toestand „als äusserst ernst" beschouwde en den volgenden avond met den minister-president Salandra naar Fiuggi terug zou keeren om den toestand met den Duitschen gezant te bespreken ³⁷).

Merey had intusschen de nota, welke Berchtold met een koerier naar Rome gezonden had, ontvangen. Hij bemerkte tot zijn groote verwondering, dat hij het stuk eerst den 24sten Juli aan de Italiaansche regeering mocht mededeelen ³⁸). Tot zijn vreugde kreeg hij echter op het laatste oogenblik nog toestemming de nota in vertrouwen eerder aan San Giuliano mee te deelen ³⁹). De gezant was evenwel bedlegerig en daardoor niet in staat naar Fiuggi te gaan, waarheen de minister reeds vertrokken was. Hij zond daarom den attaché Ambrozy naar Fiuggi. Deze werd den 23sten Juli tegen

³⁵) Oe. U. A. Nr. 10460, idem Roodboek 1919 I Nr. 43.

³⁶) B. D. Nr. 78, 161, 162, 648; R. D. IV Nr. 329; F. G. B. Nr. 17.

³⁷) D. D. Nr. 109, 119.

³⁸) Oe. U. A. Nr. 10400/2.

³⁹) Oe. U. A. Nr. 10494, idem Roodboek 1919 I Nr. 49.

vijf uur in den namiddag door den minister ontvangen. Hij vertelde dezen, dat de regeering van de Dubbele Monarchie dien zelfden middag een nota in Belgrado zou overhandigen. In dit stuk waren een reeks eischen opgenomen, welke ten doel hadden om de anti-Oostenrijksche propaganda te doen eindigen. De nota, die een termijn van 48 uur tot beantwoording stelde, zou den volgenden dag aan de Italiaansche regeering bekend gemaakt worden. Ambrozy voegde er nog aan toe, dat de eischen op de resultaten van het gerechtelijk onderzoek en de ervaring der laatste jaren gebaseerd waren. San Giuliano nam alles voor kennisgeving aan en zei, dat hij zich over dezen stap pas zou kunnen uitlaten nadat hij het bewuste stuk zelf gezien had en de kwestie met Salandra besproken zou hebben ⁴⁰⁾. De toestand was in een nieuw stadium gekomen.

De minister vreesde het ergste, omdat er een termijn genoemd was en de nota zich niet beperkt had tot de resultaten van het onderzoek. Onmiddellijk seinde hij naar Sint Petersburg, dat Oostenrijk-Hongarije dien middag in Belgrado een onaannemelijk ultimatum overhandigd had ⁴¹⁾. Vervolgens telegrafeerde hij naar de verschillende prefecten in den lande om anti-Oostenrijksche demonstraties te voorkomen en er zorg voor te dragen, dat in Italië geen vrijwilligers voor Servië zouden worden aangeworven.

Hij wenschte zich echter verder niet met de kwestie in te laten, hetgeen hem vergemakkelijkt werd, omdat hij tevoren niet over de plannen van den bondgenoot ingelicht was. Merey, die dit vernomen had, had deze uitlating voorzien en hij toonde zich zeer verbolgen, hetgeen hij heel duidelijk tegenover de heeren in Weenen liet blijken, die hij erop wees, dat hij den raad gegeven had, de nota één dag tevoren aan San Giuliano mee te deelen ⁴²⁾. Het geheime handelen van Weenen had evenwel deze wijze van optreden noodzakelijk gemaakt, want men vreesde terecht, dat indien men tevoren Rome op de hoogte gesteld had, dit direct naar Sint Petersburg gemeld zou worden. Men achtte bovendien het risico niet zoo groot, omdat immers Italië niet gereed was actief in te grijpen en het dus bij een mondeling protest zou laten.

⁴⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 10542, idem Roodboek 1919 I Nr. 56, Oe. U. A. Nr. 10544.

⁴¹⁾ R. D. V Nr. 5.

⁴²⁾ Oe. U. A. Nr. 10496, idem Roodboek 1919 I Nr. 50.

X. GEBEURTENISSEN IN SERVIË.

De moordaanslag op de vorstelijke personen in Serajewo verwekte groote vrees in Servië, want men meende dat Oostenrijk-Hongarije wel onmiddellijk een aanval op het verzwakte rijk zou doen. De Russische gezant Hartwig verwachtte den oorlog, vooral wanneer de daad door een niet-Oostenrijker bedreven zou zijn. Hij riep dan ook bij het bekend worden van den aanslag uit: „Espérons que ce ne sera pas un Serbe”¹⁾. De tijding veroorzaakte ook bij Paschitsch groote ontsteltenis en er wordt ons verteld, dat de minister tot een bekende zei: „It is very bad, it is very bad. It will mean war”²⁾. Ook bij den minister Ljuba Jowanowitch verwekte het bericht een gevoel van groote onrust, vooral ook omdat deze beslist wist, dat Rusland nog niet gereed was³⁾. Door dezen aanslag zouden alle toekomstplannen in rook opgaan en zou zelfs het bestaan van het Servische rijk bedreigd worden. De regeering verzond onmiddellijk condoléancetelegrammen naar Weenen. Zij liet in de couranten een verklaring afdrukken, waarin uiting aan haar afkeer van deze daad gegeven werd en waarin o.a. stond, dat men geen woorden genoeg kende om den verschrikkelijken aanslag te brandmerken. De Servische gezanten begrepen eveneens de draagwijdte van den aanslag. Ook zij zagen de toekomst met angst tegemoet⁴⁾. Enkelen, n.l. die in Sint Petersburg en Berlijn, gingen er toe over interviews aan de pers te verleen, waarin zij erop wezen, dat het complot zeker niet in Servië ontstaan kon zijn, maar voortspoot uit de toestanden, welke in Bosnië-Herzegowina heerschten. De gezant in Berlijn vermeldde er zelfs nog bij, dat die moordaanslag juist het tegenovergestelde van wat de daders ervan verwacht hadden, tengevolge zou hebben en

1) D. D. Nr. 10; Oe. U. A. Nr. 10235.

2) Foreign Affairs V pag. 267—276.

3) Berl. Monatshefte 1925 pag. 68—83.

4) F. G. B. Nr. 7a.

dat door den aanslag aan de Groot-Servische gedachte veel schade zou worden toegebracht ⁵⁾).

In Servië was de 28ste Juni een nationale feestdag wegens de herdenking van den slag bij Kossovo. Dit jaar werd deze herdenking met veel feestelijkheid gevierd, omdat het weer het eerste vredesjaar was na een roemrijken oorlog. Velen, ook uit de nieuw verworven gebieden, waren naar Belgrado gekomen, in welke stad een groote feeststemming heerschte. Omstreeks 5 uur in den namiddag werd het bericht van den dubbelen moordaanslag bekend. Even kwam een gevoel van vreugde op, maar dit werd spoedig onderdrukt, omdat de regeering onmiddellijk order gaf alle feestelijkheden af te lasten en alle publieke gemakkelijkheden te sluiten. De regeering wist ook demonstraties te voorkomen. De bevolking begreep weldra, dat deze aanslag, welke, volgens de couranten, door een Serviër was bedreven, noodlottige gevolgen voor Servië zou kunnen hebben. Daardoor maakte de opgewekte stemming steeds meer plaats voor een neerslachtige ⁶⁾).

Ook buiten de hoofdstad werd het bericht uit Serajewo eerst met vreugde ontvangen, maar ook daar maakte dit gevoel plaats voor vrees. Men gaf uiting aan de hoop, dat de oude keizer Frans Jozef terug zou schrikken voor een oorlog met al zijn gevolgen, waardoor hij Servië een weldaad zou bewijzen, omdat dan „Serbien abermals Zeit zur Erstärkung und Realisierung der Hoffnungen gewänne” ⁷⁾).

Op de Oostenrijk-Hongaarsche legatie begreep men heel goed hoe Servië tegenover den aanslag zou staan en alles zou doen om een conflict te voorkomen ⁸⁾). Storck, de Oostenrijk-Hongaarsche zaakgelastigde, meldde, dat in het Servische leger iedere officier wist, dat een oorlog met de Donaumonarchie over enkele jaren uit moest breken. Deze strijd zou echter niet in 1914 mogen plaats vinden. Hij gaf dan ook den raad om thans energiek op te treden „bevor noch Serbien ein militärischer Faktor im euro-

⁵⁾ Goosz II pag. 233, noot 1; Oe. U. A. Nr. 10017, Bijlage.

⁶⁾ D. D. Nr. 10; R. D. IV Nr. 35; B. D. Nr. 27.

⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 9973, 10064, 10084.

⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 9941, 9943, 9951, 9964, 10124.

päischen Sinne geworden (sei)". Hij voegde er aan toe: „An ein Schädelspalten wird es leider trotzdem nicht gehen, da Serbien — solange es Ruszland nicht ins Konzept paszt — gewisz wieder jegliche Satisfaktion geben (würde)".

Men begreep in Servië, dat het rijk door de crisis heen geholpen moest worden. Vandaar, dat in de pers bekend gemaakt werd, dat de reis naar Bosnië-Herzegowina feitelijk een uitdagen van Servië geweest was. De regeering poogde ook uitpattingen te voorkomen, welke een anti-Oostenrijksch karakter droegen. Dit was vooral noodzakelijk nadat de anti-Servische demonstraties in Bosnië-Herzegowina bekend waren geworden. Deze pogingen gelukten haar. De demonstraties in Oostenrijk-Hongarije achtte zij echter bevorderlijk voor het winnen van de sympathie van Europa. Zij benutte deze dan ook in de pers.

De regeering besloot voorloopig een afwachtende houding aan te nemen. Den 30sten Juni kwam Storck op het Ministerie in Belgrado, waar hij door Grouitch ontvangen werd. De zaakgelastigde kwam den dank van zijn regeering voor de bewijzen van deelneming in het verlies overbrengen. Tevens benutte hij deze gelegenheid om Grouitch te vragen welke maatregelen de Servische politie reeds getroffen had om Servische daders te vinden. De ambtenaar antwoordde hierop, dat zijn regeering tot dien datum nog niets in die richting gedaan had, waarna hij Storck vroeg of dit een officieel verzoek was. Deze antwoordde daarop driftig: „je n'ai reçu aucun ordre de mon gouvernement, mais je n'hésite pas à (vous) adresser ces questions car je suis de l'avis qu'il est du devoir élémentaire de la police serbe d'entreprendre les mesures dont il est question". Het onderhoud, dat aan beide zijden vrij heftig gevoerd werd, eindigde met de verzekering van Grouitch, dat hij de kwestie met den minister van Binnenlandsche Zaken zou bespreken⁹⁾. Men stelde zich in Servië op het standpunt, dat men eerst van Oostenrijk wenschte te vernemen, welke resultaten het onderzoek in Serajewo opgeleverd had. Daarna zou het mogelijk zijn het onderzoek eventueel in Servië voort te zetten. Indien de Servische regeering onmiddellijk een gerechtelijk onderzoek

⁹⁾ D. D. Nr. 12; Oe. U. A. Nr. 9950; B. D. Nr. 27.

geopend zou hebben, zou men haar er in Europa van verdacht hebben kennis gedragen te hebben van de voorbereiding van den aanslag. Toch schijnt het onderhoud tengevolge gehad te hebben, dat er enkele huiszoekingen werden verricht en de politie een voorloopig onderzoek naar het verblijf der daders in Belgrado inleidde¹⁰⁾. Deze kwam hierbij tot de ontdekking, dat zij één der daders, Cabrinowitsch, uit Servië had willen zetten, waarin zij evenwel door een ingrijpen van het Oostenrijk-Hongaarsche consulaat verhinderd was. Dit bericht over Cabrinowitsch werd direct in de pers vermeld. In de „Balkan” verscheen de mededeeling, dat Oostenrijk-Hongarije een borgstelling voor dezen had afgegeven. Paschitsch vermeldde echter in de „Az Est”, dat een bewijs van goed gedrag, hem door het Oostenrijk-Hongaarsche consulaat verstrekt, hem behoed had voor een uitwijzing uit Servië¹¹⁾. Van den eigenlijken dader Princip had men een brief gevonden, welke afkomstig was van zijn ouders en waarin dezen hem geweigerd hadden geld te leenen. Bovendien had men van hem een lombard-briefje gevonden van beleening van zijn overjas, blijkbaar om zijn reis uit Belgrado te bekostigen. Eigenaardig noemde men in dit verband, dat men op den dader in Serajewo geld gevonden had. Men wilde het doen voorkomen of hij dat geld in Bosnië-Herzegovina gekregen had. Van Ciganowitsch had men echter nog geen sporen kunnen vinden.

Het is te begrijpen, dat onder de heerschende omstandigheden Servië geen raadgevingen om demonstraties te voorkomen van noode had. Deze kwamen van verschillende zijden binnen en werden natuurlijk door de regeering ter harte genomen¹²⁾. De regeering wist enkele demonstraties te voorkomen en stelde ook pogingen in het werk om anti-Oostenrijksche persartikelen te onderdrukken¹³⁾. Uit Sint Petersburg ontving Paschitsch het verzoek om de in deze dagen gevoerde onderhandelingen over een unie met Montenegro voorloopig uit te stellen, omdat dit Oostenrijk-Hongarije zou verontrusten en een voorwendsel om een oorlog

¹⁰⁾ R. D. IV Nr. 91; Goosz II pag. 254.

¹¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10056, 10123 Bijlage; zie hiervóór, pag. 81.

¹²⁾ S. B. B. Nr. 10, 13, 14.

¹³⁾ B. D. Nr. 45; Oe. U. A. Nr. 10095, 10097.

te beginnen zou kunnen verschaffen ¹⁴⁾). De Servische regeering ging onmiddellijk op dit voorstel in en de Russische gezant meldde aan zijn regeering, dat Paschitsch zorg zou dragen „auf den unwürdigen Provokationen Oesterreichs überhaupt nicht zu reagieren“ ¹⁵⁾). Het gevaar, dat Weenen de genoemde plannen om tot een unie tusschen Servië en Montenegro te geraken, zou benutten om een oorlog te forceeren, was niet denkbeeldig, want Storck had zich in een brief naar Weenen in dien geest uitgelaten ¹⁶⁾).

Paschitsch was ook in andere richting werkzaam om den vrede te bewaren. Hij had den Duitschen gezant o.a. gesproken over een wet tegen de anarchisten, welke in de volgende zitting van de Skupschtina behandeld zou worden ¹⁷⁾). Deze wet zou een herhaling van gebeurtenissen als die in Serajewo onmogelijk maken. Paschitsch verwachtte van al die pogingen om den vrede te bewaren natuurlijk ook de beïnvloeding van de openbare meening in Europa. In Servië rekende men dan ook stellig op den steun van Rusland, welk land men steeds tegemoetkomend behandelde en aan welks verzoeken men steeds gehoor gaf.

Voor al in de eerste dagen vreesde de Servische regeering, dat Oostenrijk onmiddellijk Servië zou binnentrekken. Een dergelijke expeditie zou fatale gevolgen gehad hebben, omdat de meeste Servische troepen in Nieuw-Servië lagen. Deze regimenten waren ten deele nog op oorlogssterkte en stonden voor een groot gedeelte onder commando van officieren, die hun mobilisatiestandplaats in Oud-Servië hadden. De Servische minister van Oorlog vreesde dan ook het ergste, wanneer een mobilisatie zou moeten worden afgekondigd. Aangezien hij van Paschitsch geen steun voor eventueele voorbereidende maatregelen verwachtte, besloot hij zelfstandig op te treden. Den 3den Juli begon hij de helft der officieren, die onder de bovenvermelde omstandigheden in Nieuw-Servië verblijf hielden, naar hun mobilisatiestandplaatsen terug te roepen ¹⁸⁾).

¹⁴⁾ R. D. IV Nr. 112.

¹⁵⁾ R. D. IV Nr. 148.

¹⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 10057. Zie hiervóór, pag. 145.

¹⁷⁾ D. D. Nr. 32; Oe. U. A. Nr. 10124, 10151.

¹⁸⁾ Berl. Monatshefte 1932 pag. 674—687.

Toen echter de verwachte aanval uitbleef, keerde de rust langzamerhand in Servië terug. Tevens werd men gekalmeerd door het feit, dat Oostenrijk-Hongarije de onderhandelingen met Servië over den Oriëntspoorweg, welke tijdelijk stopgezet waren, weer opende. De critieke tijd scheen doorstaan te zijn.

Den 10den Juli 1914 was de gezant van Oostenrijk-Hongarije, Giesl, uit Weenen in Belgrado teruggekeerd. Deze werd direct na aankomst uit de Russische legatie opgebeld, waarbij hem het verzoek gedaan werd om den Russischen gezant een onderhoud te verleen. Giesl bepaalde het uur daarvoor op 9 uur 's avonds. De Rus werd op het aangegeven uur dadelijk door Giesl ontvangen. Hartwig bestreed de geruchten, welke in Oostenrijk-Hongaarsche kringen de ronde deden, als zou, op den dag van de teraardebestelling van de stoffelijke overschotten van den aartshertog en diens gemalin, op de Russische legatie de vlag niet halfstok gehangen hebben. De gezant wees op het ongerijmde hiervan. Hij had immers een bezoek van condoléance op de Oostenrijksche legatie afgelegd, terwijl hij tevens bij het Requiem aanwezig geweest was. Hij voegde hieraan toe „ich müszte ja verrückt sein wenn ich nach alledem durch Unterlassung der Flaggenhissung hätte demonstrieren wollen". Giesl aanvaardde deze verzekering, waarmede dit misverstand weer uit den weg geruimd was. Vervolgens bestreed Hartwig, met hetzelfde resultaat, de geruchten over het groote diner, dat hij in den avond van den 28sten Juni gegeven zou hebben. Giesl vroeg daarna naar de gezondheid van zijn collega, die een hartpatiënt was. Hartwig deelde hem mede, dat deze wel wat te wenschen overliet en hij van plan was enkele weken verlof te nemen. Hij wilde dit uitstellen tot na de herdenking van den verjaardag van den koning. Hartwig informeerde daarna naar de Weenske plannen in verband met den aanslag. Giesl wees hem erop, dat het onderzoek nog in vollen gang was en van de resultaten daarvan zou de rest afhangen. Indien vast zou komen te staan, dat de aanslag door een Servische organisatie voorbereid was, zou de regeering in Weenen tot die in Belgrado het verzoek richten om bij de bestraffing der schuldigen een behulpzame hand te bieden, maar, voegde hij eraan toe „ich kann Sie bestimmt versichern, dasz die Souveränität Serbiens nicht angetastet werden

wird, und dasz bei einigem guten Willen der serbischen Regierung die Krise eine beide Teile befriedigende Lösung finden wird". Dit stelde Hartwig zichtbaar gerust. Hij wilde toen blijkbaar een derde onderwerp aansnijden, maar na de woorden, dat Servië steeds een correcte houding tegenover Oostenrijk-Hongarije had ingenomen, zakte hij van zijn stoel en overleed enkele oogenblikken later ¹⁹⁾.

Dit tragische verscheiden had de meest fantastische verhalen ten gevolge. Nog dienzelfden nacht liepen er in Belgrado geruchten over de vergiftiging van Hartwig op de Oostenrijk-Hongaarsche legatie en zelfs werd verteld, dat Giesl, die immers juist uit Weenen teruggekeerd was, uit die stad een electrischen stoel meegebracht had om zijn duivelsche plannen met den Russischen gezant te kunnen volvoeren! ²⁰⁾

Giesl verwachtte dan ook een aanval op de Legatie, maar de regeering nam dusdanige maatregelen, dat groote demonstraties voorkomen werden. Dit was vanzelfsprekend en eveneens, dat Paschitsch alles in het werk stelde om de eigenaardige geruchten over den plotseligen dood van Hartwig te onderdrukken ²¹⁾.

De dood van den Russischen gezant werd in Servië als een nationaal verlies gevoeld en de Servische regeering verzocht de Russische om Hartwig met militaire eer in Belgrado te mogen begraven. In Sint Petersburg werd dit goedgekeurd onder voorwaarde, dat aan de bijzetting geen anti-Oostenrijksch karakter gegeven zou worden en de Servische autoriteiten er tevens zorg voor zouden dragen, dat er geen anti-Oostenrijksche demonstraties zouden plaatsvinden. Paschitsch beloofde zulks en besloot om die reden het aantal sprekers tot drie terug te brengen. Den 14den Juli vond de teraardebestelling in bijzijn van het Corps Diplomatique, de Servische regeering, den kroonprins en de prinsen George en Paul in Belgrado plaats. Tijdens de plechtigheden vonden geen incidenten plaats, maar in Oostenrijk-Hongarije verspreidde zich het bericht over enkele demonstraties, hetgeen Paschitsch bestreed

¹⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10170, 10193, 10235; Giesl pag. 257—262; Berl. Monatshefte 1933 pag. 461, 462; R. D. IV Nr. 164, 223; B. D. Nr. 62.

²⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 10170, 10191, 10193, 10325, 10417; R. D. IV Nr. 223; B. D. Nr. 62.

²¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10213, 10231, 10234.

door middel van een „Runderlasz” aan de verschillende gezanten ²²⁾).

Wij zagen, dat de regeering weer eenigszins gerustgesteld was. Dit was echter niet het geval met den kroonprins. Deze rekende nog steeds op een Oostenrijk-Hongaarschen aanval. In verband met de ontevredenheid, welke in sommige Servische regimenten voorkwam, besloot hij persoonlijk een bezoek aan het leger te brengen en het gelukte hem bij de militairen weer een goeden geest te bewerkstelligen ²³⁾).

Hij zei enkele dagen later tot den Russischen zaakgelastigde „daz es vom Oesterreichischen Standpunkt eine grosze „Dummheit” wäre, die augenblicklichen Umstände nicht zu benutzen, um ihm (Servië) wegen der Sarajewo Angelegenheit unannehmbare Forderungen zu stellen und einen bewaffneten Konflikt herbeizuführen”. Het Servische leger beschikte volgens hem slechts over 100.000 geweren en met vreugde zei hij vernomen te hebben, dat de Russische regeering steun zou verleenen bij de dekking van het tekort. Desniettemin zou men dan nog niet in staat zijn met goed resultaat een oorlog te voeren; reden waarom de Servische regeering eventueele eischen, indien eenigszins mogelijk, zou moeten aannemen ²⁴⁾). Dit laatste was de algemeene opvatting en ook Grouitch liet zich op deze wijze tegenover den Britschen gezant Crackanthorpe uit. Hij voegde er echter aan toe, dat indien een oorlog uit zou breken, Rusland Servië zijn steun niet zou onthouden, waardoor dus een Europeesche oorlog moest ontstaan ²⁵⁾).

De onrust in Servië nam echter door de verschillende pers-artikelen, waarin sprake van een door Oostenrijk te verrichten stap was, weer toe en zelfs had men zich reeds om hulp tot Rusland gewend ²⁶⁾). Den 22sten Juli poogde de Russische zaakgelastigde

²²⁾ R. D. IV Nr. 192, 222, 223; S. D. Nr. 949, 951; Oe. U. A. Nr. 10256; S. B. B. Nr. 21.

²³⁾ Oe. U. A. Nr. 10466.

²⁴⁾ R. D. IV Nr. 285, 286; R. D. V Nr. 9, Bijlage 8.

²⁵⁾ B. D. Nr. 61, 80.

²⁶⁾ R. D. IV Nr. 319; zie voor verdere bijzonderheden pag. 184, 185.

inlichtingen van Giesl te krijgen. Deze gaf hem echter te verstaan, dat zijn regeering rekening zou houden met de resultaten van het onderzoek en vredelievende bedoelingen had. De Rus vertrouwde dit blijkbaar niet en richtte een waarschuwing tot Giesl, in den vorm van „man weisz, wann und wie ein Krieg beginnt, aber nie, wo er aufhört”²⁷⁾.

Intusschen werd op de Oostenrijk-Hongaarsche legatie alles voor het vertrek gereed gemaakt. De gezant liet de meest geheime papieren in koffers pakken, welke reeds naar Semlin vervoerd werden²⁸⁾.

Storck, die naar Weenen vertrokken was, keerde den 21sten Juli terug en bracht toen de nota mee²⁹⁾. Deze moest den 23sten Juli overhandigd worden, maar dien dag zou Paschitsch, die op een verkiezingsreis was, niet in Belgrado aanwezig zijn. Giesl kreeg daarom opdracht om in de morgenuren van den 23sten Juli een onderhoud aan te vragen, waarbij hij er echter zorg voor moest dragen, dat in geen geval iets over de nota zou uitlekken³⁰⁾.

Den 23sten Juli om 9 uur 's morgens begaf Storck zich naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken, waar hij door Grouitch ontvangen werd. Hij vroeg hem, uit naam van Giesl, een onderhoud met Paschitsch om 16 uur. De ambtenaar achtte dit onmogelijk, aangezien de minister in Zuid-Servië was. Hij verwees hem evenwel naar diens plaatsvervanger Paschou, waarmee Storck genoegen nam³¹⁾.

Na Storck's terugkomst op de Legatie, vernam Giesl, dat de nota later, indien mogelijk om 18 uur, overhandigd moest worden. Op dit uur begaf de gezant zich dan ook naar Paschou, die hem in bijzijn van Grouitch te woord stond. De gezant overhandigde hem het staatsstuk en zei hem, dat indien hij Zaterdag den 25sten Juli om 18 uur een onvoldoend antwoord zou ontvangen, hij met het geheele personeel van de Legatie de Servische hoofdstad zou verlaten. De minister zei te vreezen, dat hij tegen dien tijd den

²⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 10476.

²⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 10350.

²⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10474; Giesl pag. 265.

³⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 10435; idem Roodboek 1919 I Nr. 36.

³¹⁾ Foreign Affairs V pag. 267—276.

ministerraad niet voldoende bijeen zou kunnen krijgen, waarop Giesl antwoordde, dat in een land als Servië, waar spoor, telegraaf en telefoon aanwezig waren, het bijeen roepen der ministers een kwestie van slechts luttele uren zou zijn. Hij meende om die reden dan ook geen uitstel te mogen verleen, waarna hij het Servische ministerie verliet ³²⁾.

³²⁾ Oe. U. A. Nr. 10524, 10526, idem Roodboek 1919 I Nr. 67; D. D. Nr. 139; S. B. B. Nr. 33; R. D. V. Nr. 10 Bijlage Nr. 8.

XI. DE HOUDING VAN RUSLAND.

Ook in Rusland maakte de aanslag van Serajewo een grooten indruk. Tamelijk algemeen werd de daad veroordeeld ¹⁾. Van vele zijden ontving de zaakgelastigde van Oostenrijk-Hongarije, Czerinin, bewijzen van deelneming. De Russische minister van Buitenlandsche Zaken, Sasonow, gaf hem te kennen, dat het wenschelijk zou zijn in de toekomst maatregelen tegenover dergelijke wandaden te nemen. Hij meende, dat een internationale regeling de aangewezen weg was, omdat het een belang betrof, dat alle monarchieën raakte ²⁾.

Dit medeleven met het verlies, dat het Habsburgsche Huis geleden had, was echter slechts van korten duur, want spoedig won de gedachte veld, dat de dood van den aartshertog voor Rusland geen ramp beteekende, omdat hij een groot vijand van het Czarenrijk geweest was. Sasonow zei echter den Oostenrijkschen zaakgelastigde, dat hij persoonlijk zeer goed wist, dat die meening van allen grond ontbloot was.

De openbare meening werd opgezweept door de berichten uit Bosnië-Herzegowina over de demonstraties, welke daar plaats gevonden hadden. Het duurde dan ook niet lang of vrij algemeen werd de opvatting gehuldigd, dat de Oostenrijkers in de genoemde streken de uitspattingen eenigszins bevorderd hadden om daardoor bewijzen voor de loyaliteit der bewoners van Bosnië-Herzegowina in handen te krijgen. Deze zienswijze werd versterkt door de interviews, welke de Servische gezant, Spalajkowitsch, aan de pers verleende. Volgens dezen diplomaat immers was de aanslag voortgekomen uit de toestanden, welke in de Oostenrijksche grenslanden heerschten. In een tweede interview voegde hij hieraan nog toe, dat men onmogelijk het geheele Servische volk aansprakelijk kon stellen voor die daad, zooals de Dubbele Monarchie dat deed ³⁾.

¹⁾ Oe. U. A. Nr. 10017; D. D. Nr. 53; B. D. Nr. 49.

²⁾ Oe. U. A. Nr. 9958, 10017.

³⁾ Oe. U. A. Nr. 9989, 10016, 10017, bijlage, 10018.

Dit min of meer officieele bericht vond natuurlijk algemeen gehoor en oefende een zeer grooten invloed, ook op de Russische pers, uit. In de regeeringskringen huldigde men spoedig dezelfde meening. Dit was alleszins begrijpelijk, want men wist zeer goed, dat de Servische regeering den vrede noodig had en dus een dergelijke daad niet bevorderd zou hebben. Hierbij kwam nog, dat men den slechten toestand van het Servische leger zeer goed kende. Servië moest door deze crisis heen geholpen worden en dan kon dat het best geschieden door de zoo juist genoemde zienswijze algemeen te verkondigen. Misschien werd nog ter nadere bepaling van het standpunt, dat Rusland tegenover een actie van Oostenrijk-Hongarije zou innemen, een kroonraad gehouden. Wij weten hiervan slechts door een mededeeling in de pers, waarin wij lezen: „Overwogen werd of de anti-Servische beweging tot verwickelingen kon leiden en welke maatregelen Rusland daartegen zou moeten nemen met het oog op zijn waardigheid en belangen” 4).

In de „Petersburger Koerier” verscheen een regeeringsverklaring, welke luidde: „Men moet er zich in Oostenrijk wel rekenschap van geven, dat Rusland met aandacht de gebeurtenissen in Bosnië volgt en dat de openbare meening steeds meer overtuigd wordt van Rusland's plicht jegens de broeders, die in Bosnië onder het juk der verdrukking zuchten” 5). Uit deze verklaring blijkt wel, dat Rusland buitenlandschen invloed op den moord uitschakelde.

Aan den anderen kant poogde Rusland Servië te overtuigen van de noodzakelijkheid om een oorlog te voorkomen, hetgeen natuurlijk niet zoo lastig was.

De interviews uit Servische kringen hadden in Oostenrijk-Hongarije een slechten indruk gemaakt en Czernin had dan ook opdracht gekregen Sasonow den werkelijken toestand bloot te leggen. Hij deed dit den 6den Juli. De minister nam den gezant Spalajkowitsch eenigszins in bescherming omdat deze ook persoonlijk van de verwoestingen in Serajewo geleden had. Hij gaf echter toe, dat de uitlatingen niet zeer tactvol waren geweest. De minister begon vervolgens critiek uit te oefenen op de vele anti-

4) N. R. C. 4 Juli 1914 Ochtendblad D.

5) N. R. C. 5 Juli 1914 Ochtendblad B.

Servische uitlatingen in de Oostenrijk-Hongaarsche couranten. Czernin wilde hiervan niets hooren en noemde dit zeer begrijpelijk, aangezien immers wel was komen vast te staan, dat de aanslag niet binnen de Monarchie, maar buiten haar grenzen voorbereid was. Sasonow zei hierop, dat er wel geen land aan te wijzen zou zijn, dat zoozeer onder aanslagen, welke op vreemden bodem voorbereid waren, geleden had als Rusland, maar dat het nog nooit op een dergelijken toon tegen een anderen staat had gesproken. Czernin uitte de meening, dat men elk geval op zich zelf moest beschouwen en dat de omstandigheden dan zeer veel verschil toonden, want Frankrijk, het land, dat door Sasonow bedoeld werd, stond geheel anders tegenover Rusland dan Servië tegenover Oostenrijk-Hongarije. Servië immers voerde een sterk anti-Oostenrijksche politiek; onder invloed van deze politiek was het aanslagplan ontstaan. Hij achtte het dan ook zeer wel mogelijk, dat de regeering te Weenen aan die van Servië eischen zou stellen b.v. om aan het onderzoek mede te werken. Sasonow achtte zulks niet aanbevelenswaardig, omdat dit in Rusland een slechten indruk zou maken. Hij gaf dan ook den raad dien gevaarlijken weg niet te bewandelen. Czernin had echter de gelegenheid aangegrepen om ook eens iets over de plannen van een unie tusschen Servië en Montenegro te vernemen. De minister, die terecht vreesde, dat die aansluiting den toestand zou verscherpen, zei, dat soortgelijke plannen in het geheel niet bestonden. Dit was onjuist en Sasonow wist dit ook zeer goed, want hij was geregeld van den gang der betreffende besprekingen op de hoogte gehouden, maar de politiek eischte, dat alles voorkomen werd, dat onrust teweeg zou kunnen brengen. De zaakgelastigde nam met deze mededeeling genoegen en verliet het Ministerie ⁶⁾.

Onmiddellijk na het vertrek van Czernin verzond Sasonow een telegram naar Belgrado van den volgenden inhoud: „Die letzten Ereignisse in Oesterreich, die zu einer so groszen Verschärfung

⁶⁾ Oe. U. A. Nr. 10106; F. G. B. Nr. 10; R. D. IV Nr. 128. Dit laatste bericht is een in Sint Petersburg opgevangen telegram van den Italiaanschen gezant aan zijn regeering. De beide laatste berichten vermelden de waarschuwing tegen eventueele eischen, welke in het bericht van Czernin ontbreekt. Een Russisch verslag ontbreekt.

der serbenfeindlichen Stimmung geführt haben, veranlassen uns, der serbischen Regierung zu raten, äusserste Vorsicht in bezug auf die Fragen walten te lassen, die geeignet sind, diese Stimmung noch mehr te verstärken und eine gefährliche Situation te schaffen. Wir glauben deshalb, daz es erwünscht wäre, mit den Verhandlungen über die serbisch-montenegrinische Annäherung, die schon die Aufmerksamkeit der österreichisch-ungarischen und sogar der deutschen Regierung auf sich gelenkt hat, te warten" 7).

Het antwoord uit Servië was zeker bevredigend te noemen, want Paschitsch had den Russischen gezant de verzekering gegeven alles te zullen doen om provocatie van Oostenrijk-Hongarije te voorkomen en tevens had hij de belofte gegeven, dat hij de verdere onderhandelingen over de genoemde unie tot lateren datum zou uitstellen 8).

Op de Zangersbrug, waar zich het Russische ministerie van Buitenlandsche Zaken bevond, werd men gerustgesteld en men hoopte, dat de crisis wel over zou drijven. Men werd in deze opvatting gesterkt door de berichten van den Russischen gezant in Weenen. Deze meldde immers, dat de Ballhausplatz niet van plan was om aan Servië eischen te stellen, welke niet met de waardigheid van dien staat te vereenigen zouden zijn. Hij waarschuwde zelfs tegen alarmeerende berichten uit Weenen en waarschuwde in dit verband vooral tegen de mededeelingen van den Franschen gezant Dumaine. Hij verzweg weliswaar niet, dat in sommige kringen de meening heerschte, dat men de misdaad benutten moest om een oorlog te forceeren, maar hij achtte het alleszins aannemelijk, dat de verstandige elementen de overwinning zouden behalen, waarbij hij dan voornamelijk aan den ouden keizer dacht, die wel aan de zijde der verstandige elementen zou staan. Hij zag de bewijzen daarvan ook in de regeeringsverklaring, welke na den ministerraad van den 7den Juli verschenen was. Deze immers was bedoeld om de publieke opinie te kalmeeren 9).

Intusschen ontving men een pessimistisch bericht uit Londen.

7) R. D. IV Nr. 112.

8) R. D. IV Nr. 148.

9) R. D. IV Nr. 132, 133, Anhang 1.

Uit genoemd bericht bemerkte men, dat de Britsche minister van Buitenlandsche Zaken den toestand allesbehalve rooskleurig inzag. Weliswaar had de Russische gezant hem op den ouderdom van den keizer gewezen, maar Grey had daarin geen garantie voor den vrede kunnen zien. De Britsche minister had eveneens de meening, welke de Russische gezant koesterde, over een remmenden invloed van Duitschland bestreden. Grey meende n.l., dat men daarmede zeker niet te veel rekening zou mogen houden, aangezien men in genoemd rijk overtuigd was van een aanstaanden oorlog met Rusland. Grey gaf den gezant den raad om zijn regeering te verzoeken alles in het werk te stellen om incidenten met Duitschland te voorkomen, omdat dergelijke feiten er toe zouden kunnen bijdragen de toch reeds gespannen situatie te verscherpen. Grey had den gezant verzocht den Russischen minister te vragen iets voor het behoud van den vrede te doen ¹⁰⁾. Dit verzoek was niet zoo eenvoudig, want wanneer Sasonow te hard van den toren zou blazen, zou Duitschland dit als een uitdaging kunnen beschouwen. Voorloopig kon de minister niet veel anders doen dan alle incidenten voorkomen, met name in de pers en hierin ontmoette de Russische regeering die van Duitschland, welke, zooals wij reeds zagen, hetzelfde wenschte.

De minister verliet in die dagen de Russische hoofdstad om enkele dagen op zijn buitenverblijf door te brengen voordat het bezoek van Poincaré weer zijn tijd in beslag zou nemen. Zijn taak werd gedurende dien tijd door baron Schilling waargenomen. Den 16den Juli vond er een soirée bij gravin Kleinmichel plaats. Hier was ook de Italiaansche gezant Carlotti aanwezig. Deze had Schilling, die eveneens als gast aanwezig was, naar de houding gevraagd, welke Rusland in een Oostenrijksch-Servisch conflict aan zou nemen. Schilling had daarop een zeer beslist antwoord gegeven, n.l., dat Rusland in geen geval een Oostenrijkschen aanval op de onafhankelijkheid of de integriteit van Servië zou dulden. Carlotti had hem er toen op gewezen, dat het dan wel aanbeveling verdiende dit standpunt in Weenen kenbaar te maken, daar hij den indruk had gekregen, dat Oostenrijk-Hongarije de meening was

¹⁰⁾ R. D. IV Nr. 146.

toegedaan, dat Rusland, in geval van een conflict, Servië wel met woorden, maar niet met daden zou steunen. Hij achtte het dan ook waarschijnlijk, dat Weenen daardoor krachtiger meende te kunnen optreden. De vrede zou volgens hem het meest gebaat zijn met een uiteenzetting van het Russische standpunt tegenover de leiders in Oostenrijk-Hongarije. Schilling noemde dit zeer gevaarlijk, aangezien een dergelijke Russische verklaring in Weenen den indruk zou kunnen maken van een ultimatum, waardoor de algemeene situatie nog verscherpt zou worden. Hij vond den aangewezen weg, dat Oostenrijk's bondgenooten Duitschland en Italië kalmeerend op Weenen poogden in te werken. Carlotti beloofde dit voorstel naar Rome te zullen melden ¹¹⁾.

In dien zelfden tijd ontving men op het Ministerie uit Weenen een bericht, dat denzelfden geest ademde en waarin Schebeko het verzoek deed om in Weenen nog voordat men daar een beslissing over eventueele eischen aan Servië genomen had, een verklaring omtrent het Russische standpunt af te leggen ¹²⁾.

De spanning op de Zangersbrug werd nog grooter, toen de juist van verlof teruggekeerde Oostenrijk-Hongaarsche gezant Szapary een onderhoud met Sasonow aanvroeg. Aangezien de minister den 18den Juli weer in Sint Petersburg terug zou keeren, werd de gezant tegen dien dag om 11 uur 's morgens ontboden ¹³⁾.

Schilling besloot den minister persoonlijk van het station te halen. Op weg naar het Ministerie stelde hij Sasonow in kennis van het onderhoud met Carlotti en deelde hem ook den inhoud van het bericht uit Weenen mee. De minister achtte deze mededeelingen van zeer veel belang en meende, dat het zeker aanbeveling zou verdienen om Oostenrijk-Hongarije op de hoogte van het Russische standpunt te brengen, waartoe het aangevraagde onderhoud met Szapary zeer goed de gelegenheid zou bieden ¹⁴⁾.

Bij aankomst op het Ministerie was daar de Duitsche gezant Pourtalès aanwezig. Sasonow deelde hem mee, dat hij uit enkele

¹¹⁾ R. D. IV Nr. 245.

¹²⁾ R. D. IV Nr. 247.

¹³⁾ R. D. IV Nr. 258.

¹⁴⁾ R. D. IV Nr. 272.

Europeesche hoofdsteden verontrustende berichten ontvangen had over een stap, welken Oostenrijk-Hongarije in Servië zou doen. Hij noemde hierbij het bericht van Schebeko, aan wiens bezadigd oordeel hij steeds veel waarde hechtte. De toestand was niet van alle gevaar ontbloot en de minister gaf uiting aan zijn afkeer van de politiek van Oostenrijk-Hongarije, die blijkbaar niet terugschrok voor een oorlog, zelfs niet wanneer daaruit een Europeesche oorlog zou kunnen voortvloeien. De gezant weerlegde dit door erop te wijzen, dat een oordeel over de politiek van de Dubbele Monarchie niet mogelijk was, aangezien het onderzoek in Serajewo nog niet beëindigd was. Eerst daarna zou men kunnen zeggen of de regeering in Weenen gerechtigd was om de Servische regeering voor de Groot-Servische propaganda aansprakelijk te stellen. Pourtalès wees er den minister vervolgens op, dat toch reeds vast was komen te staan, dat de Servische regeering een anti-Oostenrijksche agitatie vanuit haar rijk toeliet, hetgeen geen enkele groote mogendheid aan haar grenzen zou kunnen dulden. Sasonow wilde hier echter niets van hooren en verkondigde de opvatting, dat men nooit een geheel land aansprakelijk zou mogen stellen voor daden, welke door enkelingen bedreven waren, hetgeen des te minder het geval kon zijn, wanneer bovendien die daders, zooals bij Serajewo, geen onderdanen van het betrokken land waren. Hij wees er eveneens op, dat er wel een Groot-Servische beweging was, maar hoofdzakelijk ten gevolge van de slechte regeeringsmethode van Oostenrijk-Hongarije. De Servische regeering oefende dienaangaande in het geheel geen invloed uit, hetgeen wel zeer duidelijk door haar correcte wijze van handelen tegenover Oostenrijk-Hongarije tot uiting kwam. De gezant bracht toen te berde, dat hij niet direct aan een deelneming van één der leden der Servische regeering aan de propaganda had gedacht, maar meer aan de passiviteit, welke de regeering ten aanzien van die agitatie aan den dag legde. Hij achtte het dan ook alleszins begrijpelijk, wanneer de Dubbele Monarchie tot Servië een verzoek tot opheldering der wederzijdsche betrekkingen zou richten. Sasonow werd steeds meer opgewonden en zei, dat Weenen wel geen genoegen met „Vorstellungen” zou nemen, maar de vernietiging van het Servische rijk beoogde. Hij voegde er aan toe, dat indien Oostenrijk-Hon-

garije dan beslist den vrede verbreken wilde, het rekening met geheel Europa zou moeten houden. Rusland zou bij een dergelijke politiek in geen geval lijdelijk toezien. De gezant poogde den minister eenigszins te kalmeeren door erop te wijzen, dat men nog niets omtrent een stap van Oostenrijk-Hongarije wist en dat er toch alleen maar over het ophelderen der wederzijdsche relaties gesproken werd. In dat geval zou men toch ernstige woorden, welke Servië aan zijn volkenrechtelijke verplichtingen herinnerden, niet als een vernedering mogen beschouwen. De Russische minister gaf dit slechts ten deele toe en zei, dat dit af zou hangen van den vorm, waarin de *démarche* gedaan zou worden. De stap zou n.l. niet het karakter van een ultimatum mogen dragen. De minister, die ten slotte toch meende, dat hij zich te veel had laten gaan, wees er nog op, dat Rusland door den vurigen wensch om den vrede te bewaren bezielde was en dan ook tegen geen enkele mogendheid aggressieve plannen koesterde. Het eenige doel, dat het Czarenrijk nastreefde was de ontwikkeling van de binnenlandsche welvaart. De groote legeruitbreidingen schenen daarmee in strijd, maar deze waren tegen geen enkele mogendheid gericht en hadden slechts ten doel den binnenlandschen vrede te handhaven ¹⁵⁾.

Onmiddellijk na het vertrek van den Duitschen gezant ontving de minister den Britschen gezant Buchanan, wien hij zijn onderhoud met Pourtalès mededeelde en wien hij zijn onrust niet verheelde. Hij deelde hem mee, dat hij met het plan rondliep om via de Fransche regeering in Weenen een waarschuwing te doen hooren. Ook tegenover Buchanan sprak hij over de onmogelijkheid voor Rusland om een vernedering van Servië toe te laten. Wanneer dan ook de regeering van Oostenrijk-Hongarije een *démarche* in den vorm van een ultimatum zou doen, zou hij gedwongen zijn om eenige voorbereidende militaire maatregelen te nemen ¹⁶⁾.

Na het vertrek van dezen gezant verscheen de gezant van Oos-

¹⁵⁾ D. D. Nr. 120; B. D. Nr. 60. In dit laatste stuk komt Sasonow's uitslating over het niet koesteren van aggressieve plannen voor, waarover in de Duitsche documenten niets meegedeeld wordt. De waarschuwing van S. bleef zonder resultaat, de Duitsche gezant meldde dit onderhoud van den 18den Juli eerst den 21sten. Dit bericht werd den 23sten Juli in Berlijn ontvangen.

¹⁶⁾ B. D. Nr. 60.

tenrijk-Hongarije. Deze sprak over de groote gevaren van terroristische aanslagen, waarvan Sasonow gebruik maakte om op de vele pessimistische berichten te wijzen, welke hij in verband met dien aanslag en zijn gevolgen ontvangen had. Hij vestigde er direct de aandacht op, dat er zeker geen bewijzen te leveren zouden zijn, waaruit zou blijken, dat de Servische regeering een Groot-Servische beweging tolereerde. De gezant noemde dit slechts ten deele waar, want elke regeering was toch tot op zekere hoogte aansprakelijk te stellen voor hetgeen zich op haar grondgebied afspeelde. Hij noemde dit alles nog theorie, want het onderzoek in Serajewo was nog niet geëindigd. Hij kon echter wel zeggen, dat men in Weenen, waar men zeer vredelievende bedoelingen had, overtuigd was, dat Servië tegemoetkomend tegenover eventuele eischen zou zijn. Nadrukkelijk wees hij erop, dat in Weenen geenszins plannen bestonden om de relaties tot Servië te verscherpen. De minister werd door deze verklaringen eenigszins gerustgesteld, omdat Weenen zich klaarblijkelijk beperken zou tot een gerechtelijk onderzoek in Servië en achtte een waarschuwing geheel overbodig. Na afloop van het gesprek zei hij dan tot Schilling, dat hij in het geheel geen dreigementen had behoeven te uiten, daar „il (de Oostenrijksche gezant) était doux comme un agneau” 17).

De minister werd nog meer gerustgesteld door een telegram uit Belgrado, waaruit de bereidwilligheid van Paschitsch om alle anti-Oostenrijksche demonstraties te voorkomen, duidelijk bleek. In dezelfde richting werkten ook de woorden, welke de Servische minister tot den Russischen zaakgelastigde gericht had, n.l.: „Beseelt von dem aufrichtigen Wunsch, die Beziehungen zu der Nachbarmonarchie zu verbessern, werde die serbische Regierung falls ihr seitens Oesterreichs unzweifelhafte Beweise der Beteiligung gewisser Personen an dem genannten Verbrechen vorgelegt werden würden, wer diese immer sein mögen, sie ohne Verzug dem Gericht übergeben, d. h. sie werde so handeln, wie es sich für jeden Kulturstaat gezieme. Was die serbischen Bildungsvereine, wie die „Narodna Odbrana” betreffe, über welche die Oesterreicher besonders herfielen, würden auf sie die strengsten Masznahmen

17) Oe. U. A. Nr. 10365, idem Roodboek 1919 I Nr. 25; R. D. IV Nr. 272.

Anwendung finden, damit sie ihre kulturelle Tätigkeit ausschliesslich auf das Gebiet des Königreichs beschränkten" 18).

Rusland zou, wanneer Servië zelf geen bezwaar tegen dergelijke maatregelen had, natuurlijk niet anders kunnen handelen. De zaak zou echter anders worden, wanneer Oostenrijk-Hongarije aan Servië werkelijk eischen zou gaan stellen. Dit was de algemeene opvatting, welke ook door den czaar gehuldigd werd, zooals wel blijkt uit zijn aantekening bij een bericht van Schebeko, waarin over eischen geschreven werd. Nicolaas voegde hier n.l. aan toe: „Meiner Meinung nach darf ein Staat einem anderen keinerlei Forderungen präsentieren, natürlich, wenn er nicht zu einem Kriege entschlossen ist" 19).

In den namiddag van den 20sten Juli kwamen de Fransche president Poincaré en de Fransche minister van Buitenlandsche Zaken Viviani in Kroonstad aan, waar zij door den czaar ontvangen werden. Het hooge gezelschap begaf zich vervolgens naar het zomerpaleis van den czaar, Peterhof. Gedurende dezen tocht waren de beide staatshoofden in een druk gesprek gewikkeld, hetwelk ten paleize voortgezet werd. Volgens de memoires van Poincaré hielden zij zich slechts bezig met binnenlandsche aangelegenheden en de verhouding van Rusland tot Zweden, welke den laatsten tijd wel wat te wenschen overliet 20). Het onderhoud zal ook wel over de Servische kwestie gelooopen hebben, maar hiervan is ons niets bekend.

Sasonow besprak deze kwestie wel met Viviani, maar in de memoires van Poincaré leest men: „le ministre russe n'a pas l'air de redouter beaucoup les suites du double meurtre de Serajewo". We kunnen dit eenigszins begrijpen, maar onjuist moet zijn, dat Sasonow gezegd zou hebben: „jusqu'ici, (je n'ai) pas reçu de nouvelles inquiétantes" 21). Zou hij echter niet gesproken hebben over de houding van Rusland tegenover eischen welke niet op de resultaten van het onderzoek gefundeerd waren?

18) R. D. IV Nr. 286.

19) R. D. IV Nr. 247.

20) R. D. V Nr. 3; Poincaré IV pag. 239; Berl. Monatshefte 1929 pag. 268—276.

21) Poincaré IV pag. 239, 240.

Dien avond vond er een gala-diner plaats. Tijdens dit diner wisselden de beide staatshoofden toasten, waarin gesproken werd over de samenwerking tusschen de beide bondgenooten om het evenwicht en den vrede in Europa te handhaven. De redevoeringen waren dus niet dreigend, maar op de aanwezigen moet die van den Franschen president veel indruk gemaakt hebben, omdat deze de zijne met veel pathos voordroeg ²²⁾).

Den volgenden morgen hadden de czaar en de president een gesprek over de Russisch-Engelsche betrekkingen, waarbij de Franschman pogingen in het werk stelde om den czaar van de noodzakelijkheid te overtuigen in Perzië conflicten te voorkomen. Dien morgen kwamen ook de Balkanvraagstukken ter sprake. De czaar wees op zijn ongerustheid in verband met eventuele plannen van Oostenrijk-Hongarije met betrekking tot Servië en bracht den president klaarblijkelijk op de hoogte van het standpunt, dat Rusland tegenover dergelijke plannen zou innemen. Poincaré had blijkbaar wel ooren voor het plan van Sasonow om een waarschuwend woord in Weenen te doen hooren en besloot daartoe de ontvangst van het Corps Diplomatique te benutten.

In den namiddag vertrok de president naar het winterpaleis in Sint Petersburg, waar hij de verschillende gezanten zou ontvangen. Vóór de officieele ontvangst een aanvang nam vroeg de Britsche gezant den Servischen naar den algemeenen toestand. Deze noemde de crisis zeer gevaarlijk en verkondigde de meening, dat Oostenrijk-Hongarije wel een incident zou scheppen om Servië aan te vallen ²³⁾. De gezant, die van zijn regeering in Londen opdracht ontvangen had alles te doen om den vrede te bewaren, besloot den Franschen president van de opvatting van zijn Servischen collega op de hoogte te stellen. Nadat hij zulks gedaan had, wees hij er den president op, dat volgens hem een ernstige crisis het best voorkomen zou kunnen worden, wanneer er besprekingen tusschen Rusland en Oostenrijk-Hongarije geopend zouden worden. Poincaré achtte dit echter te gevaarlijk en meende, dat het meer aanbeveling verdienen zou, wanneer Frankrijk en Engeland een waarschuwend woord in Weenen zouden laten

²²⁾ R. D. IV Nr. 293, 294.

²³⁾ B. D. Nr. 76; Buchanan I pag. 188.

hooren²⁴⁾. De president greep de gelegenheid daartoe aan, toen de gezant van Oostenrijk-Hongarije aan hem voorgesteld werd. Hij vroeg dezen naar de plannen van zijn regeering met betrekking tot de Servische aangelegenheid. Szapary antwoordde, dat zijn regeering den toestand kalm beschouwde. Zij zou wel aan de regeering in Belgrado enkele eischen stellen, maar Servië zou voor die eischen zeker niet doof blijven. Poincaré wist zeer goed, dat de vorm, waarin deze gesteld zouden worden, van veel belang was, daarom vroeg hij den gezant of hij hem niets naders over die eischen kon mededeelen. Szapary zei dienaangaande niets te kunnen zeggen, omdat hij zelf nog geen nadere berichten uit Weenen had ontvangen, hetgeen hij begrijpelijk noemde, aangezien het onderzoek in Serajewo nog niet afgelopen was. Poincaré wees er den gezant op, dat om een regeering voor een daad, zooals die van Serajewo, aansprakelijk te kunnen stellen, men de beschikking over concrete bewijzen moest hebben. De president ging nog een stap verder, toen hij zei, dat hij zich niet kon voorstellen, dat de Dubbele Monarchie naar een voorwendsel zocht om in Servië invloed uit te oefenen, want indien daardoor de Europeesche vrede in gevaar gebracht zou worden, zou blijken, dat Servië vrienden had. De gezant bewaarde echter zijn kalmte en gaf den president ten antwoord, dat elke regeering toch ten deele aansprakelijk was voor de dingen, welke op haar grondgebied voorvielen. Szapary meende uit dit onderhoud te kunnen afleiden, dat de aanwezigheid van den Franschen president niet bevorderlijk voor den vrede zou zijn²⁵⁾. De Servische gezant had den president zijn pessimistische kijk op de toekomst niet verheeld, waarop deze hem geantwoord had: „j'espère bien qu'elles s'amélioreront. La France en tout cas fera ce qui dépendra d'elle pour éviter des conflits”²⁶⁾.

Na afloop van de ontvangst was de Engelsche gezant naar Sasonow gegaan, dien hij op de hoogte stelde van Grey's plan om besprekingen tusschen Oostenrijk-Hongarije en Rusland te

²⁴⁾ B. D. Nr. 67, 76; Poincaré IV pag. 252.

²⁵⁾ Oe. U. A. Nr. 10461, idem Roodboek 1919 I Nr. 45; D. D. Nr. 134; Poincaré IV pag. 253, 254.

²⁶⁾ Poincaré IV pag. 255, 256.

openen, wanneer de toestand critiek zou worden. De minister zei een conflict nog te betwijfelen op grond der laatste berichten, waarin sprake was van eischen op grond van het in Serajewo ingestelde onderzoek. Daarenboven had hij ook van Duitsche zijde vernomen, dat de Wilhelmstrasze pogingen in het werk stelde om een botsing te voorkomen²⁷⁾. Ook wist hij, dat de regeering in Servië eveneens een conflict wenschte te voorkomen en dergelijke eischen wilde inwilligen. Buchanan meldde dan ook aan zijn regeering: „His Excellency said that if Austria could prove plot had been hatched in Serbia there was no objection to her asking Servian Government to institute judicial enquiry, and this he believed, Serbia was ready to do”. Sasonow achtte het toch aanbevelenswaardig, dat de gezanten der Triple Entente in Weenen een waarschuwend woord zouden doen hooren, waarbij evenwel gezorgd zou moeten worden, dat in geen geval aldaar de indruk gevestigd zou kunnen worden, dat die stap beschouwd kon worden als een actie der gezamenlijke Triple Entente. De gezant beloofde deze meening aan zijn regeering kenbaar te zullen maken, terwijl Sasonow van zijn kant de belofte deed om, indien zulks mogelijk zou zijn, Grey's voorstel dien dag nog met Poincaré te bespreken²⁸⁾.

Dien dag werd echter in Sint Petersburg nog geen besluit in dien zin genomen. Misschien had Poincaré den Russischen minister overtuigd van de bezwaren, welke tegen een raadgeving van Rusland aan Oostenrijk-Hongarije bestonden. Het is ook mogelijk, dat er dien avond geen gelegenheid voor een onderhoud bestond.

Den 22sten Juli ontving de regeering in Sint Petersburg een mededeeling van het Servische gezantschap over de houding van Servië. Daarin werd uitvoerig de groote anti-Servische perscampagne, welke in Oostenrijk-Hongarije plaats vond, geschilderd. De Servische regeering wilde wel alles doen om den vrede te bewaren, maar steeds meer werd er in Oostenrijk-Hongarije over militaire maatregelen gesproken, welke zelfs door een man als Tisza in zijn redevoering in het parlement vermeld waren. Het uitvoerige docu-

²⁷⁾ R. D. IV Nr. 296, 297.

²⁸⁾ B. D. Nr. 76.

ment eindigde met de volgende zinsneden: „Geleitet von einer solchen Politik, deren Ziel die möglichst lange Aufrechterhaltung des Friedens ist, betrachtet es die Königliche Regierung als ihre höchste Pflicht, die Kaiserlich russische Regierung davon zu unterrichten, dasz Serbien die Wiederherstellung der normalen Beziehungen zu Oesterreich-Ungarn aufrichtig wünscht, dasz es nicht verfehlen wird, jeden Versuch zu bekämpfen, der, von seinem Territorium ausgehend, darauf gerichtet sein würde, den Frieden und die Sicherheit der benachbarten Monarchie zu stören, und dasz es bereit sein wird, jedes Verlangen Oesterreich-Ungarns entgegenkommend aufzunehmen, das die Eröffnung eines gerichtlichen Verfahrens durch die unabhängigen serbischen Gerichte gegen die etwaigen Mitschuldigen an dem Verbrechen von Sarajewo bezweckt.

Dagegen könnte die serbische Regierung in keinem Falle einem eventuellen Schritte Folge geben, den jeder Staat, der seine Unabhängigkeit und seine Würde bewahren möchte, zurückweisen würde. Und gerade die andauernde Agitation, die gewisse Kreise in Oesterreich-Ungarn und die dortige Presse mit soviel Kunstfertigkeit und Eifer heraufbeschwören und unterhalten, lässt befürchten, dasz ihr Ziel darin besteht, der österreichisch-ungarischen Regierung den Vorwand zu einem Schritt zu liefern, der in Serbien als eine Demütigung betrachtet werden würde.

Die Gefahr ist da, und die serbische Regierung hat die Ehre die Kaiserliche Regierung zu ersuchen, den Standpunkt und die gerechte Sache Serbiens unter ihren hohen Schutz zu nehmen und im Namen des Friedens so zu handeln, wie sie es für nötig halten wird, damit die gegenwärtige Situation, die durch die hartnäckigen österreichisch-ungarischen Umtriebe verschuldet ist und so schwer auf Serbien und den Serben lastet, besseren Dispositionen Platz macht, welche zur Beruhigung der Gemüter und zur Konsolidierung guter Beziehungen zwischen Nachbarstaaten so notwendig sind”²⁹⁾.

In denzelfden tijd ontving de Russische regeering een alarmeerend bericht uit Rome, waarin sprake was van een stap van

²⁹⁾ R. D. IV Nr. 319.

Oostenrijk-Hongarije, waarbij het voor niets terug zou wijken ³⁰). Misschien ontving men dien dag ook het bericht uit Londen, waarin gemeld werd, dat de Britsche minister nog in het geheel niet gerustgesteld was en waarin deze tevens het verzoek aan Sasonow gedaan had om eens vriendschappelijk met den gezant van Oostenrijk-Hongarije te spreken, om dezen te wijzen op alle mogelijke gevolgen van een stap van Oostenrijk-Hongarije ³¹). Bovendien waren uit Berlijn verontrustende mededeelingen aangekomen, waaruit bleek, dat Jagow de meening toegedaan was, dat aan Oostenrijk-Hongarije het recht om aan Servië eischen te stellen niet ontzegd zou kunnen worden. Ernstiger was echter het bericht over de Duitsche militaire voorbereidingen. Er werd n.l. in gewaagd van voorbereidende mededeelingen aan de grootverlofgangers en reservisten van het Duitsche leger voor een eventueele mobilisatie ³²). Viviani had uit Parijs bericht ontvangen, dat Duitschland zijn bondgenoot in elk geval steun zou verleenen, welken stap deze ook zou doen ³³).

Deze nieuwe situatie moet natuurlijk tusschen de beide bondgenooten besproken zijn, maar wij weten daaromtrent niets. Het slot was echter, dat de Fransche regeering zich op hetzelfde standpunt als die van Rusland stelde en dus evenmin een vernedering van Servië toe zou laten. Indien Rusland daardoor in oorlog met Oostenrijk-Hongarije zou komen en dit land van Duitschland steun zou ontvangen, zou ook Frankrijk zijn verbondsverplichtingen nakomen. Dit was wel te begrijpen, want de Fransche regeering stond reeds zeer lang op dit standpunt ³⁴).

³⁰) R. D. IV Nr. 329.

³¹) R. D. IV Nr. 323.

³²) R. D. IV Nr. 330, 331.

³³) Poincaré IV pag. 256.

³⁴) Den 7den November 1912 had de Russische gezant in Parijs zijn regeering reeds gewezen op de veranderingen, welke door het optreden van Poincaré waren ontstaan, want had men in Frankrijk tot dien tijd steeds de meening gehad, dat gebeurtenissen, welke zich op het Balkanschiereiland afspeelden, „ne pouvaient de sa part provoquer que des actes diplomatiques et aucunement une intervention active, elle paraît reconnaître maintenant qu'une conquête de territoire de la part de l'Autriche mettrait en cause l'équilibre général européen, et partant, les intérêts propres de la France...

De Fransche staatslieden gaven een nadere bevestiging van de belofte om de verplichtingen, welke uit het verbond voortspreeken, na te komen. Zij wisten echter, dat het beter was den oorlog te voorkomen, hetgeen niet slechts een belang van Servië, maar eveneens een belang van de beide bondgenooten was. Zij kwamen dan ook overeen nog een poging te doen om een conflict te voorkomen. Tot dat doel besloot men opdrachten naar de gezanten in Weenen te zenden om de regeering van Oostenrijk-Hongarije te waarschuwen tegen een te kras optreden tegen Servië. In geen geval zou Weenen in Belgrado eischen mogen stellen, welke een inmenging in binnenlandsche aangelegenheden van Servië zouden beoogen. Het stellen van dergelijke, ongefundeerde eischen zou Servië terecht als een inbreuk op zijn souvereiniteit en onafhankelijkheid moeten beschouwen³⁵⁾. In den laten avond van den 22sten Juli³⁶⁾ werd dan ook naar den Russischen gezant in Weenen in dien geest getelegrafeerd. Hij moest Berchtold „freudschafflich, aber energisch” opmerkzaam maken op de gevaarlijke gevolgen, welke een nota zou hebben, die voor Servië onaannemelijk was. De gezant moest van tevoren zijn démarche met zijn Fransche en Engelsche collega's bespreken. Sasonow hoopte de situatie nog te kunnen redden, want hij voegde aan het telegram toe: „Ich gebe die Hoffnung noch nicht auf, dasz die Vernunft über die kriegerischen Tendenzen in Wien die Oberhand gewinnen wird und dasz die rechtzeitigen Warnungen der

Poincaré se rendait parfaitement compte que la France pouvait être entraînée sur ce terrain à des opérations militaires” (Un Livre Noir 1 pag. 342). Den 3den December 1912 schreef Poincaré aan zijn gezant in Londen: „Si l'Autriche attaquait la Serbie, si la Russie était entraînée à défendre celle-ci, si l'Allemagne intervenait pour appuyer l'Autriche contre la Russie et si enfin la France était amenée à soutenir la Russie, que ferait le Gouvernement britannique?” (Documents Diplomatiques français Série III, Tome IV Nr. 612).

³⁵⁾ B. D. Nr. 101, 665.

³⁶⁾ R. D. IV Nr. 322; F. G. B. Nr. 22. Poincaré laat het in zijn mémoires op pag. 276 voorkomen of dit onderhoud in den avond van den 23sten Juli plaats had gevonden, terwijl Renouvin het in zijn werk op pag. 77 abusievelijk op den 21sten stelt.

Groszmächte Oesterreich von nicht wieder gut zu machenden Masznahmen zurückhalten werden”.

Den 23sten Juli vond er in Krasnoje Selo een groote parade plaats. Tijdens dit militaire schouwspel vertelde prins Hohenlohe, militaire attaché van de Oostenrijk-Hongaarsche legatie, den Bulgaarschen attaché, dat Weenen dien middag om 18 uur in Belgrado een zeer scherpe nota zou overhandigen. Bij dit onderhoud was ook de Turksche attaché aanwezig en zij vroegen den Oostenrijker of Weenen een oorlog wilde provoceeren. Hohenlohe gaf hierop ten antwoord, dat naar hij vernomen had, de nota enkele eischen bevatte, welke voor Servië nagenoeg onaannemelijk zouden zijn. Deze zouden dan ook tot een breuk, ja misschien tot een oorlog kunnen leiden. De beide attachés juichten dit toe en meenden, dat in dat geval hun regeeringen ook actief aan den oorlog zouden deelnemen, hetgeen Hohenlohe echter afwees, aangezien een dergelijke actie tot een ingrijpen van Roemenië zou leiden. De Bulgaar uitte de meening, dat Rusland wel zou volstaan met het diplomatiek steunen van Servië, daar het Russische leger nog niet in staat was om een grooten oorlog te voeren ³⁷⁾.

Na afloop van de parade begaven de Fransche staatslieden zich in gezelschap der Russische hoogwaardigheidsbekleeders naar Kroonstad, waar aan boord van de „France” een afscheidsdiner plaats vond. In de door den czaar en den president gehouden redevoeringen werd nogmaals uiting gegeven aan den hechten band, welke de beide bondgenooten verbond ³⁸⁾.

Tijdens het diner ontwierp Paléologue een communiqué aan de pers. Dit ontwerp, dat op een menu geschreven was, bevatte de volgende zinsnede: „Les deux gouvernements ont constaté la parfaite concordance de leurs vues et de leurs intentions pour le maintien de l'équilibre européen, notamment dans la péninsule balkanique.” Poincaré en Viviani achtten dit onjuist, omdat het woord „vrede” niet vermeld werd en bovendien Frankrijk door die woorden te veel aan de Russische Balkanpolitiek verbonden werd. Paléologue achtte het evenwel noodzakelijk om een toespeling op de hangende kwestie te maken. Ten slotte werd men het eens en

³⁷⁾ Oe. U. A. Nr. 10549; Bulg. D. Nr. 201.

³⁸⁾ R. D. V Nr. 1, 2.

besloot men den volgenden tekst aan de pers te geven: „La visite que le président de la république vient de faire à Sa Majesté l'Empereur de Russie a offert aux deux gouvernements amis et alliés l'occasion de constater la parfaite communauté de leurs vues sur les divers problèmes que le souci de la paix générale et de l'équilibre européen pose devant les Puissances, notamment en Orient”³⁹⁾.

Na afloop van het diner verlieten de Russische gastheeren de „France”, welke de ankers lichtte en naar Zweden koers zette. Sasonow ging naar Zarskoje Selo, waar hij den nacht doorbracht.

In St. Petersburg was tegen 21 uur de Italiaansche legatieraad, vorst Montereale, op het Ministerie gekomen, waar hij door den plaatsvervangenden chef van de afdeeling voor het Nabije Oosten, Bützow, ontvangen werd. De Italiaan deelde den ambtenaar mee, dat op de Legatie een bericht was binnengekomen, waarin gemeld werd, dat Weenen dien dag een onaannemelijk ultimatum in Belgrado overhandigd had. Bützow poogde een nadere bevestiging te verkrijgen, maar noch op de Fransche-, noch op de Britsche legatie had men iets dienaangaande vernomen, terwijl evenmin op het telegraafkantoor een desbetreffend telegram was aangekomen. Het eenige, dat als verontrustend beschouwd kon worden, was, dat Szapary dien zelfden avond telefonisch een onderhoud tegen den volgenden dag aanvroeg⁴⁰⁾. Aangezien men echter tot laat in den nacht geen alarmeerende tijdingen ontving, besloot men Sasonow niet te waarschuwen, die dus rustig in Zarskoje Selo bleef.

³⁹⁾ Poincaré IV pag. 279; Paléologue: „La Russie des Tsars” I pag. 16.

⁴⁰⁾ R. D. V Nr. 5.

XII. ENGELAND IN DE EUROPEESCHE CRISIS.

Ook in Engeland stak over den moordaanslag van Serajewo een storm van verontwaardiging op. Algemeen toonde men medegevoel met het lot van den ouden keizer, die in zijn langdurige regeering reeds zooveel doorleefd had. In diplomatieke kringen hield men het niet voor uitgesloten, dat deze tragedie tot verdere complicaties zou voeren, omdat men in Oostenrijk-Hongarije meende, dat de daad het resultaat van Groot-Servische propaganda was. Deze opvatting werd echter eenigszins aan het wankelen gebracht door de gereserveerde berichten, welke men van den gezant te Weenen ontving ¹⁾. De houding der Britsche regeering was de eerste dagen zeer passief.

Den 6den Juli ontstond er evenwel beroering door mededeelingen van den Duitschen gezant Lichnowsky. Deze was na zijn terugkeer uit Duitschland op het Ministerie gekomen met het bericht, dat hij zeker wist, dat Oostenrijk-Hongarije satisfactie voor den aanslag van Servië zou eischen. Hij had wel gezegd, dat hem geen nadere bijzonderheden bekend waren, maar eraan toegevoegd, dat het niet tot de onmogelijkheden behoorde, dat de Dubbele Monarchie een militaire actie zou beginnen. De Britsche minister Grey, die nog geen officieele mededeelingen over dergelijke plannen ontvangen had, vroeg den gezant of Oostenrijk-Hongarije in dat geval deelen van Servië annexeeën wilde. Dit meende de gezant in twijfel te mogen trekken, omdat men in Weenen niet zou weten, wat men met die Slavische gebieden zou moeten doen. Hij dacht, dat Weenen „some compensation in the sense of some humiliation for Servia” wenschte. Lichnowsky noemde dit alleszins begrijpelijk, omdat de aanslag weer een Servische uitdaging was. Hij verzocht den minister onmiddellijk pogingen in het werk te stellen om een grooter conflict te voorkomen. Hij vond het den aangewezen weg om in Sint Petersburg te vragen of men vandaar uit in Belgrado wilde ijveren voor toegevendheid

¹⁾ B. D. Nr. 29, 33.

van de Servische zijde tegenover eventueele eischen. Grey wilde zich echter dienaangaande nog tot niets verbinden en wenschte dit plan nog in gedachten te houden om er dan later, wanneer het eventueel zoo ver zou komen, nog eens op terug te kunnen komen. De minister vroeg toen naar het Duitsche standpunt tegenover die plannen. De gezant antwoordde hierop, dat het een lastig probleem was, want indien de Duitsche regeering die van Oostenrijk-Hongarije zou tegenhouden, zou dit slechte gevolgen voor het bondgenootschap hebben, aangezien men dan in Weenen het verbond als waardeloos zou beschouwen. Indien men aan den anderen kant de Dubbele Monarchie vrij liet om te handelen, zooals zij dit wenschte, zou met de mogelijkheid van een ernstige botsing gerekend moeten worden. Grey zei dit te begrijpen; maar toen hij om nadere uitlegging vroeg, vertelde de gezant hem, dat er sommigen in Berlijn waren, die Oostenrijk-Hongarije in geen geval wilden tegenhouden, zelfs niet wanneer daaruit een algemeene oorlog zou voortvloeien. Hij noemde dit verklaarbaar in verband met de meening, dat een algemeene oorlog toch eens zou moeten komen, waartoe de vele berichten uit Rusland over legeruitbreidingen bijdroegen. De meening, dat Duitschland „eingekreist” was, bestond nog en had in sommige kringen opnieuw voedsel gekregen door de geruchten, welke over een Engelsch-Russische Marine-Conventionie liepen. Die kringen zagen den onafwendbaren oorlog het liefst zoo spoedig mogelijk gevoerd, want elk langer uitstel deed volgens hen den toestand in het nadeel van het Duitsche Rijk veranderen. Grey noemde dit alles begrijpelijk, maar zeer gevaarlijk. Om dit gevaar te bezweren, wees hij er Lichnowsky op, dat er tusschen Engeland en Frankrijk of Rusland geen overeenkomsten bestonden, terwijl hij er nog aan toevoegde, dat hem sedert de Liman von Sanders-kwestie van dat voorjaar niets omtrent anti-Duitsche gevoelens in Rusland bekend was. De gezant bedankte hem voor die woorden, maar kon toch niet nalaten den minister te zeggen, dat militaire besprekingen, ook al vielen deze geheel buiten de diplomatie, er toch het hare toe konden bijdragen om chauvinistische gevoelens in Rusland aan te wakkeren, hetgeen evenmin van gevaar ontbloot was. Daarna verliet hij den minister, die volgens

Lichnowsky zeer onder den indruk van zijn mededeelingen achterbleef²⁾).

Grey besloot, misschien nadat hij over deze kwestie enkele ministers geraadpleegd had³⁾, den Franschen en den Russischen gezant bij zich te roepen, om hen op de hoogte van dit onderhoud te stellen.

Den 8sten Juli verscheen het eerst de Fransche gezant Cambon. Grey deelde hem mee, dat men de mogelijkheid niet uitgesloten moest achten, dat de publieke opinie in Oostenrijk-Hongarije de regeering zou dwingen enkele vermaningen tot Servië te richten, waardoor een gespannen verhouding tusschen beide rijken zou kunnen ontstaan. In dat geval zou de houding welke Rusland zou innemen van zeer veel belang zijn en men zou alles in het werk moeten stellen om dit rijk te kalmeeren en tot geduld te manen. Grey verzocht daartoe de medewerking van Frankrijk, hetgeen de Fransche gezant zeer begrijpelijk noemde en ook toezegde⁴⁾.

Na Cambon's vertrek kwam de Russische gezant Benckendorff, dien Grey ook op de mogelijkheid van een *démarche* van Oostenrijk-Hongarije wees. De Russische gezant trok dit direct in twijfel, omdat de Dubbele Monarchie een dergelijk optreden niet zou kunnen rechtvaardigen. Grey meende dit echter te moeten bestrijden, omdat het onderzoek wel eens compromitteerende feiten aan den dag zou kunnen brengen, waarbij hij b.v. dacht aan het feit, dat de bommen welke bij den aanslag gebruikt waren, uit Servië afkomstig bleken te zijn. Benckendorff zei, dat indien Oostenrijk-Hongarije aggressief tegen Servië op zou treden, dit in Rusland een storm van verontwaardiging zou doen opsteken. Grey begreep hieruit, dat dus veel af zou hangen van het optreden van Oostenrijk-Hongarije en dat hij de houding van Rusland niet geheel zou kunnen beheerschen, zooals Duitschland dit wenschte. Bencken-

²⁾ B. D. Nr. 32; D. D. Nr. 20; Lichnowsky I pag. 40, 41.

³⁾ Wij lezen in Lichnowsky I pag. 42, dat hij enkele dagen later Lord Beauchamp sprak, die hem meedeelde, dat Grey een ministerraad voor de hangende kwestie samengeropen had „und dasz letzteres (het kabinet) bestürzt gewesen sei über die Möglichkeit einer abermaligen Verschärfung der europäischen Lage”.

⁴⁾ B. D. Nr. 38; F. G. B. Nr. 10a.

dorff trok een aggressief optreden echter sterk in twijfel, omdat de oude keizer zijn regering toch wel niet met een oorlog zou willen besluiten. Grey was hier niet zoo zeker van, omdat Frans Jozef niet meer zooveel invloed op de beslissingen van de regering uitoefende, hetgeen deze crisis juist zoo gevaarlijk maakte. Benckendorff gaf zich nog niet gewonnen en verkondigde de meening, dat in dat geval toch nog op den remmenden invloed van Duitschland gerekend mocht worden; doch ook deze illusie ontnam Grey hem. Hij stelde hem n.l. op de hoogte van de bespreking, welke hij met den Duitschen gezant had gehad. Hij zei slechts één middel te zien om een conflict te voorkomen, n.l. Duitschland te kalmeeren, hetgeen slechts door Rusland bereikt zou kunnen worden. Dit rijk zou dan ook alle pogingen in het werk moeten stellen om wrijving met het Deutsche Rijk te voorkomen, aangezien door nieuwe incidenten van Russische zijde voedsel aan de Deutsche aggressieve geesten gegeven zou worden, hetgeen zeer ernstige gevolgen zou kunnen hebben. Indien echter Duitschland gekalmeerd zou worden, zou dit ten gevolge moeten hebben, dat de Deutsche regering die van Oostenrijk-Hongarije niet in elk geval zou steunen. De gezant beloofde Grey's woorden door te zullen geven. Hij meende evenwel, dat Grey den toestand te pessimistisch beschouwde ⁵⁾).

Niet alleen Benckendorff meende dat, maar ook enkele Britsche regeringspersonen waren deze meening toegedaan, o.a. Nicolson, die reeds verschillende jaren de functie van onderstaatssecretaris op het Foreign Office vervulde. Deze achtte het niet waarschijnlijk, dat Weenen het risico van een oorlog op zich zou nemen, in welke meening hij versterkt werd door een bericht uit die stad, waarin vermeld werd, dat de Russische gezant Schebeko een dergelijke actie sterk betwijfelde, omdat men op den Ballhausplatz zeer goed wist, dat in dat geval Rusland eveneens in zou grijpen ⁶⁾). Nicolson grondvestte deze opvatting ook op het feit, dat de aartshertog Frans Ferdinand, die volgens hem meestal tot oorlog aanzette, overleden was ⁷⁾).

Grey bracht den Duitschen gezant later op de hoogte van zijn

⁵⁾ R. D. IV Nr. 146; B. D. Nr. 39.

⁶⁾ B. D. Nr. 40.

⁷⁾ R. D. IV Nr. 232.

onderhoud met Benckendorff en wees hem erop, dat de Russische gezant hem verzekerd had, dat Rusland geen aggressieve plannen koesterde. Hij hoopte daardoor Duitschland te kalmeeren. Hij gaf den gezant ook te verstaan, dat hij, indien Oostenrijk-Hongarije zich gedwongen zou zien een stap in Belgrado te doen, wel kalmeerend op St. Petersburg wilde inwerken. Hij voegde er tevens aan toe, dat Engeland in geen geval aan de zijde van den aanvaller zou staan ⁸⁾. Deze waarschuwing van de zijde van Grey was echter voor verschillenden uitleg vatbaar en in Berlijn las men er uit, dat men bij het hangende conflict op de neutraliteit van Engeland mocht rekenen. Grey ging nog verder, toen hij enkele dagen later den Duitschen gezant te verstaan gaf, dat Oostenrijk-Hongarije nu maar niet alles kon doen, want dat er wel punten waren, waarbij Rusland niet rustig zou kunnen blijven, b.v. een verkleining van Servië. In een dergelijk geval zou hij in geen geval Rusland tegen kunnen houden, daar hij dan in Sint Petersburg niet het laatste woord zou kunnen spreken. Deze waarschuwing miste haar uitwerking, want Zimmermann teekende bij het desbetreffende stuk aan: „Ich bin vom Gegenteil überzeugt“ ⁹⁾.

Intusschen werden van Deutsche en Oostenrijk-Hongaarsche zijden pogingen in het werk gesteld om de Britsche pers ten gunste van hun standpunt te beïnvloeden. Veel geluk had men echter bij deze pogingen niet. Weliswaar richtte de „Times“ een vermaning tot Servië, maar in hetzelfde artikel stond een waarschuwing aan het adres van Oostenrijk-Hongarije om niet te ver te gaan. De Deutsche gezant was dan ook de meening toegedaan, dat al het geld, voor het bewerken van de pers besteed, als weggeworpen kon worden beschouwd, daar de publieke opinie, indien Oostenrijk-Hongarije zijn toevlucht tot de wapens zou nemen, het toch voor Servië op zou nemen, omdat men dan zou gelooven, dat de regeering in Weenen den moord op den aartshertog als een voorwendsel gebruikte om Servië te vernietigen. Engeland zou volgens

⁸⁾ D. D. Nr. 30; B. D. Nr. 41.

⁹⁾ D. D. Nr. 52.

hem wel een gerechtelijk onderzoek, maar geen militaire expeditie kunnen begrijpen ¹⁰⁾).

Grey bleef den toestand met wantrouwen beschouwen. Hij kon echter z.i. nog niet in de kwestie ingrijpen, daar immers alles nog slechts op vage aanduidingen berustte, terwijl bovendien de berichten over een actie voortdurend door de regeering te Weenen gedementeed werden, waarbij er dan geregeld op gewezen werd, dat de oplossing, welke Oostenrijk-Hongarije voorstond, zeer goed op vreedzame wijze uitgevoerd zou kunnen worden.

Aan het einde der week, 18 en 19 Juli, ontving men in Londen nieuwe alarmeerende berichten. Uit de berichten uit Weenen bleek, dat men aan een nota werkte en dat de regeering aldaar vastbesloten was. Tevens wist men dat, wanneer het tot een oorlog tusschen Servië en Oostenrijk-Hongarije zou komen, Rusland niet lijdelijk zou toezien, maar ten gunste van Servië zou intervenieeren. Dit beteekende dus, dat uit het conflict een Europeesche oorlog zou moeten voortkomen. Alles wees op een ernstige crisis.

In den namiddag van den 20sten Juli kwam Lichnowsky op het Ministerie. Deze zag de toekomst met pessimisme tegemoet, zooals wel bleek uit zijn onderhoud op den 19den Juli met Benckendorff, wien hij zijn vrees niet verheeld had. Hij had dezen zelfs in vertrouwen gevraagd iets voor den vrede te doen, omdat z.i. een stap van Rusland den grootsten indruk zou maken. Hij had daartoe een brief van den czaar aan keizer Frans Jozef voorgesteld, waardoor deze eerder in de gelegenheid zou zijn om een *démarche* nog eenigen tijd tegen te houden, hetgeen aanbeveling verdiende, omdat elke dag, dien men won, winst voor den vrede beteekende. De Russische gezant had hem op de vele moeilijkheden gewezen, maar de Duitscher had gezegd dat het gevaar nabij en er dus *periculum in mora* was. De Rus had alles van de meer optimistische zijde beschouwd en nogmaals zijn verklaringen over het ontbreken van een oorlogswil in het Russische Rijk herhaald ¹¹⁾).

Zoodra de Duitse gezant verscheen, vroeg Grey hem nadere inlichtingen omtrent den stap van Oostenrijk-Hongarije, maar

¹⁰⁾ Oe. U. A. Nr. 10158 (1), 10180, 10304, 10335, 10336, 10337; D. D. Nr. 43, 52, 55; S. B. B. Nr. 27; Berl. Monatshefte 1926 pag. 396—400.

¹¹⁾ R. D. IV Nr. 328; D. D. Nr. 85.

Lichnowsky zei deze niet te bezitten. Grey vernam wel, dat Weenen zeker binnen afzienbaren tijd eischen aan Servië zou stellen; Berchtold zou wel voldoening en enkele waarborgen voor de toekomst vragen. De Duitsche gezant zei de hoop te koesteren, dat het Engeland en Rusland gelukken zou Servië te bewegen tot aanneming van dergelijke rechtvaardige eischen. Grey wist zeer goed, dat dit niet in alle omstandigheden het geval zou zijn. Hij gaf den gezant dan ook ten antwoord, dat dit van den vorm dier eischen af zou hangen. Die eischen moesten goed gefundeerd en gebaseerd zijn op feiten, welke bij het onderzoek in Serajewo waren komen vast te staan. Hij meende dan ook te mogen aannemen, dat die resultaten bekend gemaakt zouden worden. Des te redelijker de eischen, des te grooter de kans om een conflict te voorkomen. Grey hoopte daardoor te bereiken, dat Berlijn Weenen zou kalmeeren. Hij achtte dit des te waarschijnlijker, omdat de vertegenwoordiger van Duitschland zijn afschuw van een oorlog uitte¹²⁾. Zou de gezant anders spreken dan de regeering?

Tot heden was Grey passief geweest, maar na dit onderhoud nam hij het initiatief voor een bemiddeling. Zou Servië niet vanuit St. Petersburg te beïnvloeden zijn? Hierop berustte het telegram dat Grey dien avond aan Buchanan zond: „It is possible that Servian Government have been negligent, and that proceedings at the trial at Serajevo will show that the murder of the Archduke was planned on Servian territory. If Austrian demands in Servia are kept within reasonable limits and if Austria can produce justification for making them, I hope every attempt will be made to prevent any breach of the peace. It would be very desirable that Austria and Russia should discuss things together if they become difficult”¹³⁾. Dit beteekende dus, dat Grey aanneming der eischen wenschte, wanneer deze billijk waren. Indien er evenwel moeilijkheden ontstaan zouden, dan zouden er besprekingen tusschen Oostenrijk-Hongarije en Rusland geopend moeten worden ten bate van een localisatie van het conflict. Dit bericht kon opgevat wor-

¹²⁾ D. D. Nr. 92; B. D. Nr. 68, 72; F. G. B. Nr. 19.

¹³⁾ B. D. Nr. 67.

den als een waarschuwing aan Rusland, maar een bedreiging om dit rijk tegen te houden was het niet. Grey liet de verdere beslissingen aan de Russische regeering over.

Grey's voorstel werd intusschen nader uitgewerkt en den 22sten Juli zette hij het den Russischen gezant uiteen. De gedachtengang van den minister was ongeveer als volgt. Men wist, dat Oostenrijk-Hongarije een nota naar Belgrado verzenden zou. Tijdens de voorbereiding daarvan hadden de beide geïnteresseerde mogendheden, Oostenrijk-Hongarije en Rusland, weinig contact met elkaar. Zoodra de nota in Belgrado overhandigd zou zijn, zou een nieuwe periode in de crisis inzetten. Op dat oogenblik zou de Russische gezant in Servië de houding van Rusland bekend moeten maken; Servië verwachtte den steun van het Czarenrijk, wanneer het de eischen van Oostenrijk-Hongarije af zou wijzen. Zoodra dit moment gekomen zou zijn, zou er weinig kans op een wijziging der nota meer bestaan, want deze zou steeds gepaard moeten gaan met een diplomatieke nederlaag van Oostenrijk-Hongarije. Het zou dus de aangewezen weg zijn, dat Oostenrijk-Hongarije en Rusland tevoren de geheele kwestie bespraken. Grey deelde Benckendorff dit plan mede, maar deze achtte een dergelijke bespreking te gevaarlijk, omdat allicht in Oostenrijk-Hongarije de indruk van een Russische bedreiging gevestigd zou kunnen worden. De minister achtte dit niet noodzakelijk. Hij meende, dat Sasonow de geheele kwestie zeer goed op een vriendschappelijke wijze met den Oostenrijk-Hongaarschen gezant in Sint Petersburg zou kunnen bespreken. De Russische minister zou b.v. nadere inlichtingen kunnen vragen over de geruchten over een nota, welke geregeld in de pers verschenen. Sasonow zou er dan op kunnen wijzen hoe sommige eischen in Rusland ontvangen zouden worden. Het gunstigst zou zijn, wanneer het de Russische regeering gelukte op de hoogte te komen van de grieven van Oostenrijk-Hongarije tegen Servië en hoe de regeering in Weenen meende daartegen te moeten optreden. Men zou dan tezamen een eischenlijst kunnen opstellen, welke op goede fundamenten berustte. Grey had gezegd, wanneer b.v. uit het onderzoek te Serajewo was komen vast te staan, dat de aanslag in Servië voorbereid was, Servië in ieder geval er in de toekomst voor zou moeten instaan, dat dergelijke dingen niet meer

plaats zouden vinden. De Russische gezant deelde Grey's voorstel wel aan zijn regeering mee, maar in zeer vage termen ¹⁴⁾.

De Engelsche minister besloot toen den Oostenrijk-Hongaarschen gezant tegen onaannemelijke eischen te waarschuwen. Dienzelfden avond ontbood hij Mensdorff telefonisch tegen den 23sten Juli om 15 uur. Grey wilde vooraf echter Duitschland nog een waarschuwing geven. Hij liet daarom den Duitschen gezant mededeelen, dat hij den Oostenrijk-Hongaarschen gezant wilde zeggen, dat de eischen gematigd en in overeenstemming met de waardigheid van Servië zouden moeten zijn, zoodat zij door de Servische regeering aangenomen zouden kunnen worden. Een eerste vereischte zou echter zijn, dat Oostenrijk de beschikking over bewijzen voor de beschuldiging zou hebben en dat uit het onderzoek was komen vast te staan, dat er samenhang bestaan had tusschen den aanslag en bepaalde kringen in Servië ¹⁵⁾. Slechts in dat geval wilde Engeland in Belgrado voor aanneming der nota werken.

De Engelsche regeering vernam den 22sten Juli, dat Sasonov toegegeven had aan haar matigende woorden, maar dat hij, in plaats van een bespreking tusschen Rusland en Oostenrijk-Hongarije in overweging had gegeven, om in samenwerking met de gezanten van Frankrijk en Rusland enkele kalmeerende wenken in Weenen te geven. De procuratiehouder van het Ministerie, Clerk, teekende bij het desbetreffende bericht aan: „Any counsel to Vienna will be a very delicate matter, and in any case I presume we should wait to know what the Austrian Government are going to say at Belgrade” ¹⁶⁾. Deze meening werd in de Downingstreet vrij algemeen gehuldigd, terwijl Crowe, assistent van den onderstaatssecretaris, de overtuiging was toegedaan, dat Engeland dienaangaande geen taak had, maar dat Duitschland het aangewezen land was om zijn bondgenoot te remmen. Doch dit werd door een bericht van den Britschen gezant aan het Deutsche Hof aan het wankelen gebracht. Deze had uit den mond van Jagow vernomen, dat hij het geschil als een Oostenrijk-Hongaarsche aangelegenheid beschouw-

¹⁴⁾ B. D. Nr. 79; R. D. IV Nr. 323.

¹⁵⁾ D. D. Nr. 118, 121.

¹⁶⁾ B. D. Nr. 76.

de, waarbij hij dan ook geen invloed uitgeoefend had. De Engelsche regeering verloor daardoor het vertrouwen in hulp van Duitschland om een conflict te voorkomen, terwijl men bovendien nog de overtuiging kreeg, dat Duitschland anders handelde dan de gezant Lichnowsky deed voorkomen. Engeland besloot dan ook zeer voorzichtig met zijn raadgevingen te zijn, want men vermoedde, dat het verzoek tot intervenieeren in Sint Petersburg of Belgrado voortsproot uit den wensch van Duitschland om een breuk tusschen Rusland en Engeland te doen ontstaan. Deze verklaring van Jagow maakte een poging om via Berlijn de eischen van Oostenrijk-Hongarije te matigen onmogelijk. Voorloopig besloot de regeering dan ook een afwachtende houding aannemen¹⁷⁾. Den 23sten na het bezoek van Mensdorff, hoopte men echter meer bijzonderheden te weten.

Crowe, een tegenstander van Duitschland, bekeerde zich reeds eenigszins tot de opvatting met Rusland mee te gaan. Hij meende dat de Duitsche localisatiepogingen bedoeld waren als een wig in de Entente tusschen Rusland en Engeland. Grey wenschte zich echter nog niet te binden, hij wilde eerst Mensdorff nog spreken.

Na ontvangst van den telefonischen oproep, had deze gezant zijn regeering verzocht, Grey de nota reeds den 23sten Juli mee te mogen deelen, hetgeen hem werkelijk toegestaan werd¹⁸⁾.

Op het vastgestelde tijdstip verscheen de Oostenrijk-Hongaarsche gezant op het Ministerie. Mensdorff deelde Grey mee, dat hij hem den volgenden dag de nota van zijn regeering aan die van Servië zou overhandigen. De regeering te Weenen had echter besloten de Britsche regeering reeds den dag tevoren den inhoud van dit staatsstuk in strikt vertrouwen mee te deelen. Grey was dus niet in staat zijn plan om kalmeerende raadgevingen te doen hooren uit te voeren. De minister maakte tijdens de voorlezing van het document geen enkele aantekening en onthield zich daarna ook van allen commentaar. Hij zei dit te doen, omdat hij eerst de stukken wilde zien en bestudeeren, hetgeen hem niet mogelijk was tijdens het voorlezen. Hij beweerde den indruk gekregen te hebben,

¹⁷⁾ B. D. Nr. 77.

¹⁸⁾ Oe. U. A. Nr. 10490, 10535, idem Roodboek 1919 I Nr. 54, 58.

dat de nota op goede fundamenten berustte en dat blijkbaar het bewijs geleverd was, dat enkele hooggeplaatste Serven van het complot kennis gehad hadden. Mensdorff kreeg daardoor de overtuiging, dat Grey de verschillende eischen aannemelijk achtte. De minister zei vervolgens, dat het groote gevaar gelegen was in het opvlammen van de Slavische gevoelens in Rusland. Daarom be- treurde hij den termijn, welke volgens den gezant waarschijnlijk in de nota vermeld zou worden, omdat deze in Rusland natuurlijk den indruk van een ultimatum zou doen ontstaan en zeker irriteerend zou werken. Volgens hem zou men later nog wel een termijn kunnen stellen, wanneer Servië met een antwoord zou talmen. Bovendien zou door het stellen van een termijn geen mogelijkheid bestaan om de eerste opwinding, welke door de nota ontstaan was, voorbij te laten gaan. Mensdorff verdedigde het standpunt der Dubbele Monarchie, omdat immers wel gebleken was, dat Servië talmde, want in de drie weken, welke sinds den aanslag verlopen waren, had de regeering van dien staat nog niets gedaan om de daders, die in Servië verblijf hielden, op te sporen. Grey noemde het Oostenrijksche standpunt begrijpelijk, maar voegde er aan toe, dat de vrees, dat er een oorlog der vier groote mogendheden uit ontstaan kon, welke het bankroet der Euro- peesche beschaving beteekende, hem er toe gebracht had deze opmerkingen te maken. Mensdorff begreep Grey's stand- punt ook, maar hij besloot het onderhoud met de verzekering, dat Oostenrijk-Hongarije tot een dergelijk optreden door de erva- ring gedwongen was en dat dergelijke gevolgen, zooals de minister die had uitgebeeld, slechts zouden ontstaan, wanneer Rusland in het conflict ingreep. Grey kon hier een helpende hand bieden. De minister meende, dat woorden geen invloed zouden uitoefenen, beter zou een bespreking tusschen Weenen en St. Petersburg zijn; welke ten doel moest hebben de Russische regeering het op- treden tegenover Servië verklaarbaar te maken en deze tevens te overtuigen van de mogelijkheid van de aanneming der eischen door Servië. Het gunstigst zou zijn onmiddellijke gedachtenwisselingen tusschen de beide regeeringen. De gezant zei dit wel door te willen geven, maar voegde er tevens aan toe, dat hij persoonlijk weinig resultaat van een dergelijke bespreking verwachtte, omdat de

houding, welke Rusland ten opzichte van Oostenrijk-Hongarije aannam, niet toeliet dienaangaande optimistisch te zijn. Hij zei echter te hopen, dat Grey kalmeerend in Rusland zou werken ¹⁹⁾.

Grey deed dien dag niets meer, maar wachtte den volgenden dag af, hoewel hij den ernst van den toestand zeer goed begreep en ook wel moest weten, dat spoedig naar de houding van Engeland gevraagd zou worden.

¹⁹⁾ Oe. U. A. Nr. 10537, idem Roodboek 1919 I Nr. 59; B. D. Nr. 86.

XIII. SAMENVATTING.

Onder de groote mogendheden van Europa nam Oostenrijk-Hongarije een bijzondere plaats in. Het miste alle overzeesch bezit en deed ook nooit een poging dat te verwerven. De geheele buitenlandsche politiek werd beheerscht door de moeilijkheid de bonte volkenmassa der Monarchie bijeen te houden.

In de 20ste eeuw was een moeilijk nationaliteitenprobleem ontstaan, n.l. dat der Zuid-Slaven. Servië had onder de regeering der koningen Milan en Alexander geen groote rol gespeeld. Dit was echter veranderd na den dood van Alexander in 1903. Deze was toen vervangen door Peter Karageorgewitsch. Deze poogde het rijk in zijn vroegeren glans te herstellen. De meerdere welvaart verhoogde bij de Serven het gevoel van eigenwaarde en bevorderde de Groot-Servische beweging, die naar de vereeniging van alle Serven in een Groot-Servië streefde. Deze Serven woonden buiten Servië in Macedonië, dat aan Turkije behoorde, Montenegro en Bosnië-Herzegowina, dat feitelijk in bezit van Turkije was, maar waar reeds langen tijd het bestuur door Oostenrijk-Hongarije uitgeoefend werd. Om dit ideaal van een Joego-Slavië te bereiken werd in de genoemde landen een intense propaganda gevoerd.

Naarmate deze Groot-Servische beweging in intensiteit toenam, moest zij de regeering in Weenen steeds meer verontrusten. Om nu den wind uit de zeilen dier propaganda te nemen besloot men een nieuwe richting in te slaan en er ontstond een nieuwe partij, die der trialisten. Dezen meenden, dat de Donaumonarchie alleen bestendigd zou kunnen worden, als de Slaven als derde gelijkge-rechtigde natie in de Monarchie zouden worden opgenomen.

Intusschen trad de Groot-Servische propaganda steeds driester op, waaraan de economische oorlog, dien Oostenrijk-Hongarije in die jaren met Servië streed, zeker niet vreemd was. Deze strijd deed een nieuw moment naar voren komen. Servië voelde zijn groote afhankelijkheid van Oostenrijk-Hongarije, vooral omdat het zelf geen havens in bezit had.

De annexatie van Bosnië en Herzegowina door Oostenrijk-Hongarije in 1908 deed een storm van verontwaardiging in Servië opsteken, omdat daarmee voorloopig een einde aan de verwezenlijking der Groot-Servische idealen gekomen was. Het poogde hulp bij Rusland te vinden, maar dit rijk was nog niet hersteld van de verliezen, die het in den Russisch-Japanschen oorlog geleden had. Het poogde Servië te kalmeeren, hetgeen ten slotte resultaat had.

Oostenrijk-Hongarije was tot de annexatie overgegaan, omdat het verwachtte, dat daardoor de Groot-Servische propaganda wel gedood zou worden. Sommigen, vooral in militaire kringen, meenden, dat die beweging eerst totaal verdwijnen zou, wanneer Servië eens een nederlaag geleden zou hebben. Zij poogden dan ook een oorlog te forceeren, maar de regeering liet zich hiertoe niet verleiden en meende, dat zij hetzelfde zou kunnen bereiken door een diplomatieke overwinning. De militaire machthebbers wisten echter hun opvattingen door te zetten en kondigden een mobilisatie af, maar nadat Rusland bakzeil gehaald had, ontbrak een reden om Servië aan te vallen. Men nam met een vernedering van dien kleinen Slavischen staat genoeg. Servië beloofde voortaan in een betere verstandhouding met de Donaumonarchie te zullen leven.

In Weenen meende men, dat het nationaliteitenvraagstuk nu opgelost was. In Bosnië-Herzegowina poogde men de Servische bevolking met de vereeniging met Oostenrijk-Hongarije te verzoenen, maar de Groot-Servische gevoelens waren reeds te diep geworteld om door het verleenen van enkele gunsten te verdwijnen. Daarbij kwam nog, dat ondanks de Servische belofte de Groot-Servische propaganda doorging, al was het thans langs meer geheimzinnige wegen. De aanhangers der Groot-Servische gedachte werden niet moe de verzoeningspogingen van Weenen verdacht te maken. Zij uitten de meening, dat die pogingen de zwakheid van de Monarchie ten duidelijkste bewezen, omdat deze immers voor de Serven capituleerde. De Groot-Servische beweging vond dan ook in Bosnië-Herzegowina steeds meer aanhang. De nationale hartstochten werden vooral opgewekt na de vele Servische successen in de Balkanoorlogen. Men achtte den tijd der bevrijding aanstaande.

In Oostenrijk-Hongarije zag men natuurlijk ook wel, dat de Groot-Servische beweging nog niet overwonnen was. Het diplomatieke succes had niet gebaat en evenmin zag men resultaten van de verzoenende politiek in het binnenland. Steeds talrijker werden dan ook degenen, die slechts resultaat van een vernietiging van dien arroganten staat verwachtten. Zij meenden hun kans schoon te zien tijdens de Balkanoorlogen van 1912—1913. De regeering was evenwel niet tot een dergelijke politiek te bewegen. Haar weerstand tegen de voorstanders van een aggressieve politiek werd echter geregeld zwakker. De militairen konden hun plannen echter niet verwezenlijken, omdat de bondgenoot Duitschland zich verzettede tegen een aggressieve politiek, die tot een Europeeschen oorlog zou moeten leiden. Deze algemeene oorlog was des te waarschijnlijker, omdat Servië voortdurend zijn vredelievende bedoelingen bekend maakte, hetgeen natuurlijk de publieke opinie in Europa gunstig voor dit rijk stemde. Daarenboven deed de gezantenconferentie in Londen, wanneer er werkelijk gevaar dreigde, alles om een conflict te voorkomen. Hoe zou men na een schikking door die gezantenconferentie nog een oorlog kunnen beginnen, temeer wanneer men bovendien den steun van Duitschland zou moeten ontberen?

In October 1913 besloot men in Weenen een oorlog te beginnen, zoodra Servië weer een provoocerende daad verrichten zou. Men zou dan echter doorzetten en niet, zooals men nu reeds enkele malen gedaan had, na een mobilisatie weer demobiliseeren. Dit zou de Donaumonarchie niet weer kunnen doen, want daardoor zou zij een belachelijken indruk maken en vooral in de oogen van haar eigen Slavische onderdanen den rang van groote mogendheid verliezen.

De grootste moeilijkheid was echter de houding van den bondgenoot Duitschland, want Berlijn wenschte Oostenrijk-Hongarije geen carte blanche voor de Balkankwesties te geven, maar behield zich de beslissing voor zijn houding ten opzichte van elke afzonderlijke kwestie voor. Het poogde dan ook in het algemeen Weenen te kalmeeren, want men wenschte niet door Weenen in een algemeen oorlog betrokken te worden. De regeering in Berlijn stelde herhaaldelijk pogingen in het werk om Weenen tot een toenadering

tot Servië te bewegen door enkele concessies van zijn zijde tegenover den Slavischen staat. Zelfs koesterde men in Duitschland de hoop, dat Servië eens in de Triple-Alliantie opgenomen zou kunnen worden. In de Wilhelmstrasse vreesde men vooral een oorlog met Frankrijk en Rusland. In dezen twee-frontenoorlog zou men den steun van Oostenrijk-Hongarije zeker van noode hebben, vandaar dat men alles deed om te voorkomen, dat Oostenrijk-Hongarije door een strijd tegen het zoo versterkte Servië in het Zuid-Oosten gebonden zou worden.

De Deutsche regeering werd bij haar pogingen om Weenen te bewegen tot het verleenen van enkele concessies aan Belgrado, door die van Roemenië gesteund. Deze wees er voortdurend op, dat de Servische autoriteiten steeds over een toenadering tot de Donaumonarchie spraken en altijd hun vredelievende bedoelingen ten opzichte van Oostenrijk-Hongarije bekend maakten. Al deze pogingen hadden echter geen resultaat, want de regeering op den Ballhausplatz bleef de overtuiging toegedaan, dat Servië een bedoeling met die vredesbetuigingen had, n.l. een oorlog voorloopig nog uit te stellen en dezen eerst te ontketenen, wanneer het dien strijd werkelijk met eenige kans van slagen zou kunnen wagen. Weenen noemde de kloof, welke Oostenrijk-Hongarije van Servië scheidde dan ook onoverbrugbaar, hetgeen niet alleen door Duitschland, maar eveneens door Italië in twijfel getrokken werd. Op den Ballhausplatz achtte men een dergelijke toenadering eerst op zijn plaats na een aan Servië toegebrachte nederlaag of ten minste nadat de Groot-Servische propaganda definitief geëindigd zou zijn.

Intusschen had ook een tweede nationaliteitenprobleem de aandacht gevraagd, n.l. dat der Roemenen. Dezen woonden in Zevenburgen, dat vanuit Boedapest bestuurd werd. De Hongaarsche regeering poogde deze bevolking te magyariseeren, hetgeen herhaaldelijk aanleiding tot verzet gaf. Dit had ten gevolge, dat de verhouding tusschen de beide bondgenooten Oostenrijk-Hongarije en Roemenië vertroebeld werd. In Roemenië werd de Groot-Roemeensche gedachte steeds meer gemeengoed en de publieke opinie werd zeer anti-Oostenrijksch gezind. De koning had zelfs reeds enkele malen te kennen gegeven, dat het onder die omstandigheden

te betwijfelen viel of hij het geheime verbond wel na zou kunnen komen. Het zou te bezien staan of de Roemenen met de Oostenrijkers tegen een aanval van Rusland zouden willen optrekken.

De Duitsche keizer betreurde deze ontwikkeling ten zeerste, maar achtte de verwijdering slechts van tijdelijken aard, immers zoodra de Hongaarsche regeering eenige tegemoetkoming aan de Zevenburgsche Roemenen zou toonen, zou de verwijdering weer ongedaan te maken zijn. De regeering in Boedapest betwijfelde dit echter en meende, dat dergelijke concessies uitgelegd zouden worden als een capituleeren van Oostenrijk-Hongarije, waardoor de eischen der Groot-Roemenen weer vergroot zouden worden. Bovendien meende men, dat men geen einde aan die concessies zou zien, want wanneer de Roemenen succes gehad zouden hebben, zouden ook de andere nationaliteiten hun eischen naar voren brengen, waardoor de Monarchie met ondergang bedreigd zou worden.

In militaire kringen meende men, dat er voor al die vraagstukken slechts één oplossing bestond, n.l. een oorlog tegen Servië, waardoor men al die nationaliteiten bewijzen zou, dat Oostenrijk-Hongarije nog niet ten doode opgeschreven was en dus nog niet onder hen opgedeeld zou kunnen worden.

Het gevaar scheen in een nieuw stadium gekomen te zijn, toen er sprake was van de vorming van een nieuwen Balkanbond. Het initiatief daartoe had de Grieksche minister Veniselos genomen. Hij streefde naar een bond tusschen Griekenland, Servië en Roemenië, terwijl hij zelfs de hoop koesterde, dat ook in de toekomst Turkije en Bulgarije in dien bond opgenomen zouden kunnen worden. In Weenen werden deze berichten met pessimisme ontvangen. De Weensche diplomaten waren overtuigd, dat de bond aggressieve doeleinden nastreefde. Zij konden zich een dergelijken bond niet denken zonder dat territoriale belangen er een rol in zouden spelen. Zij meenden dan ook, dat de bond tegen Oostenrijk-Hongarije gericht was. Zij achtten dit des te waarschijnlijker, omdat Veniselos gesproken had over een aansluiting van Bulgarije, welk land steeds ijverde voor het verkrijgen van een deel van Macedonië, dat thans aan Servië behoorde. Bij aansluiting van Bulgarije zou natuurlijk met die eischen rekening moeten worden gehouden en men con-

cludeerde, dat Servië die gebieden aan Bulgarije af zou staan, zoodra het aan Oostenrijk-Hongarije Bosnië-Herzegowina ont-nomen zou hebben. Veniselos loochende een dergelijken opzet, maar de Weensche diplomaten lieten zich niet zoo gemakkelijk overtuigen.

Spoedig kreeg men den indruk, dat de pogingen van Veniselos door Rusland en Frankrijk gesteund werden. In de Russische hoofdstad vonden ontmoetingen plaats tusschen de leidende diplomaten van Griekenland, Servië en Roemenië. Daarnaast ijverden beide bondgenooten voor een toenadering tusschen Griekenland en Turkije. Tusschen deze beide rijken hing nog een geschil over de verdeeling van de eilanden, welke de Grieken in de Balkanoorlogen bezet hadden, en waaruit een oorlog dreigde voort te komen. Beide regeeringen werden echter door die van Rusland beïnvloed om een vreedzame oplossing te aanvaarden, want voorloopig wenschte men een nieuwen Balkanoorlog te voorkomen. Tevens poogden de Fransche en Russische diplomaten de pro-Oostenrijksche regeering in Bulgarije zooveel mogelijk afbreuk te doen.

Het gevaar dat van dien nieuwen Balkanbond dreigde, was des te ernstiger, omdat in dien bond ook Roemenië opgenomen zou worden.

Weenen werd verontrust door de intieme relaties tusschen Roemenië en Servië, den doodsvijand van Oostenrijk-Hongarije. Men moest trachten Roemenië weer terug te winnen. De koning van dit rijk had als zijn meening te kennen gegeven, dat dit mogelijk zou zijn, indien men den in Hongarije wonenden Roemenen enkele concessies zou verleen, maar daarop wenschten de Oostenrijksche diplomaten niet in te gaan. Bovendien achtten zij de kans om werkelijke resultaten van een dergelijk optreden te zien gering, omdat de hoogmoed den Roemenen te veel naar het hoofd gestegen was na het bezoek van den czaar aan Roemenië. De toenadering tusschen Roemenië en Rusland zou het nakomen van de verbondsverplichtingen door Boekarest nog twijfelachtiger maken. In Weenen meende men dan ook, dat de bondgenoot wel als verloren beschouwd moest worden.

Men wenschte dit verlies te compenseeren. Reeds tijdens den tweeden Balkanoorlog waren er stemmen opgegaan om toenade-

ring tot een Slavischen staat te zoeken, n.l. Bulgarije. Na den vrede van Boekarest werd men echter steeds meer overtuigd van de noodzakelijkheid van een dergelijke aansluiting. Bulgarije was evenals Oostenrijk-Hongarije Servië vijandig gezind. De Oostenrijksche diplomaten hoopten evenwel, dat de nieuwe Balkan-oriëntatie meerdere gevolgen zou hebben. Vooreerst achtte men het niet uitgesloten, dat de beide verliezende partijen, Turkije en Bulgarije, toenadering tot elkaar zouden zoeken. Deze toenadering meende Weenen te kunnen benutten om eveneens een Balkanbond te formeeren, maar dan tegen Servië gericht. De grootste moeilijkheid scheen echter te bestaan in de verwijdering tusschen Bulgarije en Roemenië. Bulgarije kon nog steeds niet berusten in de vergroo-ting van Roemenië, dat eerst zoo laat aan de oorlogen deelgenomen had. De Roemenen vreesden dan ook de revanche van Bulgarije. Geregeld kwamen er grensconflicten tusschen beide rijken voor, waarbij zelfs slachtoffers vielen. Men meende dan ook, dat de aan-sluiting van Bulgarije ten koste van Roemenië zou moeten geschie-den. De eenige kans om beide tegenstanders in een bond op te nemen zou zijn, dat men Bulgarije er toe zou kunnen bewegen de territoriale integriteit van Roemenië te erkennen, maar dan zou men Bulgarije uitzicht moeten geven op het zoo zeer begeerde deel van Macedonië, m.a.w. op de verovering van dit gebied op Servië. Er waren in Weenen ook wel diplomaten, die van meening waren, dat wanneer men Bulgarije in een verbond op zou nemen, dit Roemenië verontrusten zou, omdat het het gevaar van een revanche-oorlog grooter zou achten, waardoor de Roemeensche diplomaten wel weer naar Oostenrijk-Hongarije zouden terugkeeren, omdat slechts langs dien weg de revanche-oorlog van Bulgarije voor-komen zou kunnen worden. Deze opvattingen vonden steeds meer aanhang. Ten slotte hoopte men in de toekomst ook nog Grieken-land in dien Balkanbond onder auspiciën van Oostenrijk-Hongarije op te nemen.

Dit plan zou echter eerst uitgevoerd kunnen worden, wanneer Duitschland zijn steun daarbij zou willen verleen. Hier schuilde echter de moeilijkheid. In Berlijn begreep men wel, dat het aan-beveling verdienen zou, wanneer Oostenrijk-Hongarije in goede verstandhouding tot een Slavischen Balkanstaat zou komen, maar

men had daartoe Servië uitverkoren. Oostenrijk-Hongarije deed alle moeite om de regeering in de Wilhelmstrasze van de onmogelijkheid van een dergelijke toenadering te overtuigen, maar tevergeefs. Berlijn wilde niets van een aansluiting van Bulgarije weten, omdat men geen betrouwbare ervaringen met dit rijk opgedaan had, terwijl tevens een dergelijke aansluiting onherroepelijk ten koste van Roemenië zou moeten geschieden. De Deutsche regeering, die in dien tijd zeer door keizer Wilhelm beïnvloed werd, vond de pogingen van Veniselos veel beter. De keizer, verwant met de koningen van Griekenland en Roemenië, hoopte deze beide vorsten tot een aansluiting bij de Triple-Alliantie te kunnen bewegen. Hij koesterde de hoop, dat daarna ook Servië die richting in zou slaan.

In hoeverre heeft Oostenrijk-Hongarije nu gelijk gehad? Vast staat, dat de regeering in Servië alle hoop op de vereeniging der Zuid-Slaven in één koninkrijk gevestigd had. Zij meende evenwel, dat de verwezenlijking van dit ideaal voorloopig nog niet plaats zou kunnen vinden, aangezien zij in eigen land nog te veel moeilijkheden te overwinnen had en bovendien de verliezen, welke men in de Balkanoorlogen aan materieel en manschappen geleden had, nog niet hersteld waren. De regeering-Paschitsch had deze vereeniging dan ook voor de eerste jaren uitgesteld. Dit wilde echter niet zeggen, dat zij geen voorbereidende maatregelen zou treffen. Niets was minder waar, want men maakte een begin met den aanleg van enkele strategische spoorwegen, welke het vervoer van troepen uit de centrale deelen van Servië naar de aan Oostenrijk-Hongarije grenzende deelen mogelijk zouden maken. Bovendien streefde men naar een nadere aansluiting met Roemenië, dat men algemeen als een vijand van Oostenrijk-Hongarije beschouwde, omdat een deel van zijn bevolking immers eveneens van de overheersching der Oostenrijkers in Zevenburgen te lijden had. Tevens stelde men pogingen in het werk om den band met Griekenland zoo sterk mogelijk aan te halen, hoewel men wel vreesde, dat Bulgarije dan naar Oostenrijk-Hongarije over zou loopen. Men poogde daarom contact met dit rijk te houden, waarbij de Russische diplomaten een behulpzame hand boden. De uitvoering dezer plannen zou evenwel enkele jaren in beslag nemen, vandaar, dat men een oorlog

nog uit wilde stellen, hetgeen eveneens een Russisch belang was. Hieruit blijkt dus, dat de Weensche diplomaten niet ver van de waarheid af waren.

Servië wist uit ervaring der laatste jaren, dat Oostenrijk-Hongarije het steeds in de wielen reed. Het vreesde terecht, dat de verzwakking door de Balkanoorlogen voor dien aggressieven staat een reden zou worden om met Servië af te rekenen, hetgeen fatale gevolgen zou moeten hebben. De regeering in Belgrado verzocht daarom aan die van Rusland hulp in den vorm van een hoeveelheid munitie en verdere legerbenodigdheden.

Servië zou alleen niet tegen Oostenrijk-Hongarije kunnen optreden, het had zich dan ook van den steun van Rusland verzekerd en men hoopte de banden met dezen Slavischen staat nog nauwer aan te halen door een huwelijk tusschen den Servischen kroonprins en een dochter van den Russischen czaar.

In Servië waren verschillende menschen het niet met die afwachtende politiek van Paschitsch eens. De aanhangers van een onmiddellijke oplossing van het Zuid-Slavische probleem legden de regeering-Paschitsch geregeld moeilijkheden in den weg, vooral nadat deze enkele aanhangers van deze vooral door militairen gepropageerde politiek uit de regeering verwijderd had. Paschitsch wilde die militaire oppositie onschadelijk maken, maar dit was niet zoo eenvoudig, want hun partij had grooten aanhang, terwijl bovendien de Servische koning, die feitelijk zijn kroon aan deze militairen te danken had, hun de hand boven het hoofd hield.

Deze militairen hadden zich georganiseerd in een vereeniging, die in den wandel de naam van de „Zwarte Hand” droeg. De regeering-Paschitsch liep met plannen rond tegen deze organisatie enkele maatregelen te treffen. In deze vereeniging nu was het plan van een aanslag tegen den aartshertog Frans Ferdinand ontstaan. Voor het ten uitvoer brengen van dit plan had men zich van de hulp van Bosniërs verzekerd.

Den 28sten Juni werden de troonopvolger en diens gemalin in Serajewo vermoord. De Bosniërs achtte men zonder invloed vanuit Servië niet tot een dergelijke daad in staat. In Weenen was men dan ook overtuigd van een buitenlandschen invloed en achtte men het oogenblik gekomen om met Servië af te rekenen. Deze opvat-

ting werd vooral in militaire kringen gehuldigd. Conrad wilde onmiddellijk tot de afkondiging van een mobilisatie overgaan, om vervolgens Servië aan te vallen. Berchtold daarentegen meende, dat een motief daarvoor ontbrak. Hij wilde enkele eischen aan Servië stellen en wanneer deze afgewezen zouden worden tot mobilisatie overgaan. Het gelukte Conrad echter den minister tot zijn zienswijze te bekeeren. Den 30sten Juni was Berchtold overtuigd van de noodzakelijkheid van oorlog, ook al wist hij nagenoeg nog niets van de resultaten van het onderzoek, dat in Serajewo tegen de daders was ingeleid.

In Servië had de aanslag eveneens ontroering teweeggebracht, omdat men in diplomatieke kringen meende, dat Oostenrijk-Hongarije deze gelegenheid wel benutten zou om met Servië af te rekenen. Een dergelijke oorlog kwam zeer ongelegen en de regering deed dan ook alles om dezen te voorkomen. Enkele diplomaten wezen er in interviews nadrukkelijk op, dat de aanslag in Serajewo los stond van de Groot-Servische beweging, die er slechts nadeelige gevolgen van zou ondervinden. Terecht, want een oorlog zou zeker tot de vernietiging van Servië leiden. Deze diplomaten noemden als oorzaak van dien aanslag de ontevredenheid der Bosniërs met het bestuur vanuit Weenen. Zij loochenden dus alle buitenlandsche invloeden, welke door Oostenrijk-Hongarije juist naar voren gebracht werden.

Hetzelfde standpunt nam de Russische regering in, die ook een conflict wilde vermijden. Later stelde deze zich op het standpunt, dat men niet een geheel volk of een regering aansprakelijk kon stellen voor een daad van enkelingen, vooral niet, wanneer de daders nog niet volwassen en daarenboven geen onderdanen van het bewuste rijk waren.

Ook elders vreesde men de ernstigste gevolgen van den moord te Serajewo. In de latere verklaringen in het Britsche Blauwboek werd gezegd, dat men een onmiddellijken aanval van Oostenrijk-Hongarije op Servië, onder indruk van den moordaanslag, begrepen zou hebben. Waarom deed Oostenrijk-Hongarije dit niet?

Wij zagen, dat Berchtold door Conrad overtuigd was van de noodzakelijkheid van oorlog. Hij begreep echter, dat Rusland, misschien zelfs Roemenië, Servië niet in den steek zou laten. Men

zou zich dus tevoren van den steun van Duitschland moeten vergewissen. Den 30sten Juni besprak Berchtold de kwestie met den Duitschen gezant von Tschirschky. Deze wees er echter op, dat Oostenrijk-Hongarije de politieke constellatie in Europa niet buiten beschouwing zou mogen laten en er zich voor zou moeten hoeden, beslissingen te nemen op grond van gevoelsmotieven, m.a.w. Oostenrijk-Hongarije zou een oorlog aannemelijk moeten maken. Aan den anderen kant had de Duitse gezant te verstaan gegeven, dat Duitschland naast zijn bondgenoot zou staan, wanneer het de verdediging van zijn vitale belangen betrof. Dit gesprek werkte remmend op de verdere beslissingen. Ook al zou men echter deze rem gemist hebben, dan zou de beslissing toch niet genomen zijn, want dienzelfden 30sten Juni was Berchtold ook op tegenstand van den Hongaarschen minister Tisza gestuit. Deze ontkende elke reden om een oorlog te beginnen. Oostenrijk-Hongarije zou algemeen als vredeverstoorder uitgekreten worden, waardoor het onder de meest ongunstige omstandigheden den oorlog zou moeten aangaan, die ontegenzeggelijk tot een Europeeschen oorlog zou leiden. In dien oorlog was niet alleen de steun van Roemenië, maar ook die van Duitschland sterk te betwijfelen. Tisza wenschte dan ook geen verantwoordelijkheid voor een dergelijke politiek te dragen. Hij meende, dat de beslissende oorlog nog eenigen tijd uitgesteld moest worden, n.l. totdat de Oostenrijksche alliantieplannen ten uitvoer gebracht zouden zijn. Hij wilde den aanslag benutten om keizer Wilhelm te overreden de Oostenrijksche Balkanpolitiek te steunen en hem te genezen van zijn pro-Servische gevoelens.

Evenmin wilden keizer Frans Jozef en de premier Stürgkh de aggressieve plannen steunen. Ook zij wenschten een oorlog aannemelijk te maken door eerst de resultaten van het onderzoek in Serajewo af te wachten.

De mobilisatie werd niet afgekondigd, hetgeen Conrad teleurstelde. De veldmaarschalk wilde dan ook, in plaats van Duitschland te verzoeken de verdere Balkanplannen te steunen, dit rijk vragen om zijn bondgenoot in een conflict met Servië-Rusland te steunen. Berchtold wees hem erop, dat men een oorlog aannemelijk zou moeten maken. Dit zou echter met groote moeite gepaard gaan,

want waarschijnlijk zou men nooit de bewijzen kunnen leveren, dat de Servische regeering van den aanslag of deszelfs voorbereiding kennis gedragen zou hebben. Daardoor zou men dus nooit in staat zijn Servië verantwoordelijk te stellen. Wel zou men mogen beweren, dat de Servische regeering indirect aansprakelijk te stellen was, omdat zij immers de Groot-Servische propaganda, die voor de ineensorting van de Donaumonarchie ijverde, oogluikend toeliet en zelfs in zekeren zin bevorderde. Conrad wenschte dan ook een oorlog te voeren, omdat de moord „unter Patronanz Serbiens” volvoerd was.

Om Berlijn niet te verontrusten, werd daar bekend gemaakt, dat een verdere beslissing af zou hangen van de resultaten van het onderzoek in Serajewo.

In Weenen had men ook andere inlichtingen over het Deutsche standpunt ontvangen. Naumann b.v. had te verstaan gegeven, dat Deutschland zeker zijn verplichtingen ten opzichte van Oostenrijk-Hongarije na zou komen en zelfs gaarne een optreden van dit rijk tegen Servië zou zien. In Berlijn immers vreesde men een Russischen aanval in 1916. Het Czarenrijk zou zijn aggressieve bedoelingen te kennen geven als het voor vorstenmoordenaars partij koos. De Oostenrijksch-Servische oorlog zou volgens hem een toetssteen voor de vredelievende bedoelingen van Rusland zijn.

De kans op een oorlogszuchtige beslissing werd grooter, toen ook de keizer en de premier, misschien onder invloed van Conrad, overtuigd werden van de noodzakelijkheid van oorlog. Keizer Frans Jozef wilde dan ook zijn sanctie aan een dergelijke oplossing geven, indien hij zich verzekerd zou hebben van den steun van Deutschland. Hij hoopte zich van het nakomen der verbondsverplichtingen door Deutschland te verzekeren, wanneer de Deutsche keizer ter gelegenheid van de begrafenis der beide slachtoffers in Weenen zou zijn. Er scheen een kink in den kabel te zullen komen, toen bekend werd, dat de Deutsche keizer, uit vrees voor verdere aanslagen, van dit bezoek had afgezien. De regeering besloot toen Hoyos naar Berlijn af te vaardigen.

In Berlijn had men natuurlijk ook de Servische zienswijze, dat de oorzaken van den aanslag in de binnenlandsche politiek van Oostenrijk-Hongarije te zoeken waren, leeren kennen. De onder-

staatssecretaris had er tijdens een receptie op gewezen, dat dan Servië ten bewijze, dat het verre van die misdaad stond, in eigen land een onderzoek naar den oorsprong van het complot zou moeten instellen. Hij vreesde, dat Oostenrijk-Hongarije daartoe anders zeker het verzoek zou doen en vestigde reeds de aandacht van den Servischen zaakgelastigde op de eventueele gevolgen van een dergelijk verzoek, dat natuurlijk door Servië aangenomen zou moeten worden. Tegenover de andere gezanten had hij de verwachting uitgesproken, dat Servië, indien het dergelijke eischen af zou wijzen, de geheele publieke opinie in Europa tegenover zich zou vinden. Hij koesterde de hoop, dat een conflict vermeden zou kunnen worden. Indien dit echter tot de onmogelijkheden zou behooren, dan zou Oostenrijk-Hongarije een basis voor een oorlog moeten hebben. Dit zou het geval zijn, wanneer Servië de redelijke eischen afgewezen zou hebben.

De Deutsche keizer evenwel stond meer onder invloed van de meeningen, welke in militaire kringen gehuldigd werden. De militairen achtten een oorlog met Rusland onafwendbaar en meenden, dat hoe eerder deze uit zou breken, des te grooter ook de kans op een overwinning zijn zou, aangezien Rusland zijn legeruitbreidingen nog niet voltooid had, terwijl het Deutsche leger gereed was. Indien Rusland dus partij voor Servië zou trekken, zou dit tot een dergelijke oplossing aanleiding geven. Velen, o. a. de keizer, meenden, dat een dergelijke strijd in dit geval nog te betwijfelen viel, omdat een eventueele oorlog het gevolg van een moord op vorstelijke personen was, waarop natuurlijk gewezen zou kunnen worden en waarvan men de verwachting koesterde, dat dit de beslissingen in het autoritaire Rusland zeker beïnvloeden zou. Indien het Czarenrijk werkelijk neutraal zou blijven, zou dit zeker nadeelige gevolgen voor het Pan-Slavisme hebben en zou Rusland naar alle waarschijnlijkheid een groot deel van zijn aanzien ingeboet hebben. Een eerste vereischte was dan, dat Oostenrijk-Hongarije snel, onder den nog verschen indruk van den moordaanslag, zou handelen; vandaar, dat de keizer de kalmereende raadgevingen van von Tschirschky afkeurde. Dit standpunt wordt nog meer verklaarbaar, wanneer wij ons voor oogen houden, dat de keizer zeer goed wist, dat zijn vele kalmeerende raad-

gevingen in de laatste jaren in Weenen reeds een geprikkelde stemming teweeg gebracht hadden. Hij wenschte nu niet weer verwijten voor zijn ontrouw te accepteren. Hij vreesde, dat er een oogenblik zou kunnen aanbreken, waarop de Oostenrijksche diplomaten zich van Duitschland af zouden wenden. Dit zou fatale gevolgen hebben, want waar zou Duitschland een anderen bondgenoot kunnen vinden? Rusland werd algemeen als vijand beschouwd en verdacht van een voorbereiding tot een beslissenden oorlog. Hetzelfde meende men van Frankrijk te kunnen zeggen. Een bondgenootschap met Engeland achtte men ook uitgesloten, of het zou ten koste van de vloot moeten geschieden. Men verwachtte echter van die zijde evenmin eenig resultaat, nu dit rijk den band met Rusland nauwer aanhaalde, hetgeen men meende te mogen afleiden uit de gegevens, welke men uit geheime bron over een Russisch-Engelsche Marine-Conventie ontvangen had. De eenige bondgenoot was werkelijk Oostenrijk-Hongarije. Dit rijk moest dan krachtig zijn en daarvan ook de bewijzen kunnen leveren. Het moest niet aan zijn buurstaten ten prooi vallen. Het bewijs van de levenskracht der Monarchie zou het best geleverd kunnen worden door een optreden tegen Servië. Daarbij bestond natuurlijk de mogelijkheid van een algemeen oorlog, maar de keizer meende, dat deze toch wel te voorkomen zou zijn. Wij zagen reeds, dat hij daarvoor meende te mogen rekenen op het feit, dat de oorlog voort zou spruiten uit een moord op vorstelijke personen, maar hij vond, dat er nog meer feiten waren, die een localisatie van het conflict in de hand zouden werken. In de eerste plaats moest men het risico voor Rusland zoo groot mogelijk maken, hetgeen te bereiken zou zijn, wanneer Duitschland vastberaden achter zijn bondgenoot zou staan. Men meende ook te mogen aannemen, dat Frankrijk, dat gebrek aan legerbenoedigdheden had, wel in vrede-lievenden zin op zijn bondgenoot Rusland in zou werken, terwijl men dit zelfde ook van Engeland meende te kunnen aannemen.

Den 5den Juli vonden de beslissende besprekingen plaats. Hoyos besprak de situatie met Zimmermann, die alleen waarschuwde tegen onredelijke eischen, maar te verstaan gaf, dat hij een optreden van Oostenrijk-Hongarije begrijpelijk vond. De Oostenrijk-Hongaarsche gezant Szögyeny besprak de kwestie met den keizer.

Wilhelm gaf den gezant een blanco-volmacht door te zeggen, dat hoe ook de beslissingen in Weenen uit zouden vallen, men verzekerd kon zijn, dat Duitschland zijn verplichtingen na zou komen. Hij liet echter wel doorschemeren, dat een onmiddellijk optreden van Oostenrijk-Hongarije de meest aangewezen weg zou zijn. De keizer beloofde eveneens de verdere Balkanplannen van Weenen te zullen steunen en zou bovendien een waarschuwing in Boekarest laten hooren, waarna men op de neutraliteit van dien staat meende te mogen vertrouwen. Deze zienswijze werd ook door den rijkskanselier Bethmann-Hollweg goedgekeurd.

Zoowel in Berlijn als in Weenen rekende men met de mogelijkheid van een algemeen oorlog. In de Wilhelmstrasze vleide men zich echter met de mogelijkheid van een localisatie van het conflict. Men koesterde de hoop, dat Rusland nogmaals, evenals in de Bosnische crisis van 1908—1909, voor de Deutsche dreigementen terug zou deinzen. Geheel zeker van die localisatie was men echter niet.

Desondanks deed de Deutsche regeering niets om de Oostenrijkers tegen te houden, want men troostte zich door zich voor te houden, dat een oorlog met Rusland toch onafwendbaar was. Door deze houding nam Duitschland echter een groote verantwoordelijkheid op zich, het liet Oostenrijk-Hongarije zelf beslissen, hoewel men zeer goed wist, dat Weenen tegenover Servië altijd hard van stapel liep. De regeering wenschte zich verder niet met de kwestie in te laten, omdat zij het wilde doen voorkomen of ook zij door het Oostenrijksche optreden volkomen verrast was geworden. Zij gaf slechts twee raadgevingen, n.l. snel te handelen en eventueel bezwarend materiaal tegen Servië te publiceeren.

Het Deutsche standpunt was van grooten invloed op de verdere beslissingen in Weenen. Conrad vernam het voorloopige antwoord uit Berlijn reeds den 6den Juli en dien dag besprak hij met Berchtold de verschillende mobilisatie-maatregelen.

Den 7den Juli zou de beslissende ministerraad in Weenen samenkomen. In deze vergadering werd de noodzakelijkheid van een oorlog tegen Servië betoogd, die nu mogelijk zou zijn, omdat men zich van den steun van Duitschland verzekerd had. Tisza verzette zich om de ons bekende redenen. Hij vreesde, dat hij het uitbreken

van een oorlog tusschen Servië en Oostenrijk-Hongarije dit laatste rijk in geheel Europa als de verbreker van den vrede beschouwd zou worden, waardoor het onder de minst gunstige omstandigheden dien oorlog zou moeten beginnen. Hij wenschte een basis voor een oorlogsverklaring te hebben en meende die gevonden te hebben, wanneer Oostenrijk-Hongarije eerst concrete eischen aan Servië zou stellen. Indien Servië die eischen af zou wijzen, zou een oorlog aannemelijk gemaakt zijn. De verschillende ministers wenschten niets van een dergelijke wijze van handelen te hooren, of men zou die eischen onaannemelijk moeten stellen, waarvan reeds sprake geweest was. Tisza wilde hiertoe echter geen toestemming geven, want daaruit zou men eveneens afleiden, dat Oostenrijk-Hongarije tot oorlog dreef; men moest de eischen wel streng, maar in ieder geval goed gefundeerd opstellen. De vergadering meende, dat zulke eischen door Servië zeker aanvaard zouden worden, maar dat men er evenmin resultaten van zou zien als van die andere zoogenaamde diplomatieke overwinningen. Een dergelijke vernedering van Servië zou de Groot-Servische propaganda niet dooden, misschien juist weer nieuw leven geven. Tisza gaf zich echter niet gewonnen, maar hield vast aan rechtvaardige eischen. De Hongaarsche minister hield voorloopig dus de verdere beslissingen weer tegen.

Berchtold deed in de volgende dagen geregeld pogingen om Tisza te bekeeren tot het standpunt om de eischen onaannemelijk te maken. Onder zijn invloed, maar vooral onder den indruk van de vele anti-Servische persuitlatingen en de berichten uit de Slavische deelen van Oostenrijk-Hongarije, waaruit bleek, dat de Groot-Servische propaganda, ondanks alle diplomatieke successen der voorafgaande jaren, een zeer groote uitbreiding had gekregen, werd ook de Hongaarsche minister steeds meer van de noodzakelijkheid van oorlog overtuigd.

Den 14den Juli hechtte Tisza zijn goedkeuring aan een zeer scherpe nota. Hij had zich eerst nog tegen een termijn van 48 uur gekant, maar ten slotte liet hij ook hierin zijn tegenstand varen.

Intusschen deed zich een nieuwe rem gevoelen. Men was overeengekomen de nota ongeveer den 20sten Juli te overhandigen, maar nu was gebleken, dat in die dagen de Fransche president

Poincaré een bezoek aan St. Petersburg bracht. Men wilde voorkomen, dat de beide bondgenooten onmiddellijk den geschapen toestand zouden kunnen bespreken. Daarom besloot men de nota eerst na het bezoek van den Franschen president naar Servië te zenden. Men vreesde echter, dat dit lange talmen in Berlijn tot verkeerde conclusies zou kunnen leiden. Men deed dan ook alles om den Duitschen gezant te overtuigen van de noodzakelijkheid om de *démarche* tot na dien dag uit te stellen, waarmee de Deutsche regeering het wel eens was, maar hetgeen zij toch zeer betreunde, omdat men in Europa de overtuiging zou krijgen, dat Oostenrijk-Hongarije den moord echt als voorwendsel er bij sleepte.

In een ministerraad van den 19den Juli werd de definitieve nota goedgekeurd. Tisza had echter een voorwaarde aan deze goedkeuring verbonden. Hij wenschte, dat de ministerraad met algemeene stemmen het besluit zou nemen, dat na den oorlog Oostenrijk-Hongarije in geen geval tot annexatie of geheele vernietiging van Servië over zou gaan. Een dergelijke verklaring zou z.i. de houding van Rusland beïnvloeden. Hij stuitte weer op oppositie en ten slotte zei hij te willen berusten in een uitzondering voor enkele militair-belangrijke punten. Oostenrijk-Hongarije zou die verklaring onmiddellijk na het begin der vijandelijkheden afleggen. De vergadering was het er evenwel over eens, dat Servië wel ten bate van andere mogendheden verkleind zou moeten worden, waarbij men natuurlijk in de eerste plaats aan Bulgarije dacht. Algemeen begreep men, dat een oorlog het gevolg van de nota zou moeten zijn en men besloot den keizer reeds den 22sten Juli toestemming te vragen voor de afkondiging van de mobilisatie in den nacht van den 25sten op den 26sten Juli.

De Deutsche diplomaten stelden alles in het werk om een localisatie te bereiken. Zij wenschten geen voedsel aan de aggressieve elementen in Rusland te geven. Daarom moesten alle militaire voorbereidingen met zorg vermeden worden. Men hoopte daardoor te bereiken, dat in geval van een conflict Rusland de eerste militaire maatregelen zou nemen en de aanvallende partij zou worden. Duitschland wilde eerst maatregelen treffen, nadat Rusland zijn kaarten opengelegd zou hebben. De regeering toonde een vreedelievend gelaat.

Aan den anderen kant schulde hier een gevaar, want een dergelijke houding zou in Rusland misschien uitgelegd kunnen worden als een bewijs voor de neutraliteit van Duitschland. Daarom moest men het Czarenrijk duidelijk maken, dat men de verbondsverplichtingen ten opzichte van Oostenrijk-Hongarije na zou komen. Verklaringen in de pers moesten dit trachten te bereiken, maar deze moesten voorkomen, dat men de meening zou krijgen, dat Duitschland Oostenrijk-Hongarije tot een oorlog zou aanzetten. Om deze reden ook zei Jagow, dat hij de eischen van Oostenrijk-Hongarije niet kende, hoewel hij de nota reeds den 22sten Juli, dus een dag vóór de overhandiging in Belgrado, ontvangen had.

Het meeste succes meende men te mogen verwachten van een intimidatie van Rusland. Daartoe zou het aanbeveling verdienen wanneer de Triple Alliantie zich eensgezind in deze kwestie zou toonen. Dit viel echter te betwijfelen, want Italië scheen het, volgens verkregen inlichtingen, niet eens te zijn met een optreden van Oostenrijk-Hongarije tegen Servië. Italië meende n.l., dat nationaliteitsproblemen niet volgens den weg van geweld opgelost konden worden. Bovendien koesterden de Italianen sympathie voor de Serven; immers hun pogen om tot een Groot-Servië te komen herinnerden sterk aan de geschiedenis van de wording van Italië.

In Berlijn wist men, dat de openbare meening in Italië tevreden gesteld zou worden, wanneer dit land het bezit zou kunnen verwerven van het door Italianen bewoonde Trentino. Volgens het verdrag van de Triple Alliantie had Italië recht op compensatie, wanneer Oostenrijk-Hongarije zijn gebied of invloed op het Balkanschiereiland uit zou breiden. In Berlijn meende men, dat dit bewuste artikel VII thans in toepassing gebracht moest worden.

Ondanks alle pogingen van Duitschland in die richting wilde Weenen van het geven van compensatie niets hooren. Het beriep zich hierbij op het feit, dat genoemd artikel betrekking had op Turksche gebieden. Eveneens wees Oostenrijk-Hongarije erop, dat het geen territoriale winst beoogde, terwijl van een winst van invloed geen sprake kon zijn, omdat het alleen verloren aanzien wilde herwinnen. De Deutsche regeering deed nog een laatste poging in die richting door Weenen voor te houden, dat het door die compensatie een bondgenoot zou behouden, waardoor een Europeesche oorlog misschien vermeden zou kunnen worden.

Oostenrijk-Hongarije handhaafde echter het ingenomen standpunt.

Deze handelwijze deed de sympathie in Italië, indien die nog bestond, te loor gaan. De late mededeeling der nota gaf de Italiaansche regeering de gelegenheid zich neutraal te houden. Oostenrijk-Hongarije had dezen weg gekozen, omdat het terecht vreesde, dat alle mededeelingen onmiddellijk naar St. Petersburg doorgegeven zouden worden. Daardoor zou de geheime voorbereiding van de *démarche* onmogelijk geworden zijn en misschien zelfs zou Rusland reeds enkele militaire voorbereidingen hebben kunnen treffen, waardoor de Centrale mogendheden dus met hun mobilisatie achteraan gekomen zouden zijn.

Zowel in Rusland als in Servië vreesde men, dat Oostenrijk-Hongarije den aanslag wel voor een aanval op Servië zou benutten. In beide rijken was men daarop niet voldoende voorbereid en men was dan ook blij toen de eerste dagen rustig verliepen.

Geheel gerustgesteld was men echter niet, want geregeld werden er geruchten over een eventueele nota gehoord, terwijl de taal in de pers in Oostenrijk-Hongarije zeer oorlogszuchtig bleef. Rusland poogde een conflict te voorkomen en stelde alles in het werk om Servië te kalmeeren. Men mocht den aggressieven elementen in de Donaumonarchie vooral geen voedsel geven. Aan deze handelwijze was echter nog een voordeel verbonden, n.l. men zou er de sympathie van Europa door kunnen winnen. Dit zelfde zou Servië kunnen bereiken door de eischen in geen geval botweg te weigeren, maar deze zooveel mogelijk aan te nemen. Indien na die tegemoetkomende houding van Servië Oostenrijk-Hongarije toch tot de wapens zou grijpen, zou men dit rijk beter als den aanvaller aan de kaak kunnen stellen.

Rusland poogde door dreigementen de regeering te Weenen te weerhouden, maar zonder resultaat.

Rusland had zich intusschen van den steun van Frankrijk verzekerd.

Men hoopte ook Engeland te kunnen bewegen zich met de beide bondgenooten solidair te verklaren. Men meende, dat een dergelijke verklaring de Centrale mogendheden wel zou terughouden van een oorlogszuchtige politiek, maar de Britsche regeering verzette zich tegen het geven van een dergelijke verklaring.

Men meende daar, dat een belofte van solidariteit koren op den molen der aggressieve elementen in Rusland zou zijn, waardoor deze misschien het risico van een Europeeschen oorlog eerder zouden aanvaarden.

In Duitschland vleide men zich in de kringen der diplomaten met de hoop, dat Engeland zijn neutraliteit bewaren zou. In marinekringen was men daar niet zoo zeker van. Men zag er daar een groot gevaar in, dat de Duitsche vloot buitengaats was, omdat Engeland van die gelegenheid wel eens gebruik zou kunnen maken om haar aan te vallen en een preventieven oorlog te beginnen.

Zou een verklaring van Engeland, dat het zich aan de zijde van Rusland en Frankrijk zou stellen, den Europeeschen oorlog voorkomen hebben? Ik meen dit te mogen betwijfelen, want de regeering in Duitschland zou er het bewijs van de „Einkreisung” in gezien hebben en zich in den oorlog geworpen hebben, omdat deze toch onafwendbaar was en dus beter in 1914 dan enkele jaren later gevoerd zou kunnen worden.

Eindelijk brak de 23ste Juli 1914 aan. De nota, die men aanvankelijk om 5 uur 's middags in Belgrado had willen overhandigen, werd in verband met het uitgestelde vertrek van den Franschen president uit St. Petersburg, op aanraden van Duitschland eerst om 6 uur overhandigd. Hiermee was door de Oostenrijk-Hongaarsche regeering een vastberaden stap op den weg naar den Wereldoorlog gezet.

Weenen had de nota onaannemelijk gemaakt en wist zeer goed, dat daarvan een oorlog met Servië het gevolg moest zijn. Het wist eveneens, dat onredelijke eischen Rusland er toe zouden bewegen in te grijpen. Desniettemin hield de regeering op den Ballhausplatz voet bij stuk. Zij kon immers in dat geval op den steun van Duitschland rekenen. Oostenrijk-Hongarije laadde daardoor echter een groote verantwoordelijkheid op zich.

Ook in Duitschland hadden de vertegenwoordigers van Italië, Rusland en Frankrijk waarschuwende woorden doen hooren tegen onredelijke eischen, maar ook daar handhaafde men het ingenomen standpunt. Men had daar zelfs de hoogmoedigheid te gelooven, dat Rusland poogde te intimideeren en dat dus alle dreigementen slechts phrasen waren. Door de blanco-volmacht aan Oostenrijk-

Hongarije droeg het eveneens verantwoordelijkheid voor het ontstaan van den Wereldoorlog.

Servië en Rusland zijn evenmin vrij te pleiten. In de voorafgaande periode hebben zij gepoogd een oorlog te voorkomen, maar alleen omdat een dergelijke strijd op dat oogenblik ongelegen kwam. Hun politiek was echter even aggressief, want zij troffen voorbereidingen voor een oorlog.

Wanneer wij ons plaatsen op het standpunt, dat een mogendheid haar bezit moet verdedigen, ook al is dit het bezit van een nationaliteitenstaat, dan had Oostenrijk-Hongarije zeker alle recht dit tegenover Servië te doen. Dit rijk vormde een bedreiging voor het bestaan der Donaumonarchie. Allen diplomatieken successen ten spijt was de verhouding tusschen beide staten er in den loop der jaren, tusschen 1909 en 1914, niet op vooruit gegaan. Integendeel, de ondermijnende invloed van Servië was gestadig toegenomen. Oostenrijk-Hongarije moest dus op een andere wijze zijn bezit veilig trachten te stellen en dan was de eenige mogelijkheid: oorlog. In dit geval was Servië de aanvaller en was de houding van Oostenrijk-Hongarije defensief.

Plaatsen wij ons echter op het standpunt, dat elk volk door een nationale regeering bestuurd moet worden, dan had Servië recht een anti-Oostenrijksche propaganda in de Donaulanden te voeren en zich voor te bereiden tot den grooten bevrijdingsoorlog. In dat geval trof Servië geen schuld bij zijn illegale pogingen om de eenheid der Zuid-Slaven te bereiken. Het moest dan voorkomen, dat de Slaven tevreden met het Habsburgsche bestuur zouden worden. Voor hen schuilde het gevaar in het trialisme en stond dus de aartshertog, die die oplossing propageerde, aan deze Servische idealen in den weg. Zijn dood zou dan de eenheid naderbij kunnen brengen. Servië voerde dan wel een aggressieve politiek, maar het meende daarmee een ideaal te kunnen verwezenlijken, terwijl Oostenrijk, dat alles in het werk stelde om de verwezenlijking van dit ideaal onmogelijk te maken, een zeer aggressieve politiek voerde.

In beide rijken had men zich vertrouwd gemaakt met de gedachte, dat een oorlog onafwendbaar was, hetgeen natuurlijk eveneens zijn invloed deed gelden. Deze gedachte was evenwel niet

alleen beperkt tot deze beide rijken. Zoowel in Duitschland als in Rusland en Frankrijk was men overtuigd, dat de groote oorlog moest komen. De militairen hadden zich met het begrip oorlog vertrouwd gemaakt. Daarbij kwam nog, dat er ook wel militairen waren, die hetgeen zij reeds zoo vaak op papier en in theorie hadden nagegaan, wel eens in de praktijk toegepast wenschten te zien.

De Wereldoorlog was reeds vele malen voorkomen, maar hij moest komen. Dit was het noodlot, dat boven Europa hing. Hij ontstond in 1914, omdat toen Oostenrijk-Hongarije en Duitschland bereid waren het risico op zich te nemen. Op het laatste oogenblik heeft het ook van Duitsche zijde niet aan pogingen ontbroken om den Wereldoorlog te voorkomen, maar toen waren de diplomaten de situatie niet meer meester. Overal had men zich gelijktijdig ten oorlog toegerust. Niemand vertrouwde den ander meer en men waagde het dus niet remmende beslissingen te nemen, waardoor mobilisatie vertraagd zou worden. De machine was in werking gesteld, maar niemand was in staat haar weer tot stilstand te brengen.

Er bestaat een collectieve verantwoordelijkheid van allen, waarbij dus de persoonlijke schuld in het niet zinkt. Natuurlijk is de verantwoordelijkheid van de Oostenrijk-Hongaarsche diplomaten, die hun medewerking verleenden aan het tot stand komen van de nota, zeer groot. Zij hebben hoog spel gespeeld, want zij hebben de kans op oorlog laten afhangen van het al of niet terugwijken der tegenpartij, aan wie zij dit terugwijken nagenoeg onmogelijk hebben gemaakt.

Zij alleen zijn echter niet aansprakelijk te stellen. Evenmin kan dit geschieden met de leiders der andere mogendheden. Allen beoogden het welzijn en aanzien van den eigen staat. Deze gevoelens waren niet beperkt tot diplomaten en militaire machthebbers, maar kwamen ook bij de burgers voor. De publieke opinie stelde zich op hetzelfde standpunt. De nationale gevoelens verzetten zich tegen eventueele vernederingen van hun staten. De stemmen voor het behoud van den vrede werden niet gehoord of met geweld tot zwijgen gebracht. De vredesapostelen waren als roependen in de woestijn.

BIJLAGE I.

De Oostenrijk-Hongaarsche nota aan Servië.¹⁾

„Am 31. März 1909 hat der königlich serbische Gesandte am Wiener Hofe im Auftrage seiner Regierung der k. und k. Regierung folgende Erklärung abgegeben:

„„Serbien anerkennt, dasz es durch die in Bosnien geschaffene Tatsache in seinen Rechten nicht berührt wurde und dasz es sich demgemäsz den Entschlieszungen anpassen wird, welche die Mächte in Bezug auf den Artikel 25 des Berliner Vertrages treffen werden. Indem Serbien den Ratschlägen der Groszmächte Folge leistet, verpflichtet es sich, die Haltung des Protestes und des Widerstandes, die es hinsichtlich der Annexion seit dem vergangenen Oktober eingenommen hat, aufzugeben, und es verpflichtet sich ferner, die Richtung seiner gegenwärtigen Politik gegenüber Oesterreich-Ungarn zu ändern und künftighin mit diesem letzteren auf dem Fusze freundnachbarlicher Beziehungen zu leben““.

Die Geschichte der letzten Jahre nun, und insbesondere die schmerzlichen Ereignisse des 28. Juni haben das Vorhandensein einer subversiven Bewegung in Serbien erwiesen, deren Ziel es ist, von der österreichisch-ungarischen Monarchie gewisse Teile ihres Gebietes loszutrennen. Diese Bewegung, die unter den Augen der serbischen Regierung entstand, hat in der Folge jenseits des Gebietes des Königreiches durch Akte des Terrorismus, durch eine Reihe von Attentaten und durch Morde Ausdruck gefunden.

Weit entfernt, die in der Erklärung vom 31. März 1909 enthaltenen formellen Verpflichtungen zu erfüllen, hat die k. serbische Regierung nichts getan, um diese Bewegung zu unterdrücken. Sie duldete das verbrecherische Treiben der verschiedenen, gegen die Monarchie gerichteten Vereine und Vereinigungen, die zügellose Sprache der Presse, die Verherrlichung der Urheber von Attentaten, die Teilnahme von Offizieren und Beamten an subversiven Um-

¹⁾ Vertaling in het Duitsch volgens D. D. Anhang Nr. 1.

trieben, sie duldeten eine ungesunde Propaganda im öffentlichen Unterricht und duldeten schliesslich alle Manifestationen, welche die serbische Bevölkerung zum Hass gegen die Monarchie und zur Verachtung ihrer Einrichtungen verleiten konnten.

Diese Duldung, der sich die k. serbische Regierung schuldig machte, hat noch in jenem Moment angedauert, in dem die Ereignisse des 28. Juni der ganzen Welt die grauenhaften Folgen solcher Duldung zeigten.

Es erhellt aus den Aussagen und Geständnissen der verbrecherischen Urheber des Attentates vom 28. Juni, dass der Mord von Sarajevo in Belgrad ausgeheckt wurde, dass die Mörder die Waffen und Bomben, mit denen sie ausgestattet waren, von serbischen Offizieren und Beamten erhielten, die der „Narodna Odbrana“ angehörten, und dass schliesslich die Beförderung der Verbrecher und deren Waffen nach Bosnien von leitenden serbischen Grenzorganen veranstaltet und durchgeführt wurde.

Die angeführten Ergebnisse der Untersuchung gestatten es der k. und k. Regierung nicht, noch länger die Haltung zuwartender Langmut zu beobachten, die sie durch Jahre jenen Treibereien gegenüber eingenommen hatte, die ihren Mittelpunkt in Belgrad haben und von da auf die Gebiete der Monarchie übertragen werden. Diese Ergebnisse legen der k. und k. Regierung vielmehr die Pflicht auf, Umtrieben ein Ende zu bereiten, die eine ständige Bedrohung für die Ruhe der Monarchie bilden.

Um diesen Zweck zu erreichen, sieht sich die k. und k. Regierung gezwungen, von der serbischen Regierung eine offizielle Versicherung zu verlangen, dass sie die gegen Oesterreich-Ungarn gerichtete Propaganda verurteilt, das heisst die Gesamtheit der Bestrebungen, deren Endziel es ist, von der Monarchie Gebiete loszulösen, die ihr angehören, und dass sie sich verpflichtet, diese verbrecherische und terroristische Propaganda mit allen Mitteln zu unterdrücken.

Um diesen Verpflichtungen einen feierlichen Charakter zu geben, wird die k. serbische Regierung auf der ersten Seite ihres offiziellen Organs vom 26./13. Juli nachfolgende Erklärung veröffentlichen:

„Die k. serbische Regierung verurteilt die gegen Oesterreich-Ungarn gerichtete Propaganda, das heisst die Gesamtheit jener

Bestrebungen, deren letztes Ziel es ist, von der österreichisch-ungarischen Monarchie Gebiete loszutrennen, die ihr angehören, und sie bedauert aufrichtigst die grauenhaften Folgen dieser verbrecherischen Handlungen.

Die k. serbische Regierung bedauert, dass serbische Offiziere und Beamten an der vorgenannten Propaganda teilgenommen und damit die freundschaftlichen Beziehungen gefährdet haben, die zu pflegen sich die k. Regierung durch ihre Erklärung vom 31. März 1909 feierlichst verpflichtet hatte.

Die k. Regierung, die jeden Gedanken oder jeden Versuch einer Einmischung in die Geschicke der Bewohner was immer für eines Teiles Oesterreich-Ungarns miszbilligt und zurückweist, erachtet es für ihre Pflicht, die Offiziere, Beamten und die gesamte Bevölkerung des Königreiches ganz ausdrücklich aufmerksam zu machen, dass sie künftighin mit äusserster Strenge gegen jene Personen vorgehen wird, die sich derartiger Handlungen schuldig machen sollten, Handlungen, denen vorzubeugen und die zu unterdrücken sie alle Anstrengungen machen wird."

Diese Erklärung wird gleichzeitig zur Kenntnis der k. Armee durch einen Tagesbefehl Sr. M. des Königs gebracht und in dem offiziellen Organe der Armee veröffentlicht werden.

Die k. serbische Regierung verpflichtet sich überdies:

1. jede Publikation zu unterdrücken, die zum Hasz und zur Verachtung der Monarchie aufreizt, und deren allgemeine Tendenz gegen die territoriale Integrität der letzteren gerichtet ist,
2. sofort mit der Auflösung des Vereines „Narodna Odbrana“ vorzugehen, dessen gesamte Propagandamittel zu konfiszieren und in derselben Weise gegen die anderen Vereine und Vereinigungen in Serbien einzuschreiten, die sich mit der Propaganda gegen Oesterreich-Ungarn beschäftigen; die k. Regierung wird die nötigen Massregeln treffen, damit die aufgelösten Vereine nicht etwa ihre Tätigkeit unter anderem Namen oder in anderer Form fortsetzen,
3. ohne Verzug aus dem öffentlichen Unterricht in Serbien, sowohl was den Lehrkörper als auch die Lehrmittel betrifft, alles zu beseitigen, was dazu dient oder dienen könnte, die Propaganda gegen Oesterreich-Ungarn zu nähren,

4. aus dem Militärdienst und der Verwaltung im allgemeinen alle Offiziere und Beamten zu entfernen, die der Propaganda gegen Oesterreich-Ungarn schuldig sind, und deren Namen unter Mitteilung des gegen sie vorliegenden Materials der k. Regierung bekanntzugeben sich die k. und k. Regierung vorbehält,

5. einzuwilligen, dasz in Serbien Organe der k. und k. Regierung bei der Unterdrückung der gegen die territoriale Integrität der Monarchie gerichteten subversiven Bewegung mitwirken.

6. eine gerichtliche Untersuchung gegen jene Teilnehmer des Komplotts vom 28. Juni einzuleiten, die sich auf serbischem Territorium befinden; von der k. und k. Regierung hiezu delegierte Organe werden an den bezüglichen Erhebungen teilnehmen,

7. mit aller Beschleunigung die Verhaftung des Majors Voija Tankositsch und eines gewissen Milan Ciganovitsch, serbischen Staatsbeamten, vorzunehmen, welche durch die Ergebnisse der Untersuchung kompromittiert sind,

8. durch wirksame Masznahmen die Teilnahme der serbischen Behörden an dem Einschmuggeln von Waffen und Explosivkörpern über die Grenze zu verhindern; jene Organe des Grenzdienstes von Schabatz und Losnitza, die den Urhebern des Verbrechens von Sarajevo bei dem Uebertritt über die Grenze behilflich waren, aus dem Dienste zu entlassen und strenge zu bestrafen,

9. der k. und k. Regierung Aufklärungen zu geben über die nicht zu rechtfertigenden Äuszerungen hoher serbischer Funktionäre in Serbien und im Auslande, die, ihrer offiziellen Stellung ungeachtet, nicht gezögert haben, sich nach dem Attentat am 28. Juni in Interviews in feindlicher Weise gegen Oesterreich-Ungarn auszusprechen,

10. die k. und k. Regierung ohne Verzug von der Durchführung der in den vorigen Punkten zusammengefaszten Masznahmen zu verständigen.

Die k. und k. Regierung erwartet die Antwort der k. Regierung spätestens bis Samstag, den 25. d. M., um 6 Uhr nachmittag.

Eine Memoire über die Ergebnisse der Untersuchung von Sarajevo, soweit sie sich auf die im Punkt 7 und 8 genannten Funktionäre beziehen, ist dieser Note beigeschlossen."

Beilage.

„Die bei dem Gerichte in Sarajevo gegen Gavrilo Princip und Genossen wegen des am 28. Juni d. J. begangenen Meuchelmordes, beziehungsweise wegen Mitschuld hieran anhängige Strafuntersuchung hat bisher zu folgenden Feststellungen geführt:

1. Der Plan, den Erzherzog Franz Ferdinand während seines Aufenthaltes in Sarajevo zu ermorden, wurde in Belgrad von Gavrilo Princip, Nedeljko Cabrinovitsch, einem gewissen Milan Ciganovitsch und Trifko Grabesch unter Beihilfe des Majors Voija Tankositsch gefasst.

2. Die sechs Bomben und vier Browningpistolen samt Munition, deren sich die Verbrecher als Werkzeuge bedienten, wurden dem Princip, Cabrinovitsch und Grabesch in Belgrad von einem gewissen Milan Ciganovitsch und dem Major Voija Tankositsch verschafft und übergeben.

3. Die Bomben sind Handgranaten, die dem Waffendepot der serbischen Armee in Kragujevatz entstammen.

4. Um das Gelingen des Attentats zu sichern, unterwies Ciganovitsch den Princip, Cabrinovitsch und Grabesch in der Handhabung der Granaten und gab in einem Walde neben dem Schieszfelde von Topschider dem Princip und Grabesch Unterricht im Schieszen mit Browningpistolen.

5. Um dem Princip, Cabrinovitsch und Grabesch den Uebergang über die bosnisch-herzegowinische Grenze und die Einschmuggelung ihrer Waffen zu ermöglichen, wurde ein ganzes geheimes Transportsystem durch Ciganovitsch organisiert. Der Eintritt der Verbrecher samt ihre Waffen nach Bosnien und der Herzegowina wurde von den Grenzhauptleuten von Schabatz (Rade Popovitsch) und Losnitza sowie von dem Zollorgan Budivoj Grbitsch von Losnitza mit Beihilfe mehrerer anderer Personen durchgeführt.“

GERAADPLEEGDE LITERATUUR.

DOCUMENTEN.

- Bayerische Dokumente zum Kriegsausbruch und zum Versailler Schuldspruch im Auftrage des Bayerischen Landtages herausgegeben vom Abgeordneten Dr. P. Dirr. München en Berlijn 1922. (Aangehaald als: Beiersche D.)
- Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch. Vollständige Sammlung der von Karl Kautsky zusammengestellten amtlichen Aktenstücke mit einigen Ergänzungen. Im Auftrage des Auswärtigen Amtes nach gemeinsamer Durchsicht mit Karl Kautsky herausgegeben von Graf Max Montgelas und Prof. Dr. Walter Schücking (vier deelen). Berlijn 1924. (Aangehaald als D. D.)
- Die Grosze Politik der Europäischen Kabinette (1871—1914). Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes. Im Auftrage des Auswärtigen Amtes herausgegeben von Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy und Friedrich Thimme (40 deelen). Berlijn 1922—1926. (Aangehaald als G. P. Band).
- Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914 (3 deelen). Weenen 1919. (Aangehaald als Roodboek 1919).
- Oesterreich-Ungarns Auszenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des Oesterreichisch-Ungarischen Ministeriums des Äusseren. Ausgewählt von Ludwig Bittner, Alfred Francis Pribram, Heinrich Srbik und Hans Uebersberger. Bearbeitet von Ludwig Bittner und Hans Uebersberger (9 deelen). Weenen 1930. (Aangehaald als Oe. U. A.).
- Graf Stefan Tisza: Briefe (1914—1918) (2 deelen) Berlijn 1928. (Aangehaald als Tisza).
- Mousset, Albert: L'Attentat de Sarajévo (28

- Jun 1914). Texte intégral des sténogrammes du procès. Parijs 1929.
- Die Bulgarischen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914 (Die Kriegsschuldfrage, Berliner Monatshefte für internationale Aufklärung Maart 1928 pag. 227—260). (Aangehaald als Bulg. D.).
- Royaume de Belgique. Correspondance diplomatique relatif à la guerre de 1914. Parijs 1914. (Aangehaald als B. G. B. I).
- Royaume de Belgique. Correspondance diplomatique relatif à la guerre de 1914—1915. Parijs 1915. (Aangehaald als B. G. B. II).
- Uit Belgische Archieven 1905—1914. Berichten der diplomatieke vertegenwoordigers van België te Berlijn, Londen en Parijs, aan den minister van Buitenlandsche Zaken te Brussel. Uitgegeven door het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Berlijn. (Aangehaald als Uit Belgische Archieven).
- British Documents on the Origins of the War. (1898—1914) Edited by G. P. Gooch, D. Lith and Harold Temperley, Litt. D. Vol. XI: „The Outbreak of War.” Foreign Office Documents June 28th—August 4th 1914. Collected and arranged with introduction and notes by J. W. Headlam-Morley, M. A., C. B. E. Historial Adviser to the Foreign Office. Londen 1926. (Aangehaald als B. D.).
- Documents Diplomatiques Français (1871—1914) Série III (tot heden 7 deelen). Parijs 1929—.....
- Das Französische Gelbbuch von 1914. In berichtichter Ausgabe von A. von Wegerer. Beiträge zur Kriegssfrage V Berlijn 1926. (Aangehaald als F. G. B.).
- Un Livre Noir. Diplomatie d'avant guerre, d'après les documents des archives russes. Nov. 1910—Juillet 1914. Préface par René Marchant (2 deelen). Parijs 1922, 1923.
- Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus. Dokumente aus den Archiven der Zarischen und der Provisorischen Regierung, herausgegeben von der Kommission im Zentralerekutivkomitee der Sowjetregierung

unter dem Vorsatz von M. N. Prokowski. Deutsche Ausgabe herausgegeben von Otto Hoetsch. Serie I (5 deelen). Berlijn 1932—1934. (Aangehaald als R. D.).

Die Auswärtige Politik Serbiens 1903—1914. Herausgegeben von Dr. M. Boghitschewitsch (3 deelen). Berlijn 1928, 1929. (Aangehaald als S. D.).

Correspondance Diplomatique Serbe 29 juin—16 août 1914. Parijs 1914. (Aangehaald als S. B. B.).

Papers relating to the Foreign Relations of the United States. 1914, Supplement, The World War. Washington 1928.

GEDENKSCHRIFTEN.

Asquith, H. H.: The genesis of the war. Londen, 1923.

Bethmann—Hollweg, Theobald von: Betrachtungen zum Weltkriege. I Teil 1919; II Teil 1921 Berlijn. (Eerste deel aangehaald als Bethmann-Hollweg).

Buchanan, George: My Mission to Russia and other diplomatic memories. Londen—New-York 1923. (Aangehaald als Buchanan).

Conrad von Hötzendorf: Aus meiner Dienstzeit 1906—1918. (5 deelen). Weenen 1922—1923. (Aangehaald als Conrad).

Czernin, Ottokar: Im Weltkriege. Berlijn 1919.

Dobrorolski, Sergej: Die Mobilmachung der russischen Armee 1914. Beiträge zur Schuldfrage, Heft I. Herausgegeben von der Zentralstelle für Erforschung der Kriegsursachen. Berlijn 1922.

Dumaine, Alfred: La dernière Ambassade de France en Autriche. Parijs 1921.

Giesl, Baron Wladimir: Zwei Jahrzehnte im nahen Orient. Berlijn 1927. (Aangehaald als Giesl).

Grey, Viscount of Fallodon, K. G.: Twenty-five years. 1892—1916. (2 deelen). Londen 1925.

Hoyos, A.: Der deutsch-englische Gegensatz und sein Einfluss auf die Balkanpolitik Oesterreich-Ungarns. Berlijn 1922.

- Jagow, G. von: Ursachen und Ausbruch des Weltkrieges. Berlijn 1919. (Aangehaald als Jagow).
- Lichnowsky, Fürst: Auf dem Wege zum Abgrund. (2 deelen). Dresden 1927. (Aangehaald als Lichnowsky).
- Musulín, Freiherr von: Das Haus am Ballplatz. Erinnerungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten. München 1924. (Aangehaald als Musulín).
- Naumann, Viktor: Dokumente und Argumente. Berlijn 1928.
- Paléologue, Maurice: La Russie des Tsars pendant la grande guerre. (3 deelen). Parijs 1922.
- Poincaré, Raymond: Neuf années de souvenir. Au Service de la France. IV: L'Union sacrée. 1914. Parijs 1927. (Aangehaald als Poincaré IV).
- Pourtalès, Graf F.: Am Scheidewege zwischen Krieg und Frieden. Meine letzten Verhandlungen in St. Petersburg Ende Juli 1914. Berlijn 1919.
- Sasonow, S. D.: Sechs schwere Jahre. Berlijn 1927.
- Szilassy, J. von: Der Untergang der Donau-Monarchie. Berlijn 1921.
- Tirpitz, Alfred von: Erinnerungen. Leipzig 1919.
- Viviani, René: Réponse au Kaiser. Parijs 1923.
- Wilhelm II: Gedenkschriften. Amsterdam 1922. (Aangehaald als Wilhelm II).
- Stenografische Berichten: Verfassunggebende deutsche Nationalversammlung. Beilagen zu den stenographischen Berichten über die öffentlichen Verhandlungen des Untersuchungsausschusses. (I. Unterausschusz).
- Heft I: Zur Vorgeschichte des Weltkrieges. Schriftliche Auskünfte deutscher Staatsmänner. Berlijn 1920.
- Heft II: Zur Vorgeschichte des Weltkrieges. Militärische Rüstungen und Mobilmachungen. Berlijn 1923.
- (Aangehaald als Sten. Ber.).

VERHANDELINGEN.

- Anrich, Ernst: Die jugoslawische Frage und die Juli-krise 1914. Stuttgart 1931.

- Die englische Politik in Juli 1914. Stuttgart 1934.
- Bauer, Hans: Sarajevo. Die Frage der Verantwortlichkeit der serbischen Regierung an dem Attentat von 1914. Stuttgart 1930.
- Bickel, Dr. Otto von: Rusland und die Entstehung des Balkanbundes 1912. Königsbergen Pr. en Berlijn. 1933.
- Brandenburg, Erich: Von Bismarck zum Weltkriege. Die deutsche Politik in den Jahrzehnten vor dem Kriege. Berlijn 1925.
- Durham, Edith: The Serajewo Crime. Londen 1925.
- Fay, Sidney Bradshaw: Der Ursprung des Weltkrieges. (2 deelen). Berlijn 1930. (Aangehaald als Fay).
- Fischer, Eugen: Die kritischen 39 Tage. Berlijn 1928.
- Fraknoi, Dr. Wilhelm: Die ungarische Regierung und die Entstehung des Weltkrieges. Weenen 1919.
- Frantz, Gunther: Ruslands Eintritt in den Weltkrieg. Der Ausbau der russischen Wehrmacht und ihr Einsatz bei Kriegsausbruch. Berlijn 1924.
- Gooch, G. P.: History of modern Europe 1878—1919. Londen—New-York 1928.
- Goosz, Dr. Roderich: Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges. Weenen 1919. (Aangehaald als Goosz I).
- Das österreichische Problem bis zur Kriegserklärung Oesterreichs an Serbien. (Band 10 der I. Reihe des Werkes des parlamentarischen Untersuchungsausschusses des Reichstags). Berlijn 1930. (Aangehaald als Goosz II).
- Groos, O.: Der Krieg zur See; Krieg in der Nordsee I. Herausgegeben vom Marinearchiv. Berlijn 1920—1924.
- Isaac, Jules: Un débat historique 1914. Le problème des origines de la guerre. Parijs 1933.
- Jagow, Kurt: Das Drama der 13 Tage. Leipzig 1924.
- Der Potsdamer Kronrat. Geschichte und Legende. (Süddeutsche Monatshefte, 25. Jahrgang, Heft 11).
- Deutschland freigesprochen. Leipzig 1933.
- Ludwig, Emil: Juli '14. Berlijn 1929.
- Lutz, Hermann: Die europäische Politik in der Julikrise

1914. (Bd. 11 der I. Reihe des Werkes des parlamentarischen Untersuchungsausschusses des Reichstags). Berlijn 1930. (Aangehaald als H. Lutz).
- Montgelas, Graf Max: Leitfaden zur Kriegsschuldfrage. Berlijn 1923.
- Pribram, A. F.: Die politischen Geheimverträge Oesterreich-Ungarns 1879—1914. I. Weenen, Leipzig 1920.
- Räder, E.: Der Krieg zur See: Der Kreuzerkrieg in den ausländischen Gewässern. I. Herausgegeben von Marinearchiv. Berlijn 1920—1924.
- Recouly, Raymond: Les heures tragiques d'avant-guerre. Parijs 1923.
- Renouvin, Pierre: Les origines immédiates de la guerre. Parijs 1925.
- Schmidt, Bernadotte, E.: The coming of the war, 1914. (2 deelen). New-York—Londen 1930. (Aangehaald als Bernadotte Schmidt).
- Schüsler, Dr. Wilhelm: Oesterreich und das deutsche Schicksal. Leipzig 1925.
- Snijders en R. Dufour, C. J.: De mobilisatiën bij de Grootte Europeesche Mogendheden in 1914 en de invloed van de Generale Staven op het uitbreken van den wereldoorlog. Leiden 1927.
- Sosnosky, Th. von: Franz Ferdinand. München, Berlijn 1928. (Aangehaald als Sosnosky).
- Steinitz, E. von: Rings um Sasonow. Berlijn 1928.
- Stieve, Friedrich: Iswolski und der Weltkrieg. Berlijn 1924.
- Die Tragödie der Bundesgenossen. München 1930.
- Watson, Seton: Sarajevo: A study in the origins of the Grand War. Londen 1925.
- Wedel, Oswald Henry: Austro-German diplomatic relations 1908—1914. Londen 1932.
- Wegerer, Alfred von: Der entscheidende Schritt in den Weltkrieg. Berlijn 1932.
- Wendel, Hermann: Die Habsburger und die Südslawen-Frage. (Bd. 10 der I. Reihe des Werkes des parlamentari-

schen Untersuchungsausschusses des Reichstags). Berlijn 1930.

Zwehl, H. von: Erich von Falkenhayn General der Infanterie. Eine biographische Studie. Berlijn 1926.

PERIODIEKEN.

Archiv für Politik und Geschichte 1923—1935.

Berliner Monatshefte für internationale Aufklärung. Herausgegeben von der Zentralstelle für Erforschung der Kriegsursachen. Leitung Alfred von Wegerer. (Van 1923—1928 onder den titel: Die Kriegsschuldfrage). Berlijn 1923—1935. (Aangehaald als Berl. Monatshefte).

Europäische Gespräche: Hamburger Monatshefte für auswärtige Politik. 1923.

Foreign Affairs 1923—1935.

Current History 1928.

Mededeelingen van het Comité tot onderzoek van de oorzaken van den wereldoorlog.

Revue de l'histoire de la guerre mondiale.

Schulthesz: Europäischer Geschichtskalender (1914).

Nieuwe Rotterdamsche Courant Juni—Juli 1914. (Aangehaald als N. R. C.).

INHOUD.

	pag.
Voorwoord.	
I. Oostenrijk-Hongarije en de Balkanproblemen	1
II. Rond den aanslag op Frans Ferdinand	31
III. Wat zal Oostenrijk-Hongarije doen?	46
IV. Beslissingen in Berlijn en Potsdam	62
V. Naar de eensgezindheid tusschen Weenen en Boedapest (Gebeurtenissen in Weenen van 5—15 Juli)	80
VI. De laatste etappe (Gebeurtenissen in Weenen tusschen den 15den en den 23sten Juli)	107
VII. Duitsche localisatiepogingen	122
VIII. Duitschland en de nota	135
IX. De houding van Italië	141
X. Gebeurtenissen in Servië	162
XI. De houding van Rusland	172
XII. Engeland in de Europeesche crisis	190
XIII. Samenvatting	202
Bijlage	224
Geraadpleegde literatuur	229

STELLINGEN.

I.

De bewering van Sir Sidney Lee („King Edward VII” deel I pag. 762), dat Duitschland in Januari 1900 aan Rusland het voorstel deed om gewapend tegen Engeland op te treden, is onjuist.

II.

Ondanks de beweringen der Oostenrijk-Hongaarsche diplomaten, dat de verdere stappen tegenover Servië verband zouden houden met de resultaten van het onderzoek naar den moord in Serajewo, heeft dit onderzoek in werkelijkheid geen invloed op de beslissingen van Weenen uitgeoefend.

III.

De bewering van von Jagow („Ursachen und Ausbruch des Weltkrieges” pag. 119 en 120), dat het de Duitsche regeering aan tijd ontbroken heeft om nog invloed uit te oefenen op de Oostenrijk-Hongaarsche nota aan Servië toen deze haar bekend gemaakt werd, is in strijd met de werkelijkheid.

IV.

De opvattingen van von Wegerer („Der entscheidende Schritt in den Weltkrieg”), dat Servië in de morgenuren van den 25sten Juli de Oostenrijk-Hongaarsche eischen wilde aannemen, maar daarna door een ingrijpen van Rusland er toe gebracht werd enkele voorname eischen af te wijzen, is onjuist.

V.

Het bepalen van de uren, waarop de mobilisaties der Grootte Mogendheden in 1914 afgekondigd zijn, is nutteloos voor het be-

palen van de schuld dezer Mogendheden aan het uitbreken van den Wereldoorlog.

VI.

De meening van Paléologue („Guillaume II et Nicolas II” pag. 235), dat de Duitsche keizer verantwoordelijk te stellen is voor den dood van de Russische Czarenfamilie in 1918 is van allen grond ontbloot.

VII.

De stroocartonfabrieken in de Groninger Veenkoloniën hebben een gunstigen invloed gehad op den graanverbouw in de zeekei-gebieden van die provincie tijdens de landbouwcrisis van 1880.

VIII.

Het rassenvraagstuk in Zuid-Afrika is één der moeilijkste problemen voor de reegering. Segregatie zal echter geen oplossing brengen.

IX.

Wij kunnen slechts beteekenis aan cijfers van bevolkingsdichtheid hechten, wanneer deze voor kleinere sociaal-geographische eenheden verstrekt worden.

X.

Het aantal lesuren aardrijkskunde in de Vde klasse der H.B.S. 5-jarige cursus is te gering.

XI.

De opvattingen van T e s c h over het ontstaan van onze duinen („De vorming van de Nederlandsche Duinkust”) moeten wel als juist gekwalificeerd worden.

XII.

De opvatting van P e r r y, o.a. verkondigd in zijn „Children of the Sun”, dat de beschavingen in Zuid-Amerika via Polynesië uit Egypte gekomen moeten zijn, stuit op vele bezwaren.

Rijksasyls voor Psychopaten
te Avereest,

